

До 20-річчя відновлення
юридичного факультету
Каразінського
університету

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Юридичний факультет

**XV Міжнародна науково-практична конференція
«ВІД ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА –
ДО ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ»**

**ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ СУЧАСНИМ
ЗАГРОЗАМ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ**

07 червня 2024 року

м. Харків

Рекомендовано до друку:

Вченою радою юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, протокол № 17 від 13.06.2024

Ю 24 Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку: тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 07 червня 2024 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. 312 с.

До збірника увійшли тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави», що відбулася 07 червня 2024 року і була присвячена юридичним аспектам протидії сучасним загрозам сталому розвитку. Тези наукових доповідей розподілені на шість напрямів (секцій): «Формування правових засад сталого розвитку суспільства і держави: історико-теоретична характеристика», «Конституційно-правові засади протидії загрозам сталому розвитку», «Забезпечення прав людини як визначальний чинник сталого розвитку», «Протидія сучасним загрозам сталого розвитку: приватно-правові аспекти», «Правові підходи до вирішення екологічних проблем сталого розвитку», «Протидія загрозам сталому розвитку через удосконалення правових засад діяльності органів публічної влади», «Кримінально-правова охорона сталого розвитку від сучасних загроз», «Сталий розвиток в аспекті правових засад національної безпеки», «Міжнародне і європейське право як інструменти протидії сучасним загрозам сталому розвитку».

Редколегія: В.О. Серьогін, д.ю.н., проф. (головний редактор); Г.В. Зубенко, к.ю.н., доц. (заступник головного редактора); М.М. Воронов, к.ю.н., доц.; Н.В. Гришина, к.ю.н., доц., Г.С. Рибалко, к.ю.н., доц., Т.Л. Сироїд, д.ю.н., проф.; О.А. Устименко, к.ю.н.

Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за їх зміст. Тези друкуються в авторській редакції.

ОРГКОМІТЕТ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
«ПРАВА ЛЮДИНИ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ЄС»

Серьогін Віталій Олександрович – декан юридичного факультету, професор кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор, голова організаційного комітету.

Зубенко Ганна Вікторівна – заступник декана юридичного факультету з наукової роботи, доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент, відповідальний секретар організаційного комітету.

Воронов Марк Миколайович – завідувач кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент.

Гришина Наталія Вікторівна – завідувач кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент.

Рибалко Гліб Сергійович – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент.

Сироїд Тетяна Леонідівна – завідувач кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор.

Устименко Олена Анатоліївна – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

НАЛЕЖНЕ УПРАВЛІННЯ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Кагановська Тетяна Євгеніївна,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
ректор Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Протягом багатьох десятиліть зростала стурбованість світової спільноти процесами зростання бідності, зменшення нерівності, погіршення стану навколишнього середовища тощо. Ці зміни змістили фокус з моделі економічного зростання на нову модель сталого розвитку. Незважаючи на цей новий напрям, питання про те, як досягти цілей сталого розвитку, у тому числі в площині правового регулювання, досі залишається відкритим. Одним із найбільш визнаних інструментів для вирішення питань порядку денного щодо сталого розвитку є належне управління (англ. *good governance*).

Варто відзначити, що теми сталого розвитку та належного управління дуже переплетені в літературі. Так, Ш. Шарма вважає, що належне управління є центральним питанням стійкості [1], тоді як К. Боссельман, Р. Енгель, П. Тейлор та деякі інші автори стверджують, що воно також є необхідною умовою для досягнення стійкості [2, с. 6].

Для більш глибокого й всеосяжного розуміння взаємозв'язку між концепціями сталого розвитку і належного управління варто звернутися до історії формування та розвитку названих концепцій.

Між 1950-ми та 1980-ми роками підхід до розвитку був зорієнтований на досягнення високих рівнів економічного зростання [3]. З кінця 1980-х років стратегія, орієнтована на економічне зростання, набула кризового стану. У відповідь на це у 2000 році Організація Об'єднаних Націй започаткувала програму розвитку тисячоліття, яка містила вісім цілей. У 2015 році цей порядок денний був замінений Порядком денним сталого розвитку (ЦСР) або тим, що відомо як Порядок денний ЦСР до 2030 року [4]. Для досягнення цих цілей було запропоновано багато інструментів, стратегій і рекомендацій.

Сталий розвиток є нормативною концепцією, що стосується різних часових і просторових масштабів та з багатьма зацікавленими сторонами. Іноді сталий розвиток об'єктивують у термінах цілей і принципів, але точне значення сталого розвитку зазвичай залишається відкритим. При цьому належне управління розглядається як засіб керування процесом сталого розвитку. Однак належне управління також не є простим поняттям – його можна розглядати як набір правил, залучення зацікавлених сторін і

процесів для реалізації спільної мети.

Багато досліджень показали, що виклики, з якими стикаються країни щодо сталого розвитку, такі як високий рівень безробіття, поширення бідності та нерівності, частково пояснюються неефективними інституціями, схильними до корупції [5]. У зв'язку з цим нова парадигма стратегії розвитку, заснована на належному управлінні, наголошує на необхідності використання мережевого управління, а також спільній участі держави, недержавних суб'єктів, інституцій громадянського суспільства та приватного сектору в економіці та процесах публічного управління [6].

Як відомо, концепція сталого розвитку стала предметом обговорення на міжнародному рівні після публікації звіту «Наше спільне майбутнє» у 1987 році Всесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку ООН. Цей звіт широко відомий як звіт Брундтланд, де ми знаходимо найвідоміше визначення сталого розвитку: «розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [7].

Виходячи з даного визначення, можемо констатувати, що сталий розвиток містить у собі принаймні два ключових поняття: 1) поняття потреб, зокрема основних потреб бідних верств населення світу, яким має бути наданий пріоритет; 2) ідея обмежень, що накладаються станом розвитку технологій і соціальної організації на здатність середовища задовольняти теперішні та майбутні потреби.

Наведене базове визначення ґрунтується на міркуваннях справедливості. Акцент робиться на поколіннях, які розглядаються разом, як на здатних задовольнити свої потреби, а не претензії чи забаганки. У контексті глобальної нерівності це чітке твердження про пріоритети. Крім того, акцент робиться на рівності між поколіннями. Проблема полягає в тому, що форми глобальної зміни навколишнього середовища принаймні частково викликані поточною діяльністю людини, але основні негативні наслідки цих змін зазнають майбутні покоління, і до такої міри, що це негативно вплине на їх здатність задовольняти свої базові потреби. У даному контексті нинішні покоління фактично крадуть у своїх «колективних дітей і онуків» у глобальному масштабі. Поточне економічне зростання є досяжним лише тому, що негативні міжчасові зовнішні наслідки цього зростання ігноруються. При цьому економічне зростання підтримується екстенсивними моделями виробництва та споживання, тому досвід нинішнього покоління в цих видах діяльності є за своєю суттю нестійким. Прикладами цього є залежність від викопного палива як джерела енергії та сировини для виробництва товарів, масштаб і зростання рівнів споживання та швидкий обіг товарів, що створює дедалі більше відходів, а також попит на подальше виробництво.

Концепція сталого розвитку вимагає, щоб ми бачили планету та наш світ як певну систему – систему, яка поєднує простір («тут і там») і час

(«зараз і згодом»).

Хоча основна ідея концепції зрозуміла, тонкощі цього формулювання можуть створити проблеми для розробки державної політики та правового регулювання. Тож у політико-правовій науці відбувся пошук простіших способів визначення сталого розвитку, які все ще охоплюють поєднання соціальних, екологічних та економічних проблем, укладених у цей термін.

На сьогодні принципи сталого розвитку передусім включають: стабільне та довгострокове економічне зростання; пропорційний і збалансований економічний і соціальний розвиток; активну політику зайнятості; зменшення регіональних відмінностей і диспропорцій; зростання особистих доходів населення та обсягів споживання; збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь, ефективне використання та розподіл природних ресурсів.

Варто відзначити, що проблема сталого розвитку – це, передусім, проблема справедливого розподілу ресурсів між поколіннями та між соціальними групами. Справедливий розподіл не створюється автоматично. Добре відомим прикладом є проблема вирубки карпатських лісів, коли низький рівень добробуту та соціально-економічні диспропорції змушують місцевих мешканців вирубувати ліси, діючи в довгостроковій перспективі проти власних інтересів. У короткостроковій перспективі у них немає іншого виходу, тому що вони не знають, як організувати інший розвиток. Водночас вони добре усвідомлюють, що це не може тривати вічно. Такі дилеми можна назвати соціальними дилемами, оскільки з ними стикається суспільство, а не лише одна людина. Соціальні дилеми змушують людей діяти в інтересах особистого, короткострокового, тоді як вони, можливо, віддали б перевагу діяти в довгострокових колективних інтересах, якби знали, як. Тож завдання науки – визначити шляхи сталого розвитку, а завдання суспільних інституцій, і передусім – держави, полягає в тому, щоб визначені наукою шляхи трансформувати в публічно-владні рішення і перевести їх в площину правового регулювання та правореалізації. І концепція належного управління виявляється виглядає адекватним інструментом для цього.

Є дві основні причини, які привели до появи належного управління. По-перше, до кінця холодної війни бідні країни зіткнулися з проблемами переходу до ринкової економіки, тому вони зосередили свої зусилля на модернізації інститутів і процесу прийняття рішень [8]. По-друге, наприкінці 1980-х років в умовах посилення економічних проблем, таких як підвищення рівня зовнішнього боргу, багато країн, що розвиваються, розпочали те, що ми називаємо програмою структурної перебудови. Ці програми дали пом'якшувальні результати, тож виникли сумніви щодо так званого Вашингтонського консенсусу та легітимності міжнародних фінансових установ. Світ перейшов до дедалі більших хвиль глобалізації

та нерегульованого ринку [9]. Усі ці зміни поклали край неоліберальному підходу. У наш час увага приділяється належному управлінню, яке широко стосується інституційних питань, соціальної справедливості та інклюзивності [10; 11]. У цьому відношенні ідеальних структур управління та інститутів не існує. Але їх можна постійно вдосконалювати, у т.ч. в правовій площині.

Належне управління належить до набору якісних характеристик, що стосуються процесів нормотворення та їх інституційних основ. Він містить у собі такі цінності, як розширена участь, прозорість, підзвітність і доступ громадськості до інформації. Воно також допомагає боротися з корупцією та забезпечує як основні права людини, так і верховенство права [12].

Порядок денний ЦСР підкреслює палку відданість належному управлінню та визнає його життєво важливу роль. Зокрема, Ціль 16 вказує на те, що «інститути та системи належного управління, які реагують на суспільні потреби, надають основні послуги та сприяють інклюзивному зростанню» [4]. Основою належного управління є ефективні інституції (передусім, органи публічної влади та інститути громадянського суспільства). Крім того, належне управління включає відносини між державою та громадянами.

Застосовуючи концепцію належного управління, міжнародні фінансові інституції як промоутери нового неоліберального підходу прагнуть виправити помилки, допущені попередніми програмами допомоги. На основі емпіричних результатів ми можемо приєднатися до групи вчених, які висловлюють сумніви щодо моделі доброго врядування як універсального рецепту досягнення сталого розвитку. Якщо порівняти емпіричні результати для різних категорій країн, то можна зробити однозначний висновок про відсутність ідентичних правил. Таким чином, ми погоджуємося з поглядами, висловленими Р. Кемпом і С. Парто [13], що не існує єдиної форми належного управління, яка може досягти стійкості.

Концепція належного управління, що використовується з метою досягнення сталого розвитку, трансформується на стале (стійке) управління (англ. *sustainable governance*) або управління для сталого розвитку (англ. *governance for sustainable development*).

Як практичний політико-правовий виклик, «управління для сталого розвитку» стосується реформування суспільних інституцій та всього механізму правового регулювання з метою максимізації можливостей для подальшого прогресу. Воно пов'язане не лише з розробкою та реалізацією державної політики та відповідних правових актів, а й із колективними процесами моніторингу, обдумування, обговорення та прийняття рішень, які визначають орієнтацію цієї політики. Це стосується не лише поведінки уряду (в широкому сенсі слова), але й управлінської діяльності інших соціальних акторів. У найширшому розумінні це стосується управління

соціальними змінами через демократичні взаємодії. В основі конкретних реформ, необхідних у розвинутих демократичних державах, лежить радикальна трансформація моделей виробництва та споживання, щоб різко зменшити тягар, який діяльність людини накладає на екосферу.

Ідея стійкого управління змінами передбачає соціально-когнітивний погляд на проактивні зміни: «управління» передбачає навмисні, свідомі соціальні зусилля, тобто зусилля, засновані на розумінні (і, отже, когнітивному сприйнятті ситуації), натомість «стійке» означає проактивність, спрямовану на запобігання проблемам до того, як вони виникнуть, або до того, як буде широко визнано, що вони є проблемами.

Варто відзначити, що результати багатьох емпіричних досліджень переконливо свідчать про те, що соціально-економічні зміни залежать не від усього комплексу належного управління, а лише від певних його аспектів чи напрямів [6; 14]. Залежно від конкретної мети сталого розвитку, яка має бути досягнута, це впливає на оптимальне поєднання параметрів належного управління, яке буде використано в найбільш ефективний спосіб.

Крім того, єдиного рецепту реформаторських заходів у контексті застосування прийнятної для різних категорій країн моделі належного управління теж не існує. Це пояснюється наявністю різних потреб розвитку, які виникають у різних країнах. Ці особливості різних країн вимагають адаптації реформаторських зусиль у сфері публічного управління для досягнення цілей розвитку в різних соціально-економічних контекстах. Будь-який уніфікований підхід може призвести до так званого «агресивного розвитку», згаданого С. Парніні [15], і призвести до нежиттєздатності відповідної соціально-економічної системи.

Окрім відмінностей у рівні статистичної значущості та інтенсивності впливу певних аспектів належного управління на окремі показники сталого розвитку, існують також відмінності у спрямованості та наслідках впливу цих аспектів на показники сталого розвитку. Емпіричні (зокрема, економетричні) дослідження, проведені різними авторами, дозволили отримати результати, які показують негативний вплив певних аспектів належного управління на показники сталого розвитку. Ці результати на перший погляд можуть здатися дивними і навіть шокуючими, особливо з огляду на сучасні теоретичні погляди на вплив належного управління. Як один із прикладів, емпіричне дослідження, проведене І. Стояновичем, Й. Ателієвичем та С. Стевичем, поставило під сумнів позитивні наслідки боротьби з корупцією як вимір належного управління в кожному конкретному випадку або в іншому контексті [6]. Зокрема, менш розвинені країни не використовують жорсткого контролю за корупцією, намагаючись уникнути бюрократичного тягаря для потенційних інвесторів, які могли б стимулювати економічне зростання та скорочення бідності. Тому ціла низка дослідників обстоюють наступну позицію:

оскільки корупційні практики неможливо повністю викоринити, то зусилля в рамках антикорупційних стратегій і реформ управління мають бути спрямовані на ті види корупції, які є найбільш шкідливими [6; 16].

Як відомо, велика увага в допомозі сталому розвитку приділяється участі громадянського суспільства з метою просування в боротьбі з корупцією та створення альтернативних систем надання послуг. Однак ця роль теж є зовсім не однозначною. Неурядові організації можуть бути так само корумпованими та працювати у власних інтересах [17]. Дійсно, низка громадських організацій націлена на отримання фінансових ресурсів для власного існування без довгострокового підходу у реалізації проектів розвитку. Подібна ситуація має місце і з фінансуванням проектів, спрямованих на покращення верховенства права. Результати кількох досліджень підтверджують наявність аномалію в тому сенсі, що збільшення обсягу коштів на фінансування проектів у сфері верховенства права спричиняє значне зниження показників верховенства права [6; 18].

Тож можемо констатувати, що незважаючи на певні докази, які на перший погляд можуть вказувати на зв'язок між належним управлінням і сталим розвитком, існуюча література також демонструє різні точки зору на реальні наслідки належного управління. Причину критичного аналізу впливу належного управління на сталий розвиток можна знайти в надмірному узагальненні цих зв'язків без урахування специфічних характеристик конкретної країни чи регіону. Завдяки використанню підходу «єдиного розміру для всіх» виникло багато суттєвих проблем у здійсненні реформ публічного сектору, що призвело до неефективності допомоги розвитку та витрачання обмежених фінансових ресурсів без досягнення цілей сталого розвитку. Ці проблеми значною мірою є наслідком невизнання багатовимірного характеру моделі належного управління та неоднорідності різних цілей сталого розвитку. Хоча майже всі дослідники підтверджують існування впливу належного управління на окремі показники сталого розвитку, поглиблений аналіз цих зв'язків показує більш різнобарвну картину. Емпіричні дослідження впливу параметрів належного управління на вибрані показники сталого розвитку, засновані на комплексному підході з точки зору різних категорій країн, демонструє різну статистичну значущість, інтенсивність і спрямованість впливу. Тож емпіричні результати вимагають значного перегляду програм реформ державного управління та місцевого самоврядування.

На сьогодні наслідки міжнародної фінансової кризи, зміни клімату, внутрішньодержавні та міжнародні конфлікти, злочинність і тероризм посилили увагу до розробки моделі управління з урахуванням нових вимірів, оскільки всі вони є взаємопов'язаними. Сьогодні загальноновизнано, що єдина модель управління не може і не має бути нав'язана. Основна причина полягає в тому, що управління змінюється залежно від контексту та культури і розвивається у відповідь на низку соціо-культурних та

економічних факторів.

Що стосується впливу належного управління на економічне зростання та розвиток, було багато досліджень, які говорили про цей зв'язок. Результати відрізняються залежно від регіону чи країни та відповідно до використовуваних економетричних інструментів. Деякі дослідження виявили непереконливий зв'язок. Інші виявили негативний зв'язок. Однак більшість досліджень показали позитивний і прямий вплив на досягнення цілей розвитку, таких як скорочення бідності, збільшення зайнятості, більш справедливий перерозподіл доходу тощо [19; 20].

Насправді існують загальноприйняті аргументи про те, що управління повинно відігравати більш помітну роль у порядку денному розвитку після 2015 року, починаючи з того, що належне управління дозволяє досягти ряду важливих цілей розвитку. Дискусія, яка триває сьогодні, визнає, що поточні виклики розвитку є більш складними. Дійсно, відповідно до Порядку денного ЦСР, сталий розвиток має стосуватися економічного, соціального та екологічного вимірів. Також цей розвиток має бути справедливим. Крім того, цей підхід має стосуватися політичних і технічних аспектів рішень щодо розвитку.

Щоб переконатися, що управління є належним, необхідно оцінити три виміри: механізми, які сприяють цьому, процес, який використовується, і досягнуті результати. При цьому механізми належного управління включають у себе прозорі та демократичні інституції, а також ефективні та дієві державні послуги. У свою чергу, процеси належного управління стосуються якості участі, необхідної для забезпечення того, щоб політичні, соціальні та економічні пріоритети ґрунтувалися на широкому консенсусі в суспільстві та щоб голоси відчужених, найбільш вразливих і найуразливіших верств населення були почуті під час прийняття рішень. Нарешті, результатами належного управління мають (можуть) бути мирні, стабільні та стійкі суспільства, де ефективно надаються публічні послуги, котрі відображають потреби громад, включаючи голоси найбільш уразливих і маргіналізованих.

Варто зауважити, що підзвітність через ці параметри має вирішальне значення. Підзвітність може поширюватися вертикально від уряду до народу; або горизонтально між частинами державного апарату (такими як виконавча та судова влада). Таким чином, система сталого розвитку вимагатиме, щоб державні та муніципальні службовці відповідали за дії, вжиті від імені громадськості та за рахунок державних ресурсів. Деякі конкретні дії можуть підтримувати механізми та процеси управління, такі як гендерно-чутливе планування, бюджетні процеси, прозорість виборчих кампаній тощо.

Список використаних джерел:

1. Sharma S. K. Governance for realising a sustainable society. *Social Change*. 2001. Vol. 31. Issue 1-2. P. 165-173.

2. Bosselmann K., Engel R., Taylor P. Governance for Sustainability: Issues, Challenges, Successes. Gland (Switzerland): International Union for Conservation of Nature, 2008. 260 p.
3. Wang G. G., Korte R. F., Sun J. Y. Development Economics: A Foundation for HRD Policy Studies in Developing Countries. *SAGE Publications: Advances in Developing Human Resources*. 2008. Vol. 10. Issue 6. P. 848-862.
4. Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development. A/RES/70/1. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).
5. Demmers J., Jilberto A. E. F., Hogenboom B. Good governance and democracy in a world of neoliberal regimes. London; New York: Routledge, 2004. 32 p.
6. Stojanović I, Ateljević J, Stević R. Good governance as a tool of sustainable development. *European Journal of Sustainable Development*. 2016. Vol. 5. Issue 4. P. 558-573.
7. UNWCED. Our common future: World Commission on Environment and Development. Oxford: Oxford University Press, 1987. 416 p.
8. Hout W. The Politics of Aid Selectivity: Good governance criteria in World Bank, US and Dutch development assistance. London; New York: Routledge, 2007. 208 p.
9. Craig D., Porter D. Development beyond neoliberalism?: Governance, poverty reduction and political economy. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 352 p.
10. Gore C. The Rise and Fall of the Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries. *World Development*. 2000. Vol. 28(5). P. 789-804.
11. Öniş Z., Şenses F. Rethinking the Emerging Post-Washington Consensus: A Critical Appraisal. *Development and Change*. 2005. Vol. 36. Issue 2. P. 263-290.
12. Biermann F., Stevens C., Bernstein S., Gupta A., Kabiri N. Integrating Governance into the Sustainable Development Goals. *UNU-IAS. Policy Brief*. 2014. № 3. URL: http://i.unu.edu/media/ias.unu.edu-en/project/2218/Post2015_UNU-IAS_PolicyBrief3.pdf (дата звернення: 03.06.2024).
13. Kemp R., Parto S. Governance for sustainable development: moving from theory to practice. *International Journal for Sustainable Development*. 2005. Vol. 8(1/2). P. 12-30.
14. Kim Pan Suk. Introduction: The aid - good governance conundrum: searching for more realistic discourse. *International Review of Administrative Sciences*. 2009. Vol. 75(4). P. 555-563.
15. Parnini S. N. Public Sector Reform and Good Governance: The Impact of Foreign Aid on Bangladesh. *Journal of Asian and African Studies*.

2009. Vol. 44(5). P. 553-575.

16. Brinkerhoff D. W., Goldsmith A. A. Institutional Dualism and International Development: A Revisionist Interpretation of Good Governance. *Administration & Society*. 2005. Vol. 37(2). P. 199-224.

17. Murray W. E., Overton J. D. Neoliberalism is dead, long live neoliberalism? Neostructuralism and the international aid regime of the 2000s. *Progress in Development Studies*. 2011. Vol. 11(4). P. 307-319.

18. Moloney K. Public administration and governance: a sector-level analysis of World Bank aid. *SAGE Publications: International Review of Administrative Sciences*. 2009. Vol. 75(4). P. 609-627.

19. Shylendra H.S., Bhirdikar K. Good Governance and Poverty Alleviation Programmes: A Critical Analysis of the Swarnjayanti Gram Swarozgar Yojana. *International Journal of Rural Management*. 2005. Vol. 1. Issue 2. P. 203-221.

20. Kioe Sh. Y. Good Urban Governance in Southeast Asia. *SAGE Publications: Environment and Urbanization Asia*. 2010. Vol. 1(2). P. 131-147.

СТАЛИЙ СУСПІЛЬНИЙ РОЗВИТОК: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ

Головко Олександр Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
проректор з науково-педагогічної роботи
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Сутність права полягає у цілепокладенні й інструментальному спрямуванні на певний правовий порядок. Цей правовий порядок як система врегульованих суспільних відносин є динамічним за своєю сутністю і спрямованим на удосконалення суспільного буття. Сталий суспільний розвиток у сучасному загальновизнаному в світі розумінні є важливою і невід'ємною характеристикою суспільного прогресу, відтак саме його досягненню і має бути підпорядкований розвиток системи права і результат правового регулювання, його ефективність.

Сталий розвиток сьогодні в світі визначається як «розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [1]. У 17 цілях сталого розвитку ООН бачимо економічні, соціальні, екологічні аспекти сталого розвитку. Всі вони мають інструментально-правові характеристики, які, по суті, є правилами, що спрямовують різноманітні процеси і явища, що й мають у сукупності характеризувати сталий розвиток, сприяти йому, забезпечувати його. Можливо, з певним

перебільшенням, можна вважати, що соціальна складова сталого розвитку є особливо важливою, якщо не визначальною.

Прямо сьогодні на наших очах війна як прояв соціальної агресії руйнує і економіку, і екологію, завдає непоправних втрат фізичному і ментальному здоров'ю людей. Сталий розвиток неможливий поза системою базових цінностей суспільства, а отже, без удосконалення права як нормативного виразу і закріплення зазначених цінностей.

Підходячи до онтологічного аналізу права як універсального соціального феномену, ми можемо здійснити і онтологічний аналіз сталого розвитку, суспільної стабільності.

Відтак ідеї сталого розвитку, його змістовній визначеності відповідає ідея права як філософсько-правова категорія. Програмний цілеспрямований рівень суспільного сталого розвитку, його конкретні параметри мають відповідником нормативний рівень буття права. І нарешті, реальне втілення сталого суспільного розвитку забезпечується через соціологічно-правове буття права, через правовідносини, практику правозастосування.

Таким чином, сталий суспільний розвиток видається неможливим в умовах конфліктів, соціальної деструкції й хаосу, руйнування правопорядку. За цих обставин право як універсальний засіб соціальної комунікації й соціального контролю є визначальним інструментальним чинником, який забезпечує сталий розвиток суспільства. Звідси – роль і значення філософсько-правового обґрунтування суспільної стабільності. Варто зауважити, що ця тема є доволі ш широкую і багатоаспектною, а отже, можемо говорити передусім про постановку цієї наукової проблеми.

Суспільний сталий розвиток у правовому вимірі стосується проблеми і міжособистісної й міжгрупової комунікації, й правового порядку, і соціального контролю. Можна наводити велику кількість філософсько-правових підходів до цього питання. Звернемося до найбільш характерних і яскравих прикладів. Відразу приходить на згадку Томас Гоббс з його «війною всіх проти всіх». Взагалі, як видається, усі відомі концепції суспільного договору як першооснови позитивного права і держави корелюють з проблематикою сталого суспільного розвитку. Варто згадати твердження мислителя: «Поза громадянським станом – завжди війна. ... У такому становищі немає місця для працелюбства, бо плоди його непевні: і внаслідок цього немає ні землеробства, ні мореплавства, ні торгівлі заморськими товарами, ні зручних будівель, ... ні мистецтв, ні письма, ні суспільства, а найгірше понад усе це – постійний страх насильницької смерті, і життя людини – самотнє, бідне, безпросвітне, тупе і коротке» [2, с.153]. Засіб подолання такого становища, іншими словами, забезпечення сталого розвитку – перехід до громадянського стану відповідно з державою і позитивним правом, в основі якого мають лежати природне право і природний закон: «...загальне правило, яким людині

забороняється робити те, що виступає руйнівним для її життя...» [2, с.155].

Вочевидь, забезпечення того, що ми сьогодні називаємо сталим суспільним розвитком, вважав крайньою необхідністю молодший сучасник Гоббса Б. Спіноза. Формулювання ним найвищого закону природи, як видається, можна також вважати одним із визначень стабільного розвитку: «...найвищий закон природи полягає в тому, що кожна річ прагне (оскільки від неї це залежить) залишатися у своєму стані...» [3, с.284]. Розумна природа людини реалізує забезпечення суспільного блага завдяки відповідним природному праву законам і державі, складеній на підставі суспільного договору.

Зі спільного блага, прогресу, а отже і стабільного суспільного розвитку можемо бачити і один з важливих елементів обґрунтування природних і невід'ємних прав людини Джоном Локом. Право на життя і здоров'я, право на свободу і право на власність – цей базовий перелік природних і невідчужуваних прав людини, сформульований англійським мислителем, батьком світового лібералізму покликаний забезпечити суспільну стабільність і сталий розвиток суспільства. Це ті базові цінності, які не будуть втрачені ніколи.

Про те, що сучасна проблема сталого суспільного розвитку з позиції правознавства належить до одвічних для людства і ставала об'єктом наукового інтересу кращих філософських умів, свідчить і доробок Г.Гегеля. Мислитель одним із перших ґрунтовно опрацював категорію громадянського суспільства, де також не обійшов увагою проблему сталого розвитку, яка знайшла вираз через концепцію потреб, а саме передавання потреб і задоволення окремої людини через її роботу й через роботу й задоволення потреб усіх інших [5, с.174]. Громадянський мир, стабільність, гармонізація потреб особистості, соціальної групи, суспільства в цілому є запорукою сталого суспільного розвитку і досягаються правовими засобами, які обумовлені певними визначальними властивостями права. До них, на думку Гегеля, належить наступне: «Через те, що право встановлено і усвідомлено, відпадає все випадкове сприйняття, думка помсти, співчуття, користолюбства, і лише так право набуває своєї істинної визначеності й реабілітується» [5, с.186].

Зазначене стосується передусім таких аспектів сталого розвитку як соціальна стабільність і економічна стабільність. Важливо, що Гегель звернув увагу на роль права у протидії такій загрозі сталого розвитку, яка не пов'язана із конфліктами і війнами. Мова йде про ускладнення суспільних відносин і зокрема у цивільно-правовій сфері, яке тягне за собою нестабільність у вигляді хаотизації, дерегулятивності правовідносин: «Право, вступаючи в існування в формі буття закону, вступає також за змістом як застосування в стосунках до матеріалу взаємин, які в громадянському суспільстві виокремлюються й заплутуються до нескінченності, й видів власності і угод...» [5, с.187].

Наведене вище ілюструє, з одного боку, не лише загальносоціальне, а й власне правове ціннісне значення сталого суспільного розвитку, а з іншого – незамінність права як засобу забезпечення динамічної стабільності суспільства і протидії загрозам сталого розвитку. Ці приклади наведені з класичних філософсько-правових вчень, що свідчить про обґрунтованість, закономірність й історичну тяглість потреби у філософсько-правовому обґрунтуванні правового забезпечення і правового супроводження процесів сталого розвитку й протидії загрозам. Зазначена проблематика має актуальність не лише для теоретичної юриспруденції й галузевих правових наук, а й для філософії та соціології права.

Список використаних джерел:

1. Butlin J. Our common future. By World commission on environment and development. *Journal of International Development*. 1989. Vol. 1. № 2. P. 284-287.
2. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / перекл. з англ.: Р. Димерець, В. Єрмоленко, Н. Іванова, Є. Мірошніченко, Т. Олійник; передм. та прим.: Т. Польська, В. Малахов. Київ: Дух і літера, 2000. 600 с.
3. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат / перекл. з лат., передм. та прим. В. Д. Литвинова. Харків: Фоліо, 2018. 410 с.
4. Лок Дж. Два трактати про правління / перекл. П. Содомора. Київ: Наш Формат, 2020. 312 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або природне право і державознавство / перекл. з нім. Р. Осадчука, М. Кушніра. Київ: Юніверс, 2000. 336 с.

ЦИФРОВА РІЧ ТА ПРОТИДІЯ СУЧАСНИМ ЗАГРОЗАМ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ

Мічурін Євген Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Об'єкти цивільних прав можуть існувати зокрема у цифровому середовищі (ст. 177 ЦК України). Існують особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо цифрових об'єктів цивільних прав.

Зі ст. 2 Закону «Про цифровий контент та цифрові послуги»

впливає, що апаратне, програмне, мережеве підключення дозволяє отримати доступ до цифрового контенту. І це є одна з ознак цифрових об'єктів цивільних прав.

Раніше закордонні дослідники Д. Хантер, Г. Ластовка висловлювали позицію, що цифрова річ – це особливий, записаний у базі даних цифровий код [1, с.49]. Проаналізуємо це визначення, сформульоване два десяти років тому.

Цифрова річ для споживача на моніторі комп'ютера – це є малюнок, для програміста він може бути доступний у вигляді цифрового коду. Отже, твердження, що цифрова річ – це цифровий код є дещо однобічним уявленням про неї. Це є так би мовити «виробничий» підхід, що відрізняється від споживацького. Так, якщо взяти матеріальну (звичайну) річ, скажімо, пластикову мильницю, з точки зору виробничого підходу це є виріб з пластику. Останній має хімічну формулу. Утім ми не кажемо, що пластикова річ – це її хімічна формула. Для споживача це є певний виріб зі споживацькими якостями, хоч його матеріал має хімічну формулу (але останнє є другорядним для споживача). Так саме для споживача цифрова річ – це є NFT, криптовалюта, токен тощо, хоч з іншого боку це дійсно цифровий код. Оскільки споживач у цифровій речі бачить «готовий виріб», варто зацентувати, що це є можливим через конверсію (перетворення) цифрового коду у зображення, звук чи інший ефект, здатний для сприйняття людиною. Об'єкт цифрових технологій: криптовалюта; NFT; аксесуари комп'ютерних ігор тощо є так би мовити візуальною, аудіо- чи іншою конверсією цифрового коду у такому вигляді, що людина здатна сприймати це як звук чи візуалізацію тощо на комп'ютерному обладнанні: смартфоні, ноутбукі тощо. Конверсія (перетворення) цифрового коду у зображення, звук відбувається залежно від завдань і кінцевої мети програмування ІТ-продукту: чи то має бути комп'ютерна гра, токен, конкретний цифровий контент тощо. Як це відбувається?

Наприклад, комп'ютерне зображення є по суті візуальним представленням програмованих даних, що створюються та обробляються за допомогою інформаційних комп'ютерних технологій.

Щоб, скажімо, гравець комп'ютерної гри зміг опинитися у «віртуальній реальності» мови програмування, такі як C++, Python тощо використовують для написання коду, що відповідає за візуальну частину гри. Через конверсію ж (перетворення) цифрового коду у зображення відбувається його візуалізація.

Якщо штучний інтелект під'єднати програмно до 3D-принтеру, можливою стає вже не цифрова, а уречевлена конверсія цифрового коду, результатом чого стає матеріальна річ, надрукована на 3D-принтері за командою штучного інтелекту. Залишаються ще похідні від цього питання. Зокрема, чи можуть цифрові речі, навпаки, перетворюватися на класичні (матеріальні) речі? Так, можуть. Наприклад, якщо роздрукувати на

принтері цифрову річ: картину, що первісно була згенерована штучним інтелектом, це буде вже матеріальна річ, оскільки вона надрукована на матеріальному носії – папері. Таким чином цифрова (електронна) форма, у який з'явився об'єкт набуває матеріальне втілення на папері. Якщо зображення намальовано людиною на аркуші, тобто з'явилося без цифрового коду, йдеться про звичайний малюнок. Якщо ж мова про «цифрову річ» (і це є її особливістю), то через конверсію цифрового коду на моніторі комп'ютерного обладнання візуалізується зображення.

Наприклад, об'єкт права інтелектуальної власності (графічний малюнок) може бути: або скопійований через ксерокс, тоді об'єкт цивільних прав буде у вигляді копії малюнку на паперовому носії (матеріальна річ); або він може бути «оцифрований», тобто скопійований через комп'ютерну програму з конверсією відповідного цифрового коду у візуальне зображення малюнку, доступне для відтворювання через комп'ютерний пристрій (смартфон, ноутбук), здатний зчитувати відповідний цифровий код: цифрова річ. Сутність цифрової речі чи іншого цифрового об'єкта цивільних прав є нематеріальною, що відрізняє її від матеріальних благ – класичних речей. Це лише одна з ознак таких об'єктів, серед яких також є наступні: вони є продуктом ІТ-технологій; можуть без втрати властивостей швидко змінювати матеріальні носії; можуть бути як об'єкти цивільних прав віддільними від особи та оборотоздатними (криптовалюта), або ж тісно пов'язаними з особою й необоротоздатними (цифровий підпис) [2, с. 72].

Є й інші особливості: матеріальна річ може бути пошкоджена чи втрачена через пожежу, інше псування; цифрова річ може залишатися у тому саме вигляді у мережі незважаючи на пошкодження локального комп'ютера, на моніторі якого була відображена. Оскільки різні події (юридичні факти) можуть спричиняти загибель речі та цифрової речі ця специфіка має бути відображена при правовому регулюванні. Адже абсолютні права на річ у разі її загибелі припиняються, або ні, якщо вона продовжує існувати.

Тому стверджувати, що цифрова річ є такою самою як матеріальна річ тільки у цифровому вираженні є невинуватим спрощенням: в них різні властивості, субстанція, природа – з правової точки зору зокрема. Це так саме як було б невірним стверджувати, що муляж яблука – це таке саме яблуко, тільки не їстівне. За припущенням «тільки» криється насправді різна юридична сутність: яблуко є споживаною річчю, його муляж – неспоживаною річчю, що відрізняє й їх правове регулювання.

Переходячи до цифрових об'єктів цивільних прав, комп'ютерна зброя (спис) не може спричинити шкоди так само як справжній спис (що є річчю, матеріальним об'єктом); програма симуляції керування літаком, завдяки якій пілоти тренують навички керування ним не є справжнім повітряним польотом навіть якщо створюється дуже реалістична уява про

це. Візуалізація вогню не може зігріти людину, а комп'ютерна «вода» не здатна вгамувати спрагу. Усі ці ефекти не є реальними, оскільки не існують у матеріальному середовищі. Вони можуть асоціюватися з чимось реальним, що досягається через візуальну, аудіо- чи іншу цифрову конверсію цифрового коду на призначеному для цього комп'ютерному обладнанні у світі «цифрових речей» чи у так званому метасвіті.

Таким чином, однією з особливостей цифрової речі за сутністю є те, що відповідні ефекти асоціації з реальними речами можуть досягатися через візуальну (малюнок), аудіо (звук) чи іншу (у вигляді додаткових віртуальних ефектів) цифрову конверсію цифрового коду.

Цифрові об'єкти цивільних прав можна доволі умовно (скажімо, передати локальний криптогаманець). Утім від фізичного володіння матеріальним носієм об'єкта цифрових технологій у цьому випадку немає практичної користі. Навпаки, одержання права доступу до об'єкта цифрових технологій через авторизацію, верифікацію на будь-якому носії (локальному, мережевому) буде свідчити про можливість доступу до нього [3, с. 102].

Відтак, цифрові об'єкти цивільних прав є інакшими, ніж матеріальні речі. Відмінність полягає у різній фізичній субстанції, властивостях, які неоднакові щодо можливостей пошкодження, псування, втрати матеріальних та цифрових речей і, відповідно, різних правових наслідках для них фізичних подій (як пожежа), що неоднаково впливає на здатність зберігання ними своїх корисних властивостей. Також цифрові об'єкти цивільних прав мають здатність миттєво через мережу змінювати своє розташування швидко опиняючись на серверах хоч у іншому континенті, що не можна так саме зробити із матеріальними речами. Матеріальні об'єкти цивільних прав і цифрові об'єкти цивільних прав відрізняються не лише за формою; вони є різними і за своєю сутністю, фізичною субстанцією, властивостями. На загальному рівні апаратне, програмне, мережеве підключення (через комп'ютерний пристрій) дозволяє отримати доступ до цифрових благ. Цифрові об'єкти цивільних прав у вигляді зображення, звуку, інших ефектів стають можливими через візуальну, аудіо- чи іншу цифрову конверсію цифрового коду, що відбувається завдяки комп'ютерним пристроям.

Список використаних джерел:

1. Lastowka G., Hunter D. The Laws of the Virtual Worlds. *California Law Review*. 2004. Vol. 92. № 1. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.402860> (дата звернення: 01.06.2024).
2. Мічурін Є. О. Віртуальні блага: особливості та ознаки. *Форум Права*. 2021. Вип. 68 (3). С. 67–73. URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.5075696> (дата звернення: 01.06.2024).
3. Мічурін Є.О. Цифрова річ: щодо подальшого вдосконалення правового регулювання. *Актуальні питання модернізації приватно-*

правових відносин: європейський досвід та перспективи. Матвєєвські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 20 жовт. 2023 р.) / відп. ред. В. В.Цюра. Київ, 2023. С.100-103. URL: https://www.researchgate.net/publication/375277761_Zbirnik_2023 (дата звернення: 01.06.2024).

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК ЇЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Пархоменко Наталія Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

Ще з середини 80-х років ХХ століття в публічний дискурс було введено категорію «сталий розвиток», сутність якої полягає у необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі; розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [1].

Проблема забезпечення сталого розвитку потребує комплексного підходу та заходів економічного, соціально-політичного та правового змісту. Серед соціальних цілей сталого розвитку, визначених пізніше ООН, – мир, справедливість та сильні інститути. Зокрема, як зазначено в Резолюції «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 року, мир та безпека є взаємозалежними категоріями, оскільки лише мир та безпека можуть забезпечити сталий розвиток, з іншого боку – без сталого розвитку забезпечення миру та безпеки неможливе. Необхідність побудови миролюбного, справедливого і всеохопного суспільства, у якому забезпечено рівний доступ до правосуддя і яке ґрунтується на повазі прав людини (включно з правом на розвиток), реальному верховенстві права і належному врядуванні на всіх рівнях, а також на прозорих, ефективних і підзвітних інституціях. Серед факторів, що спричиняють насильство, незахищеність і несправедливість: нерівність, корупція, неякісне врядування і незаконні фінансові потоки та потоки зброї [1].

Відповідно однією із складових забезпечення сталого розвитку є якісне та належне урядування. Термін «урядування» означає процес прийняття рішень та процес, яким це рішення впроваджується (імплементується) або не впроваджується (не імплементується) і може

вживатися у декількох контекстах, зокрема, корпоративне урядування, міжнародне урядування, національне урядування, місцеве урядування [3, с. 129].

Уперше основні засади належного врядування отримали своє визначення в Білій книзі Європейського урядування у 2001 р., де, зокрема, було визначено вісім основних характеристик належного урядування: участь, орієнтація на консенсус, відповідальність (підзвітність), прозорість, належне реагування, ефективність та результативність, рівність та врахування інтересів і відповідність принципу верховенства права. Результатом реалізації політики належного урядування має бути гуманізація та демократизація державного управління, забезпечення прав і свобод громадян та гідних стандартів життя, зміцнення соціальних характеристик держави, зміцнення довіри до влади тощо [4].

Загалом забезпечення сталого розвитку в аспекті належного урядування в тій чи іншій державі залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників, зокрема від характеру розподілу влади, методів реалізації державної влади, ступеню відкритості та взаємодії з суспільними інститутами, форми державного правління та режиму, ступеню інтегрованості у міжнародний правопорядок, геополітичного розташування тощо. Серед чинників, які також безпосередньо впливають на ефективність цього процесу: зміст владних повноважень суб'єктів державної влади; характер принципів організації та реалізації державної влади; існування організаційно-правових механізмів реалізації державно-владних повноважень; матеріально-фінансове забезпечення реалізації державно-владних повноважень; відповідальність суб'єктів за невиконання або неналежне виконання, передбачених законом повноважень; громадський контроль за законністю здійснення державної влади тощо.

Втім належне урядування – це швидше ідеал, який складно досягти у всій його повноті, хоча його забезпечення є стратегічною метою всіх цивілізованих демократичних країн світу. Особливо складним є забезпечення належного урядування в умовах воєнного стану.

Ще до початку повномасштабного вторгнення та ведення активних бойових дій на території України, в науковій літературі зазначалося, що ефективне впровадження в Україні європейських принципів належного врядування є можливим за умови системного реформування виконавчої влади, яка є внутрішньо суперечливою, зараженою корупцією, закритою від суспільства та неефективною. Отже, адаптація принципів належного врядування повинна бути спрямована на розширення сфери участі громадянського суспільства в управлінні з гарантуванням максимального врахування економічних, соціальних і політичних пріоритетів всіх груп населення під час прийняття владних рішень. Така модель повинна бути складною, багаторівневою, з механізмами зворотного зв'язку між владою, суспільством і людиною [5; 129].

Досвід запровадження та реалізації в Україні воєнного стану, з метою негайної потреби стабілізації суспільних відносин та підтримання правопорядку, спричинив швидку трансформацію механізму держави, пошук нових шляхів, форм та методів організації та здійснення державної влади та місцевого самоврядування. Саме це надало можливість Україні вже понад два роки вести жорстоку війну та одночасно підтримувати соціально-економічну стабільність, забезпечувати здійснення основних функцій держави.

Першочергово йдеться про інституційну спроможність державного механізму задовольняти сучасні потреби України і захистити інтереси майбутніх поколінь. Це надскладне завдання може бути реалізованим лише у випадку запровадження відповідних інституцій та методів державного управління. Зокрема, необхідним видається поєднання адміністративних та економічних методів з наданням переваги адміністративним. Саме використання владними суб'єктами адміністративних методів із використанням наказів, розпоряджень, постанов, відповідно до розробленого плану та з одночасним суворим контролем за їх виконанням у довгостроковій та короткостроковій перспективі, сприятиме упорядкуванню виробничого сектору, забезпеченню військових потреб, відновленню зруйнованих об'єктів, захисту прав і свобод громадян. Зазначене може бути реалізованим також за умови забезпечення «надійності, передбачуваності, підзвітності, прозорості, технічної та управлінської компетентності, організаційної спроможності, фінансової стабільності і участі громадськості у здійсненні публічної влади» [6].

Це насамперед стосується державного сектору економіки, що ж до приватного, то тут держава може застосувати економічні методи щодо суб'єктів господарювання, які засновані на засадах ринкової економіки. Таке поєднання у підсумку має призвести до отримання очікуваного результату.

Варто також наголосити, що реалізація принципів належного урядування в аспекті забезпечення сталого розвитку, перебуваючи у площині функціонування державного механізму, в умовах воєнного стану в Україні та повоєнний період, вимагає належного правового забезпечення (якісного законодавства) щодо вдосконалення взаємодії між органами державної влади, апаратом держави та інститутами громадянського суспільства. Відповідне правове забезпечення також вимагає планової та продуманої правотворчої діяльності як під час війни, так і в повоєнний період. Це завдання має бути виконане в тому числі і на підставі положень Закону України «Про правотворчу діяльність», відповідно до якого установами НАН України має бути розроблено Концепцію правотворчої діяльності на п'ять повоєнних років.

Саме тому ефективне належне урядування як одна з передумов

забезпечення сталого демократичного розвитку, зміцнення громадянського суспільства, захисту прав і свобод громадян, є також одним із чинників забезпечення національної безпеки та оборони, політичної, економічної та соціальної стабільності як в умовах воєнного стану, так і у повоєнний період.

Недотримання принципів належного урядування не може бути виправдане введенням воєнного стану в країні. Навпаки саме в цей період, коли перед державою постає низка викликів щодо переведення економіки на воєнний лад, забезпечення прав громадян, які постраждали внаслідок воєнних дій, відновлення правопорядку, звільнення окупованих територій, відновлення територіальної цілісності та ін., у суспільстві посилюється запит на справедливе, ефективне, своєчасне та транспарантне урядування.

Наразі, як свідчать моніторингові звіти, незважаючи на війну, загальна ефективність державного управління у 2023 році залишилася майже на тому ж рівні, що й у 2021 році, з помірними коливаннями в залежності від сфери. Протягом цього періоду стратегічні засади та координація реформ державного управління, а також надання послуг навіть покращилися. Йдеться про визначні досягнення в розробці та впровадженні нових цифрових послуг і спрощенні численних адміністративних процедур. У зв'язку із запровадженням воєнного стану тимчасово вжито певних заходів, які вважалися необхідними в інтересах оборони країни. Деякі з цих заходів негативно вплинули на відкритість та прозорість або вступ на державну службу на основі заслуг. З іншого боку, деякі заходи – як-от спрощення адміністративних процедур – навіть позитивно вплинули на ефективність державного управління [6, с. 7].

Ускладненням в умовах воєнного стану видається забезпечення принципу верховенства права, особливо щодо забезпечення: прав людини та їх одночасного обмеження; процедур підзвітності та підконтрольності публічної влади, в тому числі з огляду на корупційні ризики; балансу публічних та приватних інтересів; вільного руху інформації; ефективного використання ресурсів для задоволення потреб держави та окремих громадян тощо.

Список використаних джерел:

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf (дата звернення: 27.05.2024).

2. Що є належне урядування? URL: <https://pravo.org.ua/shho-take-nalezhne-uryaduvannya/> (дата звернення: 27.05.2024).

3. Ткаля О. В. Розуміння належного врядування за сучасних умов. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). Ч. 2. № 2. С.125-130.

4. Європейське врядування : Біла книга. URL: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/01/Bila-knyga-YEvropey-ske-vryaduvannya.pdf> (дата звернення: 27.05.2024).

5. Ці принципи державного управління запропоновані спільною програмою Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР/OECD) та Європейського Союзу Support for Improvement in Governance and Management (SIGMA).

6. Державне управління в Україні. Оцінювання на відповідність Принципам державного управління; грудень 2023 року. URL: <https://sigmaweb.org/publications/Monitoring-Report-2023-Ukraine-UKR.pdf> (дата звернення: 27.05.2024).

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Серьогін Віталій Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Концепція верховенства права зараз є центральним елементом Цілі сталого розвитку №16, яка закликає держави-члени створити «мирні та інклюзивні суспільства для сталого розвитку», забезпечити доступ до правосуддя для кожного та створити ефективні, підзвітні та інклюзивні інституції на всіх рівнях [1]. Ціль 16 вирізняється тим, що вона враховує ті уроки, що були отримані з попередніх Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ). Вона зосереджена на створенні інститутів публічного управління та судової системи, які забезпечують стабільне середовище, позбавлене корупції та насильства. Ці установи мають бути спрямовані на те, щоб громадяни могли безперешкодно здійснювати свої права людини.

Визнаючи верховенство права основою сталого розвитку, ЦСР № 16 окреслює ключові цілі для досягнення всіх інших цілей. Спочатку очікувалося, що ця ціль зустрінеться з найбільшою опозицією чи розбіжностями порівняно з іншими ЦСР, адже верховенство права та доступ до правосуддя є складними питаннями, які потребують значних реформ і ресурсів. Втім на практиці цього не сталося, що свідчить про суттєвий міжнародний консенсус щодо важливості верховенства права для розбудови сучасного демократичного суспільства.

Завдання 16.3 вимагає від держав сприяти верховенству права на національному та міжнародному рівнях і забезпечувати рівний доступ до правосуддя. Проте Порядок денний не визначає точного взаємозв'язку між верховенством права та сталим розвитком, а також змістом і обов'язками

держав відповідно до завдання 16.3. Порядок денний визнає, що кожна країна може мати різні підходи, бачення, моделі та інструменти для досягнення цих цілей на основі національних обставин і пріоритетів. Крім того, національні уряди можуть встановлювати власні національні цілі, керуючись глобальним рівнем амбіцій, але враховуючи свої унікальні обставини.

Ідея взаємодії між верховенством права та сталим розвитком була раніше визнана Йоганнесбурзькими принципами, прийнятими на Всесвітньому симпозиумі суддів, що відбувся у Йоганнесбурзі, Південна Африка, 18–20 серпня 2002 р. [2]. Йоганнесбурзькі принципи спрямовані на підтримку сталого розвитку та верховенства права, підтверджуючи, що рамки міжнародного та національного права, які розвинулися після Стокгольмської конференції з питань довкілля людини в 1972 р., забезпечують надійну основу для боротьби з екологічними загрозами. Принципи підкреслюють важливість незалежної судової системи та мирного вирішення конфліктів, визнаючи тісний зв'язок між правами людини, сталим розвитком і верховенством права. Судова влада розглядається як важливий партнер у сприянні дотриманню екологічного законодавства, а судді, прокурори, законодавці та інші критично важливі особи повинні мати достатні знання, навички та інформацію для ефективного забезпечення дотримання екологічного права. Крім того, право навколишнього середовища та сталий розвиток повинні займати важливе місце в академічних навчальних програмах та юридичних дослідженнях на всіх рівнях. Принципи також визнають важливість зміцнення спроможності бідних захищати права на навколишнє середовище та могутніх держав захищати глобальне довкілля.

Включення верховенства права до Порядку денного сталого розвитку привнесло новий захоплюючий вимір у теорію та політику міжнародного розвитку. Хоча принцип верховенства права чітко визнається в ЦСР 16.3, його принципи поширюються на весь порядок денний, підкреслюючи важливість справедливих прав доступу, міцної правової бази та інклюзивних інституцій. Це означає значні зміни в загальній концепції верховенства права, яке розглядається тепер не як резервний, забезпечувальний процес, а як критичний фактор у поліпшенні життя людей. Верховенство права не лише є самостійною метою, але й створює сприятливе середовище для інших сфер розвитку. Воно є надто важливим, аби залишати його виключно в руках юристів, і це вимагає участі всіх членів суспільства. Шостий комітет (з правових питань) також підтвердив, що верховенство права можна використовувати для досягнення інших цілей розвитку. Реалізацію верховенства права передбачають, зокрема, такі ЦСР, як викорінення бідності та голоду (ЦСР 1 і 2), розширення доступу до чистої води та санітарії (ЦСР 6), гарантування доступу до доступної та чистої енергії (ЦСР 7), вирішення

проблеми зміни клімату (ЦСР 13) та збереження водного й наземного біорізноманіття (ЦСР 14 і 15).

Таким чином, сталий розвиток полягає не лише у збереженні навколишнього середовища чи сприянні економічному зростанню, а й у підтримці стабільної та передбачуваної правової та соціальної бази, яка дозволяє творчо та раціонально використовувати ресурси. Національні законодавчі рамки мають широкий вплив на сталий розвиток у всіх трьох вимірах [3, с. 523]. Вони стосуються низки таких сфер, як комерція, фінанси, конкуренція, торгівля, інвестиції, статус юридичних осіб, кримінальне право, публічне та адміністративне право, освіта, здоров'я та навколишнє середовище. Наприклад, закони, які регулюють економічні операції, контракти, правовий режим власності, доступ до фінансових ресурсів і ринків, сприяють економічному зростанню, узгоджуючи його з ЦСР 8. Аналогічним чином, закони, які регулюють соціальну сферу, зокрема доступ до медичних послуг, здобуття освіти чи судовий захист соціальних прав, узгоджуються з ЦСР 3, 4 і 16. Нарешті, регуляторне, кримінальне та процесуальне законодавство значно впливає на охорону навколишнього середовища, доступ до природних ресурсів, а також адаптацію до зміни клімату та пом'якшення її наслідків, безпосередньо впливаючи на реалізацію ЦСР 13, 14 і 15.

Верховенство права має вирішальне значення для забезпечення сталого розвитку кількома способами.

По-перше, це гарантує, що всі особи, включаючи маргіналізовані групи, отримають рівне ставлення, захист і справедливі можливості. Такий акцент на рівності та справедливості допомагає подолати соціальну та економічну нерівність.

По-друге, верховенство права забезпечує передбачуваність, ясність і законність у повсякденних справах. Він гарантує, що закони та інші нормативні акти застосовуються та дотримуються прозоро, гарантуючи, що всі фізичні та юридичні особи можуть здійснювати свою діяльність на стабільній та надійній правовій базі. Це зміцнює довіру, стимулює інвестиції та сприяє економічному зростанню.

По-третє, верховенство права встановлює процеси та механізми, спрямовані на збалансування економічного, соціального та екологічного аспектів сталого розвитку. Це заохочує стійкі практики, відповідальне управління ресурсами та захист навколишнього середовища.

Нарешті, верховенство права сприяє мирному вирішенню суперечок. Доступ до справедливих і неупереджених судових систем допомагає запобігати конфліктам і сприяє політичній стабільності. Ця стабільність, у свою чергу, створює сприятливе середовище для соціального прогресу та економічного процвітання.

При обговоренні зв'язку між верховенством права та ЦСР є очевидним, що вони доповнюють і підсилюють один одного. Іншими

словами, існує чітка кореляція між прихильністю суспільства до верховенства права та його прогресом у сталому розвитку. Всесвітній саміт у вересні 2005 року ознаменував перше визнання такої кореляції [4]. Зокрема, в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 16 вересня 2005 року підкреслено взаємодію та взаємне посилення прав людини, верховенства права та демократії (п. 119), а також підтверджено зобов'язання держав щодо універсального дотримання та імплементації верховенства права на національному та міжнародному рівнях, підкреслюючи його важливість для мирного співіснування та співпраці між державами (п. 134).

Як зазначається в спеціальній літературі, дотримання верховенства права сприяє доброчесності, справедливості та підзвітності, забезпечуючи міцну основу для соціального, економічного та екологічного прогресу. Це сприяє ефективній реалізації політики та нормативних актів щодо сталого розвитку. В результаті, суспільства, які наголошують на верховенстві права, мають більше шансів досягти довгострокового збалансованого прогресу в сталому розвитку. Це, власне, і визнається Порядком денним у сфері сталого розвитку на період до 2030 року.

Водночас, головна перешкода, котра обмежує позитивний вплив верховенства права на сталий розвиток, полягає на сьогодні у змістовій «розмитості» самої концепції верховенства права. Справді, важко очікувати посилення сталості від конструкту, який сам є далеким від сталості.

Хоча вираз «верховенство права» зазвичай використовується в міжнародних документах і визнається конституційним принципом, його значення залишається незрозумілим [5, с. 48]. Теоретики права навіть називають його «по суті спірним поняттям» [6, с. 137]. Можливо, тому воно і є універсально привабливим – як ідея «добра», де кожен має уявлення про те, що це означає.

Тому головний потенціал у підвищенні ролі верховенства права як інструменту досягнення Цілей сталого розвитку, на наш погляд, полягає у «кристалізації» даного конституційного принципу, тобто його належному оформленні й подальшій структуризації змісту, у досягненні широкого міжнародного консенсусу щодо його структурних елементів, інституційних, матеріальних і процесуальних аспектів.

Список використаних джерел:

1. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development (adopted 25 September 2015). UNGA Res 70/1. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3923923?ln=en> (дата звернення: 03.06.2024).
2. The Johannesburg Principles on the Role of Law and Sustainable Development adopted at the Global Judges Symposium held in Johannesburg, South Africa on 18-20 August 2002. *Journal of Environmental Law*. 2003. Vol. 15. Issue 1. P. 107–110.
3. Malby S. The Rule of Law and Sustainable Development: A Report of the CSIS Program on Prosperity and Development (CSIS 2020). *Commonwealth Law Bulletin*. 2017. Vol. 43. Issue 3-4. P. 521-532.

4. 2005 World Summit Outcome: Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf (дата звернення: 03.06.2024).

5. Bedner A. An Elementary Approach to the Rule of Law. *Hague Journal on the Rule of Law*. 2010. Vol. 2. Issue 1. P. 48-74.

6. Waldron J. Is the Rule of Law an Essentially Contested Concept (in Florida)? *Law and Philosophy*. 2002. Vol. 21. Issue 2. P. 137-164.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА БАЗА СТАЛОГО РОЗВИТКУ: НЕОБХІДНІСТЬ ОНОВЛЕННЯ З УРАХУВАННЯМ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ

Явір Віра Анатоліївна,

доктор політичних наук,

провідний науковий співробітник

Інституту держави і права НАН України

Парадигма сталого розвитку України виписана в Указі Президента України № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», прийнятого «з метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина» [1]. Однак цей правовий акт не враховує викликів зовнішньої воєнної агресії, повномасштабного вторгнення, розпочатого росією у 2022 р. Указ був прийнятий главою держави на підтримку цілей сталого розвитку, проголошених резолюцією Генасамблеї ООН в 2015 р., та з урахуванням їх адаптації до специфіки розвитку України.

Цим нормативно-правовим актом ціль сталого розвитку держави, що стосується досягнення миру, тлумачиться виключно як внутрішня справа України і полягає у сприянні побудови миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку. З цього випливає, що парадигма сталого розвитку України потребує оновлення з урахуванням викликів війни з фокусом як на внутрішніх зусиллях українського суспільства (консолідації, мобілізації, формування національної стійкості), так і міжнародних зусиллях з боку органів влади, діаспори, міжнародних партнерів, спрямованих на досягнення миру в Україні.

Вищезгаданий указ Президента відсилає нас до резолюції Генасамблеї ООН № 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» від 2015 р., яка потребує більш глибокого аналізу на предмет з'ясування того, чи є досягнення миру ціллю та запорукою сталого розвитку. Політико-правовий аналіз скринінг цього документу свідчить про те, що він приймався в міжвоєнний період і недостатньо уваги приділяє викликам війни та збройної агресії з боку

центрів автократії проти демократичних держав. Це почасти вказує на нерелевантність цього міжнародного документу викликам, що стоять перед сучасним світом, та необхідність оновлення всієї концепції сталого розвитку та шляхів (цілей) його досягнення. Резолюція Генасамблеї містить 16 цілей сталого розвитку, абсолютна більшість яких неможлива без досягнення миру, запобігання та протидії збройній агресії з боку потужних автократичних держав проти більш вразливих (в силу специфіки цієї політико-правової системи) демократичних сусідів з метою їх поглинення (анексії), трансформації вектору розвитку та знищення демократичних інститутів.

До прикладу, чи можливе подолання бідності (ціль №1); подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці (ціль №2) на тимчасово окупованій росією території України? Або забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя (ціль № 4) в умовах мілітаризації освіти, невідповідності міжнародних освітнім стандартам, примусової інтеграції українських закладів освіти у російську систему освіти, вилучення дітей з родин за невідвідування шкіл? Чи можливе забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат (ціль № 5) в умовах масового вчинення російськими військовим сексуальних злочинів на щойно окупованих територіях України, що кваліфікується як складова злочину геноциду? А саме дії, які здійснюються з наміром знищити, повністю або частково, національну групу, тобто: а) вбивство членів такої групи; б) завдання серйозних тілесних ушкоджень або спричинення психічних розладів у членів групи; с) умисне створення таких життєвих умов, які розраховані на повне чи часткове фізичне знищення такої групи; d) заходи з запобігання дітонародження в такій групі; е) насильницька передача дітей з такої групи в іншу як таку, покарання за які визначені Конвенцією ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [2].

Про яке скорочення нерівності (ціль №10) та забезпечення здорового способу життя (ціль № 3) може йтися у в країнах, які перебувають в умовах війни (і їх кількість щороку зростає), де люди позбавлені не лише гідних, а й прийнятих умов для життєдіяльності та елементарного фізичного захисту, гарантованого некомбатантам міжнародним гуманітарним правом?

Що Україна і інші країни жертви воєнної агресії можуть протиставити широкомасштабній, руйнівній екологічній катастрофі, якої завдає хід бойових дій на їх територіях? Яким чином Україна може забезпечити захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню (ціль № 15) на території Каховського водосховища після підриву російськими військами греблі Каховської гідроелектростанції? Цей акт екоциду завдав суттєвої шкоди і

унеможливив дотримання цілі № 4 – збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку. Україна домоглася виключення держави-агресора з низки екологічних конвенцій та угод, що жодним чином не перешкоджає росії надалі знищувати екосистеми України під час збройного захоплення територій та масованих бомбардувань.

Поступово визріває усвідомлення про завершення мирного періоду на планеті, що війна стає глобальною загрозою та реалією сьогодення, викликом не лише для країн - її безпосередніх учасниць. Прикладом може бути актуалізація загрози продовольчій безпеці в країнах Африки та труднощі подолання голоду (ціль № 2) внаслідок блокади експорту зерна з України в 2022 р.

Резолюція Генасамблеї ООН № 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» від 2015 р., яка сформувала цілі сталого розвитку і мала на меті досягнення планетою, спільними міжнародними та національними зусиллями сталого та життєстійкого розвитку, – це документ мирного періоду, який потребує суттєвого перегляду з урахуванням глобальних викликів війни. Аналіз його змісту свідчить, що він дуже мало уваги приділяє необхідності протидії війни та досягненню миру як запоруки, фундаменту сталого розвитку. Стан миру помилково нормалізується, сприймається як даність, реальність, яка не потребує особливих міжнародних зусиль. Ймовірно тому ціль, присвячена досягненню миру, чомусь об'єднана із «забезпечення всім доступу до правосуддя і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях» [3]. Це абсолютно різнопланові поняття, які мають мало відношення до зусиль, спрямованих на запобігання на унеможливлення агресії з боку недемократичних держав.

Деталізація цієї цілі у резолюції по підпунктах взагалі вказує на те, що мова йде переважно про запобігання насильству, боротьбу із тероризмом, організованою злочинністю, корупцією та створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях. Більшість підпунктів напряду не пов'язані з протидією війні та забезпеченням миру. Так, підпункт 16.9 передбачає до 2030 року забезпечити наявність у всіх людей документів, що посвідчують особу, зокрема свідоцтва про народження. А окремі підпункти цілі в принципі унеможливають досягнення миру та справедливості шляхом відбиття державою збройної агресії у випадку нападу на неї. Так, підпункт 16.4 передбачає, зокрема значно зменшити обіг зброї до 2030 року, що звучить сюрреалістично в умовах, коли Україна по всьому світу благає поставок будь-якої зброї, яка дозволить їй захистити свої території від збройного нападу агресора.

Назагал лише преамбула резолюції Генасамблеї № 70/1 містить одне положення, яке відповідає сучасним глобальним викликам війни: «Не

може бути сталого розвитку без миру, а миру – без сталого розвитку» [3]. Це вказує на необхідність якнайшвидшого перегляду та осучаснення як міжнародної, так і національної політико-правової бази сталого розвитку з урахуванням глобальних викликів війни, які все виразніше постають перед сучасним світом, перед усіма державами без винятку. Навіть тими, які не беруть безпосередньої участі у поточних війнах, але потерпають від економічних, продовольчих, екологічних, інформаційних та інших загроз, які неминуче продукує конвенційна війна.

Список використаних джерел:

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

2. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: Міжнародний договір від 09.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 01.06.2024).

3. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року: Резолюція Генасамблеї ООН A/RES/70/1 від 25.09.2015. *United Nations Development Programme*. URL: <https://www.undp.org/files/Agenda2030-UA> (дата звернення: 01.06.2024).

**INADMISSIBILITY OF A COMPLAINT AGAINST A DECISION
OF A SECOND INSTANCE COURT REFUSING EXEMPTION
FROM A CASSATION APPEAL FEE IN CIVIL PROCEEDINGS,
AND THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO A COURT –
CONTRIBUTION TO THE DISCUSSION**

Małgorzata Malczyk,
PhD, Assistant Professor
in Department of Civil Procedure,
Faculty of Law and Administration,
Jagiellonian University in Kraków, Poland

In the Polish Constitution, the right to a court is generally expressed in Article 45, according to which everyone has the right to a fair and public hearing without undue delay by a competent, independent and impartial court.

The elements that constitute the right to a court are highlighted by the Constitutional Court in its rulings. These elements, within the meaning of Article 45 of the Polish Constitution, are:

- the right to initiate an appropriate procedure (civil, criminal) before a competent, independent and impartial court;
- the right to an appropriate formation of judicial procedure in accordance

with the principles of fairness and transparency;

- the right to obtain a binding decision on a given case by the court [1];
- the right to the appropriate organization and position of the bodies adjudicating the cases [2,3].

Importantly, regarding the essence of the standard means of appeal, which is a complaint, the judiciary has indicated that the right to lodge a complaint is not of an absolute nature, and thus cannot be equated with the right to a court [4].

This view cannot be accepted with regard to the court fees payable on complaint, as they are a factor which significantly affects the right to a court, understood as effective access to a proper procedure before a competent, independent and impartial court.

In the current state of the law, pursuant to Article 394² § 1¹ point 1 of the Code of Civil Procedure, decisions of the second instance court, which focuses on the refusal of exemption from court fees, may be appealed to another panel of this court. This complaint does not apply to the decision of the second instance court issued as a result of examining a complaint against the decision of the court of first instance on this matter.

This means that a complaint may be lodged against the decision of the second instance court regarding the exemption from the appeal fee, or from the fee towards the complaint against the decision of the court of first instance. It should be emphasised that a party is not entitled to lodge a complaint against a decision of the second instance court granting partial exemption from court fees, as it is final upon its issuance [5].

More significantly, Article 394² § 1¹ point 1 of the Code of Civil Procedure and the admissibility of filing a complaint against the refusal of exemption from court fees, refers only to the decision of the second instance court on fees towards appeals that are due in the course of the instance, i.e. with regard to judgments that are not final. The Polish procedural law does not provide for a complaint against the decision of the second instance court regarding the refusal of the exemption from court fees due to an extraordinary appeal, which is a cassation appeal to the Supreme Court.

Therefore, special attention must be paid to the appealability of decision of the second instance court dismissing a party's application for exemption from court fees towards a cassation appeal, i.e. the possibility of launching a correct review procedure. It should be noted that the cassation appeal is an extraordinary legal means of appealing, entitled to final court decisions, which is supposed to perform public law functions. This appeal serves to control the correctness of the application of law. The cassation court does not try the case, but examines the cassation complaint in the public interest, clarifying a significant legal issue, interpreting provisions raising serious doubts or causing discrepancies in the jurisprudence of the courts, or removing from legal circulation judgments issued in proceedings affected by invalidity or manifestly

defective. A private interest shall be taken into account only insofar as it can become a ground for satisfying the general interest, since the primary objective of cassation proceedings is to protect the public interest by ensuring uniformity of interpretation and the contribution of the Supreme Court to the development of law and jurisprudence [6;7].

Pursuant to the Code of Civil Procedure, the decision of the second instance court to refuse exemption from the cassation appeal fee may not be appealed either to that court or to the Supreme Court [8].

If the second instance court does not grant the application for exemption from payment of court fees, and the failure to pay the cassation appeal has become the only reason for its rejection, the Supreme Court also reviews - at the request of the party reported in the complaint (Article 380 in connection with Article 398²¹ in connection with Article 394¹ § 3 of the Code of Civil Procedure) - this decision of the second instance court in the proceedings brought by a party's complaint against the rejection of the cassation appeal. The Supreme Court does not rule on the merits in this respect, but only assesses the correctness of the issued decision on the dismissal of the application, so its decision is still within the scope of the second instance court's cognisance [9,10,11]. This means that the Supreme Court, when examining a complaint against a decision rejecting a cassation appeal for non-payment of court fees, reviews only this decision of the second instance court, which is not contested in the course of the instance, ruling negatively on the application for exemption from court fees. In the event that such a complaint is upheld, the Supreme Court has the power only to revoke the contested decision and remit the case to the second instance court for re-examination. As a consequence of the above, should the second instance court again reject the application for exemption from the cassation appeal fee and should there be a further rejection of this appeal due to non-payment of the court fee, the applicant will again be entitled to appeal to the Supreme Court against this procedural decision.

As indicated, the court fees required for appeals are the factor that significantly affects the right to a court understood as actual access to a proper procedure before a competent, independent and impartial court. The decision on exemption from legal costs does not directly concern the material rights and obligations of a person, but undoubtedly affects their ability to exercise the right to a court. The institution of exemption from legal costs is aimed at enabling the removal of financial barriers to access the court. This settlement is of a 'servile' nature to the substantive proceedings and is aimed at enabling them to be conducted and, as a result, to obtain a resolution of the main case. Therefore, the adjudication of exemption from legal costs is not in itself a matter to which the guarantees of Article 45 of the Polish Constitution apply directly. However, it must be normalised in such a way that the adjudication of the main case corresponds to the indicated constitutional standard. This means that the legislator must establish solutions that remove financial barriers to access the

court, including access to a means of appealing a negative decision of the court on the application for exemption from court costs [12]. Since the refusal of exemption from court costs at the stage of initiation of the cassation appeal proceedings before the Supreme Court may prejudice access to court, the decision on this issue should be subject to judicial review directly. Therefore, the admissibility of a complaint against the decision of the second instance court refusing the exemption from the cassation appeal fee should be provided for explicitly by the provisions of the applicable civil procedural law, and the examination of this complaint should fall within the competence of another panel of the second instance court.

Bibliography:

1. Judgment of the Constitutional Tribunal 9.06.1998 r., case K 28/97, OTK 1998/4/50.
2. Judgment of the Constitutional Tribunal 10.07.2000 r., case SK 12/99, OTK 2000/5/143.
3. Judgment of the Constitutional Tribunal 24.10.2007 r., case SK 7/06, OTK-A 2007/9/108.
4. Resolution of the Supreme Court 10.10.2013 r., case III CZP 61/13, OSNC 2014/6/58.
5. Decision of the Supreme Court 2.03.2017 r., case V CZ 6/17, LEX nr 2278333.
6. Decision of the Supreme Court 17.03.2016 r., case V CSK 588/15, LEX nr 2016039.
7. Decision of the Supreme Court 4.02.2000 r., case II CZ 178/99, LEX nr 39498.
8. Decision of the Supreme Court 19.03.2021 r., case I CZ 85/20, LEX nr 3159056.
9. Decision of the Supreme Court 13.12.2018, case V CZ 83/18, LEX nr 2618461.
10. Decision of the Supreme Court 14.04.2021 r., case V CZ 55/20, LEX nr 3219946.
11. Decision of the Supreme Court 3.11.2022 r., case III CZ 260/22, LEX nr 3518123.
12. Judgment of the Constitutional Tribunal 31.03.2009, case SK 19/08, OTK-A 2009/3/29.

THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO A COURT AND ARBITRATION IN POLAND

Dr Anna Rogacka-Łukasik

Jan Długosz University in Częstochowa

ORCID: 0000-0001-6140-0591.

e-mail: a.rogacka-lukasik@ujd.edu.pl

Anna Warston

Association for Research on the Sources
and Functions of Law "FONTES"

ORCID: 0000-0001-9452-3459.

e-mail: anna.warston@op.pl

1. Introduction

In Polish legislation, analogous to the regulations of other countries and international agreements, we will not find a legal definition of the institution of arbitration [1, p. 1]. The starting point for the present discussion is the definition regulated by the Hague Convention on the Peaceful Settlement of International Disputes of 1907 [2]. According to Article 37 of the aforementioned Convention, arbitration will be understood as: a peaceful method of settling disputes between states, by judges elected by those states, adjudicating on the basis of law. According to the second paragraph of the aforementioned regulation, the use of arbitration has the consequence of obligatory submission in good faith to its award. The concept of arbitration should be understood synonymously with the terms "arbitration," "arbitration court" and "arbitration court" [3, p.1].

This publication attempts to analyze the implementation of the constitutional right to a court of law by submitting a dispute to arbitration. Numerous controversies arise when juxtaposing arbitration with the administration of justice in the constitutional sense.

2. Implementation of the right to a court in arbitration proceedings

Conducting a consideration of the constitutional location of the institution of arbitration in the opinion of the authors, it is necessary to begin by paying special attention to the regulations contained in the initial articles of the Constitution of the Republic of Poland, because according to its Article 10, the system of the Republic of Poland is based on the division and balance of legislative power, executive power and judicial power, of which legislative power is exercised by the Sejm and the Senate, executive power by the President of the Republic of Poland and the Council of Ministers, and judicial power belongs to the courts and tribunals [5, p. 424; 6, p. 706; 7, p. 8].

The judicial power undeniably plays an important role in the functioning of the system of the tri-partite government, where by definition it plays the role

of an apolitical balancing factor, and in the system of protection of human rights and freedoms, where it serves as an apolitical guarantor of these rights [8, p. 370].

Great controversy surrounds the relationship between the conciliation judiciary and Article 45(1) of the Polish Constitution, according to which "everyone has the right to a fair and public hearing without undue delay by a competent, independent, impartial and independent court." The realization of the right to a court should be seen as the foundation of the functioning of a democratic state of law, as the Constitutional Court has repeatedly emphasized in its rulings (so CT, among others, in the ruling of 8.12.1992, K 3/92 [9]). In its ruling of April 8, 1997 the Constitutional Court indicated that the right to a court includes: the right to initiate proceedings before a court – as an independent body, the right to shape the procedure in a manner consistent with the requirements of fairness and openness, and the right to binding resolution of the case by a competent court within a reasonable time [10].

In its resolution of January 25, 1995 the Constitutional Court stressed that the absence of an explicit provision indicating the possibility of legal action cannot constitute a block to the initiation of proceedings [11]. The lack of regulation on the part of the legislator cannot be understood as closing or limiting the judicial path. As P. Winczorek accepts, only the court can be the body that ultimately decides on the rights, freedoms and duties of an individual [12, p. 65].

In the context of further consideration of the constitutional legitimacy for arbitration, it is necessary to ask whether submitting a dispute to arbitration would not at the same time be an act of voluntary waiver and relinquishment of the constitutional right to a court [13, p. 376]. In the literature, one can encounter the idea that arbitration proceedings constitute the realization of the right to a court, and such reasoning is based in its essence on a broad understanding of the concept of "court" within the meaning of Article 45(1) of the Polish Constitution, as discussed below.

R. Morek advocates the idea of separating the realization of the right to a court from the exclusivity of the state judiciary, arguing that this right can also be fully realized by an amicable judiciary [14, p.40-49]. In his opinion, we are only dealing with a change in the forum for the exercise of the right to a court, not with the abandonment of a constitutional right. M. Romanowski also comes to similar conclusions [13, p. 379].

According to Prof. K. Weitz, the parties are consciously giving up their right to a court on the basis of their autonomy. The author also stresses that arbitration, despite individual norms, is to some extent subject to the supervision of state courts and thus recognizes arbitration as part of civil procedure [15, p. 5].

It is impossible not to agree with Ł. Blaszczyk and M. Ludwik, who emphasize that the right to a court is inalienable, and thus the submission of a

dispute to arbitration does not result in its waiver [3, p. 52]. The authors argue this view with the existence of state court control over arbitration courts, which operates not on the basis of the parties' agreement, but by virtue of statutory regulation – the Code of Civil Procedure [16].

In opposition to the above concept is, among others, A. Orzeł-Jakubowska, believing that the presented concept accurately emphasizes the implementation of certain procedural guarantees that are provided by state courts and arbitration courts, but it does not respect the content of Article 45(1) and Article 175(1) of the Polish Constitution [17, p. 151]. The main counter-argument is that an arbitration court, which is not a court within the meaning of Articles 174 and 175 of the Polish Constitution, does not issue judgments on behalf of the Republic of Poland [17, p. 151; 18, p. 72]. The concept of realization of the constitutional right to a court in arbitration proceedings is mainly accused of a very far-reaching relativization of this right [17, p. 153; 19, p. 62].

3. Summary

In conclusion, in the opinion of the Authors, the right to a court should also be understood as a right relating to the interests of society as a whole, and not just the interests of the individual. Thus, Article 45(1) of the Constitution cannot be an obstacle to placing a dispute under arbitration, since the entitlement derived from it can be manifested in the control of ordinary courts over the jurisprudence and operation of arbitration, and not in a kind of placing a dispute under arbitration.

Today, without a doubt, alternative methods of dispute resolution, including arbitration, are becoming increasingly popular. Arbitration should be regarded as an institution for people who are aware and determined to make decisions, and those who anticipate their conduct in the future. It should be pointed out that an unambiguous definition of the place of arbitration in the Polish legal system is a very difficult task. Not only because of the statutory norms, but also the great discrepancies in the scientific world.

It should be recognized that arbitration courts, although they are not state courts, recognize certain cases that may at the same time be within the cognizance of state courts. At the same time, it should not be forgotten that, in accordance with Article 175(1) of the Constitution of the Republic of Poland, arbitration courts do not exercise the administration of justice, for this is reserved only for courts and tribunals.

It seems right to adopt the theory that the functioning of arbitration courts is not an exception to the constitutional principle of the administration of justice, and cannot be considered a violation of the monopoly of state courts on the administration of justice. Thus, it can be concluded that the arbitration court is an extrajudicial body of legal protection, which is subject to control by the ordinary courts [20, p. 54].

Taking into account the above considerations, there is not the slightest

doubt, that there is no collision between the current arbitration regulation and constitutional norms.

Bibliography:

1. Poudret J.F., Besson S. *Comparative Law of International Arbitration*. London: Sweet & Maxwell, 2007. 952 p.
2. Oświadczenie Rządu w sprawie przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Konwencji o pokojowym rozstrzyganiu sporów międzynarodowych z dnia 18 grudnia 1929 r. *Dziennik Ustaw*. 1930. № 9. Poz. 64.
3. Błaszczak Ł., Ludwik M. *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*. Warszawa: C.H. Beck, 2007. 386 s.
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. *Dziennik Ustaw*. 1997. № 78. Poz. 483.
5. Banaszak B. *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2012. 508 s.
6. Wiliński P. Rozdział 8. Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. *System Prawa Karnego Procesowego. Tom I. Zagadnienia ogólne* / red. P. Hofmański. Warszawa: Wolters Kluwer, 2013. S. 706-712.
7. Tuleja P. Czy Konstytucja jest potrzebna do wymierzania sprawiedliwości? *IUSTITIA*. 2019. № 2 (36). URL: <https://www.kwartalnikiustitia.pl/czy-konstytucja-jest-potrzebna-do-wymierzania-sprawiedliwosci,9882>.
8. Garlicki L. *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*. Wyd. 6. Warszawa: Wolters Kluwer, 2019. 508 s.
9. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 8.12.1992 r., sygn. akt K 3/92. *Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego*. 1992. № 2. Poz 26.
10. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 8.04.1997, sygn. akt K 14/96. *Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego* 1997. № 2. Poz. 16.
11. Uchwała Trybunału Konstytucyjnego z 25.01.1995, sygn. akt W 14/94. *Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego*. 1995. № 1. Poz. 19.
12. Winczorek P. *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* Warszawa: Liber, 2000. 321 s.
13. Romanowski M. Znaczenie niezależności i bezstronności arbitra w postępowaniu arbitrażowym w świetle konstytucyjnego prawa do sądu. *Księga pamiątkowa 60-lecia Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej w Warszawie* / J. Okolski, A. Całus, M. Pazdan, S. Soltysiński, E. Wardyński, S. Włodyka (red.). Warszawa, 2010. S. 376-384.
14. Morek R. *ADR w sprawach gospodarczych*. Warszawa: C.H. Beck, 2004. 182 s.
15. Weitz K. *Sądownictwo polubowne a sądy państwowe. Przegląd Sądowy*. 2007. № 3. S. 5-24.
16. Kodeks postępowania cywilnego: Ustawa z 17.11.1964 (z następ. zmianami. *Dziennik Ustaw*. 2023. Poz 1550.
17. Orzeł-Jakubowska A. *Sądownictwo polubowne w świetle standardów*

konstytucyjnych. Warszawa: Wolters Kluwer, 2021. 408 s.

18. Błaszczak Ł. Wyrok sądu polubownego w postępowaniu cywilnym. Warszawa: Wolters Kluwer, 2010. 508 s.

19. Wiśniewski A.W. Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce. Warszawa: Wolters Kluwer, 2011. 612 s.

20. Deryng A. Miejsce sądownictwa polubownego a wymiar sprawiedliwości w świetle zasad konstytucyjnych. *ADR. Arbitraż i Mediacja*. 2008. № 3. URL: https://arbitraz.laszczuk.pl/_adr/36/Miejsce_sadownictwa_polubownego_a_wymiar_sprawiedliwosci_w_Swietle_zasad_konstytucyjnych.pdf.

ROLE OF ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION IN SDG-16: PEACE, JUSTICE AND STRONG INSTITUTIONS

Kyrylo Voronov,

PhD in Law, Associate professor
of Civil Law Disciplines Department
Faculty of Law,

V. N. Karazin Kharkiv National University

Sustainable Development Goal 16: Promote peaceful inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels is an engine for progress and an enabling tool for all other Goals. Sustaining peace and development invariably requires meeting the various targets under Goal 16. UNODC's work contributes to all targets under SDG-16 [1].

Alternative Dispute Resolution (ADR) mechanisms have become essential and integral choices in the realm of justice. ADR is an encompassing alternative consisting of various dispute resolution techniques and mechanisms distinct from extensive court proceedings. Expanding access to justice hinges on providing litigants with necessary resources to surmount obstacles.

In the contemporary setting, ADR can contribute to the attainment of Sustainable Development Goal 16, which aims to foster global peace, justice, and robust institutions by incorporating its techniques, such as arbitration, mediation, negotiation, conciliation, into the existing judicial framework.

In numerous countries, the high costs and lengthy delays in litigation lead to the denial of access to justice. ADR can serve as a regulatory complement to the traditional judicial system. These ADR mechanisms have become indispensable alternatives for seeking justice, yet they often do not receive the attention they deserve from policymakers, justice sector professionals, and legal practitioners. ADR now stands as an efficient and timely means of delivering cost-effective justice services.

In the Ukrainian constitution, the fundamental principles of upholding the

rule of law, protecting fundamental human rights and freedoms, ensuring equality, and delivering justice to all citizens are integral components. These principles are also reflected in the United Nations' Sustainable Development Goal 16. ADR can play a pivotal role in advancing these objectives by establishing new pathways to access justice in a more time-efficient manner.

The Sustainable Development Dashboard reveals that Ukraine faces significant challenges in achieving SDG-16, with progress stagnating. Hence, raising awareness among citizens and streamlining the governance of arbitration can potentially accelerate progress toward SDG-16.

A robust ADR infrastructure would not only instill confidence in global investors but also foster a business-friendly environment, making Ukraine an attractive destination for foreign investors. The limited access to justice poses a substantial threat to sustainable development. Many developed nations are gradually shifting away from traditional litigation due to its high costs, delays, and complexities. Embracing arbitration and mediation is crucial for Ukraine to stay competitive in the race for development.

If we speak about different aspects of ADR, Mediation offers a path toward inclusive peace. It is a conflict resolution process that empowers individuals to find common ground and reach mutually agreeable solutions. What makes mediation particularly effective is its ability to include multiple perspectives and foster understanding among conflicting parties. In the light of Goal 16, mediation combines the principles of inclusiveness and diversity. By bringing together individuals from various backgrounds, mediation encourages dialogue, empathy, and collaboration. It provides a place where differences can be acknowledged, respected, and ultimately integrated into positive solutions [2].

To achieve the objectives outlined in Goal 16, it is crucial to promote mediation as a means of conflict resolution, enhancing social inclusiveness and celebrating diversity.

By expanding the use of mediation, be it in legal cases or community disputes, we contribute to a more just and peaceful society. Mediation empowers individuals, bolsters institutions, and, most importantly, helps us build a world where conflicts find resolution through dialogue, understanding, and cooperation.

In essence, mediation is not merely a process; it's a path to social peace and inclusiveness. By embracing this powerful tool, we take significant steps towards realizing the vision established in the United Nations' SDG-16 — a world where peace, justice, and robust institutions prevail. Let us persist in exploring and championing mediation as a fundamental instrument for peacemaking and a brighter future for all.

UN member states vary in the implementation of ADR methods, influenced by factors like the nature of the dispute and the most appropriate procedure to reach a solution. ADR can take various forms, from local panels

for addressing complaints and grievances to institutional panels, and it can be conducted either confidentially or publicly.

Irrespective of the specific procedures, successful ADR often occurs when willing parties negotiate and compromise, making concessions to reach an agreement. In general, the active participation of all stakeholders, their sincere intention to reach an agreement, and their commitment to safeguarding public environmental interests are key factors contributing to the success of ADR.

Conversely, in other cases, the involvement of numerous parties without significant influence can hinder reaching a solution. Issues like a lack of trust between parties, resistance to a particular type of ADR, or an unwillingness to make concessions for a mutually satisfactory settlement can make it more challenging to achieve a final resolution through ADR.

For example, in *Znesinnia Regional Landscape Park v. Electric Power Supplier* illustrates how public interest might persuade parties to reach an acceptable solution through Negotiation. The public council at the Lviv Oblast State Administration on Environment and Natural Resources used ADR processes to resolve the problem from the start of a request for the destruction of a considerable magnitude of trees to simplify Electricity Supply Networks Maintenance. Instead of focusing on the immediate crisis, the conversations yielded long-term answers to the larger issue [3].

As described in the 2016 UNDP Annual Report on The Rule of Law and Human Rights, Sustainable Development Goal 16 (SDG 16) – for peaceful, just, and inclusive societies – ushers in a new kind of development: one where people could influence the decisions that affect their lives and create communities that thrive. SDG 16 articulates the key role that governance and the rule of law play in promoting peaceful, just, and inclusive societies and in ensuring sustainable development [4].

The initial reform proposal recommends the introduction of ADR in the consumer sector to address disputes arising from defective industrial products. For instance, issues with products like the electronic mosquito bat you recently purchased are often overlooked, either categorized as minor or left unreported by customers who might not expect a satisfactory resolution.

Looking forward, it becomes evident that ADR plays a pivotal role in promoting social peace. To achieve the goals outlined in Goal 16, it's crucial to promote ADR as a means of conflict resolution, enhancing social inclusiveness, and celebrating diversity.

By expanding the use of mediation, whether in legal cases or community disputes, we contribute to a more just and peaceful society. ADR empowers individuals, strengthens institutions, and, most importantly, helps us build a world where conflicts are resolved through dialogue, understanding, and cooperation.

In essence, ADR is not merely a process; it's a path to social peace and inclusiveness. By embracing this powerful tool, we take significant steps toward

realizing the vision set forth in the United Nations' SDG 16 — a world where peace, justice, and strong institutions prevail.

Bibliography:

1. SDG 16: Promote peaceful inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels. URL: https://www.unodc.org/romena/en/SDG/sdg-16_-promote-peaceful-inclusive-societies-for-sustainable-development--provide-access-to-justice-for-all-and-build-effective--accountable-and-inclusive-institutions-at-all-levels.html
2. Mediation as a Tool for Social Peace: Addressing UN SDG 16. URL: <https://mediationblog.kluwerarbitration.com/2023/09/08/mediation-as-a-tool-for-social-peace-addressing-un-sdg-16/>
3. Ruis B. Alternative Dispute Resolution in Environmental Cases United Nations Environment Programme. URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/a.to.j/TF6-2013/4_Ruis_ADR.pdf.
4. Sustainable Development Goal 16. URL: <https://www.un.org/ruleoflaw/sdg-16/>

СЕКЦІЯ 1
ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД СТАЛОГО РОЗВИТКУ
СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА

**ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ХАРКОВА В ПЕРІОД
ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**

Воронова Ізабелла Володимирівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцентка кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Місто Харків розташоване за 40 км від українсько-російського кордону. Саме тому Харків один з перших прийняв удар російської армії 24 лютого 2022 року. До війни Харків був густонаселеним містом, кількість жителів якого сягала майже 1.5 мільйона осіб, місто мало розвинену агломерацію. Харків є промисловим центром сходу України, містом університетів, науковим центром Лівобережжя, єдиним в Україні містом, який володіє повним комплектом нагород Ради Європи: Дипломом, Почесним Прапором, Таблицею Європи і Призом Європи.

Відомо, що Харків є містом, в якому історично були розвинені коріння місцевого самоврядування. За часи незалежності України кращі практики діяльності органів місцевого самоврядування, зокрема Харківської міської ради (далі – ХМР) різних скликань та харківських міських голів, стали прикладом для всіх громад на території країни. Сталий розвиток міста став можливим завдяки спільним зусиллям жителів територіальної громади та міської влади.

Тому з перших днів війни саме завдяки величезному потенціалу харківської спільноти Харків зміг стати форпостом опору російському вторгненню. Як харків'янка, котра з першого дня війни знаходилась в місті, можу засвідчити, що органи місцевого самоврядування Харкова (насамперед, Харківський міський голова (далі – ХМГ) І. Терехов, керівники адміністрацій районів міста, робітники різноманітних комунальних підприємств, службовці місцевого самоврядування) під постійними обстрілами артилерії, під авіаційними бомбами сумлінно виконували свої функціональні обов'язки. Протягом кількох днів в місті була налагоджена адаптована до умов війни інфраструктура, запрацювали різноманітні супермаркети, магазини, аптеки, спільно з волонтерами, громадськістю безкоштовно надавалися продукти, миючі засоби, інші

необхідні речі харків'янам в різних районах міста. Усі комунальні послуги надавалися своєчасно, особливо вразило те, що, наприклад, 26 лютого 2022 року в місті можна було побачити автівки комунального підприємства, які вивозили сміття. Водночас в місті мали місце вуличні бої.

6 березня 2022 року Президент України В. Зеленський присвоїв Харкову звання міста-героя України. Слід зазначити, що з початку війни ключовою постаттю харківського місцевого самоврядування став ХМГ І. Терехов, який здійснював ефективне керівництво виконавчими органами та координував роботу комунальних підприємств і служб. Реальна робота міського голови й грамотна інформаційна політика дозволила уникнути хаосу і паніки в місті. Харків'янам стало зрозумілим, що місцева влада очолювана таким міським головою працює в штатному режимі. Це додавало містянам впевненості, віри, настрою.

Що стосується діяльності ХМР 8 скликання, то депутати вперше зібралися на 11 чергову сесію 11 травня 2022 року. На цій сесії було ухвалено низьку рішень, серед яких рішення №255/22 "Про внесення змін до Регламенту Харківської міської ради 8 скликання" щодо можливості роботи в дистанційному режимі [1]. Слід зазначити, що під час воєнного стану ХМР працює в дистанційному форматі. Варто зазначити, що депутатський корпус зазнав деяких втрат. Так, декілька депутатів фракції ОПЗЖ і фракції А. Шарія втратили фактичний зв'язок з радою, фракції ОПЗЖ і А. Шарія в 2022 році припинили своє існування.

В період воєнного стану на своїх сесіях ХМР розглядала різноманітні питання та ухвалювала стандартні рішення, зокрема систематично вносилися зміни до рішень про міський бюджет, різноманітні програми розвитку тощо. Водночас на сесіях майже не розглядалися питання виділення земельних ділянок, питання в сфері архітектури і будівництва.

Серед знакових питань, які ухвалила ХМР, можна виділити рішення щодо встановлення безкоштовного проїзду в громадському транспорті (з початку війни дотепер) та рішення позачергової сесії про скасування податкового зобов'язання після нарахування орендної плати за земельні ділянки комунальної форми власності з 1 квітня по 30 червня 2024 року. Так, ставка земельного податку на ділянки фізичних і юридичних осіб складатиме 0% від їх нормативної грошової оцінки для фізичних, юридичних осіб і підприємців. Цим рішенням на зазначений період ставка податку за нерухоме майно (якщо це не земельна ділянка, яка перебуває у власності юридичних осіб) встановлено на рівні 0% [2].

Крім того, ХМР 1 грудня 2023 року на позачерговій сесії, ухвалила рішення про звільнення деяких категорій громадян від орендної плати за користування майном комунальної власності Харківської міської територіальної громади під час дії воєнного стану. Таке рішення дозволило знизити навантаження на орендарів, які фактично не мали можливості

використовувати орендоване майно за призначенням. Депутати вирішили, що за період з 24 лютого по 30 вересня 2022 року включно за договорами оренди комунального майна, укладеними до початку повномасштабного вторгнення, звільнені від орендної плати орендарі, які використовують нерухоме та інше окреме індивідуально визначене майно, цілісні майнові комплекси, що належать до комунальної власності Харківської міської територіальної громади. Також з 1 жовтня 2022 року на період дії воєнного стану і протягом трьох місяців після його припинення чи скасування за договорами оренди комунального майна, укладеними до та після 24 лютого 2022 року, звільнили від орендної плати: а) фізичних осіб та фізичних осіб-підприємців, що були призвані або прийняті на військову службу після оголошення воєнного стану; б) орендарів, які не використовують комунальне майно за цільовим призначенням, визначеним договорами оренди, у зв'язку з тимчасовим вилученням майна з їхнього користування [3].

Варто зазначити, що підтримка харківських підприємців є пріоритетним напрямом роботи міського голови і міської ради. У місті Харкові впроваджують проєкти «Quick Help» і «Купуй харківське», які спрямовані на підтримку підприємців і розповсюдження їхньої продукції [4]. ХМГ І. Терехов зазначив, що в місті за роки повномасштабного вторгнення відкрилося багато малих підприємств. «Відкрилося чимало маленьких кафе, ресторанів, літніх майданчиків. Коли йдеш вулицями міста, то бачиш, з якою любов'ю все це зроблено. До Харкова повернулося багато людей з-за кордону, зі Львова, Закарпаття та інших регіонів, які виїжджали під час першого року повномасштабного вторгнення рф. І те найкраще, що вони побачили там, сьогодні втілюють у Харкові». Він підкреслив, що, незважаючи на складні часи, Харків посідає четверте місце в Україні за кількістю малих підприємств, які реєструються [5].

Протягом майже 29 місяців війни в Харкові через обстріли втратили житло 160 тисяч містян. З початку війни в Харкові було зруйновано приблизно 9 тис. будівель, переважно житлових. Пошкоджено 110 дитсадків, 130 шкіл (це близько половини навчальних закладів), 88 медичних установ. Руйнування в нашому місті колосальні [6]. Незважаючи на перманентні обстріли, завдяки повсякденної роботі комунальних служб Харків був і залишається чистим, охайним й доглянутим містом. Налагоджена системна робота адміністрацій районів, комунальних підприємств, інших служб щодо оперативного усунування наслідків обстрілів після пошкодження житлових і нежитлових приміщень внаслідок влучання російських ракет, керованих бомб, БПЛА тощо.

Вважаємо, що показовими стали результати дослідження соціологічної групи «Рейтинг» від імені Центру аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту у 21 обласному

центрі, не підконтрольному рф.

1. Харків став лідером національного рейтингу серед міст, чия економіка найбільше пристосувалася до умов воєнного стану. Економіка Харкова адаптувалася до роботи в умовах повномасштабного вторгнення на думку 70% опитаних респондентів. Другу сходинку в рейтингу посіла Вінниця (67%), третю - Луцьк (63%). Крім того, Харків увійшов до трійки лідерів міст, які, на думку респондентів, справедливо розподіляють бюджетні кошти. Позитивну відповідь на це питання дали 46% опитаних харків'ян. Перше місце посів Чернігів (59%), друге - Чернівці (48%)[7].

2. На запитання про те, чи відчувають жителі Харкова гордість за те, що є мешканцями свого міста, позитивно відповіли 94% респондентів-харків'ян. Другий рядок у рейтингу посів Івано-Франківськ, де позитивно відповіли 90% респондентів [8].

3. На запитання «Наскільки ви схвалюєте чи не схвалюєте діяльність міської ради?» схвально відповіли 66% респондентів-харків'ян 9-го поглибленого дослідження у сфері місцевого самоврядування. За результатами опитування Харківська міська рада посіла перше місце. На другому та третьому місцях опинилися міські ради Чернігова та Луцька з показником 57%. Крім того, 49% опитаних харків'ян вважають, що міська влада приділяє більше уваги добробуту міста, ніж своїм власним інтересам. У цьому питанні Харків також посів перше місце серед інших обласних центрів [9].

4. На запитання «Наскільки ви схвалюєте чи не схвалюєте діяльність міського голови?» схвально відповіли 80% респондентів-харків'ян. За результатами опитування мер Харкова І. Терехов посів перше місце, міський голова Хмельницького з рівнем схвалення 66% - друге, а Івано-Франківська - третє (58%) [10].

5. 5% харків'ян, які взяли участь у 9-му поглибленому дослідженні у сфері місцевого самоврядування в Україні, вважають Харків доглянутим. За результатами опитування Харків у цьому рейтингу посів перше місце. При цьому 75% опитаних назвали Харків «однозначно доглянутим». Другу сходинку в рейтингу посів Луцьк, де таку високу оцінку дали 20% респондентів (а загалом схвально відповіли 88% опитаних мешканців). Крім того, Харків посів перші сходинки в рейтингу з надання низки послуг. Зокрема, місто стало в країні лідером з послуги «вивезення сміття», де 85% містян поставили їй гарну оцінку. Також Харків увійшов до трійки лідерів за рівнем надання послуг у наступних сферах: транспортна інфраструктура, громадський транспорт; екологія, навколишнє середовище. Більшість респондентів з Харкова дали відповіді «відмінно» та «добре». Перші місця посіли Вінниця та Тернопіль - міста, віддалені від лінії фронту[11].

Таким чином, останні соціологічні опитування засвідчили високу оцінку та підтримку діяльності ХМГ і ХМР в період воєнного часу

мешканцями Харкова. Водночас в роботі органів і посадових осіб місцевого самоврядування Харкова є певні недоліки (зокрема, йдеться про недостатню відкритість і прозорість проведення тендерів, лише періодичне долучення громадськості до визначення пріоритетів бюджетного фінансування та контролю за використанням бюджетних коштів).

Головне. Інноваційність, сміливість, професіоналізм очільників міста, депутатського корпусу помножені на активність, креативність, любов до міста й особливий харківський патріотизм дозволило створити унікальну хімію та надміцний фундамент особливого незламного міста. Велика й непереможна харківська спільнота здатна долати всі загрози і спроможна вирішувати будь-які виклики сучасного історичного періоду.

Список використаних джерел:

1. Рішення 11 сесії Харківської міської ради 8 скликання від 11.05.2022 №255/22 "Про внесення змін до Регламенту Харківської міської ради 8 скликання". URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/document/rishennya-11-sesii-kharkivskoi-miskoi-radi-8-sklikannya-vid-11052022-25522-pro-vnesennya-zmin-do-reglamentu-kharkivskoi-miskoi-radi-8-sklikannya-66900.html>

2. У Харкові фізичні та юридичні особи звільняються від податків на землю та нерухомість протягом трьох місяців. 08 червня 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3858653-pidpriemciv-harkova-na-tri-misaci-zvilnili-vid-podatkov-na-zemlu-j-neruhomist.html>

3. Місто звільнило від орендної плати низку категорій орендарів. 01 грудня 2023. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/-55065.html>

4. У Харкові реалізують проекти підтримки бізнесу. 29 квітня 2024. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/u-kharkovi-realizovuyut-proekti-pidtrimki-biznesu-55820.html>

5. Ігор Терехов розповів, як змінився бізнес у Харкові за час війни. 20 травня 2024. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/igor-terekhov-rozpoviv-yak-zminivsia-biznes-u-kharkovi-za-chas-viyni--55948.html>

6. Харків - це форпост України! 30 травня 2024. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/igor-terekhov-kharkiv---tse-forpost-ukraini-56000.html>

7. Економіка Харкова найбільше пристосувалася до війни. 06 червня 2024. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/ekonomika-kharkova-naybilshe-pristosuvalasya-do-viyni--56025.html>

8. Харків'яни очолили рейтинг відчуття гордості за своє місто. 06 червня 2024. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/kharkivyani-ocholili-reyting-vidchuttya-gordosti-za-svoe-misto-56028.html>

9. Харківська міськрада посіла перше місце в країні за рівнем діяльності.

06 червня 2024 URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/kharkivska-miskrada-posila-pershe-mistse-v-kraini-za-rivnem-diyalnosti-56021.html>

10. Харківська міськрада посіла перше місце в країні за рівнем діяльності. 06 червня 2024. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/kharkivska-miskrada-posila-pershe-mistse-v-kraini-za-rivnem-diyalnosti-56021.html>.

11. Харків – найбільш доглянуте місто України. 06 червня 2024. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/kharkiv---naybilsh-doglyanute-misto-ukraini-56023.html>.

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ В ІСТОРІЇ ПРОТИСТОЯННЯ ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ З МОСКОВІЄЮ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIV – НА ПОЧАТКУ XVI СТ.

Гавриленко Олександр Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

У системі сучасних формальних джерел міжнародного права провідне місце посідають міждержавні договори. Ці джерела відомі ще з незапам'ятних часів: найдавніший з віднайдених археологами був укладений після 3100 р. до н.е. між правителями месопотамських міст-держав Лагаш та Умма [1, с. 26]. З розвитком держав значення договорів усе більш зростало [2, с. 22]. За доби середньовіччя кількість міжнародних угод суттєво збільшилася. Вони були покликані встановлювати мир чи перемир'я, закріплювати союзи, нормативно врегульовувати міжнародну торгівлю, встановлювати кордони, визначати статус іноземців тощо.

Цінним є те, що поза увагою вчених не залишилася така малодосліджена сфера, як історія права міжнародних договорів, його вплив як на українську історію, так і на світову загалом. Широкі узагальнення, зроблені останнім часом, надають можливість поглянути на історичний процес трансформації права міжнародних договорів в цілому, але водночас від дослідників вимагається і детальніше вивчення конкретних прикладів договорів, що стосуються окремих регіонів та відносяться до більш дрібних історичних періодів, одним з яких і є час, що охоплює XIV – початок XVI ст.

У другій половині XIV ст. значна частина українських земель (Волинь, Поділля, Київщина, Чернігово-Сіверщина) увійшла до складу Литовсько-Руської держави (Великого князівства Литовського, Руського,

Жемайтійського та інших), що перетворилася на одну з впливових держав середньовічної Європи [3, с. 193]. Їй протистояла Московська держава, що зазіхала на частину територій, які колись входили до складу Русі або перебували у сфері її політичного впливу. Це мало наслідком низку воєн в перебігу або як підсумок яких укладалися міжнародні договори. Серед них найбільшу увагу привертають чотири: Любуцький 1372 р., Угрський 1408 р., литовсько-московський договір 1449 р. та Венденський договір 1501 р.

Любуцька угода (липень 1372 р.) являла собою мирний договір, який завершив московсько-литовську війну 1368-1372 рр. за домінування в регіоні й, насамперед, за вплив на Тверське князівство [4, с. 229]. Після перемоги в Тросненській битві (листопад-грудень 1368 р.), коли важкоозброєна кіннота Великого князівства Литовського, Руського, Жемайтійського та інших розбила легкоозброєну та погано організовану кінноту Московського князівства і ворожі воєводи та майже всі ратники загинули або потонули у р. Тросні, литовському війську відкрився шлях на Москву. Литовці взяли її в облогу, але через звістку про напад Лівонського ордену змушені були зняти її. Внаслідок перемог Ольгерда вплив Великого князівства Литовського на Тверське князівство було відновлено й до складу ВКЛ було повернено Ржев. В 1370 році, після того, як литовсько-руські війська зазнали поразки від Тевтонського ордену в битві під Рудау, московити знову напали на Твер, намагаючись захопити західну частину князівства, яка межувала з Великим Князівством Литовським. Ольгерд вирушив на допомогу Михайлу та розпочав другий похід на Москву, облога якої не була вдалою. Внаслідок походу було укладене перемир'я. 1372 р. війна продовжилася походами литовсько-тверського війська на Переславль-Заліський, а також спірні міста Торжок та Кашин.

Після невдалої для литовсько-тверського війська сутички передових загонів коло м. Любуцька та кількаденного стояння супротивників на протилежних сторонах глибокого яру неприятели вирішили укласти договір. Сторонами виступили великі князі литовські Ольгерд та Кейстут, з одного боку, та великий князь московський Дмитро Донський і князь серпухівський Володимир Андрійович – з іншого. Суб'єктом договору з боку Великого князівства Литовського виступав також тверський князь Михайло Олександрович. Як свідчить Супрасльський літопис (Короткий Київський літопис, що був складений наприкінці XV – на поч. XVI ст. на території сучасної Білорусі), Любуцький договір за своїм характером являв собою «вічний мир», який підтвердив протекторат Литви над Тверським князівством та закріпив довоєнні кордони держав [5, р. 123-124].

Угрський договір (1 вересня 1408 р.) юридично позначив завершення литовсько-московської війни 1406-1408 рр. і являв собою мирну угоду, яку було укладено між Великим князівством Литовським, Руським, Жемайтійським та ін. і Великим князівством Московським після події, що в літературі отримала назву «стояння на ріці Угра», коли війська обох

держав зійшлися для вирішальної битви, але через певні причини не наважилися її розпочати. Простоявши в бойовій готовності на протилежних берегах, литовський князь Вітовт і його зять, великий князь московський Василь I, вирішили укласти мир.

Відповідно до угоди було остаточно встановлено кордони між двома князівствами у верхів'ї р. Ока та за річками Угра, Бринь та Ресса. Василь I визнав перехід Смоленської землі та Верховських князівств до Великого князівства Литовського й обіцяв не підтримувати Свидригайла, хоча й відмовився його видати. До Великого князівства Московського переходила раніше спірна територія в басейні р. Жиздри (ліва притока Оки) з містами Козельськ, Любутськ і Перемишль (нині село Калузької обл. рф). Угський договір надав Вітовту можливість посилити вагу свого князівства в регіоні, збільшити вплив Литви на Новгородську і Псковську республіки, встановивши з ними більш тісні політичні та торговельні зв'язки, а також полегшити протидію Тевтонському ордену.

Наступний литовсько-московський договір був укладений 31 жовтня 1449 р. у перебігу міжусобиць у Великому князівстві Московському 1425-1453 рр. Сторонами договору виступили тодішній Великий князь литовський Казимир IV (Ягеллончик) [6, с. 155-159] та Великий князь московський Василь II (Темний). Через низку об'єктивних і суб'єктивних чинників московитам вдалося переконати Казимира не надавати жодної підтримки кандидату на московський престол князю Дмитрові Шемяці та не втручатися до московської усобиці, не претендувати на Новгород та Псков (що в подальшому, у 70-80-х рр. XV ст., дозволило московитам окупувати їх самим [7, с. 141-146]), а також не брати участь у можливих зіткненнях Новгородської та Псковської республік з Лівонським орденом, навіть на їхньому боці. У свою чергу Василь II відмовлявся від декотрих новгородських волостей, а також визнавав за рязанським князем Іваном Федоровичем право перейти на службу до Казимира. Окрім того, московити змусили у договорі фактично визнати додавання до титулу Василя II приставки «всєя Русі». Таким чином претензії Москви на руські землі набували більш «офіційного» характеру адже досі в урядових документах цар писався як «московський», а руськими позначували себе якраз очільники Великого князівства Литовського.

Результатом договору стала можливість доволі тривалого мирного існування ВКЛ. Він зафіксував відмову литовських князів від претензій на провідну роль в об'єднанні східнослов'янських земель і в подальшому зрештою зумовив поразку литовсько-руських військ у так званій Прикордонній війні 1487-1494 рр.

Певний інтерес для аналізу міжнародної ситуації у перебігу збройного протистояння Литовсько-Руської держави з Московією становить також Венденський договір. Це була союзна угода між Великим князівством Литовським та Лівонським орденом, укладена в перебігу

московсько-литовської війни 1500-1503 років з метою проведення спільно узгоджених дій проти московського царя Івана III (сина Василя II Темного). Договір було укладено в резиденції магістра ордена Вальтера фон Плеттенберга у Венденському замку 21 червня 1501 р.

Отже, як бачимо, внаслідок укладення договорів ВКЛ з Московською державою сталося досягнення миру в регіоні, але не було. Велике князівство Литовське, Руське та Жемайтійське в кращому випадку отримувало лише кілька десятиліть, а то й років відносного замирення в стосунках з московськими суверенами, але на тоді це було важливо, зважаючи на те, що ВКЛ були послаблені конфліктами і їм був потрібен час, щоб відновити свій економічний та військовий потенціал, а також віднайти надійних союзників, які могли б надати дієву допомогу. Однак, нові війни були неминучими, що підтверджується подальшим перебігом еволюції міжнародних відносин в регіоні.

Список використаних джерел:

1. Гавриленко О.А., Сироїд Т.Л. Історія міжнародного права: стародавня доба : навчальний посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 232 с.
2. Мережко О.О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Таксон, 2002. 344 с.
3. Бойко І.Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX-XX ст.): навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 904 с.
4. Бєлы А. Любуцкі мір. Вялікае княства Літоўскае : Энцыклапедыя. У 2 т. Т. 2: Кадэцкі корпус – Яцкевіч./ рэдкал. : Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; Маст. З. Э. Герасімовіч. Мінск : БелЭн, 2007. 792 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0008566>
5. Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A. The History of Lithuania Before 1795. Vilnius: Lithuanian Institute of History, 2000. P. 123–124.
6. Poczet królów i książąt polskich Jana Matejki. Warszawa: Świat Książki, 1998. 240 s.
7. Цигульська О. М. Московське завоювання Великого Новгороду. *Наукові записки. Серія: Історичні науки*. 2008. Вип. 11. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. С. 141-146.

ВІД КОЕВОЛЮЦІЇ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ЩОДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД СТРАТЕГІЇ «ПЕРЕХОДУ»

Жук Наталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
НДІ державного будівництва та
місцевого самоврядування
Національної академії
правових наук України

Сьогодні сталий розвиток представляє собою багатомірний і багатоаспектний феномен ідеологічного, концептуального, цивілізаційно-парадигмального, правового і стратегічного характеру та є одним із визначальних чинників глобальної трансформації явищ соціальної, міжнародної, політико-правової, природної і технологічної дійсності на основі особливого роду технологій та інновацій.

Основу сучасного вигляду стратегії сталого розвитку заклала публікація у 1972 році першої доповіді Римського клубу під назвою «Межі зростання» [1], підготовленої у відповідь на прогноз Дж. Форрестера щодо «коллапсу цивілізації» у 2040-х рр., зробленого ним на основі глобального моделювання з використанням економіко-математичних моделей методу системної динаміки [2] з урахуванням факторів зростання населення планети, промислового і сільськогосподарського виробництва, споживання природних ресурсів й забруднення довкілля. В логіці цього прогнозу важливими складовими терміно-системи сталого розвитку стали поняття «невизначеність (ризиків)», «глобальні наслідки» та «управління ризиками розвитку».

Ухвалення стратегії сталого розвитку на міжнародно-правовому рівні як безальтернативного проєкологічного напрямку майбутнього людства відбулося після капітуляції радянської партноменклатури перед Заходом наприкінці 1980-х рр. на фоні ствердження глобального капіталізму. Низкою міжнародно-правових актів, одностайно схвалених на рівні ООН 193 країнами – членами (зокрема, «Порядком денним на ХХІ століття» (1992), Рамковою концепцією ООН зі зміни клімату (1992) та Кіотським протоколом (1997), зміненням Паризькою кліматичною угодою (2016), Декларацією тисячоліття ООН (2000), Цілями сталого розвитку (2015) тощо) сталий розвиток був проголошений і затверджений в якості глобальної стратегії переходу людства (тривалістю, як передбачається, у 150 років [3]) від індустріального до екологічного капіталізму через трансформацію образу життя суспільств та кожної людини на основі ідеології «кліматичних цілей». В числі пріоритетних заходів останньої -

боротьба з «вуглецевим слідом» шляхом досягнення вуглецевої нейтральності, збільшення частки відновлювальної енергії на основі використання її «чистих джерел», перебалансування державної економіки в бік екологічної тощо. У контексті цього особливі зусилля у межах сталого розвитку докладаються до спрямування науково-технічного прогресу у певне русло, підтримки розвитку одних технологій (щодо «чистого росту», цифровізації, штучного інтелекту та економіки даних, генетики, квантових досліджень) і стримування розвитку інших (зокрема, пов'язаних із використанням вуглеводневих джерел енергії).

Для досягнення усього масштабу сталого розвитку необхідно ураховувати, що його ідеологічне підґрунтя становить широкий спектр ідей, концептів і концепцій щодо трансформації суспільства, капіталізму та людини, які умовно можна поділити на 2 групи. До першої відносяться ті, формування яких відбувалося у контексті розробки сталого розвитку (у тому числі, концепції «нульового росту» («глобальної рівноваги»), «органічного зростання», «нового гуманізму», «революції світової солідарності», «революції свідомості», «екокапіталізму», «філантропічного капіталізму», «креативного капіталізму», «екологічної цивілізації», «інклюзивної зеленої економіки», «зеленого зростання», «Екологічного, соціального та корпоративного управління» (ESG), «міста 15 хвилин» (смайт-сіті), «еко-міста», «розумного міста», «соціального рейтингу», «наукового консенсусу щодо зміни клімату»). До другої – сформовані раніше або поза контексту сталого розвитку, але за своєю цілеспрямованістю і суттю пов'язані з ним (насамперед, концепції щодо трансформації людини («неогуманізм» та «трансгуманізм»), капіталізму («постіндустріальний капіталізм», «техноструктурний», «турбокапіталізм», «анархо-капіталізм», «капіталізм спостереження», «інклюзивний капіталізм» тощо), релігії та церкви (концепція «екуменізму»), роботи з інформацією (концепції філософії інформації та «штучного інтелекту»). Усі вони містять в собі синтез багатьох близьких за змістом та спрямованістю дії ідей, що яскраво ілюструє концепція «зеленої економіки», в якій синтезовано постмодернізм, екологізм, природокористування, ресурсно-орієнтованість, інноваційність тощо.

Сталий розвиток має також ідейний зв'язок з концепціями ноократії, технократії та епістократії, які передбачають відмову від демократії і встановлення влади інтелектуальної еліти з раціональним (алгоритмічним) мисленням, яка виступатиме носієм політичної влади, джерелом науково-технічного прогресу і соціально-економічного розвитку суспільства.

Історія концептуалізації сталого розвитку у сучасному вигляді пов'язується з діяльністю Римського клубу (21 доповідями, підготовленими та проголошеними впродовж 1972 - 1992 рр.), а також з іменами знакових для сталого розвитку західних економістів К. Боулдінга з його працею «Економіка майбутнього космічного корабля Земля» (1966)

і Г. Дейлі з працею «Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку» (1966). І ми з таким підходом згодні з огляду на капіталістичний характер сталого розвитку з його пріоритетами інтересів транснаціонального інвестиційного капіталу.

Однак суть феномену переходу людства до якісно нового (тобто більш гармонійного, духовно-вищого, досконалого) образу життя, що сьогодні намагаються пов'язати зі «сталим розвитком», спочатку була розкрита на основі феномену коеволюції, термін якого був запозичений суспільнознавцями зі сфери біології. Останній, у свою чергу, ідеологічними коренями сягає космізму, а своє теоретичне обґрунтування знайшов у працях видатних українських/радянських учених, включаючи академіків В.І.Вернадського та М.М.Моїсєєва і лауреата Кімберівської премії М.В. Тимофєєва-Ресовського. Так, В.І. Вернадський, наукові доробки якого розглядалися як теоретичне джерело екологічного руху та концепції «екологічного соціалізму», виклавши в праці «Наукова думка як планетне явище» своє бачення еволюції людства в геологічному й соціально – історичному вимірах часу та еволюцію біосфери в ноосферу, вперше в світі узагальнив досвід «еволюції нашої планети як єдиного, космічного, геологічного, біогенного й антропогенного процесу» [4] і на цій основі сформулював «біосферно-ноосферну концепцію сталого розвитку», засновану на розвитку нанотехнологій у глобальному вимірі. В розвиток цих ідей М.М. Моїсєєв трактував перехід до ноосфери як досягнення коеволюції, а її термін часто розглядав як синонім сталого розвитку, про що і доповів на 9-й глобальній конференції з моделювання в Міжнародному інституті прикладного системного аналізу (IIASA) в 1981 році, підкресливши, що «проблема коеволюції людства і біосфери, ... що забезпечує гомеостазу людської цивілізації, стала однією з головних проблем екології людини» [5, с. 5].

Сталий розвиток майже в усіх своїх аспектах є динамічним феноменом, трансформація якого на рівнях його принципової та нормативно-правової основи, концептуального забезпечення і структурно-інституційно-організаційного супроводження відбувається під впливом дії різноманітних чинників. В числі останніх – організація рухів, формування концепцій та утворення структур, спрямованих як на безумовну підтримку сталого розвитку у запропонованому вигляді (якими є, наприклад, інклюзивний капіталізм, Зелений рух, Рух неогуманізму тощо), так і таких, які пропонують альтернативні сталому розвитку підходи та концепції, здатні забезпечити досягнення проголошених сталим розвитком цілей не лише у суспільствах «глобальної Півночі», але й «глобального Півдня» (в особі, зокрема, Екологічного руху та «екосоціалізму» [подр. див.: 6]). Так, наприклад, з метою підсилення концептуального супроводження сталого розвитку ЮНЕП у 2008 році було оголошено перехід до «інклюзивної зеленої економіки» [7], у контексті чого у 2009 році ОЕСР було розроблено

концепцію «зеленого зростання» [8], на основі яких дослідні установи світу підготували рекомендації щодо специфіки впровадження цих концепцій в окремих регіонах та типах країн задля досягнення їх сталого розвитку.

З іншого боку, на фоні нищівної критики концепції сталого розвитку з боку прибічників екосоціалізму на початку 2000-х рр. як фіктивно-декоративної та принципово-недосконалої в частині її невизначеності у питанні справедливості, у 2015 році ця проблема формально була виправлена – в Цілях сталого розвитку до 2030 року з'явилася Ціль 16 «Мир, справедливість та сильні інститути». Втім негативні прогнози щодо наслідків капіталістичної природи сталого розвитку знайшли своє відображення у звіті Програми розвитку ООН 2023/2024, в якому визнана безуспішність 20-річного просування сталого розвитку і наголошено на «загрозі поляризації та тупика внаслідок зростання глобальної нерівності між багатими та бідними країнами» [9].

У світлі цього не виглядають примхою пропозиції дослідників щодо зміни змістовного навантаження та акцентів у феномені сталого розвитку на рівні його назви. Так, підкреслюючи капіталістичний характер сталого розвитку та механізмів «зеленого зростання» і нездатність на цій соціальній основі розв'язати проблему глобальної нерівності та досягти соціальної й екологічної справедливості, зарубіжні автори пропонують використовувати замість терміну «сталий» («sustainable») термін «достатній» («sufficiency»), оскільки «достатність» має більше сенсу, будуючи світ, де ніхто не голодний і не мерзне... Достатність є кращим терміном, ніж... сталість, оскільки остання залишає неоднозначним питання про те, що має підтримувати існуюча система, а що – ні» [цит. за: 10, с. 51].

Поділяючи підхід «золотої середини», відзначимо, що для будь-якого вільного суспільства найкращим є розвиток на основі концепції, яка спирається на власні наукові розробки, із зрозумілою своєму населенню назвою. З такої точки зору навіть в умовах приєднання держави до глобалістської концепції суспільство матиме власний концептуальний фундамент відображення балансу між своїми потребами та глобальними амбіціями. Одним із варіантів такого для нашого суспільства в цій сфері може стати концепція «коеволюційного розвитку», наукове підґрунтя якої складають праці видатних вітчизняних учених, сформовані в розвиток концепцій космізму, коеволюції людини і природи, ноосфери тощо, які у певному сенсі і склали концептуальну основу того, що сьогодні термінологічно позначається терміном «сталий розвиток», однак із іншими соціальними та духовними пріоритетами.

Список використаних джерел:

1. The Limits to Growth. By Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J., William Behrens III. Universe Books, N.-Y., 1972. 211 p.

2. M.I.T. Computer Program Predicts in 1973 That Civilization Will End by 2040. 08.03.2022. URL: www.openculture.com
3. Morrison R. The New Green Republic. LadyLakeBooks, 2021. 220 p. URL: <https://www.amazon.com/New-Green-Republic-Roy-Morrison/dp/1951805887>.
4. Повод С. Значення наукового надбання Володимира Вернадського та його актуальність у подоланні викликів сучасності. 15.06.2017. URL: <https://nsju.dp.ua/znachennya-naukovogo-nadbannya-v-i-vernadskogo-ta-jogo-aktualnist-u-podolanni-viklikiv-suchasnosti.html>.
5. Global Models, the Biospheric Approach (Theory of the Noosphere) by N.N. Moiseev, V.V. Aleksandrov, V.F. Krapivin, A.V. Lotov, Yu.M. Svirezhev, A.M. Tarko. July 1983. International Institute for Applied Systems Analysis A-2361 Laxenburg, Austria. 1983. 58 p. URL: <https://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/2349/1/CP-83-033.pdf>.
6. Фліпо Фабріс. Що таке «екосоціалізм»? Спільне/Commons. 22.11.2013 p. URL: <https://commons.com.ua/ru/shho-take-ekosotsializm>.
7. Global green new deal : policy brief. UNEP. Geneva : UNEP, Mar. 2009. 34 p.
8. Towards Green Growth. OECD. May, 2011. 146 p.
9. Rich Nations Are Leaving Poor Behind in Risk to Global Stability, UN Says/by Augusta Saraiva. Bloomberg, 13.03.2024.
10. Cock J. 'Green Capitalism' or Environmental Justice? A Critique of the Sustainability Discourse. URL: <https://admin.hsf.org.za/publications/focus/focus-63/Jacklyn%20Cock.pdf>.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЧИННИКИ УСПІШНОЇ УЧАСТІ УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПОЛІТИКАХ

Передерій Олександр Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

У 2014 р. Україна і Європейський Союз уклали особливий за своїм історичним значенням міжнародний договір - Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію). Зазначений документ *став основним дороговказом* європейської інтеграції України, адже його положення після ратифікації стали частиною національного законодавства України [1]. В

Угоді про асоціацію сторони визначили, що тісні і тривалі відносини України і ЄС передбачають долучення та участь нашої держави у «Європейських політиках» (далі – європейських політиках). Враховуючи зміст преамбули та інших статей документа, європейські політики слід розуміти як напрями міждержавної діяльності інституційного апарату ЄС у зовнішньополітичній і внутрішньополітичних сферах ЄС, що відповідають інтересам зміцнення і примноження універсальних цінностей об'єднаної Європи (повага до принципів демократії, верховенство права, недискримінація, ринкова економіка тощо).

Фактичне поглиблення участі України у європейських політиках залежить від кількох базових комплексів інноваційних проєвропейських перетворень у національній правовій системі. Зокрема, це створення нормативної основи для імплементації актів ЄС у систему національного законодавства України, проведення інституційних реформ у системі органів державної влади, розвиток і поглиблення політичних відносин з ЄС *в особливих умовах сьогодення, коли в Україні введено правовий режим воєнного стану*.

Так, створення нормативно-правової бази для імплементації актів ЄС у систему національного законодавства передбачає впровадження новітніх для національної правової системи правових інститутів у різноманітних галузях правового регулювання. Зазначений процес має форму адаптації в Україні *acquis communautaire* (у перекладі з французької — «доробок (надбання) співдружності»). Йдеться, зокрема, про впровадження установчих договорів, вторинного законодавства ЄС, рішень Суду ЄС, загальних принципів і доктрин права ЄС, міжнародних угод тощо.

У відповідності до останньої редакції Звіту за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації права Європейського Союзу (*Acquis EC*) станом на кінець 2023 р. Україна імплементувала 1625 актів права ЄС повністю та розпочала роботу над подальшою імплементацією 2739 актів [7]. Подібна оцінка проводилася у кілька етапів протягом 6 місяців 2023 р. і дала змогу визначити невідповідності та прогалини, які необхідно усунути в рамках переговорів та підготовки до вступу в ЄС. Наразі, найбільша кількість актів права ЄС, що вже повністю імплементовані в українське законодавство, міститься в таких розділах: «Митний Союз» (742 акти), «Продовольча безпека, ветеринарна та фітосанітарна політика» (80 актів), «Захист прав споживачів та охорона здоров'я» (67 актів), «Статистика» (245 актів), «Зовнішні відносини» (160 актів), «Свобода підприємництва і надання послуг» (263 акти), «Фінансові послуги» (216 актів), «Свобода руху товарів» (289 актів). Більш того, у звіті визначено, що Україна незабаром має розробити Національну програму нормативно-правового наближення українського законодавства до актів права ЄС. Формально-юридичне забезпечення «переведення» функціонування багатьох сфер державного управління і життєдіяльності

суспільства на стандарти ЄС сприяє формування нових соціальних практик їх втілення на кшталт європейських (функціонування сфери публічних послуг, охорона правопорядку і забезпечення громадської безпеки, освіта і наука, медичне обслуговування та ін.).

На додаток до наведеного, слід також вказати і на інституційно-правові новації, які впроваджує Україна у зв'язку з новим етапом активізації європейської інтеграції. Так, залучення України до участі у Європейських політиках обумовлено набуттям державою 23.06.2022 р. статусу кандидата в члени Європейського Союзу. У відповідності до Резолюції Європарламенту про статус кандидата України, Республіки Молдови і Грузії 2022/2716 (RSP) статус кандидата сприяє розширенню та структурованості діалогу між Україною і ЄС задля розвитку подальшої економічної інтеграції та гармонізації законодавства України з нормами ЄС, а також поступового залучення до цієї роботи більшої кількості інституцій ЄС [8].

У контексті реформування правової системи, Україна як держава-кандидат на вступ до ЄС взяла зобов'язання виконати систему проміжних організаційно-правових завдань («кроків»), які передбачають впровадження системи інституційно-правових новацій. Зокрема, це впровадження законодавчих гарантій деполітизації Конституційного Суду України на основі незалежної оцінки доброчесності та професійних навичок кандидатів на посади суддів відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії, удосконалення процедури перевірки доброчесності кандидатів до Вищої ради юстиції та відбір кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, оптимізація законодавства щодо протидії корупції, забезпечення відповідності законодавства про боротьбу з відмиванням грошей стандартам Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), розробка і законодавче затвердження стратегічного плану реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України, впровадження «антиолігархічного законодавства», прийняття закону про ЗМІ, який узгоджує законодавство України з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіа-послуги та надає повноваження незалежному регулятору ЗМІ, завершити реформу законодавчої бази щодо національних меншин тощо.

Безумовно, будь-які інноваційні перетворення, що відбуваються у зв'язку із залученням України до участі у європейських політиках, потребують не лише виважених управлінських заходів, концентрації організаційних зусиль, попередньої науково-експертної експертизи, а й значних фінансових ресурсів. При цьому, з обох сторін. Очевидним є те, що спроможностей державного бюджету України не завжди вистачає на забезпечення повноцінного втілення реформ правової системи, особливо на місцях. Тому слід шукати найбільш оптимальні форми запозичення європейського досвіду

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09. 2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.
2. Звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації права Європейського Союзу (Acquis EC). Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-UA.pdf> (дата звернення: 14.05.2024).
3. Resolution on the candidate status of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia 2022/2716 (RSP). URL: <https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/printficheglobal.pdf?id=739315&l=en> (дата звернення: 15.05.2024).

**ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ВИТОКИ ІДЕЙ ЗАХИСТУ ПРАВ І
СВОБОД ЛЮДИНИ У ВЧЕННЯХ АРИСТОТЕЛЯ ЯК ПІДҐРУНТЯ
ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ЗАСАД СТАЛОГО РОЗВИТКУ
СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ**

Псьота Тетяна Володимирівна,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Нинішні темпи розвитку суспільства породжують збільшення потреб індивідів, для задоволення яких залучаються значні матеріальні та людські ресурси. Забезпечення сучасних вимог людства таким чином, аби не ставити під загрозу здатність нащадків задовольняти свої потреби у середовищі, придатному до якісного життя, становить мету глобальної парадигми сталого розвитку.

У межах зазначеної концепції на рівні Організації Об'єднаних Націй визначено перелік 17 цілей для підтримання відповідального прогресу в усіх сферах життєдіяльності людства. Серед них – забезпечення основних прав та свобод особи відповідно до національного законодавства та міжнародних угод [9]. Досягнення даної цілі має на меті глобальне встановлення миру та справедливості, утвердження прав та свобод людини як обов'язкових складових сталого розвитку суспільства.

Прагнення до встановлення миру та справедливості, всебічного захисту прав та свобод кожного пройшло шлях трансформацій та змін [8, с. 613–614]. При цьому необхідно наголосити, що ідеї необхідності гарантування прав та свобод індивіда для гармонійного розвитку

суспільства та держави знайшли своє відображення ще в правових вченнях Стародавнього світу.

Саме витoki таких уявлень у напрацюваннях давніх мислителів, зокрема Стародавньої Греції, стали підґрунтям концепції захисту прав та свобод особи, яка наразі лежить в основі цілей сталого розвитку людства. Ідеї та деяку практику прав та свобод особи, а також характеристику природи людини дали світу уявлення Геракліта, Демокріта, Протагора, Антифонта, Сократа, Платона, Аристотеля, Епікура та інших давньогрецьких філософів [2, с. 39–40].

При цьому, у декількох ключових аспектах загальні риси цілей сталого розвитку збігаються з ідеями, які містяться у філософських ученнях Аристотеля (384–322 рр. до н. е.). Так, серед таких схожостей можна виділити думки мислителя щодо справедливості, людського благополуччя, ролі співпраці та державних інституцій у їхньому досягненні.

У низці праць на політико-правову тематику («Політика», «Афінська політія», «Етика» та «Риторика») Аристотель виділив розподіляючу та зрівнюючу справедливість. Тоді як розподіляюча справедливість передбачає поділ загальних благ пропорційно, відповідно до внеску кожного члена суспільства у спільну справу, зрівнююча справедливість має за основу так звану арифметичну рівність, яка застосовується в області цивільних прав, відносин відповідальності та покарання. Аристотель також підкреслює значення рівності для втілення справедливості, критерієм якої служить право [4].

Однією з визначальних концепцій, яку досліджував давньогрецький мислитель, також було поняття та особливості евдемонії (*eudeamonia*) – людського благополуччя. Такий стан характеризується можливістю індивіда жити добре та в задоволенні відповідно до власного цілеспрямованого вибору та згідно з певною метою благородного буття [3]. Аристотель також наголошував на важливій ролі держави у забезпеченні евдемонії для своїх громадян шляхом функціонування сильних інституцій всередині полісу [5].

Окрім цього, вчення Аристотеля спиралося на ідею співпраці для досягнення спільних цілей. Так, громадяни давньогрецьких полісів мали не лише права, а й відповідні обов'язки служіння суспільству. За висловом давньогрецького мислителя, всякий, хто не має активної громадянської позиції, є або богом, або твариною [1, с. 68].

Тим не менш, раби у Стародавній Греції не були громадянами полісів та мали лише обмежене коло прав у залежності від свого статусу. Існування рабства не суперечило переконанням Аристотеля, адже мислитель вважав, що в будь-якому разі «одні люди за своєю природою вільні, інші – раби, і цим останнім бути рабами і корисно, і справедливо» [6].

Що ж до ідеї підтримання миру, давньогрецький філософ вважав за потрібне забезпечувати функціонування мирної політичної системи в полісі та залучати до цього всіх громадян. Аристотель допускав можливість ведення воєн з метою захисту та встановлення верховенства на благо підлеглих, але не заради всесвітнього деспотизму. Ще однією ціллю ведення війни є встановлення деспотичної влади над тими, хто заслуговує бути рабами [7].

Необхідно наголосити, що розвиток уявлень про права та свободи людини, справедливості та мир в Стародавній Греції проходили у процесі пошуків та спроб обґрунтування об'єктивних природно-правових основ існування поліса як середовища проживання людини, його законів та соціального буття особи. Вчення Аристотеля хоча й містять деякі положення, несумісні з цілями сталого розвитку сучасності, беззаперечно є актуальними досьогодні. Цілі сталого розвитку на період до 2030 року, затверджені ООН, співзвучні з ідеями мислителя щодо рівності, людського благополуччя та сильних інституцій всередині полісу задля мирного співіснування.

Отже, нинішня концепція цілей сталого розвитку в частині забезпечення основних прав та свобод особи, глобального встановлення миру та справедливості базується в тому числі й на історичних надбаннях людства, вченнях і філософських розробках. Покликані забезпечити сталий розвиток суспільства та держави, цілі сталого розвитку мають свої витоки, серед іншого, й у філософських ідеях Аристотеля про права та свободи індивіда, справедливості та мир.

Список використаних джерел:

1. Гавриленко О. А., Сироїд Т. Л. Історія міжнародного права: стародавня доба: навч. посіб. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. 232 с.
2. Турянський Ю. І. Становлення та розвиток прав людини в античні часи. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки*. Львів, 2019. Вип. 23. С. 39–44.
3. Aristotle. Eudemian Ethics. Book V. Section 1214b / transl. H. Rackham. *Perseus Digital Library*. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0050%3Abook%3D1%3Asection%3D1214b#note1> (last accessed 02.06.2024).
4. Aristotle. Nicomachean Ethics. Book V. Chapter 1. Section 1 / ed. H. Rackham. *Perseus Digital Library*. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0054%3Abook%3D5%3Achapter%3D1%3Asection%3D1> (last accessed 01.06.2024).
5. Aristotle. Politics. Book II. Section 1261a / transl. H. Rackham. *Perseus Digital Library*. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0058%3Abook%3D2%3Asection%3D1261a> (last accessed 02.06.2024).
6. Aristotle. Politics. Book I. Section 1254b / transl. H. Rackham. *Perseus*

Digital Library. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0058%3Abook%3D1%3Asection%3D1255a> (last accessed 02.06.2024).

7. Aristotle. *Politics*. Book VII. Section 1333b / transl. H. Rackham. *Perseus Digital Library*. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0058%3Abook%3D7%3Asection%3D1333b> (last accessed 02.06.2024).

8. Magraw M. B., Hawke L. D. *Sustainable Development*. The Oxford Handbook of International Environmental Law. 1st ed. / ed. by D. Bodansky, J. Brunnée, E. Hey. Oxford Handbooks in Law. Oxford, 2008. P. 613–638.

9. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1. *UN General Assembly*. 21 October 2015. URL: <https://www.refworld.org/docid/57b6e3e44.html> (last accessed: 21.10.2023).

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Хабарова Тетяна Володимирівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Корупція – це одна з найбільш гострих проблем сучасності, яка постійно набуває нових форм та потребує оперативного вирішення, усунення факторів, що її породжують. Аналізуючи чинне антикорупційне законодавство можна побачити доволі суттєвий перелік заходів, спрямованих на запобігання та протидію корупції, проте жоден із них не дає того результату, що був на меті їх запровадження. Цьому може бути безліч причин, проте, на нашу думку, однією з основних є саме відсутність високого рівня правової культури (в контексті запобігання корупції – антикорупційної культури).

Щодо змісту категорії «антикорупційна культура» варто відзначити, що вона є активно вживаною і вже набула певного змісту. Так, до прикладу, О. Адамчук відзначає, що антикорупційна культура відображає комплекс цінностей, інтересів, позицій та поглядів, які дозволяють здійснювати ефективну протидію корупції [1]. На думку О. Пархоменко-Куцевіл, антикорупційна культура являє собою систему соціально-психологічних й економіко-правових відносин, що формуються між державними службовцями та громадянами, у зв'язку з реалізацією першими завдань та функцій держави [4, с. 253]. І. Кушнар'єв

антикорупційну культуру визначає як сукупність ціннісних настанов, спрямованих на несприйняття корупційних практик в політиці та прояв активної громадянської позиції щодо політичної корупції [3, с. 59-60]. Та найбільш точною, на нашу думку, є позиція І. Клименка, який під антикорупційною культурою пропонує розуміти сукупність компетенцій, що необхідні для правообумовленої поведінки особи, зокрема, мова йде про уміння виявити, розпізнати корупційні прояви; здатність чітко розуміти механізм запобігання корупції, уміти використовувати всі можливості з метою зниження рівня корупції в різних сферах життя та діяльності; стійкість мотивації до правомірної (антикорупційної) поведінки, що відповідає морально-правовим нормам суспільства. [2, с. 74-75]. Тобто, можна зробити висновок, що основа антикорупційної культури – це знання про прояви корупції та реалізації заходів запобігання корупції, а також абсолютне переконання особи в необхідності правомірної поведінки.

Говорячи безпосередньо про формування антикорупційної культури, маємо погодитися, що цей процес є доволі складним та тривалим. Основна проблема у формуванні антикорупційної культури – це відсутність сприйняття права як надважливої соціально-правової цінності, в той час як правова культура – це вид духовної культури, що поєднує усі цінності, створені в галузі права. [2, с. 75]. Формування антикорупційної культури – це діяльність, яка має провадитися суб'єктами протидії корупції в межах їх компетенції, з метою збереження і зміцнення системи цінностей, які спонукають суспільство не толерувати жодні прояви корупції [4, с. 252]. Не толерувати корупцію – найбільша проблема, адже позиція громадськості щодо різних проявів корупції не є однозначною. Так, наприклад, позиція громадян є відмінною залежно від того, ким вчинене корупційне діяння, якщо воно вчиняється громадянами з метою «пришвидшення» реалізації права – то це «можливість вирішити проблему». Якщо ж корупційні діяння вчиняються з боку органів публічної влади – то це злочин (або правопорушення). Але ж незважаючи на рівень та масштаби вчинення корупційного діяння його природа не змінюється – воно є протиправним. І в цьому вбачається певна необізнаність громадськості з приводу того, що собою являє корупція, хто є суб'єктом корупційного діяння, які заходи мають та можуть бути застосовані громадянами у випадку, коли представники органів публічної влади «продають» безоплатні послуги та свої рішення тощо. Така необізнаність обов'язково має бути ліквідована державою.

Формування у суспільства антикорупційної культури має бути здійснене за допомогою комплексу заходів освітнього, інформаційного й організаційного характеру. Лише за рахунок безперервного виховання, навчання, проведення роз'яснювальної діяльності, організації соціально-орієнтованих заходів можна досягти формування активної, а головне

свідомої, громадянської позиції неприйняття корупції.

Таким чином, у висновку хочемо відзначити, що будь-яка діяльність в цілому та антикорупційна діяльність зокрема, здійснюється людиною і результат такої діяльності завжди залежить виключно від її знань, правової культури, правової свідомості та усвідомлення важливості своєї праці. Саме тому, першою передумовою ефективної протидії корупції має визнаватися формування в суспільстві високого рівня антикорупційної культури.

Список використаних джерел:

1. Адамчук О. Щодо проблеми формування антикорупційної культури майбутніх офіцерів-прикордонників. *І Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми запобігання та протидії корупції»*, 28 жовт. 2021 р. : тези доп. Хмельницький, 2021. С. 27.

2. Клименко І. В. Формування антикорупційної культури працівника поліції в процесі професійної підготовки. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф.* 5 квіт. 2019 р. Харків: ХНУВС, 2019. С. 74-77. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/05_04_2019/pdf/20.pdf.

3. Кушнар'ов І. В. Антикорупційна політико-правова культура: концептуалізація поняття. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 60. С. 58-69.

4. Пархоменко-Куцевіл О. І. Формування та розвиток сучасних антикорупційних органів державної влади як основа запобігання та подолання корупції: теоретико-методологічний аналіз: монографія. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2019. 308 с.

СЕКЦІЯ 2
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІ ЗАГРОЗАМ
СТАЛОМУ РОЗВИТКУ

**ПОНЯТТЯ «СТВОРЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ»
В ДОКТРИНІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА**

Волкова Дарія Євгенівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права,
Національний університет
«Одеська юридична академія»

Тематика дослідження конституційно-правових проблем створення релігійних організацій в Україні є актуальною з кількох причин.

По-перше, вона дотична до релігійної свободи: Україна є країною з багатовіковою історією релігійного розмаїття. Розуміння та захист релігійної свободи стає важливим аспектом будь-якої демократичної системи.

По-друге, вона тісно пов'язана з такою групою прав людини, як громадянські права. Створення релігійних організацій має прямий вплив на громадянські права та свободи, такі як свобода віросповідання, право на об'єднання та право на участь у вирішенні питань державного та місцевого життя.

По-третє, ця тема важлива при дослідженнях конституційного ладу. Аналіз конституційно-правових аспектів створення релігійних організацій допомагає зрозуміти, як законодавство в Україні впорядковує цю сферу діяльності відповідно до основ конституційного ладу.

По-четверте, це міжнародний досвід: вивчення проблем створення релігійних організацій в Україні може включати порівняльний аналіз з іншими країнами та міжнародними стандартами у цій сфері.

Отже, дослідження цієї теми має важливе значення для розуміння релігійної толерантності, захисту прав людини та забезпечення подальшої розбудови демократії в Україні.

Після проголошення незалежності в Україні ініціативи до утворення релігійних організацій набули нового розгляду та підтримки у правовому середовищі, що відображало загальну тенденцію до розвитку демократії та захисту прав людини в Україні.

Зокрема, було прийнято Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації", статті 7, 9-14 якого присвячені порядку утворення релігійних організацій.

Статті 9-14 Закону регламентують умови, за яких релігійні

організації можуть бути створені, зокрема, вони встановлюють вимоги до статуту та структури організації, права та обов'язки її членів, процедуру реєстрації тощо.

Стаття 7 аналізованого Закону «Релігійні організації» у частині першій передбачає, що «релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями)». Положення цієї статті підкреслює важливість релігійних організацій у задоволенні духовних потреб громадян та підтримці їхньої релігійної ідентичності. Зазначене також вказує на визнання важливості ієрархічної структури і принципу самоврядування в управлінні цими організаціями, що відображає глибокий людський аспект в їхньому становленні та діяльності. Крім того, визначення мети і функцій релігійних організацій свідчить про їхню роль у формуванні соціальних зв'язків, моральних цінностей та сприянні духовному розвитку особистості.

Стаття 7 аналізованого Закону «Релігійні організації» у частині другій передбачає, що «релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями)». Ця частина статті 7 закону про релігійні організації демонструє різноманіття форм, якими можуть набирати структури релігійних об'єднань, включаючи громади, монастирі, братства та інші. Таке різноманіття свідчить про визнання унікальності та різноманітності релігійного життя, що відповідає потребам і прагненням різних спільнот та віруючих. Далі, ця стаття передбачає, що релігійні об'єднання мають представницькі центри, що акцентує на їхньому соціальному взаємодії та відповідальності перед своїми віруючими та громадськістю. Відповідно, різні види релігійних організацій створюються за допомогою різних процедур (у цих процедурах є схожі етап, але наявні також і відмінності).

Таким чином, Стаття 7 регулює порядок реєстрації релігійних організацій та встановлює вимоги до документів, які необхідно подати для отримання офіційного статусу.

Створення та реєстрація релігійних організацій в Україні тісно пов'язані між собою, мають певну взаємозалежність, їхні концепції відрізняються за змістом та процедурою. "Створення" релігійної організації відноситься до фактичного утворення групи людей зі спільною релігійною метою та віруваннями. З іншого боку, "реєстрація" передбачає юридичну формальність, коли організація отримує офіційний статус юридичної особи від державних органів, що надає їй правові права та обов'язки, а також визнає її існування в офіційному реєстрі. Таким чином,

створення релігійної організації є першим кроком у формуванні групи, тоді як реєстрація забезпечує її легальне існування в державі.

Це надає підстави сформулювати пропозицію застосовувати поняття «створення релігійних організацій» в широкому та у вузькому значеннях.

У широкому значенні термін "створення релігійної організації" охоплює як сам процес формування групи зі спільною релігійною метою, так і її подальшу юридичну реєстрацію для отримання офіційного статусу юридичної особи перед державними органами.

У вузькому значенні, термін «створення релігійної організації» використовується лише для опису фактичного формування групи людей зі спільною релігійною метою та віруваннями, без прив'язки до її юридичної реєстрації.

Отже, процес створення та реєстрації релігійних організацій включає в себе визначення їхньої структури, мети, правил функціонування та взаємодії з державними та іншими суспільними установами. Також важливим етапом є забезпечення дотримання вимог законодавства щодо релігійної свободи, прав людини та запобігання можливим зловживанням з боку релігійних організацій. Крім того, процес реєстрації може включати затвердження статуту, фінансових звітів та інших документів, що регулюють діяльність організації.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Воронов Марк Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

1. Слід зазначити, що пріоритетним напрямом законодавчого регулювання в сфері місцевого самоврядування з 24 лютого 2024 року дотепер є внесення змін до базового Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі – Закон) [1]. Такі зміни (правки) можна поділити на а) системні, або б) технічні (проміжні).

2. За допомогою системних правок вносилися численні зміни до інститутів та статей Закону. Технічні правки необхідні для кореляції норм декількох законів в контексті внесення змін до положень Закону. Загалом

за період воєнного часу в Україні до базового Закону було внесено 19 правок. Маємо проаналізувати ці поправки.

3. 2022 рік. У Законі України 2259-IX від 12.05.2024 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» були внесені *системні* зміни до декількох законів, зокрема до Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [2]. Щодо сфери місцевого самоврядування, то у цьому законі закріплені норми, які регулюють відносини взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема, обласних та районних рад з відповідними обласними та районними військовими адміністраціями, а також окремі питання служби в органах місцевого самоврядування (далі - ОМС), насамперед, призначення та звільнення посадових осіб ОМС, керівників комунальних підприємств, установ, організацій в період воєнного часу. Ухвалення Верховною Радою України своєчасних змін до низькі законів дозволило вирішити певні проблеми в цій сфері того часу.

Наступні зміни до Закону були спрямовані на закріплення повноважень ОМС в різноманітних сферах життєдіяльності держави.

Так, у Законі № 2292-IX від 31.05.2022 р. передбачені повноваження ОМС щодо забезпечення утримання в належному стані кладовищ, інших місць поховання та їх охорони в аспекті реалізації концепції Національного військового меморіального кладовища [3]. Законом України № 2320-IX від 20.06.2022 р. уточнені повноваження ОМС в сфері управління відходами [4]. Законом № 2321-IX від 20.06.2022 р. встановлені оновлені повноваження ОМС в сфері збереження лісів [5]. У Законі № 2392-IX від 09.07.2022 р. були регламентована компетенція ОМС щодо створення умов для запровадження комплексної термомодернізації будівель [6]. Законом № 2394-IX від 09.07.2022 р. щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту та імплементації норм міжнародного гуманітарного права у сфері цивільного захисту ОМС отримали оновлені *системні* повноваження в цій сфері [7]. У Законі № 2465-IX від 27.07.2022 р. були внесені технічні правки щодо повноважень ОМС в сфері діяльності ревізійних комісій господарських організацій [8]. У законі № 2518-IX від 15.08.2022 р. «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» [9] та законі № 2698-IX від 19.10.2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» [10] були адаптовані деякі норми відносно інших нормативно-правових актів. Законом № 2827-IX від 13.12.2022 р. «Про національні меншини (спільноти) України» встановлені можливості ОМС сільських, селищних, міських, районних, обласних рад утворювати консультативно-дорадчі

органи [11]. У Законі № 2834-IX від 13.12.2022 р. «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» закріплені окремі повноваження ОМС, зокрема «утвердження української національної та громадянської ідентичності та сприяння утвердженню української національної та громадянської ідентичності, створення умов для національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання та громадянської освіти» [12]. У законі № 2849-IX від 13.12.2022 р. «Про медіа» мало місце оновлення термінів Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» в цій сфері [13]. Законом № 3022-IX від 10.04.2023 р. оновлені повноваження ОМС щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги [14].

4. 2023 рік. У законі № 3137-IX від 30.05.2023 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації діяльності Фонду державного майна України, вдосконалення управління державним майном та підвищення ефективності санкційної політики» відкоректовані окремі положення в аспекті діяльності ОМС [15]. Законом № 3322-IX від 10.08.2023 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо матеріально-технічного забезпечення заходів у сфері цивільного захисту» оновлені повноваження ОМС в цій сфері [16]. У законі № 3441-IX від 08.11.2023 р. були закріплені оновлені повноваження ОМС в сфері забезпечення цивільного захисту, вдосконалення законодавства з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, організації та проведення евакуації населення, забезпечення охорони життя та здоров'я громадян [17]. У Законі № 3504-IX від 08.12.2023 р. встановлені повноваження ОМС щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах, насамперед, «забезпечення у межах, визначених законом, права на використання мов відповідних національних меншин (спільнот) України у населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення» [18].

5. 2024 рік. Законом № 3590-IX від 22.02.2024 р. «Про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування» внесені *системні* правки, які дозволять збільшити ефективність реалізації принципу гласності в діяльності ОМС та їх посадових осіб [19].

У Законі № 3603-IX від 23.02.2024 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення онлайн-комунікації з платниками податків та уточнення окремих положень законодавства» оновлені повноваження ОМС в цій сфері [20].

Законом № 3633-IX від 11.04.2024 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової

служби, мобілізації та військового обліку» встановлені повноваження ОМС щодо забезпечення організації призову громадян на військову службу за призовом осіб офіцерського складу та альтернативну (невійськову) службу, направлення для проходження базової військової служби, підготовки молоді до військової служби; сприяння в організації навчальних (перевірочних) та спеціальних військових зборів...[21].

9 травня 2024 року Верховна Рада України ухвалила у другому читанні та в цілому законопроект № 7283 щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування [22]. Даний законопроект закріплює порядок ініціювання, проведення та застосування механізмів місцевої демократії. Зазначений законопроект знаходиться на підписі у Президента України.

Верховна Рада України протягом воєнного часу ухвалила більше десятків законодавчих актів, які спрямовані на адаптацію реалій місцевого самоврядування сучасним викликам. Водночас аналіз прийнятих законів дозволяє зробити висновок про необхідність застосування комплексного підходу до розробки та оперативного ухвалення актів засадничого характеру в сфері місцевого самоврядування. Йдеться про необхідність вдосконалення закону «Про службу в органах місцевого самоврядування», про закріплення чіткого законодавчого механізму вирішення проблем фінансування пріоритетних напрямів роботи ОМС в період воєнного часу, адаптацію законодавства про ВПО к реаліям сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12.05.2024 р. № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-IX#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо Національного військового меморіального кладовища: Закон України від 31.05.2022 р. № 2292-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2292-20#n6> (дата звернення: 05.06.2024).

4. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#n830> (дата звернення: 05.06.2024).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів. Закон України від 20.06.2022 р. № 2321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2321-20#n123> (дата звернення: 05.06.2024).

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення умов для запровадження комплексної термомодернізації будівель: Закон

України від 09.07.2022 р. № 2392-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2392-20#n6> (дата звернення: 05.06.2024).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту та імплементації норм міжнародного гуманітарного права у сфері цивільного захисту: Закон України від 09.07.2022 р. № 2394-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2394-20#n25> (дата звернення: 05.06.2024).

8. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n2131> (дата звернення: 05.06.2024).

9. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому. Закон України від 15.08.2022 р. № 2518-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#n522> (дата звернення: 05.06.2024).

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель: Закон України від 19.10.2022 р. № 2698-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20#n85> (дата звернення: 05.06.2024).

11. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13.12.2022 р. № 2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#n156> (дата звернення: 05.06.2024).

12. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#n419> (дата звернення: 05.06.2024).

13. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2472> (дата звернення: 05.06.2024).

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: Закон України від 10.04.2023 р. № 3022-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#n53> (дата звернення: 05.06.2024).

15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації діяльності Фонду державного майна України, вдосконалення управління державним майном та підвищення ефективності санкційної політики: Закон України від 30.05.2023 р. № 3137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3137-20#n7> (дата звернення: 05.06.2024).

16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо матеріально-технічного забезпечення заходів у сфері цивільного захисту: Закон України від 10.08.2023 р. № 3322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/3322-20#n45 (дата звернення: 05.06.2024).

17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту, вдосконалення законодавства з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, організації та проведення евакуації населення, забезпечення охорони життя та здоров'я громадян: Закон України від 08.11.2023 р. № 3441-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3441-20#n375> (дата звернення: 05.06.2024).

18. Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах: Закон України від 08.12.2023 р. № 3504-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3504-20#n6> (дата звернення: 05.06.2024).

19. Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування: Закон України від 22.02.2024 р. № 3590-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3590-20#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

20. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення онлайн-комунікації з платниками податків та уточнення окремих положень законодавства: Закон України від 23.02.2024 р. № 3603-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3603-20#n176> (дата звернення: 05.06.2024).

21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11.04.2024 р. № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#n128> (дата звернення: 05.06.2024).

22. Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування. Проект закону від 13.04.2022 р. № 7283. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39362> (дата звернення: 05.06.2024).

ЗАХИСТ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЗАГРОЗИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Гудзь Людмила Вячеславівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Сучасний прогрес у розвитку штучного інтелекту створює нові можливості і виклики для різних сфер суспільства, зокрема для захисту виборчих прав громадян. Взаємодія між технологічним прогресом і правовим регулюванням стає важливою на міжнародному рівні, оскільки потрібно уважно розглядати сучасні виклики та визначати правові механізми для забезпечення захисту основних прав та свобод людини і громадянина.

Використання штучного інтелекту (ШІ) на виборах стає все більш актуальною темою у багатьох країнах світу. Так, у США деякі штати використовують системи ШІ для аналізу виборчих даних та прогнозування результатів виборів, зокрема, аналіз даних соціальних мереж, електронних опитувань та інших джерел може допомогти політичним кампаніям в орієнтуванні своїх стратегій та прогнозуванні виборчих тенденцій.

У Ізраїлі використовується програма штучного інтелекту для виявлення злочинів на виборчих дільницях. Ця система аналізує великі обсяги даних, щоб виявити будь-які незаконні дії, такі як купівля голосів або інші форми виборчого шахрайства. У Франції в останні роки також ведеться дискусія про використання електронного голосування з використанням ШІ. Ці системи можуть допомогти забезпечити більшу доступність та зручність для виборців, але вони потребують великої уваги до кібербезпеки та захисту персональних даних.

Естонія вважається лідером у впровадженні електронного голосування. Сьогодні вона використовує системи ШІ для забезпечення безпеки та достовірності виборчого процесу та активно працює над розробкою блокчейн-технологій для забезпечення прозорості й недоторканності голосів.

У Канаді ведеться дослідження можливостей використання ШІ для виявлення та запобігання виборчому шахрайству. Деякі провінції вже випробували системи розпізнавання обличчя та інші технології для забезпечення безпеки виборів.

Ці приклади показують, що використання штучного інтелекту на

виборах може бути корисним інструментом для покращення ефективності та легітимності виборчого процесу. Однак використання ШІ вимагає уважності до етичних питань, кібербезпеки та захисту приватності виборців.

У міжнародно-правовому регулюванні розвитку штучного інтелекту важливим аспектом також є забезпечення дотримання прав людини, в тому числі і виборчих прав. Рекомендація CM/Rec (2020) 1 Комітету Міністрів Ради Європи, ухвалена 8 квітня 2020 року, надає основні напрями захисту прав людини в контексті використання алгоритмічних систем [1].

У 2019 році Україна приєдналася до Керівних принципів ОЕСР з питань штучного інтелекту і у грудні 2020 року уклала угоду про відновлення меморандуму з Організацією. У цьому контексті важливими кроками стали прийняття Україною в грудні 2020 року Концепції розвитку штучного інтелекту і підписання угоди про відновлення меморандуму, що визначає, що Україна приєдналася до Рекомендації Ради щодо штучного інтелекту [2].

Важливим етапом в Україні було прийняття Концепції розвитку штучного інтелекту 2 грудня 2020 року. У ній було визначено пріоритети, серед яких, визначальним було створення власного Етичного кодексу штучного інтелекту [3].

У вересні 2022 року Європейська комісія та Україна уклали Угоду про приєднання до програми "Цифрова Європа", що надає можливість отримання фінансування та підтримки для розширення використання систем штучного інтелекту в різних галузях, зокрема у правозастосовній діяльності. У зв'язку з отриманням Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу у червні 2022 року, наше законодавство поступово повинно бути адаптоване до законодавства Європейського Союзу та Ради Європи щодо регулювання використання систем штучного інтелекту у правозастосовній діяльності.

10 січня 2002 року була ухвалена Директива ЄС про захист персональних даних у секторі електронних комунікацій (ePrivacy) [4]. Ця Директива є одним із ключових правових актів, спрямованих на захист приватності та конфіденційності користувачів у цифровому середовищі. Основний зміст цієї директиви включає такі аспекти: встановлює правила щодо конфіденційності електронних комунікацій, зокрема щодо конфіденційності змісту комунікацій, метаданих та інших електронних слідів; містить положення щодо захисту особистих даних, які обробляються; передбачає правила щодо надання користувачам контролю над налаштуваннями конфіденційності та можливістю згоди на обробку їхніх особистих даних; містить вимоги щодо захисту від небажаних комунікацій, таких як спам та небажані телефонні дзвінки; встановлює вимоги щодо відповідності з іншими правовими актами ЄС, зокрема загального регламенту щодо захисту даних (GDPR).

13 березня 2024 року Європейським парламентом був ухвалений перший у світі Закон про штучний інтелект [5]. Метою даного закону є забезпечення безпеки, дотримання прав громадян та запровадження спільної нормативно-правової бази для штучного інтелекту.

Нажаль, «План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки» не включає конкретних заходів щодо законодавчого регулювання використання систем штучного інтелекту під час виборчого процесу. Відзначені лише «запровадження правового регулювання з питань формування державної політики в галузі штучного інтелекту» та «впровадження технологій штучного інтелекту в національну систему кібербезпеки» [6].

Використання штучного інтелекту в виборчому процесі в Україні може включати різноманітні аспекти, які спрямовані на поліпшення ефективності, доступності та безпеки виборів. Зокрема: для прогнозування результатів голосування, автоматизованого підрахунку голосів, виявлення шахрайства і виборчих порушень, персоналізована комунікація з виборцями, використання блокчейн технології для забезпечення безпеки голосування тощо.

Тому, на нашу думку, у Виборчому кодексі України та інших нормативно-правових актах, які стосуються виборчого процесу необхідно закріпити наступні положення, які стосуються використання штучного інтелекту у виборчому процесі: по-перше, відкритість та доступність алгоритмів ШІ для перевірки та аналізу; по-друге, заборона використання ШІ з метою дискримінації на основі расової, гендерної та інших характеристик; по-третє, встановлення механізмів захисту особистих даних виборців, які обробляються системами штучного інтелекту, а також забезпечення їх конфіденційності та безпеки; по-четверте, закріплення механізмів відповідальності за неправильне використання штучного інтелекту у виборчих процесах, включаючи штрафи та інші санкції для осіб або організацій, які порушують встановлені правила.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація CM/Rec (2020)1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини: ухвалено Комітетом Міністрів 08.04.2020 р. на 1373 засіданні Заступників Міністрів. URL: <https://www.nrada.gov.ua/wpcontent/uploads/2020/05/Rec-20201-UKR.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).

2. Угода між Урядом України і Організацією економічного співробітництва та розвитку про відновлення дії меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо поглиблення співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_001-21#Text (дата звернення: 01.06.2024).

3. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні:

розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

4. Загальний регламент про захист даних (GDPR). General Data Protection Regulation (EU GDPR). URL: <https://gdpr-text.com/uk/> (дата звернення: 01.06.2024)

5. Artificial Intelligence Act. European Parliament legislative resolution of 13 March 2024 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonized rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union Legislative Acts (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

6. План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки. Затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 р. № 438-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80#n10> (дата звернення: 01.06.2024).

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АСОЦІАЦІЙ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

Данічева Катерина Петрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

В Україні нормативно-правовим підґрунтям регламентації діяльності асоціації органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) виступає Конституція України [1], а також закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2] та «Про асоціації органів місцевого самоврядування» [3], які відповідають положенням Європейської хартії місцевого самоврядування [4]. Названі вище акти закріплюють за ОМС право на об'єднання і співпрацю як всередині своєї країни, так і на міжнародному рівні. Як слушно зазначає І.С. Сало, правове визначення статусу асоціацій ОМС (всеукраїнські, регіональні, місцеві) стало «системоутворюючим чинником процесів інституціонування взаємодії органів публічної влади в країні: всеукраїнські асоціації взаємодіють з центральними органами державної влади, відповідно місцеві асоціації – з місцевими органами державної влади» [5, с.9].

Серед асоціацій ОМС провідну роль відіграють: Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України», Всеукраїнська асоціація сільських та селищних рад, Українська асоціація районних та обласних рад. Наразі дедалі більшого розвитку набуває Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування «Всеукраїнська асоціація громад» (далі: ВАГ, Асоціація), котра була заснована у жовтні 2009 році під назвою «Всеукраїнська асоціація сільських та селищних рад». Асоціацію було зареєстровано Міністерством юстиції України як всеукраїнську асоціацію органів місцевого самоврядування 6 жовтня 2009 року (наказ Міністра юстиції від 06.10.2009 р. №1777/5) [6]. За період з 2009 по 2020 роки (тобто, до моменту завершення територіальної реформи) рішення про членство в Асоціації ухвалили 8326 (понад 80%) селищних та сільських рад [7].

Кінцевою метою діяльності ВАГ є сталий розвиток сільських територій через розбудову самоврядування у територіальних громадах.

Із часу свого утворення Асоціація була і залишається асоціацією невеликих, переважно сільських громад із центрами у селах селищах та малих містах. Відповідно, у своїй діяльності ВАГ фокусується в першу чергу на питаннях розвитку сільських територій. Водночас, діяльність Асоціації поширюється і на всі інші важливі напрями життєдіяльності громад. Зазвичай, працюючи в інтересах усієї системи самоврядування, ВАГ надає можливість брати участь у своїх заходах усім зацікавленим громадам, у т.ч. тим, що утворені навколо великих та середніх міст.

Всеукраїнська асоціація громад наразі знаходиться на етапі активної інституційної розбудови, розширює своє представництво в регіонах та новоутворених районах, тісно комунікує з громадами, конструктивно взаємодіє з державною владою на всіх рівнях.

ВАГ постійно працює з ОМС громад всіх регіонів, здійснюючи з ними як прямі, так і опосередковані комунікації, залучаючи їх до процесу вироблення та реалізації державної політики. Періодично Асоціація організовує заходи на актуальні для громад теми за участю народних депутатів, урядовців, експертів (за нинішніх умов – переважно онлайн) [7].

Щодо нормативно-правового регулювання засад організації та діяльності асоціацій органів місцевого самоврядування Польщі, то польське законодавство діє на підставі Конституції Республіки Польща 1997 року [8], а також законів Республіки Польща «Про гмінне самоврядування» [9], «Про повітове самоврядування» [10] та «Про асоціації» [11].

Варто зазначити, що залежно від визначення статусу асоціацій (національні, регіональні, місцеві), їх діяльність базується на Статуті.

Відповідно до Конституції Польщі місцеві та регіональні органи влади активно користуються правом утворювати об'єднання задля просування та захисту своїх інтересів [8].

Зараз на території Польщі здійснюють свою діяльність Асоціація сільських громад Республіки Польща (ZGWRP), Асоціація польських міст (ZMP), Асоціація польських повітів (ZPP), Асоціація польських метрополій (UMP), Спілка польських міст (UMP), Асоціація польських воєводств (ZWRP) та інші.

Найстарішою є Асоціація польських міст, яка була утворена у 1917 році та діяла до 1939 року. Діяльність Асоціації було відновлено у 1991 році 60 міст скористалися своїм правом на асоціацію.

Більш детально звернемо увагу на Асоціацію повітів Польщі (ZPP) – асоціація повітів, метою якої є підтримка місцевого самоврядування, захист загальних інтересів повітів, формування спільної політики, підтримка ініціатив розвитку та просування повітів, обмін досвідом та розповсюдження «модельних рішень» на місцевому рівні.

Основні цілі Асоціація досягає завдяки:

- представлення повітів на національному та міжнародному форумі,
- ініціювання та надання висновків щодо проектів нормативно-правових актів щодо місцевого самоврядування,
- сприяння обміну досвідом з питань виконання власних повноважень повітів та завдань у сфері державного управління,
- проведення інформаційних, консультаційних та проектних заходів, спрямованих на вирішення проблем у сфері окремих напрямів діяльності органів місцевого самоврядування,
- проведення видавничої, навчальної та рекламної діяльності щодо питань Спілки та її членів,
- співпраці з органами державної влади, асоціаціями органів місцевого самоврядування, іншими соціальними організаціями та науковими спільнотами,
- делегування своїх представників в інші організації та установи [12, с. 68].

ZPP є членом Ради європейських муніципалітетів та регіонів (CEMR), Конгресу місцевих та регіональних влад Європи (CLRAE), Комітету Регіонів ЄС.

Асоціації в Польщі визнаються Урядом як представники місцевої влади на національному рівні. Вони відіграють активну роль у представництві, захисті та просуванні місцевих інтересів, а також регулярно беруть участь у перемовинах з центральним урядом стосовно основних подій та змін, які зачіпають місцеві інтереси.

Асоціації ОМС як в Україні, так і в Польщі є організаційно-правовою формою участі громадян в управлінні. Причому в країнах ЄС ця форма участі практикується не лише всередині країн, а й на міжнародному рівні. Наприклад, європейська спільнота для забезпечення переговорного процесу застосовує т.зв. відкритий метод координації (ВМК). Його сутність полягає в обмеженні функцій наднаціональних органів влади

функцією стратегування та контролю за дотриманням узгоджених і прийнятих всією інтегрованою спільнотою домовленостей [13, с. 123-127]. Він застосовується як інструмент досягнення високого ступеня взаєморозуміння, співробітництва між країнами ЄС, передачі досвіду та нових ідей з розв'язання проблем, які є спільними для тих чи інших країн ЄС.

Підсумовуючи, можна зазначити, що Асоціації ОМС як в Україні так і в Польщі здійснюють свою діяльність відповідно до національного законодавства. Засади діяльності закладені в конституціях держав, деталізуються в спеціальних законах, які відповідають міжнародним стандартам в сфері місцевого самоврядування. Однак у Республіці Польща більш розвинена співпраця з країнами ЄС, що є безумовно орієнтиром для подальшого розвитку Асоціацій ОМС в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 05.06.2024).
3. Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16.04.2009 № 1275-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text> (дата звернення: 05.06.2024).
4. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 05.06.2024).
5. Сало І. С. Асоціації органів місцевого самоврядування в системі узгодження інтересів на національному, регіональному та локальному рівнях: аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2011. 39 с.
6. Про реєстрацію асоціації органів місцевого самоврядування: наказ Міністра юстиції від 06.10.2009 р. №1777/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1777323-09> (дата звернення: 05.06.2024).
7. Офіційний веб-сайт Всеукраїнська асоціація громад URL: <https://communities.org.ua/about-vag/>
8. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. *Dziennik Ustaw*. 1997. № 78. Poz. 483.
9. O samorządzie gminnym: Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. *Dziennik Ustaw*. 1990. № 16. Poz. 95.
10. O samorządzie powiatowym: Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. *Dziennik Ustaw*. 1998. № 91. Poz. 578.
11. Prawo o stowarzyszeniach: Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. *Dziennik Ustaw*. 1989. № 20. Poz. 104.
12. Особливості організаційно-правового забезпечення діяльності

асоціацій органів місцевого самоврядування національного рівня в країнах Європейського Союзу / Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO. Київ, 2020. 79 с. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/42251.pdf> (дата звернення: 05.06.2024).

13. Єшкілев В. Громадянське суспільство в Україні: стан та перспективи розвитку. К. : Фонд «Європа XXI», 2003, 285 с.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ УКРАЇНОЮ

Зубенко Ганна Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

У контексті незворотності європейського курсу, закріпленої преамбулою Конституції України, не полишає своєї актуальності питання дотримання Україною основних принципів державного фінансування закріплених, зокрема європейськими регіональними стандартами щодо організації та функціонування політичних партій.

До міжнародних договорів та актів, які закріплюють вищезазначені стандарти, можна віднести: Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1516 (2001) від 22 травня 2001 р., Керівні принципи щодо фінансування політичних партій від 9-10 березня 2001 р., Рекомендації Res (2003)4 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо Єдиних правил проти корупції у сфері фінансування політичних партій та виборчих кампаній від 8 квітня 2003 р., Керівні принципи регулювання діяльності політичних партій, прийняті ОБСЄ та Венеціанською Комісією 15-16 жовтня 2010 р., Керівні принципи регулювання політичних партій, ухвалені Венеціанською комісією 11-12 грудня 2020 р. та ін. Зокрема, Керівні принципи щодо фінансування політичних партій, прийняті Венеціанською Комісією 9-10 березня 2001 року передбачають, що політичні партії (об'єднання осіб, однією з цілей якого є участь в управлінні державними справами шляхом висування кандидатів на вільних і демократичних виборах) можуть залучати та отримувати кошти шляхом державного або приватного фінансування [1].

Дослідивши вищезазначені міжнародні документи, можна виокремити такі принципи державного фінансування політичних партій:

- нормативна визначеність. Форми державного фінансування політичних партій а також його механізм мають бути закріплені на рівні національного законодавства;

- доцільність. Обсяг фінансування має бути ретельно продуманий та обґрунтований;

- неупередженість. Державне фінансування має розподілятися неупереджено, на основі об'єктивних та справедливих критеріїв;

- рівний або пропорційний порядок розподілу коштів. Рівень фінансування має встановлюватися законодавцем на періодичній основі, відповідно до об'єктивних критеріїв. Розподіл фінансування може бути або рівним, або (найчастіше) пропорційним за характером. Критеріями такого розподілу можуть бути результати парламентських виборів або підтверджений рівень підтримки політичної партії громадянами;

- прозорість. Держава має сприяти політиці фінансової прозорості політичних партій, які отримують державне фінансування. Наприклад, для отримання політичною партією державного фінансування у формі відшкодування її витрат, пов'язаних з фінансуванням передвиборної агітації, виборчим законодавством має бути закріплені прозорість проведення передвиборної агітації та максимальний ліміт витрат політичних партій на неї.

- підзвітність і підконтрольність. Політичні партії зобов'язані періодично звітувати про свій майновий стан та фінансову діяльність, а також оприлюднювати такі фінансові звіти. Держава може здійснювати контроль за цільовим використанням політичною партією коштів, виділених з державного бюджету.

Досліджуючи вітчизняний досвід в аспекті відповідності вищезазначеним принципам, слід зазначити, що порядок фінансування політичних партій передбачений Законом України «Про політичні партії в Україні», відповідно до ст. 17¹ якого фінансується статутна діяльність політичних партій, не пов'язана з їхньою участю у виборах народних депутатів України, виборах Президента України і місцевих виборах а також відшкодовуються витрати політичних партій, пов'язані з фінансуванням їхньої передвиборної агітації під час чергових та позачергових виборів народних депутатів України [2].

Також вищезазначеним законом встановлюється щорічний обсяг державного фінансування статутної діяльності політичних партій та вимоги щодо розміру відшкодування витрат, пов'язаних з фінансуванням її передвиборної агітації на виборах народних депутатів України; визначаються підстави та порядок отримання політичною партією права на державне фінансування; закріплюються особливості виділення та розподілу між політичними партіями коштів на фінансування їхньої статутної діяльності. Крім того законом докладно врегульовано підстави та

порядок зупинення та припинення державного фінансування статутної діяльності політичної партії.

У цілому, оцінюючи вітчизняне законодавство щодо державного фінансування політичних партій в аспекті відповідності основним принципам, проголошеним європейськими стандартами в цій сфері та зазначеним нами вище, слід констатувати їх дотримання. Однак, потребує додаткового врегулювання питання щодо рівних можливостей політичних партій отримувати з державного бюджету кошти, які вони можуть використати для передвиборної агітації під час виборчого процесу та підсилення конституційно-правової відповідальності політичних партій за порушення законодавства щодо звітування про майновий стан та фінансову діяльність.

Список використаних джерел:

1. Guidelines and report on the financing of political parties adopted by the Venice Commission at its 46th Plenary Meeting, (Venice, 9-10 March 2001). URL: [http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF\(2001\)008-e.html](http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF(2001)008-e.html) (дата звернення : 05.06.2024).

2. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення : 06.06.2024).

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УРЯДУ У КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВ ОСОБИ І СУСПІЛЬСТВА

Книш Віталій Васильович,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного,
міжнародного та адміністративного права
Навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету ім. Василя Стефаника

Конституція Німеччини передбачає цілісну процедуру застосування негативної конституційно-правової відповідальності до глави уряду. Знову ж таки, ця процедура має наступні етапи, передбачені ст. 67 – 68:

1) етап висловлення недовіри Федеральному канцлеру з боку Бундестагу та направлення її Федеральному президенту. Бундестаг може висловити недовіру Федеральному канцлеру за умови, що більшістю голосів вибере йому наступника, і звернутися до Федерального президента з проханням про звільнення Федерального канцлера;

2) етап розгляду клопотання президентом. Зокрема, Федеральний президент повинен задовольнити це прохання і призначити обрання нового Федерального канцлера. При цьому, між пропозицією про висловлення недовіри і виборами має пройти дві доби;

3) етап прийняття рішення та застосування контрзаходів з боку федерального канцлера. Зокрема, якщо звернення Федерального канцлера про висловлення йому довіри не зустрічає згоди більшості членів Бундестагу, то Федеральний президент може за пропозицією Федерального канцлера протягом двадцяти одного дня розпустити Бундестаг. Право на розпуск втрачається, як тільки Бундестаг більшістю своїх членів обере іншого Федерального канцлера. Між пропозицією про висловлення довіри і голосуванням також повинно пройти сорок вісім годин [1].

Конституція Франції також передбачає негативну конституційно-правову відповідальність. Відповідно до ст. 8 даної Конституції, Президент припиняє виконання функцій Прем'єр-міністра та приймає рішення про відставку уряду. За пропозицією Прем'єр-міністра Президент Франції призначає інших членів уряду і припиняє виконання своїх функцій.

У ст. 20 Конституції Франції також присутнє положення про те, що уряд відповідальний перед Парламентом відповідно до визначених умов і процедур [2].

В Італії визначена негативна відповідальність уряду перед парламентом і суспільством. У ст. 94 Конституції Італії встановлено, що Уряд повинен отримати довіру обох палат. Кожна палата надає довіру або відмовляє в ньому шляхом мотивованої резолюції, прийнятої поіменним голосуванням. Не пізніше десяти днів після сформування Уряд представляється палатам для отримання довіри. Голосування однієї або обох палат проти якої-небудь пропозиції Уряду не обов'язково тягне його відставку. Резолюція недовіри повинна бути підписана не менше, як однією десятою членів палати і не може бути поставлена на обговорення раніше, ніж після закінчення трьох днів з моменту її внесення. Згідно ст. 95 Конституції Італії, Голова Ради міністрів керує загальною політикою Уряду і несе за неї відповідальність. Міністри колегіально відповідальні за дії Ради міністрів і індивідуально – за дії своїх відомств. За ст. 96 Конституції Італії, злочини, скоєні при виконанні своїх обов'язків головою Ради міністрів і міністрами, розглядаються навіть після припинення ними своїх повноважень у порядку звичайного судочинства за дозволом, наданим Сенатом Республіки або Палатою депутатів відповідно до норм конституційного закону [3].

Що ж стосується негативної конституційно-правової відповідальності, то її регламентація у Конституції Іспанії є мінімальною. Наприклад, ст. 102 Конституції Іспанії встановлює, що голова та інші члени Уряду, у відповідних випадках, підлягають кримінальній відповідальності перед Кримінальною Палатою Верховного Суду.

Звинувачення в зраді або в будь-якому злочині проти безпеки держави під час здійснення членами Уряду своїх повноважень може бути пред'явлено лише з ініціативи однієї чверті частини членів Конгресу і за згодою абсолютної більшості голосів його членів [4].

Отже, за результатами дослідження можна зробити такі висновки:

1) німецька модель конституційно-правової відповідальності уряду базується на взаємодії та балансі між Федеральним парламентом і Федеральним урядом. При цьому, у відносинах між ними арбітром у взаємовідносинах між ними та ініціатором механізмів конституційно-правової відповідальності виступає Федеральний президент Німеччини;

2) французька модель конституційно-правової відповідальності уряду передбачає посилену негативну конституційно-правову відповідальність Ради Міністрів Франції за реалізацію основних напрямів державної політики та за державотворчі процеси;

3) італійська модель сформувала належну систему негативної конституційно-правової відповідальності державних структур як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях, а особливо – уряду. По суті, в основу такої організації конституційно-правової відповідальності та взаємовідповідальності органів влади покладено принцип поєднання централізації та децентралізації;

4) іспанська модель передбачає негативну відповідальність автономних товариств у разі виходу за рамки своїх автономних повноважень, якщо це загрожує основним засадам державності в Іспанії. Крім того, в цілях забезпечення взаємовідповідальності парламенту та уряду для них обох встановлено можливості взаємного застосування заходів впливу (можливість розпуску парламенту та відставки уряду).

Список використаних джерел:

1. Constitution of German Federal Republic 1949 (rev. 2014). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014 (дата звернення: 01.06.2024).

2. Constitution of France 1958 (rev. 2008). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008 (дата звернення: 01.06.2024).

3. Constitution of Italy 1947 (rev. 2020). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Italy_2020 (дата звернення: 01.06.2024).

4. Constitution of Spain 1978 (rev. 2011). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Spain_2011 (дата звернення: 01.06.2024).

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В АСПЕКТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В ЕСТОНІЇ

Мєрний Сергій Олексійович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Історія місцевого самоврядування в Естонії в його сьогоденнішому вигляді бере свій початок з ХІХ століття, насамперед, можна згадати Закон про сільські громади 1866 року і, продовжилась в незалежній Естонській Республіці до 1940 року. Концептуальна робота зі створення основних принципів сучасного місцевого самоврядування в Естонії розпочалася наприкінці 1980-х років. Зазначимо, що в порівняно з іншими пострадянськими республіками Латвія, Литва та Естонія інтегрувалися у світові та європейські структури значно швидше і повніше. До складу СРСР республіки Прибалтики були включені одними з останніх, але першими вийшли з нього, взявши курс на європейську інтеграцію. Країни Балтії мають багато спільного: пройдений історичний шлях, здійснювані економічні реформи, демократичні перетворення, державне будівництво, муніципальний досвід тощо. До моменту відновлення державної незалежності в Естонській Республіці вже був накопичений певний самостійний досвід законотворчості у сфері реформування місцевого самоврядування та регіонального управління. Зокрема, фундаментом для відновлення системи місцевого самоврядування в Естонії став закон “Про місцеве самоврядування”, прийнятий 10 листопада 1989 р. Згодом парламентом Естонії (Riigikogu) були визначені конституційні принципи реформування місцевого самоврядування (грудень 1990 р.) та прийняті інші важливі закони [1, с. 73].

З метою уникнення проблем, з якими могли зіткнутися існуючі на той час органи влади місцевого рівня в Естонії, був створений Експертний комітет з адміністративної реформи при Верховній Раді Естонської Республіки. Розроблена ним стратегія реформ передбачала уникнення конфліктів та дублювання компетенції при одночасному перетворенні в органи місцевого самоврядування й успадкуванні ними окремих повноважень, що раніш належали центральним органам влади. На підставі висновків Експертного комітету, який проаналізував програми і проекти законів запропонованих місцевими органами влади, Президія Верховної Ради надала окремим сільським муніципальним утворенням, селищам і містам автономний статус [1, с. 73]. Готовність місцевої громади до самоврядування перевірялася на підставі розробки програми соціально-економічного розвитку. Таким чином, парламент Естонії за активної безпосередньої участі місцевих органів влади ще до проголошення незалежності в 1991 році створив підґрунтя для розвитку місцевого

самоврядування у Естонії.

У Конституції Естонії, прийнятій на референдумі у червні 1992 року, визначено, що місцеве самоврядування – це встановлені Конституцією та законом право, здатність і обов'язок демократично утворених органів влади на підставі законів самостійно влаштовувати місцеве життя і керувати, виходячи з виправданих потреб та інтересів населення волості або міста та з урахуванням особливостей розвитку останніх [2].

В Естонії запроваджене однорівневе місцеве самоврядування. Йдеться про міста та волості. Система управління складається із місцевого і проміжного рівнів урядування. До місцевого рівня належать 215 місцевих самоуправлінь, які об'єднують 185 волостей і 30 міст. Керівника волості обирають її жителі. Причому, зважаючи, що в Естонії частина населення позбавлена права голосу на національних виборах (так звані негромадяни), висувати свою кандидатуру і голосувати на виборах органів місцевого самоврядування можуть усі, хто постійно проживає у волості чи місті. Це, до речі, іноді призводить до того, що є волості, де в керівництві є люди, що не мають права голосу на виборах до парламенту, але керують волостю.

Незважаючи на те, що над реформою місцевого самоврядування Естонія працює не перше десятиріччя, наразі країна не позбавилась від проблем, пов'язаних із децентралізацією. Так, зважаючи, що більше половини волостей не досягають 2 тис. мешканців (у найменшій волості проживає взагалі трохи більше сотні людей), такі волості неспроможні надавати населенню усі, визначені законом, послуги, через слабку кваліфікацію працівників. Це, в свою чергу, погано впливає на міграцію – люди намагаються виїжджати з таких (в основному, сільських) територій, фактично повністю їх знелюднюючи, у міста. Відбувається прискорене зниження кількості населення, зростає кількість старого населення у периферійних волостях, що ще більше усугубляє ситуацію. Тому, практика Естонії показала, що наявність навколо міста винятково сільських волостей – не найкраща ситуація. Це розриває економіку, а місцеве самоврядування волостей фактично паразитує на міській інфраструктурі, не розвиваючи свою. Як наслідок, більшість з них виконує невелику частину своїх функцій, через що постійно зростає їх залежність від грошей з держбюджету. Уряд у цій ситуації намагається зробити так, аби послуги для населення у всіх волостях були однаковими. Водночас, при неможливості виконувати повноваження у волостях, повноваження передаються на рівень, який може це зробити. Так діє принцип субсидіарності. Але оскільки Естонія – маленька країна, то і ця функція переходить на рівень держави. Це призводить до того, що держава мусить централізувати частину послуг, наприклад – середню освіту, громадський транспорт і т.п.

Зрозуміло, що децентралізація неможлива без реформи і укрупнення місцевого самоврядування, яке, у свою чергу, має бути спроможним

керувати громадами. Втім, ще на початку введення в країні необхідних змін, влада стикнулася з не дуже великим бажанням до об'єднання з боку органів місцевого самоврядування. Втім, з метою реформи, яка б мала м'який, добровільний характер об'єднання, в Естонії було прийнято відповідний Закон від 2004 року (пізніше, після 2010 року, він був пролонгований). Документ навіть передбачав надання об'єднанню волостей певних бонусів. Наприклад, нове місцеve самоуправління отримує одноразову виплату від 150 до 400 тис. євро. Крім того, об'єднані самоуправління отримують перевагу при фінансуванні з проектів ЄС. До цього додається іще один бонус – якщо загальна дотація від Держбюджету для об'єданого самоуправління менша, ніж суми тих, що об'єднались, виплати попередніх дотацій залишаються протягом ще 4 років. Проте, такі бонуси також не сильно допомагали. Для прикладу, до 2005 року об'єдналось лише 22 місцеві самоуправління, на основі яких було створено вісім нових управлінь (відбулося укрупнення). Реформа почала затягуватись у часі. До Закону тричі вносили зміни, піднімаючи виплати, але не вирішило проблеми небажання об'єднуватись. Кожен новий уряд пропонував свої якісь бонуси для стимулювання об'єднання, але прискорення не наступало. Надважливою є і роль Уряду щодо розробки Державної програми регіонального розвитку, що дозволяє залучати для місцевих само врядувань кошти ЄС. Наприклад, протягом 2007-2013 рр. Естонія отримала від ЄС на регіональний розвиток 3,5 млрд євро. З них третина пішла на розвиток бізнесу, третина – на інфраструктуру, решта – на місцеve самоврядування та некомерційний сектор [3].

У рамках підтримки розвитку конкурентних переваг окремих регіонів також цікавими проектами є створення так званих центрів компетенції, де місцева наука, підприємці та самоврядування домовились про розробку нових технологій. Тобто, маючи кілька десятків пропозицій від місцевого самоврядування волостей, в процесі переговорів лишаються найкращі. Далі тим, хто пройшов відбір, надають по 30 тис. євро для відпрацювання повного проекту та пошуку підприємців, готових брати участь у творенні та діяльності у центрах компетенції. Після другого етапу знову лишаються найкращі, які отримують величезну фінансову підтримку [4].

Таким чином, можна сформулювати декілька висновків. По-перше, чиновники місцевого самоврядування стали більш компетентними і професійними. У малих громадах раніше для деяких сфер діяльності не вистачало фахівців, часто для всіх не вистачало повного навантаження. В теперішній ситуації з'явилося більше можливостей для спеціалізації чиновників у їхніх сферах діяльності і для формування повноцінних служб для виконання тих обов'язків, які раніше виконувалися або в обмеженому обсязі або не виконувались зовсім. По-друге, обсяги місцевих бюджетів збільшились, що дає більше фінансової гнучкості. Покращилось і

управління фінансами та фінансовий контроль.. Аналіз показує, що багато бухгалтерської діяльності переведено в онлайн, зменшилася потреба в людських ресурсах. Зростання фінансових ресурсів дозволяє фокусуватися на реалізації інвестицій. Проекти, які раніше реалізовували протягом декількох років, тепер можна здійснити за більш короткий термін. По-третє, незважаючи на муніципальну реформу, місцеві самоврядування всі різні. У деяких самоврядуваннях не змогли забезпечити логіку об'єднання, тому маршрути звичайних пересувань людей не збігаються з передбаченими реформою центрами місцевих самоврядувань. В таких випадках доцільно коригувати адміністративні кордони самоврядувань. Чимало часу потребує й процес формування ідентичності самоврядування. Насамкінець. Вважаємо, що результати муніципальної реформи в Естонії є не достатньо системними й глибокими.

Список використаних джерел:

1. Меелтсемеєс С. Місьцеве самоврядування в Естонії. *Децентралізація: Експерименти і реформи*. Будапешт: OSI/LGI, 2000. С. 70-131.
2. Constitution of Estonia, 1992 (rev. 2015). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Estonia_2015 (дата звернення: 01.12.2023).
3. Стежар Т. Децентралізація: уроки Естонії для України. URL: <https://www.unian.ua/decentralization/1038703-detsentralizatsiya-uroki-estoniiji-dlya-ukrajini.html> (дата звернення: 01.06.2024).
4. Міжнародний досвід структурних реформ. URL: <http://penta.org.ua/research/1443/> (дата звернення: 01.06.2024).

ДО ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У ДІЯЛЬНОСТІ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Момот Вадим Вячеславович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Діяльність благодійних організацій завжди привертала увагу громадськості. А тим більше зараз, коли вже третій рік поспіль в Україні точиться повномасштабна війна. Кількість благодійних організацій (товариств, установ, фондів [1]) динамічно зростає в арифметичній прогресії. Зрозуміло, що існування таких утворень вочевидь дуже потрібна і корисна справа, однак звітують ці організації про свою фінансову діяльність не завжди так заповзято, як утворюються, хоч ст. 11 Закону України «Про гуманітарну допомогу» [2] наводить різні форми/види

обліку та контролю за отриманням і цільовим використанням гуманітарної допомоги, що передбачають бухгалтерський облік, звіти та розподіл гуманітарної допомоги тощо. Крім того, в часи буремних подій завжди є купа приводів, щоб виправдатися. Але, звісно, поява цих утворень від початку має благородну мету – наразі це допомога вимушеним переселенцям, тим, хто втратив майно, малозабезпеченим верствам населення, багатодітним сім'ям, громадянам, які мешкають на прифронтових територіях чи в зоні бойових дій, особам з інвалідністю, людям похилого віку, дитячим будинкам, лікарням, військовим, армії, тощо. Тож насправді перед благодійними організаціями стоїть надзвичайно відповідальне завдання, яке полягає у забезпеченні функціонування своєї діяльності «прозоро», поза корупцією.

Проте, існує чимало корупційних ризиків, які, на думку експертів, можуть бути поділені на чотири етапи, а саме: визначення потреб вразливих категорій осіб; розподіл потреб між тими, хто цього потребує; переміщення гуманітарної допомоги та її видавання набувачам [3], на кожному з яких трапляються випадки порушень щодо використання гуманітарної допомоги. Як результат, люди, які потребують гуманітарної допомоги, так її і не отримують, або отримують не у належному вигляді, а на глобальному рівні відбувається втрата довіри до благодійних організацій як до недобросовісних.

Щодо законодавчого регулювання зазначеного питання з початком повномасштабного вторгнення РФ у законодавстві України відбулися деякі зміни і уточнення. Так, 03 квітня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» [4], відповідно до якого Кримінальний кодекс України [5] доповнено ст. 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги». Крім того, відповідно до ст. 59 Закону України «Про запобігання корупції» [6], відомості про осіб, які несуть кримінальну, адміністративну, дисциплінарну або цивільно-правову відповідальність за вчинення корупційних або пов'язаних з ними правопорушень, вносяться до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

Корупційні ризики можуть виникати через низку причин, зокрема, таких як відсутність правової узгодженості питань, пов'язаних із обігом гуманітарної допомоги, неналежна взаємодія всіх учасників процесу, пов'язаного з отриманням, зберіганням та передаванням гуманітарної допомоги, невміння правильно працювати з таким видом допомоги як гуманітарна, незнання реальних запитів на таку допомогу, відсутність комунікації з набувачами цієї допомоги тощо [3].

Узагалі реальну оцінку ситуації, пов'язаної з корупційними ризиками

у процесі управління гуманітарною допомогою, можна здійснити на підставі вивчення інформації про суб'єктів, що залучені до зазначеної сфери діяльності, даних Єдиного державного реєстру судових рішень щодо виявлених форм корупції в сфері управління гуманітарною допомогою, журналістських розслідувань, інших публікацій з цих питань, звітів Тимчасових слідчих комісій та незалежних експертів тощо.

Як було зазначено вище, корупційні ризики умовно можуть мати місце на різних етапах роботи з гуманітарною допомогою, тому, враховуючи це, видається можливим недопущення їх переміщення у площину корупційних правопорушень.

Таким чином, на першому етапі варто здійснювати реальний збір інформації щодо дійсних потреб громади, необхідна чітка комунікація щодо фактажу реальних потреб на рівні громад з обласними військовими адміністраціями, для чого важливо організувати та систематизувати канали комунікації зазначених сторін.

На другому етапі (надходження гуманітарної допомоги до громади) з певних причин вантаж може надійти у меншій кількості, відсутня можливість перевірки факту передавання цієї допомоги взагалі та немає практики звітування громадян про отримане. Тож у цій ситуації має здійснюватися чіткий громадський контроль за переміщенням гуманітарної допомоги.

На третьому етапі з питань щодо забезпечення гуманітарною допомогою, її розподілу, транспортування та зберігання, може бути відсутнє чітке розуміння всіма сторонами їх ролі у цьому процесі, тож тут потрібна ефективна попередня взаємодія у вигляді зустрічей, обговорень, надання пропозицій тощо.

На етапі логістики можливе «непомітне» зменшення кількості товару в місцях його зберігання або заміна більш дорогого товару на більш дешевий (привласнення), невміння чи незнання правильного оформлення документації щодо гуманітарної допомоги. Тут з самого початку варто дбати про якісне пакування товару без можливості його порушити; високим посадовцям, причетним до процесу, необхідно демонструвати чесну й непідкупну позицію, боротися з будь-якими проявами недоброчесної поведінки інших. На цьому ж етапі через відсутність контролю, вкрадений з гуманітарної допомоги товар може потрапити на полиці магазинів. Тут важливо призначати конкретних відповідальних осіб за переміщення гуманітарних вантажів, а сам товар надійно маркувати написами «не для продажу» тощо. Крім того, на цьому етапі товар може бути списаний, ніби через спливи термінів зберігання, однак у дійсності це маніпулятивний хід з метою привласнення цього товару і подальше використання його у своїх цілях, зацікавленими особами. Тож у цьому випадку має бути юридично грамотно оформлена вся супровідна документація, а будь-які зміни за прикладом списання мають бути чітко

зафільмовані та сфотографовані з доступом до термінів зберігання.

На етапі видавання гуманітарної допомоги зазвичай може бути відсутня чітка інформація про дати, час та місця (пункти) видавання цієї допомоги та механізми її розподілу. У цій ситуації мають використовуватися централізовані канали інформування щодо місць розташування таких пунктів, має бути створена електронна база мешканців громади для відслідковування рівномірного розподілу гуманітарної допомоги між ними всіма, та встановлений порядок розподілу гуманітарної допомоги із застосуванням певних критеріїв і врахуванням реальних потреб мешканців.

Таким чином, з метою уникнення корупційних ризиків під час діяльності благодійних організацій з питань, пов'язаних із гуманітарною допомогою, необхідно дбати про правову узгодженість питань, пов'язаних із обігом гуманітарної допомоги, забезпечувати належну взаємодію всіх учасників процесу, вміти правильно оформлювати всю необхідну документацію та робити це у встановлені строки, демонструвати добропорядну та доброчесну поведінку, контролювати всі етапи переміщення гуманітарної дороги, вивчати і враховувати реальні потреби тих громадян, які потребують гуманітарної допомоги, встановити чіткий порядок розподілу гуманітарної допомоги та місця, де цей розподіл має здійснюватися тощо.

Список використаних джерел:

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

2. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

3. Гротовицька У. Стратегічний аналіз корупційних ризиків у процесі управління гуманітарною допомогою на місцевому рівні: аналітичний звіт / U-LEAD з Європою. Київ, 2023. 53 с. URL: <https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/a12329f50776dcacd23f3880b26c0792.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: Закон України від 24.03.2022 р. № 2155-IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t222155?an=9&ed=2022_03_24 (дата звернення: 01.06.2024).

5. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

6. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

ГАРАНТІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗМІН ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО МОБІЛІЗАЦІЙНУ ПІДГОТОВКУ ТА МОБІЛІЗАЦІЮ»

Рибалко Гліб Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

11 квітня 2024 року Верховна Рада прийняла Закон № 3633-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» [1]. З прийняттям цього закону загострилися дискусії щодо можливого тиску на адвокатів при здійсненні ними захисту громадян або надання інших видів професійної правничої допомоги через погрози примусової мобілізації.

Пов'язано це з тим, що вищезгаданим законом внесено зміни до ст. 25 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а саме: «...Бронюванню підлягають військовозобов'язані, які працюють або проходять служб в органах державної влади, інших державних органах, Національній поліції України, Національному антикорупційному бюро України, Державному бюро розслідувань, органах прокуратури, Бюро економічної безпеки України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Державній кримінально-виконавчій службі України, Службі судової охорони, в судах, установах системи правосуддя та органах досудового розслідування...»

Таким чином, можна констатувати, що судді, прокурори, які діють в системі правосуддя, можуть мати бронь від мобілізації. І не тільки вони, а й працівники апарату суду, працівники правоохоронних органів. У свою чергу ст. 131-2 Конституції України проголошено існування в Україні одного з найважливіших правових інститутів – адвокатури, основними завданнями якої є надання професійної правничої допомоги [2]. Тобто, адвокати, які також входять до системи правосуддя (конституційні норми про адвокатуру, працівників безоплатної правової допомоги знаходиться саме у Розділі VIII «Правосуддя» Основного Закону), не є такими, що підлягають бронюванню.

Це може призвести у т.ч. до порушення принципу рівності учасників судового процесу та порушення гарантій адвокатської діяльності. Адже виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом (ст. ст. 59, 131-2 Конституції) [2].

Значною мірою за станом адвокатури та ставленням до неї держави судять про демократичність самої держави.

У відповідності до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності [3].

Гарантії адвокатської діяльності України виражаються, насамперед, у нормах чинного законодавства, що конкретизують механізм захисту професійних прав адвокатів. Основні гарантії адвокатської діяльності визначені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а міжнародна практика встановлює застосування належної правової процедури, змагальності процесу і рівності сторін, що в сукупності захищає адвокатів в процесі надання ними правової допомоги своїм клієнтам, зокрема, основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по попередженню злочинів в серпні 1990 року [4].

Також, гарантії адвокатської діяльності визначаються як елемент правового статусу, яким наділений адвокат як учасник системи органів відправлення правосуддя, що представляє собою встановлені або санкціоновані державою на рівні закону способи та умови провадження адвокатської діяльності, які забезпечують повноцінну реалізацію професійних та соціальних завдань інституту адвокатури, гарантують її автономію від органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб

Важливо розуміти, що порушуючи гарантії адвокатської діяльності та права адвоката відбувається одночасно порушенням прав його клієнта.

Так само слід звернути увагу на принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом який заснований на конституційних засадах, закріплених у ст. ст. 22 і 24 Конституції України, згідно яких усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [2].

У тлумачних словниках української мови слово «рівність» розкривається як «рівне становище людей у суспільстві, що виражається в однаковому ставленні до засобів виробництва, предметів чи послуг сфери вжитку, в користуванні тими самими політичними і громадянськими правами» [5, с. 1032]. У суто юридичному значенні, як наголошується у словниково-енциклопедичній літературі, рівність фактично означає рівноправність – учасники відповідних правових відносин, як рівні члени однієї спільноти, мають однакові один до одного матеріальні, процедурні і

процесуальні права, які захищені від дискримінуючих проявів у діяльності громадських і державних інститутів стосовно них [5, с. 1033].

Таким чином, можна констатувати наступне:

по-перше, адвокатура України виконує функції із забезпечення життєво важливих національних інтересів, які визначені статтями 55, 59 Конституції;

по-друге, неврахування інституту адвокатури у системі органів та установ правосуддя заподіює значну шкоду соціальній сфері, оскільки призводить до руйнації системи соціального захисту населення в частині надання правничої допомоги незахищеним верствам населення та іншим громадянам, у тому числі, військовослужбовцям;

по-третє, відсутність бронювання адвокатів негативно впливатиме на всі сектори життєзабезпечення, особливо на діяльність системи правосуддя та правоохоронних органів, бо унеможлиблює виконання державою своїх функцій та нівелює дію принципів верховенства права та законності;

по-четверте, звуження або порушення прав та гарантій здійснення адвокатської діяльності через масову мобілізацію адвокатів завдасть значної шкоди нормальним умовам життєдіяльності громадянам, які не зможуть реалізувати право на захист, рівність та змагальність, право на справедливий суд. А це є неприпустимим у правовій державі та на теренах Європейського Союзу.

Враховуючи зазначене вище, з метою реалізації процесуального принципу змагальності сторін в судовому процесі між прокурором та адвокатом, виконання гарантій прав адвокатів, виключення можливості тиску на адвокатів, є необхідність внесення змін до ст. 25 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [6] щодо можливості бронювання адвокатів.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11.04.2024 р. № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text> (дата звернення: 03.06.2024).

2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.06.2024)

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 03.06.2024).

4. Основні положення про роль адвокатів. Прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (дата звернення:

03.06.2024).

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

6. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 03.06.2024).

ПРОГАЛИНИ В РЕФЕРЕНДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ В АСПЕКТІ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Сердюк Ігор Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
факультету підготовки фахівців для
підрозділів превентивної діяльності,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

У межах цієї наукової розвідки автор намагався дати відповідь на вельми важливе для сучасної правничої науки й юридичної практики питання про те, який вплив мають прогалини в референдному законодавстві на процеси формування громадянського суспільства та правової держави в Україні.

Як теоретичним інструментарієм для проведення дослідження скористаємось пізнавальними можливостями таких складових сучасної методології права: 1) діалектичного та герменевтичного методологічного підходів, а також 2) системного, спеціально-юридичного і формально-логічного методів пізнання, за допомогою яких було розкрито зміст окремих приписів національного законодавства, що торкаються предмету дослідження, а також сформульовано висновки по темі.

Важливе значення в плані здійснення методологічної функції у межах цього дослідження також мають положення теорій правової держави і громадянського суспільства, а також прогалин у законодавстві.

Роберт фон Мольте – один із фундаторів теорії правової держави, виокремив такі її сутнісні риси, що не втратили своє актуальності і в сучасних умовах: соціальною основою правової держави є громадянське суспільство; правова держава підпорядкована суспільству і діє в інтересах громадян; джерело публічної влади держави – народ, який формує державну владу і контролює її діяльність; призначення держави –

нормативне закріплення створених суспільством правил поведінки та їх захист; виявом самообмеження держави є права і свободи громадян; державна і приватна діяльність повинна базуватися на принципі законності [1, с. 756-757].

Сучасні дослідники правову державу розглядають радше не як реальний правовий феномен, а як своєрідний концепт, теоретичну модель, що являє собою діалектичну єдність таких основоположних ідей (принципів правової держави): верховенства права, поділу державної влади, реальності прав, свобод, обов'язків та законних інтересів людини і громадянина; а також взаємної відповідальності особи і держави [2, с. 33-53; 3, с. 139-202],

Визначаючи основні критерії сучасного громадянського суспільства, О. Скрипнюк звертає увагу на такі його сутнісні риси: 1) високу політичну культуру членів суспільства у поєднанні з високим розвитком політичних, економічних, правових та культурних відносин; 2) належність до сфери громадянського суспільства всього життя громадян, а також тієї частини життя, що не регулюється політичними нормами; 3) повноту прав і свобод самостійного громадянина, які захищаються системою загальнодержавного та міжнародного права; 4) широкий розвиток інститутів самоврядування; 5) розвиток економіки на засадах приватної та колективної власності, що уможливорює багатотекучість економіки і регулювання з боку держави відносин власності лише економічними, а не адміністративно-командними методами, і лише з метою поліпшення соціального стану всіх громадян [3, с. 396],

Під прогалинами в законодавстві (прогалинами в національному законодавстві) пропонується розуміти повну або часткову відсутність правових норм, чи їх окремих елементів, необхідних для врегулювання поведінки право-дієздатних суб'єктів у законах України, чинних міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постановах Верховної Ради України, указах Президента України, декретах і постановах Кабінету Міністрів України, прийнятих в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України та законів України [4, с. 43].

Саме цим терміно-поняттям в загальнотеоретичній юридичній науці позначається негативне явище правової дійсності, що склалося в системі нормативно-правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із організацією та проведенням місцевих референдумів, з дня офіційного оприлюднення Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 06.11.2012 р. № 5475-VI, що мав своїм наслідком втрату чинності Законом України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» [5].

Згідно зі ст. 1 чинної Конституції Україна визнана суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [6]. В аспекті питання, що складає предмет дослідження, важливими у наведеній

юридичній конструкції є дві взаємопов'язані між собою сутнісні складові (їх іще називають принципи) Української держави, а саме: демократична держава і правова держава.

Зміст принципу демократичної держави виявляється в таких найважливіших, на нашу думку, аспектах: 1) визнанні Українського народу носієм суверенітету й єдиним джерелом влади, включно з установчою; 2) реальній можливості формування громадянами представницьких органів публічної влади шляхом виборів; 3) гарантованій можливості вирішення громадянами найважливіших питань загальнодержавного та місцевого значення шляхом референдумів; 4) дотриманні прав людини в процесі здійснення законодавчо визначених повноважень органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами.

Принцип правової держави означає: 1) панування права (тобто, верховенство права, а не закону – авт. І. Сердюк) в усіх сферах суспільного життя, включно з політичною; 2) визнання суб'єктом правотворчості Українського народу; 3) пріоритетність виконання державою обов'язку з утвердження і забезпечення прав і свобод людини, що знаходить свій вияв як у їх визнанні та законодавчому закріпленні, так і створенні дієвих механізмів їх реалізації, охорони та захисту; 4) утвердженні верховенства Конституції України як правового акта найвищої юридичної сили.

Вищевикладене свідчить про неналежне виконання державою свого головного конституційного обов'язку – утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема, права громадян ініціювати проведення місцевих референдумів та брати в них участь. Підтвердженням цьому слугує бездіяльність Верховної Ради України, яка протягом 12 років так і не спромоглася усунути прогалину в референдному законодавстві, що утворилася в результаті дій саме Парламенту [7, с. 114-115].

Відповідаючи на поставлене на початку своєї доповіді питання, необхідно враховувати і сутнісний аспект референдуму (він, як основна форма безпосередньої демократії, є засобом вирішення найбільш важливих питань не лише загальнодержавного, але й місцевого значення), а також соціальні функції референдуму. До них, зокрема, відносять такі:

1) референдум є одним із основних інструментів реалізації права народного суверенітету і легітимізації владних рішень;

2) референдум є однією з основних форм реалізації права народного суверенітету, оскільки, за умов виконання певної законодавчої процедури щодо референдуму і виконання вимог закону, громадяни, представники певної нації і народності держави можуть ініціювати проведення того чи іншого референдуму з питань, пов'язаних із конституційним чи законодавчим регулюванням їхніх прав і свобод;

3) референдум є одним зі способів формування громадської думки;

4) за умов демократичного суспільства референдум може бути

використаний народом як протиприклад рішенням органів державної влади та місцевого самоврядування, що не задовольняють інтереси громадян [8, с. 221].

Усе вищевикладене свідчить про негативний вплив прогалин у референдному законодавстві на процеси формування громадянського суспільства та розбудови правової держави в Україні. Цей умовивід підтверджується такими аргументами: 1) попри гарантоване Основним Законом нашої держави громадянам України право брати участь у місцевих референдумах (ч. 1 ст. 38), його реалізація в умовах відсутності закону про місцеві референдуми є вкрай проблематичною, адже комісія з питань проведення місцевого референдуму, як орган публічної влади, має діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19). А як відомо, застосування аналогії закону заборонене у випадку, коли вирішується питання про повноваження органів публічної влади, їх посадових і службових осіб; 2) неможливість безпосереднього вирішення територіальними громадами соціально значущих питань шляхом проведення місцевих референдумів підриває довіру громадян не лише до Конституції України як найважливішої юридичної гарантії законності, але й Українського Парламенту як представника і виразника інтересів усього Українського народу, а також інших державних інститутів.

Список використаних джерел:

1. Тарахонич Т. І., Петровцій С. І. Моль Роберт фон. *Юридична енциклопедія*. Київ, 2001. Т. 3. С. 756-757.
2. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : дис. докт. юрид. наук : 12.00.01, 12.00.02. Київ, 1998. 391 с.
3. Скрипнюк О. В. Соціальна правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. Монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. 600 с.
4. Сердюк І. А. Поняття, що відображають повну або часткову відсутність правових норм чи їх окремих елементів, необхідних для врегулювання поведінки право-дієздатних суб'єктів: питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 40-44.
5. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 06.11.2012 № 5475-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5475-17#Text> (дата звернення: 03.06.2024).
6. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.06.2024).
7. Сердюк І. А. Чи реальною є можливість волевиявлення громадян України за відсутності законодавства про референдум? *Права людини та*

юридична практика їх захисту: основні напрями їх взаємовпливу та підвищення ефективності в умовах глобалізованого суспільства : матеріали міжнар. наук. практ. конф. (м. Дніпро, 09 грудня 2019 р.). Дніпро, 2020. С. 112-115.

8. Бакумов О. С. Референдум як інститут безпосередньої демократії. *Конституційне право* : підручник / за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. С. 220-223.

МІСЦЕВА ІНІЦІАТИВА ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАДИ

Турченко Марія Андріївна,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна

З чого починається суспільство, чи держава, чи громада? Існує багато різних підходів та позицій з відповіддю на це питання, але безперечно вони б не змогли існувати без «ініціативи». Визначення рушійних сил розвитку суспільства є багатоплановою й складною проблемою. Її проявом є сукупність наявних у суспільстві соціальних сил, взаємодія яких обумовлює якість прояву діяльності спрямованої на розвиток суспільства, акцентується увага на природних і соціальних потребах у діяльності людей, які об'єктивно визначають необхідність займатися виробничою, трудовою та іншими видами діяльності [2, с.144].

Коли ми говоримо про місцеве самоврядування, то слід говорити про «місцеву ініціативу». Хоча законодавець чітко вказує на зазначений інститут, але визначення йому не надає. Тлумачний словник української мови визначає поняття «ініціатива» як: 1. Перший крок у якій-небудь справі; почин. 2. Здатність висувати нові ідеї, пропозиції; уміння самостійно розпочинати яку-небудь справу; заповзятливість [3]. У частині 1 статті 9 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» вказується, що «члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування»[5]. З цього положення ми можемо визначити декілька важливих ознак: це право членів територіальної громади, тобто мешканців села, селища міста; стосується будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування»; можливість ініціювання розгляду цього питання в раді.

Слід зазначити, що питання місцевої ініціативи можна розглядати доволі різним чином, це напряму залежить від концепції місцевого самоврядування. Так, громадівська концепція жорстко розмежовує – й інституційно, й функціонально – усі системи (державну, муніципальну та

громадянського суспільства), в межах цієї концепції місцева ініціатива може розглядатися як вияв діяльності місцевого самоврядування, так і громадянського суспільства, при цьому ця ініціативна діяльність буде незалежною одна від одної. Державницька концепція, навпаки, розглядає місцеве самоврядування як підсистему держави і водночас протиставляє її громадянському суспільству (в цьому випадку місцева ініціатива може бути тільки проявом діяльності громади, оскільки місцеве самоврядування обмежено повноваженнями наданими йому державою). Концепція муніципального дуалізму розглядає державу і місцеве самоврядування як самостійні підсистеми в межах загальної системи публічної влади, що відмежована від громадянського суспільства, але при цьому передбачається певна дифузія держави і місцевого самоврядування, перетин цих двох підсистем у частині делегованих повноважень (у цьому ж випадку місцева ініціатива є більш цілісною, оскільки потребує залучення громадян як членів громади та не відкидає участь органів місцевого самоврядування [6, с.104].

Звернемо увагу на те, що місцева ініціатива (породжена місцевим самоврядуванням, громадянським суспільством чи їх взаємодією) покликана принести щось нове (інноваційне) в життя громади.

При цьому місцева ініціатива як комплексний підхід для вирішення проблем громади не можлива у суспільстві, в якому відсутні демократичні принципи існування. В цивілізаціях як от рабовласницькій чи феодальній використання місцевих ініціатив ускладнено або взагалі не можливо, оскільки абсолютність державної влади зводить таку ініціативу нанівець.

Демократія участі є фундаментальною основою сучасного європейського розуміння місцевого самоврядування і має лягти в основу філософії управління та сталого розвитку[1]. Для сучасного європейського світобачення характерний регіоналізм як засіб розвитку суспільства. При цьому все більшого розвитку набуває концепція локалізму. Брюс Кац і Джеремі Новак, автори книги «Новий локалізм: як міста можуть розвиватися в епоху популізму», наводять для забезпечення концепції локалізму просту тезу — влада має належати тим, хто вирішує проблеми. Тобто місцеві проблеми мають вирішуватися на місцях, а вирішення таких проблем «згори» призводить або до ще більших проблем, або неповного їх розв'язання. При цьому слід зауважити, що в даній теорії відсутній призив до сепаратизму, вона є виявом принципу субсидіарності і закликом до більшої участі суспільства у вирішенні локальних проблем [4].

Суспільство, напрям розвитку якого визначається його членами, виходячи з власних інтересів, яке впорядковує само себе зсередини, називається суспільством, що самоорганізується. Самоорганізація — це здатність великої групи людей, нації, держави перетворюватися на єдиний організм, що має свою волю, свій розум, свій ритм. Самоорганізація є

головним принципом історичних ритмів, що набувають певного ступеня свободи й організації [2, с.145].

Отже, без активного залучення мешканців громади міста, селища, села не можливий його розвиток, оскільки тільки місцеві жителі в повній мірі знають, що їм потрібно для кращого співжиття, і самі вони можуть запропонувати можливості покращення існуючих ситуацій та вирішення викликів. Місцева ініціатива – це право членів територіальної громади, висувати будь-яке питання, що відноситься до компетенції місцевого самоврядування, на розгляд та вирішення як органами публічної влади, так і громадянським суспільством.

Список використаних джерел:

1. Демократія участі є фундаментальною основою сучасного європейського розуміння місцевого самоврядування і має лягти в основу філософії реформи – Марина Ставнійчук. *Закон і Бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/35345.html>.
2. Зимогляд В. Місцеве самоврядування як чинник розвитку українського суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. № 3 (30). С. 142–153.
3. Ініціатива – тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. *СЛОВНИК* - тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?sword=ініціатива> (дата звернення: 26.05.2024).
4. Локалізм як напрямок формування бренду малих громад. *Місцеве самоврядування*. 2020. № 10. Жовтень. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2020/october/issue-10/article-111405.html> (дата звернення: 26.05.2024).
5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 26.05.2024).
6. Сосуновський В. С. Людинотворча спрямованість територіальної громади. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 17. С. 104-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2017_17_29.

СЕКЦІЯ 3
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК
СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**КОРУМПОВАНІСТЬ СУДДІВ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК
ПОРУШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ
ТА ГРОМАДЯНИНА**

Амеліна Анна Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
судочинства та аналітичної діяльності
ННІ економічної безпеки та митної справи
Державний податковий університет, м. Ірпінь

Правосуддя є однією із форм державної діяльності, яка здійснюється виключно судами шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях цивільних, кримінальних, адміністративних і господарських справ у встановленому законом порядку. Таким чином, суд, здійснюючи правосуддя, на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства, держави [1, с. 63].

У Конституції України визначено, що правосуддя здійснюють професійні судді та у встановлених законом випадках народні засідателі і присяжні. Суддя та залучені для здійснення правосуддя представники народу є носіями судової влади в Україні, які реально здійснюють правосуддя. Судді є посадовими особами державної влади, які в конституційному порядку наділені повноваженнями здійснювати правосуддя і виконувати свої обов'язки на професійній основі в Конституційному суді, судах загальної юрисдикції, військових судах, господарських судах, адміністративних судах [1, с. 85].

Судді у своїй діяльності є незалежними, недоторканими, підкоряються лише законові та нікому не підзвітні. Проте, гарант їхньої недоторканості та незалежності, і є тією основною причиною, яка спонукає суддів чинити відхилення від закону, цим самим свідомо порушуючи його задля власної вигоди, адже у них виникає хибне уявлення своєї безкарності. У даному випадку, вигода полягає в отриманні відповідної суми коштів чи іншого блага. Але ж тоді, незаконно вирішуючи справу на користь однієї зі сторін спору, права другої сторони, які гарантовані Конституцією України, відкрито порушуються. Порушення прав і свобод людини та громадянина відбувається безпосередньо в момент прийняття суддею неправомірного рішення, порушуючи, цим самим, право особи на

справедливий судовий розгляд, а потім - порушення прав та свобод, викликані незаконним рішенням, що виніс суддя, після набрання ним законної сили (наприклад, незаконне позбавлення волі, позбавлення права на результати своєї інтелектуальної і творчої діяльності та інше).

На жаль, подібні факти підкупу служителів "феміди" на сьогоднішній день в Україні є непоодинокими. І з кожним днем вони набирають все більшого розмаху. Як наслідок, у населення, таким чином, формується думка про те, що правосуддя в Україні як такого не існує, адже ті, на кого покладений обов'язок його здійснювати вирішують представлені для їхнього розгляду правові спори на користь тієї сторони, у кого більший гаманець. У свою чергу, це породжує велику недовіру до органів влади, держави загалом щодо її легітимної діяльності, що безпосередньо являється чинником нестабільності в країні, адже, цим самим, держава, у представленні судді, виступає порушником власних законів, які же вона і гарантує, виробляючи у населення думку про те, що якщо Закон не дотримується верховенством влади, то його можна порушувати кожному.

Ситуація, що склалася в Україні, підтверджує те, що в нашій державі не вдалося зробити корупцію справою не вигідною і надто ризикованою.

Рівень корупції, характер її проявів, неефективність діяльності правоохоронних органів у сфері протидії корупції, схильність значної частини населення, у тому числі державних службовців, до неправомірних способів задоволення своїх потреб свідчать про наявність системи суспільних відносин, яка стимулює корупційну поведінку. Тому актуальним є створення ефективною та дієвою системи протидії корупції, що містила б усі попередження, виявлення і відповідне реагування на корупційні чинники, викриття корупційних діянь і забезпечення реалізації принципу невідворотності відповідальності за їх вчинення.

Протидія корупції може дати суттєві результати лише тоді, коли вона базується на державному законодавстві, на наукових засадах, системному підході та ефективній її організації [2].

Тенденція розвитку корупції в судовій гілці влади на сьогоднішній день є доволі плачевною. Дана проблема торкається не тільки терен нашої держави, але й ряду інших країн. То ж, у даному випадку, ми можемо говорити про масштаби, які охоплює корупція у судовій системі. А тому, вона потребує спільного ефективного підходу для її вирішення силами ряду країн.

Список використаних джерел:

1. Білоус В.Т., Демський С.Е., Захарова О.С. та ін. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посіб. / за заг. ред. Я.Кондратьєва. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 318 с.
2. Яфонкін А.О. Протидія корупції: поняття, зміст та напрями. *Фінансове право*. 2009. № 3 (9). С. 38-42.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ОСІБ З ІНВАЛІДІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Бездєнєжна Дарина Олександрівна,
викладач кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В. Н. Каразіна

На сучасному ринку праці спостерігається значна кількість українців, які отримали інвалідність внаслідок війни та повернулися до цивільного життя. Однак, багато з них стикаються з труднощами у працевлаштуванні через невідповідність їхніх навичок потребам роботодавців. Це зумовлює необхідність запровадження спеціалізованих програм професійного навчання та перепідготовки, спрямованих на адаптацію їхніх навичок до вимог сучасного ринку праці. Правове регулювання організації професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни є важливою складовою соціальної політики держави, спрямованої на забезпечення їхньої гідної інтеграції у суспільство. В умовах війни, що визначає сучасні соціально-економічні виклики України, питання надання якісної освіти та професійної підготовки ветеранам стає надзвичайно актуальним. Ці елементи є основоположними конституційними правами кожної особи, закріпленими в ст 43 Основного Закону, яка гарантує право кожного на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується та ст 53, що передбачає право кожного на освіту, що є невід'ємною умовою реалізації права на працю та гідне життя. Забезпечення професійного навчання для учасників бойових дій є реалізацією цих конституційних прав, оскільки надає їм можливість отримати нові знання та навички, необхідні для успішного працевлаштування.

Побудова ефективної системи правого регулювання в цій сфері має враховувати специфічні потреби ветеранів та осіб з інвалідністю, забезпечуючи їм доступ до якісної освіти та професійної підготовки. Перед аналізом цього правового регулювання важливо визначити, хто належить до категорій учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни. Закон України "Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту" чітко визначає ці категорії, що є важливою передумовою для подальшого вирішення цього питання. Відтак учасниками бойових дій є особи, що брали участь у бойових діях для захисту Батьківщини у складі різних військових підрозділів і формувань Збройних Сил, у тому числі у партизанських загонах та підпіллях, як у воєнний, так і у мирний час.

Особи з інвалідністю внаслідок війни - це військовослужбовці, які отримали інвалідність через поранення, каліцтво, захворювання, отримані під час виконання військових обов'язків та перебування на фронті [2].

У даному контексті важливо провести аналіз існуючих нормативно-правових актів, оцінити їх відповідність конституційним нормам та потребам цільової категорії громадян. Також слід дослідити дієвість програм та послуг, що надаються Державною службою зайнятості як провідним органом у сфері забезпечення права на зайнятість, і проаналізувати механізм співпраці цієї служби з навчальними закладами з питань професійного навчання особливих категорій осіб. Такий підхід сприятиме формуванню ефективної системи правового забезпечення, що сприяє успішній інтеграції учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни у суспільне життя. Більш того, це допоможе підвищити їхню конкурентоспроможність на ринку праці та забезпечить соціальну справедливість.

У контексті реалізації конституційного права на освіту та працевлаштування учасників бойових дій та осіб з інвалідністю у наслідок війни Державна служба зайнятості відіграє вирішальну роль. Одним із важливих її завдань, як ключового органу виконавчої влади у сфері зайнятості є впорядкування та координації процесу професійного навчання для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни. У внутрішній структурі Державної служби зайнятості діють центри професійно-технічної освіти, які спрямовані на організацію професійного навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації за ліцензованими професіями та курсами підвищення кваліфікації. Починаючи з вересня 2023 року відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 984 від 15.09.2023 року [3] в рамках експериментального проекту ЦПТО сприяють організації професійного навчання та перекваліфікації учасникам бойових дій та осіб з інвалідністю у наслідок війни. Це передбачає створення умов для здобуття нових знань і навичок, що відповідають сучасним вимогам ринку праці. Проєкт спрямований на забезпечення доступу до якісної освіти та професійної підготовки, що дозволить цим категоріям населення успішно інтегруватися у трудову діяльність. Основні заходи проєкту включають розробку спеціалізованих навчальних програм, адаптованих до потреб і можливостей ветеранів та осіб з інвалідністю, співпрацю з провідними навчальними закладами та підприємствами, а також надання соціально-психологічної підтримки. Особливу увагу приділяється створенню індивідуальних планів професійного розвитку, що враховують особисті інтереси та потенціал кожного учасника. Крім того, проєкт передбачає фінансову підтримку для покриття витрат на навчання, що забезпечує рівні можливості для всіх зацікавлених осіб.

Відповідно до пункту 7 вказаного Порядку учасники бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни, зареєстровані в центрах зайнятості,

здійснюють вибір професії з переліку професій, який сформований Державним центром зайнятості та розміщений на офіційному сайті. На сьогоднішній день зазначенні особи мають можливість безкоштовно пройти таке навчання у 8 центрах професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості за направленнями служби зайнятості. Вони можуть вибрати з-поміж 95 робітничих професій та 365 освітніх програм, тривалість яких не перевищує шести місяців. Фінансування професійного навчання та супутніх витрат у рамках реалізації експериментального проекту здійснюється за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Крім організації професійного навчання для вразливих категорій осіб у межах власної структури, Державна служба зайнятості укладає меморандуми з закладами вищої освіти з метою подолання важкого безробіття, спричиненого війною, та сприяння успішній інтеграції цих осіб у повсякденне життя. Таким чином уряд всебічно прагне задовольнити потреби у працевлаштуванні осіб, які повертаються з війни, надаючи їм можливість отримати ваучери на безоплатне навчання. Це дозволяє за державний кошт опанувати нові, більш затребувані на ринку праці спеціальності або підвищити свій професійний рівень. Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» ваучер – це стандартизований документ, який надає особі право на перепідготовку за робітничою професією, підготовку за спеціальністю для отримання магістерського ступеня на основі вже здобутого ступеня бакалавра або магістра у іншій спеціальності, а також можливість отримання наступного рівня освіти (за винятком третього рівня вищої освіти), спеціалізацію та підвищення кваліфікації у навчальних закладах або на роботодавця [1]. Згідно з оновленим установленим порядком, ваучери для підтримки конкурентоспроможності певних категорій громадян на ринку праці видаються одноразово та обмежуються вартістю навчання, що не перевищує десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законодавством на момент прийняття рішення про видання ваучера. На поточний момент ця сума становить 30 280 грн. У випадку, якщо вартість навчання перевищує зазначену суму, різницю може бути доплачено самостійно особою. Така можливість доступна особам, які мають професійно-технічну або вищу освіту, не є безробітними (тобто не зареєстровані у службі зайнятості як безробітні) та не проходили навчання за рахунок Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття протягом останніх трьох років. Ці особи також повинні відповідати одному із критеріїв, тобто право на отримання ваучерів на навчання мають ветерани війни, учасники бойових дій, особи з інвалідністю або ті, хто отримав поранення внаслідок військової агресії чи пройшов полон [4]. На основі ваучера здійснюється перепідготовка, спеціалізація та підвищення

кваліфікації за професіями і спеціальностями, що відповідають пріоритетним видам економічної діяльності, а також підготовка на наступному освітньо-кваліфікаційному рівні. Навчання проводиться професійно-технічними та вищими навчальними закладами, підприємствами, установами і організаціями, які мають ліцензію на надання освітніх послуг. У переліку професій і спеціальностей, за якими може бути виданий ваучер, зазначено приблизно 120 напрямків, охоплюючи різноманітні галузі, такі як ІТ-технології, будівництво, транспорт, освіта, медицина, сільське господарство, соціальне обслуговування та інші. Цей перелік є результатом затвердження Міністерством економіки України. [5].

Проте на практиці учасники бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни стикаються з проблемами при організації професійного навчання, зокрема отримання ваучерів на навчання. По-перше, фінансування цієї програми є обмеженим, що призводить до того, що багато таких осіб не мають змоги продовжувати навчання через відсутність коштів. По-друге, програма спрямована на осіб, які вже мають професійну освіту, тоді як значна кількість молодих людей, що брали участь у бойових діях, не мали змоги отримати освіту до війни і, відповідно, не можуть скористатися безкоштовним ваучером на навчання. По-третє, низький рівень обізнаності про цю програму серед цільової аудиторії є серйозною перешкодою, оскільки мало хто знає про її існування та умови участі. По-четверте, незважаючи на те, що учасники бойових дій, які залишили військову службу, не можуть виконувати фізичну роботу з об'єктивних причин, перелік професій, за якими можна отримати ваучер, є надто обмеженим і зосередженим на робітничих спеціальностях. Це не відповідає сучасним потребам ринку праці та обмежує можливості вибору для учасників програми.

У зв'язку з вищезазначеними викликами, постає питання про доцільність створення центрів ветеранського розвитку на базі закладів вищої освіти. Ми переконані, що відповідь на це питання однозначно позитивна. Ці установи мають за мету сприяти інтеграції ветеранів у військових діях у мирне суспільство через освітні програми, сприяючи їх успішному переходу до цивільного життя та професійному зростанню. На сьогодні в Україні, за ініціативою Міністерства у справах ветеранів та спільно з провідними вищими навчальними закладами, було засновано вісім таких центрів. Вони активно займаються реалізацією програм з інтеграції та реінтеграції осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, у тому числі ветеранів війни, осіб з особливими заслугами перед Батьківщиною, членів їх сімей, а також членів сімей загиблих ветеранів та Захисників України. Ці центри спрямовані на допомогу їхньому успішному переходу до цивільного життя та підвищенню їх професійних навичок [6]. Ми вважаємо, що розширення мережі подібних центрів на всій

території країни стає необхідним у контексті розвитку цієї ініціативи. Додатковим кроком у цьому напрямку є розширення класифікатора спеціальностей, за якими можна отримати ваучер на безкоштовне навчання. Однією з важливих додаткових спеціальностей є "помічник ветеранів", який матиме змогу надавати індивідуальний та професійну допомогу та підтримку ветеранам під час організації професійного навчання, починаючи з обізнаності щодо використання права на отримання освіти через ваучер, надання психологічної підтримки та супроводу під час навчання.

З урахуванням вищевикладеного, процес інтеграції учасників бойових дій та осіб з інвалідністю у суспільне життя є актуальним завданням, що вимагає уваги та невідкладних заходів. Цю проблему можливо успішно вирішити тільки завдяки злагодженій взаємодії Державної служби зайнятості, навчальних закладів та самих зацікавлених осіб, які бажають здійснити своє конституційне право на гідну працю. Цей колективний підхід сприяє створенню сприятливих умов для соціальної адаптації та професійного зростання ветеранів та осіб з інвалідністю, забезпечуючи їм можливість активної участі в економічному та соціальному житті країни. Для підвищення ефективності програм професійного навчання необхідно збільшити державне фінансування та забезпечити його стабільність. Посилення інформаційної кампанії про можливість отримання ваучерів допоможе підвищити обізнаність серед потенційних учасників. Окрім цього, розширення переліку професій та спеціальностей, доступних за ваучерами, сприятиме кращій відповідності потребам ринку праці та особистим інтересам учасників програми.

Загалом, усунення цих викликів сприятиме створенню більш гнучкої та доступної системи професійного навчання, яка відповідає потребам УБД та осіб з інвалідністю внаслідок війни, забезпечуючи їхнє право на гідну працю та соціальну справедливість.

Список використаних джерел:

1. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#n305> (дата звернення: 21.05.2024).

2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 21.05.2024).

3. Про реалізацію експериментального проекту з організації професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби зайнятості: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2023 р. № 984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.05.2024).

4. Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання

конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.05.2024).

5. Про затвердження Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер: наказ Міністерства економіки України від 11.04.2023 р. № 2040. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0793-23#Text> (дата звернення: 21.05.2024).

6. Мінветеранів: В Україні відкрито шість Центрів ветеранського розвитку URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minveteraniv-v-ukraini-vidkryto-shist-tsentriv-veteranskoho-rozvytku> (дата звернення: 21.05.2024).

ПРАВО НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Безкровний Юрій Анатолійович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Освіта як інструмент, що дає людям знання, визначає здібності, вміння, надає інформацію, дозволяє їм знати свої права та обов'язки щодо своєї сім'ї, суспільства, держави, нації. У свою чергу, освіта збагачує світогляд, розширює можливості протидії несправедливості, насильству, корупції та іншим викликам у житті суспільства. Забезпечення права на освіту в умовах реального життя, в умовах воєнного стану в Україні є важливим для освітньої діяльності.

Освіта, особливо під час війни, є важливою темою, яка потребує співпраці між державними органами, громадськими організаціями, міжнародною спільнотою для забезпечення захисту дітей та максимальної освітньої можливості у таких складних умовах. Говорячи про доступність освіти під час війни, також варто пам'ятати про необхідність достатніх фінансових ресурсів, відповідної інфраструктури та обладнання.

Організація освітнього процесу у період воєнного стану – це виклик як для закладів освіти, так і для викладачів, здобувачів. Важливим є організувати навчальний процес так чином, щоб він був, по-перше, максимально безпечним і комфортним як для здобувачів вищої освіти, так і для науковопедагогічних працівників. Потрібно зауважити, що змінилися і умови в яких відбувається процес навчання. Залежно від регіону і безпекової ситуації, здобувачі вищої освіти і викладачі можуть знаходитися як у місті свого постійного проживання так і в іншому регіоні України або за межами країни. Крім того, перебуваючи в нерідних регіонах або за кордоном, не всі здобувачі мають доступ до комп'ютерів, тобто приймають участь в освітньому процесі виключно з телефону. Варто

не забувати, що може пролунати сигнал повітряної тривоги.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Право на освіту гарантоване Статтею 53 Конституції України, наша держава має створити рівні умови доступу до освіти, ніхто не може бути обмежений у праві на її здобуття [2].

Для забезпечення збереження кваліфікованої інтелектуальної еліти 20 березня 2022 року набрав чинності Закон України від 15 березня 2022 року № 2126-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану», згідно з яким Законом України «Про освіту» було доповнено новою статтею 57-1 «Державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» [3].

Вказана стаття визначає гарантії здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ на: організацію освітнього процесу в дистанційній формі або будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників; збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендій та інших виплат, передбачених законом; місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби). З метою реалізації зазначених вище гарантій, Закон надає необхідні повноваження органам влади на оперативне прийняття необхідних рішень для врегулювання сфери освіти та науки у воєнний час.

Забезпечення державних гарантій, створення безпечного освітнього середовища, організацію здобуття освіти, освітнього процесу в умовах воєнного стану у межах своєї компетенції, здійснюють: – органи виконавчої влади, органи військового командування, військові, військово-цивільні адміністрації, – органи місцевого самоврядування, їхні представники, посадові особи (керівники, голови, начальники), органи управління (структурні підрозділи) у сфері освіти; – заклади освіти, установи освіти, наукові установи, їх засновники; – громадські об'єднання, благодійні організації та фізичні особи, які здійснюють благодійну

(волонтерську) діяльність. Вказані органи мають право приймати в межах своєї компетенції рішення, обов'язкові до виконання на відповідній території, для реалізації зазначених вище державних гарантій в умовах воєнного стану [4].

Право на освіту належить до одного з найбільш важливих конституційних прав, що забезпечує набуття та розвитку здібностей особистості, гарантує ефективне функціонування державних і громадських інституцій, національну безпеку, утворює стабільність у суспільстві, а також, що є важливим, сприяє розбудові демократичної, соціальної правової держави. Можна констатувати, що в Україні право на освіту забезпечується максимально як для військового стану з його певними обмеженнями.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

2. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо врегулювання питань академічної мобільності: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.2022 р. № 599. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

ВПЛИВ ЕВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Божко Дар'я Валеріївна,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
державно правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Сучасний світ швидко набирає своїх масштабних перетворень, що проявляється у значних науково-технологічних досягненнях, а також розвитку суспільних відносин у можливих формах здійснення. Саме захист

прав та свобод людини є найвищою соціальною цінністю, оскільки такий підхід забезпечує рівну та гідну життєдіяльність для всіх членів суспільства.

Конституція України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в Україні. Відповідно до частини 2 статті 3 Конституції України основний зміст і спрямованість діяльності нашої держави визначаються правами і свободами людини. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Права і свободи людини визначаються у II розділі Конституції України. Президент України є гарантом прав і свобод людини в Україні [1].

Невід'ємною складовою держави яка є правовою та демократичною є ефективне забезпечення та дотримання прав і свобод людини. Починаючи з моменту свого народження у людини є природні права, які є першочерговими і не можуть бути обмежені. Це право на свободу, власність, безпеку, протидію гнобленню та інші. Звісно, людина має інші права, а це у свою чергу запроваджує необхідність їх захисту як на національному, так і на міжнародному рівні. У сучасному світі всі держави повинні неухильно дотримуватись положень міжнародно-правових документів та будувати своє національне законодавство у суворій відповідності до них, оскільки жодна країна не повинна пригнічувати права та свободи людини.

Гарантованість людині прав державою є найважливіший показник розвинутої демократії. Надзвичайно важливе значення не тільки для України, а й для цивілізованих демократичних країн мають стандарти прав людини, які закріплені в Європейській конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) і розтлумачені Європейським судом з прав людини.

Питання дотримання та ефективного забезпечення захисту основних прав і свобод людини не раз досліджувались вченими. Зокрема, окремі проблеми були викладені багатьма науковцями С. Алексєєв, С. Бобровник, В. Буткевич, М. Козюбра, С. Шевчук, Ю. Шемшученко А. Колодій, А. Олійник, П. Рабінович, О. Скрипник, В. Тацій, Г. Христова, й інші. Їхні здобутки, безумовно, мають надзвичайно важливе загальнотеоретичне і практичне значення для вітчизняної правової науки.

У зв'язку з визначенням Україною своєї стратегічної мети – інтеграції до Європейського Союзу (включаючи членство в цьому міжнародному об'єднанні), виникає необхідність у приведенні вітчизняного законодавства у відповідність до права Європейського Союзу, що зумовлює реформування правової системи України в цілому.

Процес інтеграції України до Європейського Союзу розпочався із набуттям нашою країною незалежності, що обумовило необхідність створення у внутрішньому правопорядку держави відповідних правових

приписів для його здійснення. На сьогодні в Україні діє відповідна правова база, яка включає як центральний орган виконавчої влади (Міністерство юстиції), так і посадових осіб, які і визначають процеси правової інтеграції України до Європейського Союзу.

Європейський вибір України, полягає у всебічному входженні правової системи нашої держави до європейського правового простору, її адаптації до європейських правових стандартів, що і визначає напрямки правової реформи в нашій державі.

Цей процес, передбачає реформування правової системи України на основі принципів та стандартів, що утвердилися на загальноєвропейському рівні на основі сучасного демократичного міжнародного права в результаті діяльності європейських регіональних міжнародних організацій. Як наслідок, у зв'язку з посиленням євроінтеграційних процесів перед Україною актуалізується першочергове завдання: гармонізація вітчизняного та європейського права. Реформування національної політико-правової системи відбувається на основі європейського досвіду. Відтак важливого значення набуває аналіз практичних заходів щодо реально ефективного забезпечення основних прав і свобод людини, гарантованих ЄКПЛ.

За дослідженням Ю. Битяк та В. Яковюк, «особливістю європейських стандартів прав людини є те, що вони не лише спонукають переглянути усталені підходи до конкретних правових інститутів, а й змінюють національну правову культуру. Саме тому їх сприйняття потребує тривалого часу, оскільки вимагає «конституціоналізації» свідомості не лише пересічних громадян, а й юристів, державних службовців, зокрема суддів» [2, с. 81]. За думкою В. Паліюк, ЄКПЛ є «конституцією з захисту прав людини» [3]. Відповідно до ст. 32 ЄКПЛ, питання тлумачення й застосування ЄКПЛ і протоколів до неї зараховані до компетенції ЄСПЛ [4]. Згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» Україна визнала відповідну компетенцію ЄСПЛ [5].

Отже, національне законодавство повинно відповідати вимогам ЄКПЛ і протоколів до неї. Разом із конвенційними нормами правові положення ЄСПЛ регулюють діяльність держав-членів Ради Європи у сфері прав і свобод людини. При цьому ЄСПЛ не має права формулювати прав і обов'язків, не передбачених ЄКПЛ і протоколами до неї [6].

Наприклад С. Максимова «права людини є універсальними за своєю природою» [7, с. 41]. Таку універсальність учений розглядає як права, якими володіє кожна людина саме як людина, незалежно від юридичного простору та історичного часу. Це означає, що всі люди, які живуть у конкретно історичний період, володіють конкретними правами [7, с. 41].

При цьому універсальність прав людини не означає їхньої однаковості («уніформності»), натомість передбачає культурну

багатоманітність.

Незважаючи на те що визначення поняття «права людини» відсутнє в рішеннях ЄСПЛ, П. Рабінович до головних і обов'язкових ознак прав людини включає ті соціальні фактори, які визначають, формують і характеризують зміст і обсяг прав людини, а саме: інтереси (потреби) людини, справедливо збалансовані з інтересами інших суб'єктів і суспільства загалом; мораль, що переважає в суспільстві на конкретному етапі розвитку; мета права людини та відповідність їй правореалізаційної, правозабезпечувальної й правообмежувальної діяльності держави [8, с. 138].

На думку П. Рабіновича, права людини це загальні та рівні можливості, зумовлені рівнем розвитку суспільства й необхідні для задоволення потреб існування та розвитку в конкретно-історичних умовах [9, с. 6]. За такого підходу, зміст прав людини і їх ефективне забезпечення стають залежними від конкретно-історичних умов розвитку окремих суспільств, країн, що теоретично допускає можливість обмеження прав людини. У запропонованому визначенні відсутня прив'язка до міжнародних, європейських стандартів прав людини, що є неприпустимим за сучасних умов. Права людини потрібно розуміти як можливості, необхідні для існування та розвитку особи, які визнаються універсальними, невід'ємними й рівними для кожного, мають гарантуватися державою в обсязі міжнародних стандартів [10, с. 297].

Зобов'язання держав щодо забезпечення прав можна поділити на негативні та позитивні [11]. Негативні зобов'язання передбачають заборону на вчинення певних дій (заборона тортур (ст. 3 ЄКПЛ), позбавлення життя (ст. 2 ЄКПЛ) тощо) [11; 12, с. 49, 50]. Водночас, як зауважує С. Шевчук, «... класична ліберальна ідея про те, що негативним правам кореспондує негативний обов'язок держави не заважати у їх реалізації, модифікується позитивним обов'язком держави щодо їх належної реалізації та гарантії» [13, с. 57].

Позитивні зобов'язання, у свою чергу, передбачають що в певних випадках держави повинні вчиняти активні дії для забезпечення ефективного здійснення прав, гарантованих ЄКПЛ. Межі цих позитивних зобов'язань зазвичай менш чіткі, ніж сфера здійснення негативних зобов'язань [11]. До них включають соціальні права, економічні та окремі культурні права: право на працю, відпочинок, соціальний захист тощо [14, с. 21, 22]. Як зазначає Г. Христова, для виконання позитивних зобов'язань держава використовує відповідні позитивні засоби, які можуть бути юридичними (наприклад, законодавче закріплення прав людини, установлення юридичних вимог для здійснення певного роду діяльності або нормативна регламентація поведінки окремих категорій осіб) і практичними (обов'язок держави вжити всіх практичних засобів для запобігання вбивству чи завданню тілесних ушкоджень особам, які

перебувають під вартою). Крім того, виокремлюють матеріальні («субстантивні») негативні зобов'язання держави, які передбачають забезпечення основних засобів, необхідних для повноцінного користування правами людини, наприклад, вимоги щодо надання затриманим чи ув'язненим особам медичної допомоги, а також процедурні, зокрема проведення ефективного, оперативного й невідкладного розслідування випадків порушення прав людини незалежними компетентними особами [14, с. 25–28].

Отже, доктрина позитивних зобов'язань постає «універсальним інструментом оцінювання ефективності виконання» державою конституційного обов'язку щодо забезпечення прав і свобод людини. [14, с. 25–28]. На сьогодні фактично всі положення ЄКПЛ, які закладають її правозахисні стандарти, містять «подвійні» вимоги до держави: заборону неправомірного втручання в реалізацію прав і свобод людини, позитивні обов'язки щодо їх забезпечення й захисту [15, с. 132].

В умовах соціально-економічної кризи в Україні особливого значення набуває необхідність захисту соціально-економічних прав людини. Важливим чинником ефективного функціонування соціальної держави традиційно вважається суд. В умовах соціально-економічної кризи в Україні особливого значення набуває необхідність захисту соціально-економічних прав людини. У цьому зв'язку надзвичайно позитивною визначається діяльність Конституційного Суду України, який дотримується означеної вимоги при прийнятті своїх рішень. Разом з тим визнається, що діяльність судів загальної юрисдикції недостатньо спрямована на захист прав цієї категорії [16, с. 192]. За дослідженням Ю.Г. Барабаш, українська влада намагається експериментувати з питанням соціального забезпечення.

Країна стоїть перед складним вибором – залишитися зі старою системою солідарного пенсійного забезпечення, яка за роки незалежності обросла всілякими пільговими категоріями пенсіонерів чи поступово переходити на повноцінне пенсійне страхування. Така дилема не зможе бути вирішена безболісно. Вочевидь, що після років незалежності складно не тільки перебудувати економіко-правову складову системи соціального захисту, що слід було робити на початку незалежного поступу, а й змінити стереотипне мислення щодо названого питання з боку громадян [17, с. 20].

Із цього приводу критично висловлюється В.В. Речицький, адже Україна продовжує жити за Конституцією, в якій соціально-економічні права виписані як наркотик у тоталітарній державі. Їхній зміст є таким, що уряд не зможе гарантувати. Насправді ж позитивними соціально-економічні права мали б залишатися лише для соціально ослаблених, причому не з власної вини, поодиноких індивідів [18, с. 180].

У зв'язку з визначенням стратегічної мети Україною – інтеграції до Європейського Союзу, та набуття членства в цьому міжнародному

об'єднанні, необхідно вітчизняне законодавство привести у відповідність до права Європейського Союзу, що передбачає реформування правової системи України в цілому. Цей процес передбачає повномасштабне реформування правової системи України на основі принципів та стандартів на загальноєвропейському рівні на основі сучасного демократичного міжнародного права. Саме цим обумовлено той факт, що входження нашої держави до європейського правового простору визначається внутрішніми нормативними актами України як необхідна умова інтеграції України до Європейського Союзу та інших європейських структур.

Процес інтеграції України до Європейського Союзу розпочався із набуттям нашою країною незалежності, та виникнення підстав для створення у внутрішньому правопорядку держави відповідних правових приписів для його здійснення.

Європейський вибір України, зокрема, полягає у всебічному входженні правової системи нашої держави до європейського правового простору, її адаптації до європейських правових стандартів, і саме за цими напрямками повинна відбуватись правова реформа в нашій державі.

Євроінтеграція передбачає реалізацію нашою країною ряду завдань, серед них і приведення внутрішнього законодавства у відповідність із законодавством Європейського Союзу.

У сучасних умовах інтеграційні прагнення держав повинні здійснюватися з метою підвищення конкурентоздатності національної економіки та добробуту громадян, досягнення гармонізації взаємозв'язку соціальних інтересів враховуючі досвід інших країн.

Необхідно зазначити, що стратегію інтеграції України до Європейського Союзу затверджено ще Указом Президента України від 11 червня 1998 року №615/98 відповідно до якої визначено основні напрями співробітництва України з Європейським Союзом – організацією, яка в процесі свого розвитку досягла високого рівня політичної інтеграції, уніфікації права, економічного співробітництва, соціального забезпечення та культурного розвитку.

Європейська спільнота не раз підкреслювала, що закріплення, дотримання та реальне забезпечення прав і свобод людини – головний обов'язок сучасної правової держави, яка керується у своїй діяльності принципом верховенства права. Забезпечення прав людини зобов'язує державу проводити ефективне розслідування, інституційні зміни, приймати або вносити зміни до законодавства, уживати фактичні заходи.

Підбиваючи підсумки, слід ще раз підкреслити, що захист прав та свобод людини є одним з найважливіших аспектів становлення нового світопорядку, де забезпечення рівного та справедливого життя для кожної особи виступає першочерговим завданням.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 01.06.2024).

2. Битяк Ю., Яковюк І. Права і свободи людини в умовах глобалізації *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 80–93.

3. Паліюк В. П. Місце Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у праві Європейського Союзу. *Європейські студії і право*. 2012. № 1 (5). С. 50–58.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 29.04.2024).

5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 29.04.2024).

6. Євграфов П. Правотлумачна діяльність Європейського суду з прав людини і її значення для України. *Jurisprudentia : інтернет-видання «Юриспруденція on-line»*. URL: <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=12&d=692> (дата звернення: 29.04.2024).

7. Максимов С. Права людини: універсальність і культурна різноманітність. *Право України*. 2010. № 2. С. 36–43.

8. Рабінович П. Європейська Конвенція з прав людини: філософсько-антропологічні та гносеологічні засади її застосування Страсбурзьким Судом. *Право України*. 2010. № 10. С. 135–145.

9. Рабінович П. Сучасне європейське праворозуміння. *Право України*. 2006. № 3. С. 4–6.

10. Теорія держави і права : підруч. / заг. ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.

11. ECHR online: The European Convention on Human Rights (ECHR). Introduction. URL : <http://echr-online.info/echr-introduction/> (date of access: 29.04.2024). Title from the screen.

12. European Convention on Human Rights : from 4 Nov. 1950 (as amended by Protocols Nos. 11 and 14, supplemented by Protocols Nos. 1, 4, 6, 7, 12 and 13). 55 p. Council of Europe; European Court of Human Rights. URL : http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (date of access: 29.04.2024). – Title from the screen.

13. Шевчук С.В. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2010. № 2. С. 55–64.

14. Христова Г. До питання про формування доктрини позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 124–134.

15. Jasar v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia : ECHR Judgment, 15 Feb. 2007 HUDOC. European Court of

16. Яковюк І.В. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її

становлення : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2000. 199 с.

17. Барабаш Ю.Г. Соціальні права громадян та можливості їх захисту Конституційним Судом України : (частина перша). *Публічне право*. 2011. № 4. С. 15–23.

18. Речицький В.В. Неформальний конституціоналізм II : монографія. Харків : Права людини, 2021. 440 с.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Боняк Валентина Олексіївна,
доктр юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Проблематика забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні є надзвичайно актуальною з огляду на окупацію російською федерацією територій Автономної Республіки Крим, Донецької, Запорізької, Луганської, Херсонської областей, триваючі воєнні дії в межах суверенних кордонів нашої держави та зростаючу кількість громадян, які через це вимушені полишати свої домівки. Органи публічної влади, інститути громадянського суспільства, міжнародні інституції приділяють значну увагу вирішенню різнобічних проблем внутрішньо переміщених осіб, серед яких питання соціального захисту вказаної категорії населення займає особливо важливе місце та потребує уваги як науковців, так і практиків.

Наразі в Україні кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб сягає 4,9 млн осіб, з яких 3,6 млн є особами, які перемістилися після початку повномасштабної війни або ж перемістилися повторно, з них 2,5 млн – це громадяни, які із-за руйнування житла чи знаходження його у зоні активних бойових дій або на тимчасово окупованій території вже не можуть повернутися до місця свого проживання.

Основним Законом Української держави кожній особі гарантовано право на соціальний захист, що включає в себе правомочність особи отримувати соціальну допомогу, допомогу у разі втрати працездатності чи годувальника, пенсійне забезпечення та ін. (ст. 46) [1].

На розвиток цих положень у своєму рішенні Конституційний Суд України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання

висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до статті 46 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статті 46 Конституції України) від 2 червня 1999 року уточнює, що право громадян на соціальний захист не залежить від досягнення ними певного віку; воно гарантується **всім** громадянам, які його потребують, незалежно від того, до якої вікової категорії вони належать; це право на соціальний захист громадян у старості не обмежується тільки пенсійним забезпеченням, а включає й інші види передбаченої законом допомоги [2].

Закріплене на конституційному рівні право на соціальний захист знайшло своє продовження у інших законодавчих актах, які регулюють правове становище внутрішньо переміщених осіб, серед яких Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2], Постанови Кабінету Міністрів України: від 01 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб», від 8 червня 2016 року № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», від 26.06.2019 № 582 «Про затвердження порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб», від 20.03.2022 № 332 «Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам», від 30.03.2023 р. № 446 «Про затвердження порядку реєстрації, перереєстрації зареєстрованих безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу», від 11 липня 2023 р. № 709 «Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб», від 26 січня 2024 р. № 94 «Деякі питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій осіб» та ін.

З вищенаведеного переліку випливає, що національне законодавство свідчить про існування особливого правового статусу внутрішньо переміщених осіб, а звідси надає підстави для висновку про те, що такі особи виступають специфічними суб'єктами соціального захисту.

Насамперед слід відзначити, що підставами для отримання статусу внутрішньо переміщеної особи, відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», є громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України й мають право на постійне проживання в нашій державі і яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті / з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2].

Згідно з чинним законодавством, виникнення права на соціальний захист у внутрішньо переміщеної особи виникає з моменту взяття її на

облік та відповідно реєстрації у Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб. Законодавець передбачає, що факт реєстрації особи та отримання нею довідки про взяття на облік, як ВПО є безстроковим, крім випадків, які містяться у ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2].

При цьому слід акцентувати увагу на тому, що переселення такої особи в іншу місцевість покладає на неї додаткові обов'язки, а саме, повідомити про такі зміни структурний підрозділ з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за новим місцем проживання протягом 10 днів з дня прибуття до нового місця проживання.

Отже, в будь-якому разі реалізувати свої права на соціальний захист особа може лише після отримання довідки про її статус, як ВПО, і внесення відповідних відомостей до реєстру. Таким чином, спеціальний правовий статус внутрішньо переміщеної особи передбачає не тільки її особливі права на соціальний захист, але й покладає на неї певні обов'язки.

Слід відзначити особливості правового статусу внутрішньо-переміщених осіб, а саме: всі вони мають як власне статус ВПО, так можуть мати й інший статус суб'єкта соціального забезпечення, як-то, статус безробітного, особи, що вагітна чи доглядає за дитиною, пенсіонера, інваліда тощо. Звідси виникає питання щодо так званого «подвоєння» статусу досліджуваної категорії: 1) всі вони мають право на отримання допомоги як суб'єкти, що мають статус внутрішньо переміщених осіб; 2) з іншого – такі особи не позбавлені і права на пенсійне забезпечення, інші соціальні виплати тощо.

Отже, слід констатувати, що на сьогодні в непростих умовах правового режиму воєнного стану в нашій державі сформована достатньо вагома система нормативно-правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Водночас, слід акцентувати увагу й на існуванні ряду невирішених питань, які потребують свого першочергової уваги, а саме, аналіз діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб засвідчив про :

1) несформованість комплексного та системного підходу у питаннях фінансування соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, доступу їх до соціальних виплат та пенсійного забезпечення, забезпечення житлом. Хоча наразі таке фінансування і відбувається (створені та функціонують відповідні фонди, програми, плани та ін.), однак питання справедливого використання коштів та їх розподілу, недофінансування створюють проблеми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб [3];

2) проблему забезпечення права на соціальних захист тих осіб, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях.

3) недостатній розмір щомісячної адресної грошової допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, який не відповідає реальним потребам внутрішньо переміщеної особи [4]. Певним кроком до вирішення цього питання слід вважати рішення про те, що з 1 червня 2024 року ВПО зможуть отримувати пільги на комунальні послуги за загальним порядком через Пенсійний фонд України.

4) проблему забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом, надання їм пільгових довгострокових державних кредитів, підтримки пільгового іпотечного кредитування, надання соціального житла тощо. Для цього вже зараз необхідно прийняти належну державну програму, створити дієвий фонд соціального житла та внести відповідні зміни у законодавство. Також необхідно приділити увагу удосконаленню механізму накоплення фонду соціального житла новими приміщеннями та шукати альтернативні джерела його поповнення.

Для формування фонду житла соціального призначення існує потреба у розробленні спеціальних програм викупу наявного житла, яке не використовується або ж реалізоване; також необхідно вирішити питання щодо створення державного замовника будівництва соціального житла на основі однієї з державних фінансових установ [5, с. 81].

Також сьогодні міжнародні донори вказують на непрозорий та низький рівень доступу внутрішньо переміщених осіб до інформації від уряду стосовно міжнародної фінансової допомоги, яка націлена на вирішення проблем ВПО, що не узгоджується з частиною 2 Угоди про Асоціацію «Державна допомога», ст. 262 Угоди про Асоціацію «Загальні принципи», ст. 263 Угоди про Асоціацію «Прозорість» [6], тобто вказують на те, що державна фінансова політика в цій сфері має бути суттєво змінена. Як варіант, пропонуємо поєднання державної політики та підтримки з цього питання, міжнародної підтримки, волонтерської допомоги у одне єдине ціле;

5) необхідність забезпечення соціальної реабілітації внутрішньо переміщених осіб. Цей напрямок соціального захисту, на нашу думку, потребує окремої уваги як науковців, так і держави, органів місцевого самоврядування, громадських організацій.

Отже, сьогодні держава хоча й намагається максимально швидко реагувати на виклики і проблеми, які пов'язані із соціальним захистом внутрішньо переміщених осіб, однак вищезазначені проблеми залишаються суттєвим викликом, насамперед, щодо матеріально-фінансової підтримки ВПО, забезпечення житлом, працевлаштування, соціальної реабілітації та ін. Звідси створення ефективних механізмів соціального захисту досліджуваної категорії осіб для подолання цих проблем є запорукою нашої Перемоги і подальшого поступально-успішного демократичного розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%Text>.
2. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до статті 46 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статті 46 Конституції України) від 2 червня N 2-в/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002v710-99#Text>.
3. Боняк В. О. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 20-22. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/1.pdf.
4. Проблеми реалізації прав внутрішньо переміщених осіб на соціальну підтримку в сучасній Україні. *Захист прав вимушених переселенців*. URL: <https://www.pereselenci.kh.ua/?p=2639>.
5. Комнатний С. О. Деякі пропозиції до реформування державної житлової політики у воєнний і повоєнний період. *Filosofs'ki ta metodologični problemi prava*. 2022. № 1 (23). С. 78–84.
6. Державна політика України щодо внутрішньо переміщених осіб у контексті виконання угоди про асоціацію. Доповідь Платформи громадянського суспільства України ЄС URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/5th_CSP_UA_report_IDPs_ukr.pdf.

**ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ОСІБ ПРИЗОВНОГО
ВІКУ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЇ ТА ГАРАНТІЙ
ДЛЯ ЇХ ЗАОХОЧЕННЯ**

Борщевська Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Одеського національного морського університету

11 квітня 2024 року був ухвалений довгоочікуваний Закон України № 3633-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку», який вступить в дію у травні 2024 року.

Але ще до ухвалення цього Закону ТЦК та СП разом з правоохоронними органами здійснювали так звану роз'яснювальну роботу з особами потенційно мобілізаційного віку.

У цьому ракурсі слід звернути увагу на загально відому статтю 29 Конституції України яка закріплює право кожної людини на свободу та особисту недоторканість, а стаття 64 Конституції України підкреслює, що навіть в умовах воєнного стану це право не може бути обмежене [1].

Необхідно зауважити, що процес мобілізації має відбуватися, але проходити в законному руслі і не через фізичне насильство, яке можна спостерігати в деяких випадках.

Так, нещодавно на кордоні України був затриманий критий автобус, який прямував до кордону України. При затриманні в ньому знаходилися 34 особи призовного віку, які були на місці звинувачені в спробі незаконного перетинання державного кордону України. При затриманні цих осіб працівники правоохоронних органів в незаконний спосіб кидали їх на землю та застосовували фізичну силу у вигляді побиття.

Як відомо, захист прав особи не тільки в Україні, а в усьому світі здійснюється не лише по відношенню до законослухняних осіб, а й до правопорушників, тому такі дії прикордонників викликають певні питання щодо співвідношення до належного виконання законодавства.

У контексті вищезгаданого інциденту слід зауважити, що Інструкція про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України у пункті 2.3 визначає, що перед застосуванням зброї, бойової техніки та спеціальних засобів або одночасно з їх застосуванням до порушників законодавства про державний кордон України з метою припинення правопорушення, затримання правопорушника та відвернення небезпеки, що загрожує життю і здоров'ю людей, прикордонниками можуть використовуватися заходи фізичного впливу, у тому числі прийоми рукопашного бою. Рішення про використання заходів фізичного впливу, їх вид та інтенсивність використання приймається кожним прикордонником самостійно, виходячи з ситуації, що склалася. Використання засобів фізичного впливу для захисту буде правомірним лише тоді, якщо обстановка свідчить про те, що ненасильницькі дії не будуть ефективними для виконання завдань, що виконуються [2].

Інструкція прописана таким чином, що визначає оціночні критерії когніції працівників прикордонної служби під час нештатної ситуації, коли патерн дії такої особи працює як йому саме властиво з огляду на особливості психотипу. І саме це можна було спостерігати на відеозапису затримання автобуса з особами чоловічої статі, які прямували до кордону України. Застосування сили до них працівниками прикордонної служби та інших правоохоронців було не співставно тим діям, які здійснювали ці чоловіки. Певною превенцією недопущення незаконного застосування

фізичної сили стали б щотижневі перевірки психологічного та щопіврічні перевірки психічного стану працівників правоохоронних органів та певні тренінги на подолання немотивованої агресії, які були б закріплені на законодавчому рівні і проводилися не лише на папері.

Інші випадки недодержання права свободи та недоторканості осіб відбуваються через затримання та подальше утримання працівниками ТЦК та СП чоловіків призовного віку на закритій території цих закладів, без законних правових підстав. В деяких випадках до таких осіб не можуть дістатися навіть адвокати, яким відмовляють за мотивами того, що ТЦК та СП є об'єктом спеціального призначення. В цих випадках, навпаки, перевищення повноважень здійснюється в повному обсязі свідомо. Наразі немає жодного прецеденту розслідування та винесення судового рішення за фактами таких порушень.

Необхідно зауважити, що положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» повинні виконуватися і процес мобілізації повинен відбуватися, але в законний спосіб з додержанням прав людини, які передбачені Конституцією України.

З огляду на те, що дійсно, не всі особи призовного віку схильні за тими чи іншими мотивами мобілізуватися в добровільному порядку, то слід передбачити важелі заохочення та мотивування осіб. Перш за все, це може бути матеріальна компонента, про яку йдеться на рівні законодавчої ініціативи. Але така ініціатива повинна бути чітко прописана правовим механізмом реалізації без зайвої бюрократичної та корупційної компоненти, яка діє на теперішній час. Має бути чітко вирахована сума такої винагороди, з огляду на формування статті витрат з Державного бюджету України, щоб ця ініціатива не виявлялася порожнім звуком.

Необхідно розробити механізм державної підтримки банкам України, для погашення державою боргів за кредитними договорами, які особи мають на момент призову до лав ЗСУ.

Ще одна недовіра до влади полягає у тому, що бійці належним чином не забезпечуються амуніцією, медикаментами та, навіть, в деяких випадках продуктивним постачанням на належному рівні.

На державному рівні не проводиться робота з командирами підрозділів, які, в окремих відомих випадках, вчиняють свавілля, дозволяючи собі психологічне та фізичне насилля, використовуючи владні повноваження.

Також, дуже болючим залишається питання невиконання задекларованих владою обіцянок щодо надання військовим на пільгових умовах земельних ділянок. Звісно, можна апелювати до положення про те, що під час дії воєнного стану безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на

розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації забороняється. Але тим не менш, станом на січень 2024 року, другий етап ринку землі в рамках земельної реформи, яка розпочалася ще до війни, продовжується. У межах цього етапу відкривають доступ до ринку для юридичних осіб, які створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади. А площа землі, якою можна володіти, збільшується у 100 разів – до 10 тис. га. З цього приводу виникає колізія щодо дотримання принципу справедливості, на якому, серед інших, базується правова система України.

Також, слід звернутися до таких слизьких, подекуди, моментах, коли статус учасника бойових дій, який заслуговується неймовірними зусиллями, дістається тим особам, які просиділи в безпечних місцях де-факто, а де-юре за документами нібито були на передовій. Це дуже прикрі випадки, які є і які бачать наші захисники і, таким чином, демотивують багатьох.

Окремим питанням, можна поставити факт не визнання поранення бойовим через незаповнення через непереборні дії первинної медичної карти (форма 100), яку заповнює медик після надання першої домедичної (екстреної медичної) допомоги, і яка повинна бути з бійцем на усіх етапах лікування[3]. Первинна медична карта зазвичай необхідна у випадках: для проведення службового розслідування за фактом поранення, подальшого отримання довідки про обставини поранення. Також, ця довідка про обставини поранення необхідна для проходження ВЛК, МСЕК, для отримання виплати додаткової винагороди в розмірі до 100 000 грн, а також вона впливає на розмір виплати одноразової грошової допомоги в разі встановлення інвалідності або часткової втрати працездатності. Наразі, немає жодного судового прецедента, щодо встановлення в судовому порядку факту бойового поранення через невчасне заповнення такої форми, але на підставі інших належних доказів. Це наразі, є суттєвою прогалиною законодавства, яка не надає можливості бійцям почувати себе захищеними.

Отже, слід зауважити, що для правового механізму реалізації будь-якого закону, зокрема, Закону України № 3633-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» потрібні не тільки механізми законного державного примусу, які мають не протирічити Конституції України, міжнародно-правовим нормам та законодавству України в цілому, а заохочувати осіб призовного віку для несення служби в лавах ЗСУ, гарантуючи їм виконання державою тих обов'язків, яка вона має виконати, згідно дотримання прав людини гарантованих Конституцією України. Це є дотриманням основного принципу права – принципу

справедливості.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 02.06.2024).

2. Про затвердження Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України: Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 21.10.2003 р. № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-03#Text> (дата звернення: 02.06.2024).

3. Додаток 4 наказу Генерального штабу ЗСУ від 09.07.2018 №258 «Про затвердження Керівництва з медичної евакуації в Збройних Силах України». URL: <https://turbota.mil.gov.ua/poranennya/forma-100-kartka-poranenogo> (дата звернення: 02.06.2024).

ПАНДЕМІЯ COVID-19 ТА ПРАВО НА ЖИТЛО

Головатенко Марина Юріївна,
аспірантка кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету,
м. Київ, Україна

Житло стало ключовим засобом захисту від COVID-19. На піку екстреного реагування на COVID-19 уряди попросили або наказали залишатися вдома понад 3,9 мільярдам людей, або половині населення світу. Однак 1,8 мільярда людей не мають гідного житла і живуть у неформальних поселеннях, де фізичне дистанціювання є складним або неможливим. Багато мільйонів людей, особливо орендарів і дрібних орендодавців, ризикують втратити своє житло через економічні наслідки пандемії. Занадто багато людей живе в перенаселених будинках, в яких навряд чи можливо самоізолюватися. Мільйони людей не мають достатнього доступу до води та санітарії, щоб дотримуватися гігієнічних рекомендацій. Багато хто взагалі не має дому і живе на вулиці[1].

По-перше, вплив пандемії на право на житло був розподілений дуже нерівномірно, що відображає існуючі раніше ієрархії та нерівність за расовою, гендерною та іншими ознаками. Рівень смертності та інфікування значно вищий серед меншин та інших уразливих груп. Неадекватні житлові умови для мільйонів маргіналізованих людей призвели до

надмірного рівня смертності та страждань, яким можна було запобігти. Економічна криза, спричинена пандемією, ще більше закріплює ці нерівності.

По-друге, хоча пандемія продовжує вирувати, багато тимчасових заходів пом'якшення вже закінчилися або можуть незабаром припинитися. Тому слід очікувати безпрецедентного сплеску виселень, голоду, бездомності та, зрештою, смертності.

По-третє, під час пандемії примусові виселення продовжуються, якщо не прискорюються. Бездомні, люди, які живуть у неформальних поселеннях, трудові мігранти та багато інших уразливих груп зараз стикаються з погіршенням умов із підвищеним ризиком зараження, поширення вірусу в суспільстві та смертності [2].

Міжнародні норми визнають, що право на житло має бути центральним у будь-якій відповіді на пандемію, і такі норми містять заклики до реагування, що ґрунтується на правах, у заходах щодо її подолання. Згідно з міжнародним правом прав людини, право на достатнє житло не може бути предметом будь-яких відступів, і, отже, виняткові обставини не дозволяють державам ігнорувати заборону на примусове виселення або нехтувати своїм зобов'язанням щодо захисту права на достатнє житло.

Більшості бідних спільнот, у тому числі маргіналізованих громад, не вистачає належного житла, а в неформальних поселеннях і колективному чи нестандартному житлі стало важко досягти фізичного дистанціювання, яке вимагається через накази залишатися вдома. Людям, які залишилися бездомними, ніде сховатися від вірусу, якщо їм не надано доступ до доступного житла, яке забезпечує конфіденційність і фізичне дистанціювання. В результаті наказів про перебування вдома зросла кількість жінок і дітей, які стали жертвами домашнього насильства, і для них житло не є «безпечним».

Право на житло має бути ключовим елементом заходів реагування та відновлення після пандемії. Це вимагає виділення достатніх ресурсів для реалізації права на достатнє житло для всіх. Держави повинні припинити всі процедури виселення, в тому числі щодо нерезидентів. Національні та місцеві органи влади повинні розміщувати бездомних людей у готелях або робити для них доступ до вільних будинків і будівель. Заходи відновлення не повинні бути дискримінаційними і не повинні залишати нікого осторонь. Необхідно вжити спеціальних заходів, щоб гарантувати, що групи, які зазнали системної дискримінації та маргіналізації, отримають користь від заходів реагування та відновлення.

Держави повинні розглянути обмеження орендної плати та субсидії для орендарів і дрібних орендодавців, а також забезпечити, щоб глобальна криза охорони здоров'я не стала глобальною житловою кризою. Як загальна мета, ніхто не повинен платити більше 30 відсотків свого доходу

на житло. Держави повинні обмежити роль приватних інвестиційних компаній як орендодавців і покращити права та захист орендарів. Країни з низьким рівнем доходу повинні отримувати адекватне фінансування розвитку, щоб вони могли й надалі вирішувати проблему прогалин житлових умов [1].

Список використаних джерел:

1. COVID-19 and the right to housing. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Housing/COVID19andHousingReportSummary.pdf> (дата звернення: 02.06.2024).

4. The impact of the Covid-19 restrictions for civil society space and activities URL: <https://assembly.coe.int/LifeRay/JUR/Pdf/TextesProvisoires/2022/20220909-CovidRestrictions-EN.pdf> (дата звернення: 02.06.2024).

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ
ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ:
ЄС, НАТО, УКРАЇНА**

Гришко Лілія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
доцент кафедри конституційного і
муніципального права юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Сучасні міграційні процеси все частіше викликані збройними конфліктами, змінами клімату та надзвичайними ситуаціями в навколишньому природному середовищі. За даними ООН кількість вимушених мігрантів у всьому світі у 2014 складала 59,5 млн. (позначка часів Другої світової війни), а у 2023 вже 110 млн. До кінця 2022 року 108,4 мільйона людей були вимушено переміщені по всьому світу внаслідок переслідувань, конфліктів, насильства або порушень прав людини. Ця кількість включає: 35,3 мільйона біженців; 62,5 мільйона внутрішньо переміщених осіб; 5,4 мільйона шукачів притулку; 5,2 мільйона людей потребують міжнародного захисту, більшість з яких з Венесуели. До кінця вересня 2023 року понад 114 мільйонів осіб були вимушено переміщені по всьому світу. Це найбільше зростання вимушеного переміщення за один рік в історії УВКБ ООН, спричинене війною в Україні та іншими смертоносними конфліктами [1].

Водночас, правові статуси переміщеної особи, біженця чи особи, яка потребує додаткового чи тимчасового захисту розроблено для забезпечення прав та свобод людини, поваги до її гідності, відновлення добробуту та безпечних умов проживання. Проте, очевидно, що за такої

кількості вимушених мігрантів гарантії забезпечення їх прав та свобод стають примарними, а міграція перетворюється на зброю шляхом маніпуляції потоками мігрантів з боку терористичних режимів.

До кінця 2022 року Європа прийняла кожного третього біженця у світі (36 відсотків). Кількість біженців, прийнятих у Європі, зросла з 7 мільйонів наприкінці 2021 року до 12,4 млн на кінець 2022 року. Туреччина продовжує залишатися найбільшою у світі країною, що приймає біженців, де проживає 3,6 мільйона біженців, або 10 відсотків усіх вимушених мігрантів. Німеччина прийняла майже 2,1 мільйона людей, що становить 6 відсотків усіх біженців у світі. У 2022 році понад 159 000 людей ризикували життям, намагаючись дістатися Європи сушею та морем; більше 2439 загиблих або зниклих безвісти. У відповідь на величезні масштаби переміщення через війну в Україні країни-члени ЄС та інші європейські держави надали тимчасовий захист мільйонам біженців з України [1]. Відповідно до звіту Центру моніторингу внутрішніх переміщень (Женева), число внутрішньо переміщених осіб у всьому світі досягло рекордних 71,1 мільйона людей у 2022 році. Це пов'язано з військовими конфліктами, у тому числі в Україні, а також із кліматичними лихами [2].

НАТО активізує рух до безпеки шляхом підготовки до міграції, пов'язаної з кліматом. Якщо глобальне потепління не припинятиметься, за оцінками Світового банку, до 2050 року 216 мільйонів людей мігруватимуть у свої країни в пошуках роботи, їжі та водної безпеки. Дані УВКБ ООН уже показують, що за останнє десятиліття кризи, пов'язані з погодою, спричинили вдвічі більше переміщень, ніж конфлікти і люди все частіше перетинають кордон в пошуках безпеки. У всьому світі більшість держав і міжнародних організацій не готові до майбутніх масштабів міграції, пов'язаної з кліматом. [3]. Усі ці аспекти слід враховувати в межах внутрішньої та зовнішньої політики України. Належні соціальні гарантії в межах держави стримуватимуть міжнародну міграцію. Це питання потребує комплексного вирішення, оскільки воно є одночасно питанням безпеки та добробуту людей, національної, економічної безпеки.

Країни-члени НАТО, які вже перебувають на передньому краї пов'язаної з конфліктом міграції з таких місць, як Україна, Сирія та Афганістан, стануть пунктами призначення для мігрантів, що залишають частини Близького Сходу та Африки, які стають непридатними для життя в умовах зміни клімату. Хвиля міграції, спровокована вторгненням Росії в Україну, може змусити членів Альянсу оцінити міграційну політику та внести зміни, щоб підготуватися до майбутнього. Міграція, пов'язана з кліматом, спричинить потрійний виклик для НАТО. По-перше, це може сприяти нестабільності, створюючи напругу для управління в країнах, де НАТО може розгорнути сили навчання або підтримки. По-друге, пов'язана з кліматом міграція може підвищити ймовірність дестабілізуючої,

реактивної відповіді з боку Європи. По-третє, політичні сили в деяких країнах можуть скористатися нагодою, щоб посіяти хаос і інструменталізувати міграцію [3].

Повномаштабне вторгнення РФ в Україну спричинило хвилю вимушеного переміщення. Агресор використовує міграцію як зброю, обстрілюючи цивільну інфраструктуру і тим самим змушуючи покинути Україну, чи принаймні переміститися у західні регіони України. Все це створює серйозні загрози для життя мирного населення, економічної безпеки та перетворює Європу на територію, яка непридатна прийняти вимушених мігрантів з інших континентів.

При цьому, за даними Центру моніторингу внутрішніх переміщень (Женева), в країнах Африки кліматична міграція не поступається вимушеній міграції через збройні конфлікти. Внутрішнє переміщення є глобальним явищем, але майже три чверті ВПО у світі живуть лише в 10 країнах: Сирії, Афганістані, Демократичній Республіці Конго (ДРК), Україні, Колумбії, Ефіопії, Ємені, Нігерії, Сомалі та Судані. Багато внаслідок невирішених конфліктів, які продовжували спричиняти значне переміщення у 2022 році [2].

Держави ЄС у 2023 році удосконалили свою міграційну політику і узгодили питання прискорення взаємодії у надзвичайних ситуаціях, щоб уникнути в майбутньому загибелі мігрантів і максимально швидко реагувати на міграційні процеси. Водночас, нова політика не позначилася на правовому статусі вимушених мігрантів.

Відповідно до юридичної позиції Конституційного Суду України, вільне пересування і вибір місця проживання є гарантією свободи особи, умовами її професійного та духовного розвитку (речення перше абзацу другого підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини) [4]. Однак, в умовах вимушеної міграції право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання перетворюється на спосіб виживання. Вимушена міграція спотворює сутність права на свободу пересування, оскільки йдеться переважно про пошук безпечних та гідних умов життя та виживання в цілому.

Більш того, Конституційний Суд України зазначає, що Конституція України гарантує свободу пересування, вільний вибір місця проживання (частина перша статті 33), що є невіддільною складовою більш широкого контексту свободи особи, а саме загальної свободи особи та її діяльності в усіх сферах життя (Абзац другий підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини) [5]. Фактично вимушена міграція є способом досягнення свободи в усіх сферах життя. Водночас, можливість вимушеної міграції це лише одна зі складових свободи пересування, яка хоч і не значна за змістом, але життєво необхідна в кризових ситуаціях. Без належних механізмів забезпечення вимушеної міграції неможливо забезпечити право на свободу пересування в надзвичайних умовах. Повнота механізму має передбачати

можливість прийняття в інших державах або ж в межах інших адміністративно-територіальних одиницях усієї кількості переміщених осіб. Проте, очевидно, що спроможність держав прийняти мігрантів має свої межі. Все це свідчить про необхідність вирішення проблеми масового переміщення на глобальному рівні і потребу переглянути існуючі підходи і політики.

Оскільки міграція часто є крайнім засобом адаптації, усе, що можна зробити гуманно, щоб зменшити потоки мігрантів ще до їх початку, краще забезпечить колективну оборону та спільну безпеку держав НАТО та союзників. Однак знайти правильну роль для НАТО у зменшенні кліматичних потоків мігрантів буде складно через колективний характер Альянсу та через те, що найкращі втручання – це ті, які поєднують програмування оборони, дипломатії та розвитку, а не лише військові сили. Види заходів з деескалації конфлікту та адаптації до клімату, необхідних для зниження ризику кліматичної безпеки в місцях походження та зменшення потреби у переміщенні до країн-членів НАТО, потребуватимуть спільних рішень [3].

Потребує вдосконалення механізм забезпечення прав та свобод переміщених осіб. Важливим є питання належного забезпечення консульськими послугами за кордоном, а принцип піклування про громадян за кордоном набуває неабиякої актуальності.

Крім того, актуальним є питання збереження територіальних громад м. Маріуполя та інших міст України, значна кількість жителів яких перемістилася в інші регіони України. Водночас, ці процеси відбуваються паралельно із заходами інтеграції внутрішнього переміщених осіб в громади, де вони тимчасово проживають. Безпечне повернення можливе лише після деокупації та реінтеграції територій України.

Отже, сучасні підходи до врегулювання міграційних процесів не відповідають новим викликам та загрозам і потребують масштабного перегляду. В умовах вимушеної міграції право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання перетворюється на спосіб виживання. Вимушена міграція спотворює сутність права на свободу пересування, оскільки йдеться переважно про пошук безпечних та гідних умов життя та виживання в цілому.

Список використаних джерел:

1. Refugee Statistics. <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/statistics/>
2. Global Report on Internal Displacement 2023 (GRID 2023): Internal displacement and food security. <https://reliefweb.int/report/world/global-report-internal-displacement-2023-grid-2023-internal-displacement-and-food-security>
3. Hugh Brigitte, Sikorsky Erin Moving towards security: preparing NATO for climate-related migration. 2022. URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2022/05/19/moving-towards-security-preparing-nato-for-climate-related-migration/index.html>.

4. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 135 Житлового кодексу Української РСР від 20 грудня 2019 року № 12-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-19#Text>.

5. Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 року № 5-р(П)/2022 у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text>.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЗАСУДЖЕНИХ У КОНТЕКСТІ ГАРАНТУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСТАННІХ

Дьякова Альбіна Андріївна,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Забезпечення основних прав і свобод людини як в цілому, так і у процесі виконання покарань є одним із ключових питань у ході розбудови демократичної, соціальної та правової держави, в якій людина, її життя, здоров'я, честь та гідність є найвищою соціальною цінністю. Ураховуючи, що утвердження та забезпечення основних прав і свобод людини є головним обов'язком держави, а права і свободи людини визначають зміст і спрямованість державної діяльності, то дослідження конституційно-правового механізму забезпечення основних прав і свобод людини у процесі виконання покарань являтиме собою частину наукового підґрунтя для створення ефективної конституційно-правової бази у цьому напрямі.

Проблема забезпечення основних прав і свобод людини у процесі виконання покарань є однією з найважливіших на сучасному етапі розвитку державності України. Зумовлено це наявністю низки чинників.

Зокрема, по-перше, тим, що засуджені користуються всіма правами людини і громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених законом і встановлених вироком суду (частина 3 статті 63 Конституції України).

По-друге, наявністю існуючого у суспільстві усталеного соціального запиту щодо належної організації та функціонування пенітенціарної

системи, у межах якої буде реалізована належна державна правова пенітенціарна політика.

По-третє, аксіоматичним слід вважати підхід, відповідно до якого права і свободи засуджених є головним та базовим елементом їхнього конституційно-правового статусу, що базується у першу чергу на положеннях Конституції та деталізується на рівні поточного кримінально-виконавчого законодавства.

По-четверте, актуалізацією належного гарантування прав і свобод засуджених крізь призму можливостей реалізації покарання, як державно-правового заходу, який не може бути жорстоким, нелюдським та таким, що принижує гідність засудженого (частина 2 статті 28 Основного Закону України). З огляду на це названа проблематика повинна отримати свій розвиток та відбиття у правовій доктрині України та у першу чергу у конституційно-правовій доктрині.

На сьогодні певні фрагменти дослідження цієї проблематики було здійснено такими провідними вітчизняними науковцями як О. М. Бандурка, В. П. Колісник, В. Ф. Погорілко, В. В. Речицький, В. О. Серьогін, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, В. М. Трубніков та інші. Варто враховувати і те, що дослідники основну увагу у цьому контексті зосереджують переважно на питаннях, пов'язаних з організацією внутрішніх механізмів дотримання прав засуджених. Проте погляд на цю проблематику крізь призму науки конституційного права майже відсутній.

При цьому варто враховувати і те, що названа проблематика повною мірою охоплюється предметом науки конституційного права України. Адже актуальність і важливість дослідження названої проблематики з точки зору науки конституційного права зумовлена тим, що, по-перше, дозволяє поглянути на існуючі права людини під час виконання покарань критично та під кутом зору високих конституційних стандартів у цій сфері; по-друге розробка конституційно-правового механізму забезпечення прав саме засуджених є не лише основою ґрунтового захисту існуючих прав, але і виступає підґрунтям для докорінного реформування правового статусу засуджених та внутрішньо-організаційних механізмів його забезпечення.

Саме тому погляд на названу проблематику з точки зору науки конституційного права України дозволить розкрити ті фундаментальні та найважливіші аспекти, які об'єктивно не можуть бути виявлені у межах дослідження інших юридичних наук. Більш того, актуальність розробки проблематики, пов'язаної з правами і свободами засуджених з точки зору науки конституційного права значно підсилюється з огляду на те, що Конституцією та законами України запроваджено конституційно-правовий механізм забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина.

При цьому названий механізм стосовно прав і свобод людини та громадянина загалом завжди перебуває у центрі уваги науковців-

конституціоналістів. Проте функціонування конституційно-правового механізму щодо забезпечення основних прав і свобод людини під час виконання покарань у науці конституційного права майже не розглядається. Але, як уже зазначалося, нагальна потреба у цьому існує.

Отже, необхідність комплексного дослідження конституційно-правового механізму захисту основних прав і свобод людини у процесі виконання покарань як основи та підґрунтя конституційно-правового статусу засуджених зумовлена великою кількістю найрізноманітніших чинників, а також тим, що Основний Закон України містить міцні конституційні засади для організації та функціонування механізму захисту прав і свобод людини у процесі виконання покарань. Зокрема, до конституційних положень, що безпосередньо стосуються цих питань можна у першу чергу віднести такі.

По-перше, у Преамбулі Основного Закону України вказано на те, що Верховна Рада України приймаючи Конституцію від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, дбає про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, а також піклується про зміцнення громадянської злагоди на землі України. Таке положення слід вважати засадничим з огляду на те, що засуджені користуються відповідними правами і свободами, а пенітенціарна система є як складовою державного механізму, так і частиною соціуму. Адже, незважаючи на певну відокремленість, така система суттєвим чином пов'язана із суспільством та відповідними процесами та може виступати суттєвим чинником у системі забезпечення громадянської злагоди.

По-друге, згідно зі статтями 1 та 3 Конституції, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. При цьому, керуючись принципом рівноправності, зафіксованим у статті 24 Основного Закону України такі високі стандарти повинні поширюватися і на засуджених та стосуватися їхніх прав і свобод.

Крім того, вищенаведені конституційні положення створюють необхідне підґрунтя для побудови пенітенціарної системи та реалізації державної правової пенітенціарної політики. Так, у частині третій статті 3 Конституції України встановлено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Наведені фундаментальні постулати є основою для реалізації державної правової пенітенціарної політики з огляду на те, що проводячи таку політику, адмініструючи організацію та функціонування пенітенціарної системи як складовою державного механізму слід зважати на найважливіший критерій – дотримання прав і свобод людини, у тому числі й засуджених.

Більше того, важливою складовою реалізації державної правової пенітенціарної політики є забезпечення пенітенціарної безпеки. Такий напрям особливо актуалізується на базі конституційного положення про те, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність. При цьому такий постулат набуває особливо важливого звучання саме за умови взаємодії людини та держави у межах закритих систем.

По-третє, конституційні засади забезпечення прав і свобод засуджених знаходять особливо чіткі контури свого прояву через конституційну норму, зафіксовану у частині 3 статті 63 Конституції України про те, що засуджені користуються всіма правами людини і громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених законом і встановлених вироком суду.

По-четверте, конституційні засади передбачають жорсткий конституційний імператив, зафіксований у частині другій статті 28 Основного Закону України, про те, що покарання не може бути жорстоким, нелюдським та таким, що принижує гідність засудженого.

По-п'яте, у контексті забезпечення прав і свобод засуджених важливого значення має вимога про те, що виключно законами України визначаються організація і діяльність органів і установ виконання покарань (пункт 14 частини першої статті 92 Конституції України).

По-шосте, з огляду на те, що у процесі виконання покарань бере участь широке коло персоналу пенітенціарної системи, значна частина якого проходить військову службу, то відповідно конституційно-правовий механізм повинен стосуватися названих осіб. Тим більше, що Конституція України питанням соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей приділяє суттєву увагу на рівні засад конституційного ладу України (частина п'ята статті 17 Конституції України). Останній аспект, не маючи безпосереднього стосунку до конституційно-правового статусу засуджених, все рівно чинить стосовно дотримання і реалізації прав і свобод останніх значний вплив. Адже, від персоналу, що складає основу пенітенціарної системи суттєвим чином залежить гарантування конституційно-правового статусу засуджених.

Отже, Конституція України закладає доволі чіткі конституційні засади, що виступають підґрунтям для гарантування конституційних прав і свобод засуджених.

НЕСТАНДАРТНА ЗАЙНЯТІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРЕВАГИ.

Кулачок-Тітова Людмила Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,

Однією з цілей сталого розвитку ООН проголошена ціль щодо сприяння економічному зростанню – поступальному, всеохоплюючому та сталому, а також повній та продуктивній зайнятості й гідній праці для всіх. У сучасному швидкоплинному світі постійно відбуваються зміни як у технологіях, так і у відносинах. Діджиталізація, роботизація, інші технології та явища викликають появу нових форм відносин, або зміну ставлення до вже існуючих, зокрема, і у сфері праці. Однією із таких трансформацій є «нестандартна зайнятість», ставлення до якої за останні десять років трансформувалося із «*precarious employment*» (англ.), що мало своїм змістом «ненадійну», «сумнівну» або «ризиковану» зайнятість, відносивши сюди віддалену або телероботу, роботу на умовах неповного робочого часу, на умовах цивільно-правового договору тощо, та, відповідно, розглядалося як негативне явище, яке потребувало суспільних зусиль для його зменшення [1, с. 297], на «*non-standart employment*» (англ.) – нестандартна зайнятість, яка часто розглядається як певний ключ до розв'язання проблем, що обумовлюються пандемією, воєнним станом, потребами осіб із інвалідністю або працівників із сімейними обов'язками [2]. На думку фахівців, розвиток нестандартної зайнятості стимулює гнучкість ринку праці, а також підвищує мобільність та адаптаційні можливості його суб'єктів до змін, що необхідно для успіху ефективного розвитку та структурної перебудови національної економіки. Виходячи із постійно зростаючого попиту на нестандартні форми зайнятості, сьогодні вже важко стверджувати, що держави повинні орієнтуватись тільки на стандартні форми зайнятості [3].

Під стандартною зайнятістю, як правило, розуміють роботу в колективі, на підставі трудового договору, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку на умовах повного робочого часу. Відповідно, всі інші форми роботи, що відрізняються від означених умов, можна віднести до нестандартної зайнятості. З точки зору Міжнародної організації праці (МОП), яка називає такі явища також «різноманітними формами праці», останні включають такі види: тимчасова зайнятість, неповний робочий день, роботу за викликом, позикову працю, тимчасову роботу через агентства й інші багатосторонні трудові відносини, приховану зайнятість, залежну самозайнятість, робота вдома, робота на цифрових платформах

тощо. У зв'язку із пандемією [COVID-19](#) частка зайнятого населення, яке працює вдома, тобто, поза межами території підприємця, зросла і МОП оцінює, що хоча й не всі професії можна реалізовувати вдома, багато хто міг би – приблизно кожен шостий на глобальному рівні та кожен четвертий в розвинених країнах [2].

Так, до тимчасової зайнятості експерти МОП відносять строкові договори, сезонну або випадкову (включаючи денну) роботу, контракти на виконання окремих завдань або проектів [4]. Такі форми, з одного боку, закриваючи відповідні потреби роботодавця, надаючи працівникам можливість заробити, з іншого не сприяють стабільності трудових відносин, працівники не можуть бути впевненими у завтрашньому дні. Коли строкова зайнятість є вимушеною, оскільки фірми іноді зловживають такими домовленостями, наймаючи тимчасових працівників для виконання постійних завдань, тоді такі договори часто нижчої якості порівняно з невизначеними контрактами. Рішенням може бути обмеження щодо продовження чи загальної тривалості тимчасових (строкових) договорів або заборона роботи за визначеним терміном для постійних завдань та забезпечення рівних умов праці для тимчасово найнятих працівників порівняно зі стандартними.

Неповний робочий день є однією із традиційних та найпоширеніших форм нестандартної зайнятості. Але за останні десятиліття він не лише зріс у вазі, але відбулася диверсифікація його форм: «значний неповний робочий день» (21–34 години на тиждень); «короткий неповний робочий день» (20 годин або менше); і «граничний» неповний робочий день (менше 15 годин на тиждень). Робочі місця можуть передбачати дуже короткий робочий день або відсутність передбачених фіксованих годин, і роботодавець не зобов'язаний надавати встановлену кількість робочих годин. Ці домовленості, відомі як «робота за викликом», мають різні контрактні форми залежно від країни та включають так звані «контракти без робочих годин». Найпоширенішим видом нестандартної зайнятості серед жінок є неповна зайнятість. Гендерні відмінності щодо роботи неповний робочий день особливо великі в Нідерландах, країнах Північної Європи, Індії, Японії, Нігері та Швейцарії [4].

Неповний робочий день може допомогти працівникам, що навчаються, або мають сімейні обов'язки, вийти на ринок праці чи залишитися на ньому. Однак користь такої роботи залежить від добровільності такого вибор, якості роботи, включаючи рівне ставлення, від того, як це сприймається суспільством, від того, чи є наявність оплачуваної та висококваліфікованої роботи на умовах неповного робочого дня та можливість перейти з неповного на повний робочий день. «Робота за викликом», включаючи «контракти без робочих годин», може спричинити проблеми з недостатньою та непередбачуваною тривалістю робочого часу, а також зниженням заробітку. Працівники, що працюють за

викликом, можуть зіткнутися з труднощами в поєднанні роботи та особистого життя через потенційно високу варіативність графіків роботи.

Прихована зайнятість створює видимість з наміром звести нанівець або послабити захист, наданий працівникам законом. Деякі трудові відносини можуть бути неоднозначними, якщо права та обов'язки зацікавлених сторін неясні або коли в законі існують «сірі зони». Під «залежною самозайнятістю» розуміється ситуація, коли працівник надає послуги для бізнесу за контрактом, відмінним від трудового договору, але залежить від одного або невеликої кількості клієнтів щодо свого доходу та може отримувати вказівки щодо того, як виконувати роботу. Експерти МОП визнають доцільним визнавати трудовими відносини, коли 75 або більше відсотків продукцій або послуг надаються одному й тому ж замовнику.

Є ще декілька форм зайнятості, що дуже відрізняються від звичних для нас трудових відносин. Наприклад, аутстафінг – коли працівники укладають договір з одним роботодавцем (агентством), а виконують роботу для іншого замовника – також потребує чіткої визначеності прав, обов'язків та відповідальності кожної із сторін (здоров'я та безпека, заробітна плата, участь у соціальному страхуванні тощо). Гіг-контракт, що з'явився в українському правовому полі у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» в 2021 році, є абсолютно новим видом договору для залучення фахівців, оскільки поєднує в собі риси цивільно-правового та трудового договорів, зберігає гнучкість першого (наприклад, щодо строку, розміру і порядку оплати послуг, припинення тощо) та надає соціальні гарантії працівникові, що наближає його до трудового договору – передбачає лікарніний, оплачувану відпустку тощо [5].

Нестандартна зайнятість може бути перевагою – гнучкий графік роботи, дистанційна або надомна робота, норми щодо яких з'явилися у Кодексі законів про працю України (КЗпП) у 2020-2021 роках як відповідь на виклики пандемії, спричиненої COVID-19. Трохи пізніше – у 2022 році з'явився абсолютно новий для українського трудового законодавства вид трудового договору – трудовий договір з нефіксованим робочим часом (аналог «роботи за викликом») [6]. Ці та інші форми нестандартної зайнятості дозволяють підприємцям більш гнучко реагувати на коливання попиту та замінювати тимчасово відсутніх працівників. Однак, використання таких форм потенційно зменшує рівень соціальної захищеності та розвитку людських ресурсів, тому потрібно дотримуватись рівності прав «стандартних» та «нестандартних» працівників, що визначається, насамперед, нормами законодавства.

Колективні договори та угоди, як більш гнучкий інструмент, що покликаний враховувати специфіку окремих галузей, видів діяльності чи підприємств, також повинні відігравати важливу роль у цьому питанні.

Важливо, щоб працівники отримували однакову погодинну оплату праці, відпустку, могли реалізувати своє право на вступ до профспілки тощо. Працівники нестандартних форм зайнятості повинні мати можливість брати участь у веденні колективних переговорів на рівні з іншими працівниками, а також мати представництво у відповідних органах.

Варіативність нестандартних форм зайнятості, вочевидь, буде тільки збільшуватися, відповідаючи на виклики часу та на потреби ринку праці, а тому національне законодавство, колективні угоди та комплексні системи соціального захисту повинні стати інструментами того, щоб зайняті у таких формах працівники мали гідні умови праці та не зазнавали дискримінації. Зокрема, потрібні законодавчі обмеження на застосування тимчасових контрактів для виконання постійної роботи, заборона використання тимчасових працівників на заміну страйкуючих, більш точна класифікація зайнятості допоможе зменшити випадки прихованої зайнятості. В межах соціального діалогу сторони також повинні включати ці питання до порядку денного та до колективних угод і договорів з метою забезпечення рівності прав усіх працівників.

Список використаних джерел:

1. Білик О. М. Нестандартна зайнятість: виклики сьогодення. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 1 (7). С. 296-301. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2bd9514b-ffc4-424c-97bd-8e10dfc4b7c8/content> (дата звернення: 01.06.2024).
2. The rising tide of non-standart employment. *International Labor Organisation. Infostories*. URL: <https://webapps.ilo.org/infostories/en-GB/Stories/Employment/Non-Standard-Employment> (date of application 01.06.2024).
3. Амелічева Л.П., Нефьодов О.В. Прекарізація як чинник трансформації інституту трудового права «зайнятість і працевлаштування» в умовах дефіциту гідної праці. *Правничий часопис Донецького університету*. 2017. № 1-2. С. 13-24. URL: <https://jpch.donnu.edu.ua/article/view/6042> (дата звернення: 01.06.2024).
4. Non-standard employment around the world: Understanding challenges, shaping prospects. *International Labor Organisation*. URL: <https://www.ilo.org/publications/major-publications/non-standard-employment-around-world-understanding-challenges-shaping> (date of application: 01.06.2024).
5. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 р. № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1667-20#Text> (дата звернення: 02.06.2024).
5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n387> (дата звернення: 02.06.2024).

ЦИФРОВЕ ПРАВО НА ЗАБУТТЯ ЯК ГАРАНТІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Марцеляк Світлана Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

У сучасних умовах мережа Інтернет стає головним засобом отримання інформації. Доступ до розміщення цієї інформації має фактично будь-яка особа, встановити особистість якої не завжди є можливим. Стрімкий розвиток цифрових технологій зумовив актуалізацію питання захисту прав людини в електронному просторі. Вчені та правозахисники активно досліджують та обговорюють проблеми визнання на нормативно-правового закріплення цифрових прав людини. Ця проблематика вже стала предметом дослідження М.В. Бесчастного, Н.В. Верлос, М.В. Костицького, Н.В. Кушакової-Костицької, О.В. Петришина, В.О. Серьогіна та інших. Однак, незважаючи на роботи відомих вітчизняних вчених правників, у цій царині залишаються цілий ряд питань, які потребують свого подальшого аналізу.

Сам термін «цифрові права людини» використовується в науковій доктрині у різних значеннях. В широкому значенні цифровими правами людини вважають всі права, пов'язані з використання будь-яких цифрових пристроїв та технологій: право на доступ, використання, створення і публікацію цифрових творів, доступ і використання комп'ютерів та інших електронних пристроїв, а також комунікаційних мереж, зокрема мережі Інтернет. У вузькому – основоположні, фундаментальні права, які пов'язані з використанням та/або реалізуються в мережі Інтернет за допомогою спеціальних пристроїв (комп'ютерів, смартфонів тощо): право на доступ до інтернету, свободу вираження поглядів онлайн, право на приватність та захист персональних даних, право на свободу та особисту безпеку онлайн, право на мирні зібрання, асоціації та/або використання електронних інструментів демократії, право на цифрове самовизначення, право на забуття.

Що ж до останнього, то наразі не існує єдиного розуміння змісту права на забуття. Одні автори розглядають його в контексті права на недоторканність приватного життя [1], другі – ототожнюють з правом на цифрове самовизначення (правом відключатися від онлайн, або бути забутим в онлайні), зазначаючи, що людина як користувач у системі

(соціальній мережі, форумі, онлайн обговоренні) вправі сама, на власний розсуд визначити ім'я (ідентифікатор) або іншу апріорну інформацію про неї, яку вона буде використовувати в системі [2, с.59]. Деякі дослідники вирізняють право на забуття як окреме право [3, с.23] та дають конкретне визначення, з яким варто погодитись: «право людини, що дозволяє їй вимагати за певних умов видалення своїх особових даних із загального доступу через пошукові системи, тобто посилань на ті дані, які, на її думку, можуть завдати їй шкоди. Це стосується застарілих, недоречних, неповних, неточних або надлишкових даних чи інформації, законні підстави для зберігання якої зникли зі спливом часу» [4, с.131].

Відзначимо, що таке право вже стало предметом судового розгляду найвищої судової інстанції Європейського Союзу – Європейським Судом Правосуддя, який за наслідками розгляду справи за скаргою Маріо Костехи Гонсалеса (Mario Costeja Gonzalez) на Google Inc та Видавничий дім La Vanguardia Ediciones SL постановив, що громадяни країн Європейського Союзу мають право звертатись до будь-яких пошукових систем з проханням видалити посилання, що стосуються особистої інформації про заявника та якщо дані, розміщені про особу є неадекватними, застарілими або надмірними, то вони підлягають видаленню на прохання особи. Наведене дає підстави стверджувати, що право на забуття (right to be forgotten) фактично визнано як таке європейською спільнотою.

Це пов'язано з тим, що в сучасних умовах доволі часто відбуваються порушення цього права - можливість підлітків поширювати відеоролики, де відбувається цькування та приниження однолітків, можливість анонімно робити в соціальних мережах, на сайтах, форумах, телеграм-каналах образливих та принизливих коментарів, недоречних оцінок, розповсюдження особистої інформації щодо сексуальної орієнтації людини чи її зв'язків, недоречних оцінок фізичних недоліків чи каліцтв, іншої інформації щодо стану здоров'я людини, розповсюдження інформації про особисте або ділове листування людини, публікація в мережі запису її телефонних розмов, цькування людини за її погляди, віросповідання, політичну позицію, анонімне неправомірне використання творів, захищених авторським правом, звинувачення у вчиненні злочинів без обвинувального вироку суду та розповсюджувати будь-яку неправдиву інформацію про людину тощо.

Наведене свідчить про вільну можливість порушувати основоположні, конституційні права людини на вільний розвиток особистості, повагу гідності, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання в особисте та сімейне життя, свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, свободу світогляду та віросповідання, право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної,

творчої діяльності, презумпцію невинуватості тощо.

Застосування існуючих, нормативно закріплених державних інститутів та інших гарантій прав людини в таких обставинах є малоефективним через складність доведення, встановлення особи, що порушує конституційні права людини, завантаженість судів та підрозділів кібербезпеки правоохоронних структур, тривалість процедури судового розгляду тощо.

Ефективним засобом гарантування перелічених конституційних прав людини могло би стати нормативне визнання та закріплення цифрових прав людини, та зокрема права на забуття, видалення неправомірно розміщених відомостей про особу. Таке нормативне закріплення дозволило би особі її представнику напряду, минаючи державні інституції звернутись до інтернет-ресурсів з метою реалізації свого законного права на забуття та припинити правопорушення швидко та дієво, запобігти спричиненню людині шкоди, пов'язаної із тривалістю у часі порушення її конституційних прав.

В умовах порушення інтернет-ресурсом законного, нормативно врегульованого права особи за забуття, судовий захист такого порушеного права міг бути менш ускладненим, адже ідентифікувати такий інтернет-ресурс значно простіше за невідомого користувача.

Світові тенденції щодо визнання та нормативного закріплення цифрових прав людини вже знайшли своє втілення в резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Про захист прав в Інтернеті» від 27 червня 2016 р., «Про право на недоторканність приватного життя в цифровому столітті», Декларації про права людини і верховенство права в інформаційному суспільстві Комітету Міністрів Ради Європи, національному законодавстві країн світу – Декларація про права в Інтернеті (Італія), Акт про цифрову комунікацію (Нова Зеландія), Закон про порядок використання Інтернету (Бразилія), тлумаченнях органів конституційного контролю Франції та Німеччини.

Таким чином, законодавче закріплення цифрового права на забуття могло б стати ефективним способом забезпечення багатьох конституційних прав людини, вагомим кроком до наближення національного законодавства України до європейських стандартів та засобом усунення значної прогалини в нормативно-правовому регулюванні суспільних відносин, що фактично існують в Україні.

Список використаних джерел:

1. Serohin V. A. «The right to be forgotten» as an element of the data privacy. *European reforms bulletin*. 2015. № 4. Р. 161-165.
2. Братасюк О.Б., Ментух Н.Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58-61.
3. Петришин О.В., Гиляка О.С. Права людини в цифрову епоху:

виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Том 28. № 1. С. 17-35.

4. Верлос Н.В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 129–133.

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Пахомова Ірина Анатоліївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Право на доступ до інформації, якою володіють органи публічної влади, має важливе значення для демократичного функціонування суспільства та добробуту кожної людини. Воно дозволяє зміцнити демократію участі та реалізацію політичних і соціально-економічних прав, сприяє суспільному розвитку, підвищенню ефективності владних інституцій та робить національні органи влади відповідальними за свої дії, дозволяє запровадити належне управління публічними фінансами та публічними послугами. Це право є практичним засобом, що дозволяє громадянам контролювати дії уряду та підвищувати прозорість держави, підзвітність публічних службовців та виборних посадових осіб.

Доступ до інформації був визнаний ключовим елементом сталого розвитку після прийняття Декларації Ріо в 1992 році [1]. Через десятиліття, у 2002 році, під керівництвом всесвітньої групи вчених з метою надання необмеженого доступу до інформації для громадськості був започаткований Рух відкритого розвитку. Такий розвиток був визнаний важливим для забезпечення вільного обміну знаннями та ресурсами для впливу на суспільство та розвитку творчості [2]. На думку представників Руху відкритого розвитку, доступ до публічної інформації є важливим інструментом, що дозволяє змусити державних чиновників та уряд дотримуватися прозорості та підзвітності [2]. Інформація дає можливість населенню контролювати дії держави та дізнаватися більше про те, як рішення ухвалюються від його імені державними чиновниками. Інакше кажучи, в такий спосіб громадяни беруть участь у процесі оцінки державних службовців.

У 2015 році усіма 193 державами-членами ООН був схвалений Порядок денний сталого розвитку на період до 2030 року. Цей Порядок

денний, який є 15-річним планом дій, «аби покінчити з бідністю, захистити планету та забезпечити процвітання для всіх, одночасно зміцнюючи загальне мир у більшій свободі» – визнав доступ до інформації необхідним сприятливим механізмом для прозорого, підзвітного та спільного врядування, верховенства права та мирних суспільств», як це втілено в Цілі сталого розвитку (ЦСР) № 16: «Мир, справедливість та міцні інституції» [3]. При цьому Завдання 16.10 закликає держави «забезпечувати доступ громадськості до інформації та захищати основні свободи відповідно до національного законодавства та міжнародних угод» [3].

Сталий розвиток вимагає єдності трьох основних елементів: економічного розвитку, захисту довкілля та соціальної справедливості. Таким чином, ЦУР мають бути інтегровані та поєднувати у собі всі три елементи. Для успішної інтеграції цих елементів та забезпечення досягнення поставленої мети громадськості повинен бути наданий вільний доступ до відповідної інформації. Крім того, використання альтернативних технологій також гарантує, що громадськість ухвалить обґрунтоване рішення щодо ЦСР та інших питань, які їх стосуються. Крім того, громадянам необхідне навчання певним процесам та продуктам, які впливають на їх засоби до існування; цю інформацію вони потім зможуть застосувати у місцевих обставинах. Основна проблема у цьому пошуку, як слушно зазначає М. Мейв, полягає в тому, що інформація розосереджена, а не консолідована [4].

Варто погодитись із думкою Дж. Мамтора та П. Панді про те, що розширення доступу до інформації є основою грамотності у світі [5]. З іншого боку, грамотність є найважливішим елементом сталого розвитку. Підвищення доступності даних та інформації, а також співпраця з місцевими спільнотами забезпечують кращий розподіл та використання ресурсів. Таким чином, у прагненні покращити умови життя людей у всьому світі, ЦУР повинні включати спроби розширити доступ до даних та інформації для сталого розвитку. Громадський доступ до інформації та баз даних має важливе значення для розвитку будь-якого регіону чи країни, оскільки він гарантує, що громадяни приймають обґрунтовані рішення та беруть свідому участь в ініціативах щодо розвитку. Цікаво, що бібліотеки є важливим інститутом, який розширює доступ до інформації для громадськості в усьому світі. Перевага бібліотек полягає в тому, що вони легко доступні для спільнот та надають навички та інформацію в епоху цифрових технологій. Крім того, на сьогодні, в контексті доступу до інформації, істотно зросла важливість захисту прав журналістів, оскільки їхня діяльність має вирішальне значення для надання необхідної для громадськості інформації.

Міжурядова група експертів щодо показників досягнення ЦСР (МГЕ-ЦСР) розробила систему класів чи рівнів для класифікації кожного

показника ЦСР на основі його методологічної розробленості й доступності даних на глобальному рівні. Багаторівнева система допомагає відстежувати якість і доступність даних, дозволяючи краще розуміти й усувати прогалини при досягненні ЦСР.

Показники рівня I – показники із встановленою на міжнародному рівні методологією та стандартами, за якими країни регулярно збирають дані у не менш ніж 50 % країн та чисельності населення в кожному регіоні, де є актуальним показник. У свою чергу, показники рівня II – це показники з наявними та встановленими на міжнародному рівні методологією та стандартами, але дані щодо яких збираються нерегулярно.

У 2015 р. 38-я Генеральна конференція ЮНЕСКО оголосила 28 вересня Міжнародним днем загального доступу до інформації. Завдяки співробітництву ЮНЕСКО із державами-членами, органами ООН та Африканським громадянським суспільством на 74-й Генеральній Асамблеї ООН у жовтні 2019 р. статус святкування був підвищений до рівня Дня ООН.

Така динаміка супроводжувала й посилювала конкретні кроки щодо відстеження прогресу у сфері доступу до інформації. У 2016 р. Статистичною комісією ООН був узгоджений і в 2017 р. схвалений Генеральною Асамблеєю ООН Показник ЦСР 16.10.2 [6]. Цей показник демонструє прийняття і дію конституційних, законодавчих та/або політичних гарантій доступу громадян до інформації згідно зі ст. 19 Загальної декларації прав людини та ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

Концептуально «доступ громадян до інформації» означає наявність ефективної системи, що відповідає правам громадян на пошук та отримання інформації, зокрема тієї, що належить органам публічної влади чи їхнім представникам. У деяких існуючих концепціях та документах, визнаних на міжнародному рівні, згадуються принципи доступу до інформації, у т.ч. наявність правових рамок з положеннями щодо доступу до інформації, такими як обов'язок державних органів надавати інформацію (у т.ч. з власної ініціативи); механізм нагляду та оскарження; належний порядок ведення документації тощо. Дані принципи доступу до інформації часто певною мірою відображені в законах та/або політиках про свободу інформації або право на інформацію.

Рада з прав людини у своїй резолюції 2020 року щодо свободи думки та вираження поглядів (Генеральна Асамблея А/HRC/RES/44/12) на своїй 44-й черговій сесії визнала, що «органи державної влади повинні прагнути зробити інформацію доступною, незалежно від того, чи інформація публікується завчасно в електронному вигляді або надається за запитом...» Згодом Радою було розроблено елементи відповідних законів і практик..

З точки зору Порядку денного на період до 2030 року, доступ до інформації має вирішальне значення для розширення можливостей

громадськості для прийняття рішень, притягнення урядів до відповідальності, оцінки державних службовців у виконанні та моніторингу ЦСР, а також для сприяння ефективній участі громадськості.

Це було добре підтверджено під час пандемії COVID-19, яка позначена зростаючим суспільним попитом на точну, своєчасну та надійну інформацію. Потреба у відкритості, прозорості та підзвітності ніколи не була такою сильною. Там, де громадянський простір звужувався, а дезінформація та дезинформація розширювалися, доступ до інформації допоміг врівноважити ситуацію, відіграючи роль інструменту прозорості, за допомогою якого громадськість могла реалізувати своє право на інформацію. Це сприяло участі громадськості та сприяло залученню громадян у відповідь на кризу.

29-а сесія Міжурядової ради Міжнародної програми розвитку комунікацій ЮНЕСКО (МПРК) наполягала, щоб свобода вираження поглядів поряд із питаннями вільних, незалежних і плюралістичних ЗМІ була інтегрована до Порядку денного у сфері освіти після 2015 р. Кінцева розробка Завдання 16.10 ЦСР, а також Індикаторів 16.10.1 та 16.10.2 фактично була сукупним результатом активної діяльності МПРК спільно з іншими агентствами ООН та організаціями громадянського суспільства, включаючи Глобальний форум щодо розвитку ЗМІ (ГФРЗ).

Після схвалення рамок ЦСР у 2017 році Генеральною Асамблеєю ООН агенцією-зберігачем індикатора 16.10.2. було призначено ЮНЕСКО. Згідно з цим мандатом, ЮНЕСКО щороку проводить моніторинг і звітує Генеральному секретарю ООН про кількість країн, які приймають і впроваджують конституційні, законодавчі та/або політичні гарантії доступу громадськості до інформації, звертаючи увагу на обидва компоненти: «прийняття» і «впровадження».

ЮНЕСКО та її Інститут статистики (UIS) розробили методологію, яка допомагає вимірювати показник 16.10.2 і звітувати про нього. ЮНЕСКО вважає, що коли країни беруть участь у самооцінюванні за допомогою опитування, вони можуть виявити власні прогалини в плані виконання законів щодо ДДІ та краще розробити стратегію для майбутніх покращень.

У пілотному опитуванні ЮНЕСКО, проведеному в 2019 році, взяли участь 43 країни. Висновки були представлені на паралельному заході під час політичного форуму високого рівня ООН у липні 2019 року. Згодом інструмент опитування було вдосконалено для повного розгортання у 2020 році, а згодом – удосконалено для циклу 2021 року.

Починаючи з пілотного етапу в 2019 році, опитування ЮНЕСКО не лише вимірює прогрес країн у досягненні цілі 16.10 ЦСР. Багато місцевих учасників, у т.ч. наглядові органи щодо доступу до інформації та представники громадянського суспільства, були мобілізовані для встановлення зв'язків між собою для збору даних для опитування. Деякі

країни також використовували зібрану інформацію, щоб визначити сфери покращення. Таким чином, опитування сприяє не тільки оцінці індикатора ЦСР 16.10.2, але й забезпечує впровадження організаційно-правових механізмів доступу до інформації.

У 2019 р., за результатами звітності ЮНЕСКО Генеральному секретарю ООН за попередні роки, показник 16.10.2 було підвищено з рівня II до рівня I – найвищого рівня в системі класифікації, розробленою для оцінки показників ЦСР. Таке підвищення було погоджене Міжустановчою групою експертів щодо показників досягнення ЦСР (МГЕ-ЦСР) у жовтні 2019 р. Зміна категорії означає, що у держав-членів тепер є ще одна причина для включення показника 16.10.2 до своїх власних стратегій моніторингу ЦСР.

З моменту прийняття ЦУР вони стали відігравати центральну роль у розвитку міжнародних корпорацій та реалізації своїх національних програм. Проте це може стати реальністю без акценту на доступі до інформації. Доступ до інформації також став важливим інструментом захисту прав людини та розширення можливостей громадян приймати обґрунтовані рішення щодо свого розвитку. Крім того, інформація, доступна громадськості, необхідна для ефективного моніторингу та притягнення відповідальних осіб до відповідальності за прогрес у досягненні ЦУР. Показником успіху у забезпеченні розширеного доступу до інформації є кількість країн, які успішно приймають та реалізують політику, а також законодавчі та конституційні гарантії, що дозволяють громадськості отримати доступ до інформації.

Завдяки підтримці різних донорів МПРК ЮНЕСКО змогла сприяти ініціативам з розвитку потенціалу та зусиллям з підвищення обізнаності в кількох країнах, таких як Гана, Ефіопія, Індонезія, Кот-д'Івуар, Марокко, Монголія, М'янма, Руанда, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Шрі-Ланка, Таїланд, Тунісі а також у регіоні Латинської Америки. Цей напрямок дій було здійснено завдяки співпраці з уповноваженими з питань інформації (інформаційними омбудсменами) та їхніми мережами, такими як Міжнародна конференція уповноважених з інформації та Red de Transparencia y Acceso a la Informacion¹.

Огляд спеціальної літератури дозволяє стверджувати, що інформація відіграє важливу роль у забезпеченні успіху досягнення ЦУР у різний спосіб. Успіх цієї ініціативи залежить від спільних зусиль різних установ та окремих осіб. Громадськість є однією із зацікавлених сторін у

¹ Transparencia y Acceso a la Informacion (Мережа прозорості та доступу до інформації) – міжнародний форум, що складається з іbero-американських органів влади, відповідальних за гарантування права на доступ до інформації, метою якого є підтримання постійного та офіційного простору для діалогу, співпраці та обміну знань і досвіду серед своїх членів. Заснована в 2011 році за підтримки Світового банку; наразі налічує загалом 42 члени з 18 іbero-американських країн.

досягненні ЦСР і має брати участь у процесах прийняття рішень на всіх рівнях. Однак для досягнення успіху їм має бути надана відповідна інформація, що дозволяє приймати обґрунтовані рішення. Важливу роль у даному аспекті відіграють професійні журналісти, а також публічні бібліотеки, присутні у всьому світі, оскільки вони є джерелом інформації, що сприяє розвитку.

ООН через ЮНЕСКО забезпечила відстеження та документування зусиль щодо надання громадськості доступу до інформації. У такий спосіб ООН забезпечує дотримання країнами встановлених критеріїв надання доступу до інформації.

ЦСР мають забезпечити співпрацю між приватним сектором, урядами, громадянським суспільством та освітніми установами. У всьому світі робилися численні спроби запропонувати розв'язання складних проблем, що торкаються населення. Однак ці зусилля стають марними через відсутність інформаційної інтеграції, особливо суспільного доступу до інформаційно- комунікаційних технологій.

Список використаних джерел:

1. Putting Rio Principle 10 into action: an implementation guide. Nairobi: UNEP, 2015. 164 p. URL: <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/story/unep-implementing-principle-10-rio-declaration> (дата звернення: 05.06.2024).
2. Open Development. Access to Information and the Sustainable Development Goals. Report. July 2017 / ARTICLE 19 Free Word Centre. London: ARTICLE 19, 2017. 44 p. URL: <https://www.article19.org/wp-content/uploads/2017/07/Open-Development-Access-to-Information-and-the-SDGs-2017.pdf> (дата звернення: 03.06.2024).
3. Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development. A/RES/70/1. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).
4. Maeve M. The right to information in international human rights law. *Human Rights Law Review*. 2013. Vol. 13(1). P. 25-55.
5. Mamtora J., Pandey P. Identifying the role of open access information in attaining the UN Sustainable Development Goals. *IFLA WLIC 2018. Transform Libraries, Transform Societies in Session 205 - Asia and Oceania*. Kuala Lumpur, 2017. URL: <https://library.ifla.org/id/eprint/2110/1/205-mamtora-en.pdf> (дата звернення: 05.06.2024).
6. UNESCO launches SDG survey on access to information at the UN. URL: https://en.unesco.org/sites/default/files/unpacking_indicator16102.pdf (дата звернення: 05.06.2024).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розвадовський Володимир Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного,
міжнародного та адміністративного права
навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Інститут представництва, як правова категорія, історично складався, починаючи з 60-х років минулого століття. Це зумовлювалось тим, що держава, суспільство, а також правовідносини, які між ними розвивались, потребували більш якісного регулювання, а також і відповідної системи захисту цих правовідносин [1].

На сьогоднішній день значення ролі інституту представництва все більше зростає у рамках кожної процесуальної галузі права, включаючи і конституційне провадження. Особливо, після судової реформи 2016 року із внесенням зміни до закону України «Про Конституційний Суд України» та запровадженням інституту конституційної скарги роль представників набуває все більшої ваги та потребує більш детального дослідження. Насамперед, глибше дослідити правовий статус таких суб'єктів, як Постійний Представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України та Представник Президента України у Конституційному Суді України, а особливу увагу приділити представникам як особам, які уповноважені представляти сторін під час конституційного провадження. Адже на сьогоднішній день сам інститут представництва є мало досліджений, як і його проблематика. Запровадження інституту конституційної скарги в Україні є важливим кроком на шляху вдосконалення українського законодавства щодо відповідності його європейським стандартам у сфері захисту прав людини та їх об'єднань. Питання надання правової допомоги в конституційному судочинстві набуває великої актуальності, що зумовлює необхідність дослідження цього правового інституту [2, с. 156].

Якщо звернутись до досвіду деяких зарубіжних країн, зокрема таких, як Австрія, Італія, Люксембург, Монако, то побачимо, що вимога бути представленим адвокатом у разі подання конституційної скарги суб'єктами подання є обов'язковою [3, с. 108]. Також заслуговує на увагу досвід такої країни, як Чехія, де відповідно до ст. 29 Закону «Про Конституційний Суд» від 16 червня 1993 року представником учасника в провадженні в Конституційному суді Чеської Республіки може бути тільки адвокат, до того ж учасник може мати тільки одного представника [4].

Більш жорстокі кваліфікаційні вимоги до представників в конституційному провадженні встановлює румунський законодавець, який у п. 5 ст. 30 Закону «Про організацію та функціонування Конституційного Суду» від 18 травня 1992 року вказує на те, що сторони можуть бути представлені лише адвокатами, які мають право виступати перед Верховним судом касації та правосуддя [5]. Отже, до конституційного провадження в даній ситуації допускаються адвокати з вищим рівнем кваліфікації та володінням навичок щодо захисту прав і свобод особи.

Дещо лояльнішим є німецький законодавець, який право на здійснення представництва в конституційному провадженні надає не тільки адвокатам, але й іншим наперед визначеним категоріям суб'єктів. Так, представником у конституційному судочинстві за законодавством ФРН, крім адвоката, може бути й викладач права в державному університеті або визнаного державою університету країни – члена ЄС (ст. 22 Закону «Про Федеральний конституційний суд» від 3 грудня 1951 року) [6].

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що у більшості наведених країн участь адвоката є обов'язковою і вимоги до адвоката, що представляє особу у конституційному судочинстві є на порядок вищими ніж до інших адвокатів. Тому на нашу думку, враховуючи практику іноземних держав, їх досвід та порівняння із сучасним станом законодавства України можна виділити перелік проблем інституту адвоката у конституційному провадженні, які існують на сьогоднішній день та запропонувати шляхи їх подолання. На нашу думку, основною проблемою на сьогоднішній день, є те, що законодавець не приділяє належної уваги адвокату, як учаснику у конституційному судочинстві. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» видами адвокатської діяльності є: представництво інтересів фізичних та юридичних у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами. І це єдина згадка про адвоката в конституційному судочинстві.

За результатами аналізу Закону України «Про Конституційний Суд України» та Регламенту Конституційного Суду України можна констатувати, що наявність адвоката як представника особи ними не регламентується. Стаття 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» тільки вказує на можливість залучення уповноваженої особи, що діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу, але не вказує, що цією особою повинен бути адвокат.

Хоча зі зміною процесуального законодавства України і започатковується адвокатська монополія, але і в даному випадку законодавець упустив питання адвокатів саме у конституційному судочинстві. У перехідних положеннях до Конституції України

закріплюється поетапний механізм такої монополії. Так, представництво виключно адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року.

На жаль, поза увагою українського законодавця і у цьому випадку залишилось конституційне судочинство, що певною мірою ускладнює процедуру реалізації конституційної норми щодо представництва особи в суді виключно професійним представником тобто адвокатом [7, с. 110].

Також, на відмінну від таких держав, як Німеччина або Румунія, законодавець не встановлює ніяких кваліфікаційних вимог до особи, яка здійснює представництво в Конституційному суді. Оскільки представництво особи в конституційному провадженні – процес не з простих, то і вимоги до особи адвоката повинні бути підвищені. Тобто в законодавстві повинна бути прописана норма, в якій би зазначалось, що адвокат повинен володіти певними спеціальними навичками, вміннями та знаннями і тільки тоді він може бути допущений до участі в конституційному провадженні.

Крім відсутності кваліфікаційних вимог щодо особи представника в конституційному провадженні, український законодавець не встановлює навіть приблизного переліку його процесуальних прав і обов'язків. Не отримав чіткого врегулювання й порядок посвідчення повноважень такого представника. Лише буквальний аналіз окремих положень Закону України «Про Конституційний Суд України» (п.2 ч.2 ст. 39, п.2 ч.2 ст. 42, ч.4 ст. 54) і Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ч.3 с. 26) дає можливість дійти висновку, що таке представництво повинно здійснюватися на підставі доручення [7, с. 111].

Отже, враховуючи вищесказане, можна було б запропонувати:

- 1) внести зміни до законодавства щодо обов'язкової участі адвоката у конституційному провадженні та визначення його як єдиної особи, яка може здійснювати представництво;
- 2) закріпити на законодавчому рівні перелік кваліфікаційних вимог до особи, яка може здійснювати представництво суб'єкта подання конституційної скарги;
- 3) передбачити перелік процесуальних прав та обов'язків адвоката у конституційному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Селіванов А. О. Представник і представництво у конституційному та загальному судочинстві. URL: <https://www.lawyer.org.ua/?w=p&i=12&d=456>.
2. Юрійчук І. Конституційна скарга та особливості реалізації права на правову допомогу в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №5. С. 156-160.
3. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до

конституційного правосуддя: монографія. Харків: Право, 2013. 424 с.

4. Zákon o Ústavním soudu ze dne 16 června 1993 № 182/1993. URL: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-182>.

5. Privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale : Lege din 18 mai 1992 № 47. URL: <https://www.ccr.ro/Legea-nr-471992>.

6. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (BVerfGG) aus 01.08.1959. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bverfgg/gesamt>.

7. Заборовський В.В., Жежихова М. Особливості правового становища адвоката в конституційному судочинстві. *Конституційно-правові академічні студії*. 2016. № 1. С. 109-117.

ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

Цибань Артем Андрійович,

кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Домашнє насильство є однією з нагальних проблем транскордонного характеру яке потребує суттєвої уваги суспільства та вдосконалення дієвих шляхів правового регулювання засобів захисту відповідної сторони. Не виключенням у контексті зростання випадків домашнього насильства є Україна, яка відповідно до відкритих статистичних даних показує на превеликий жаль стрімке зростання. Лише за офіційними даними Національної поліції України було зареєстровано понад 291 тисячу фактів домашнього насильства. Це на 20% більше, ніж у 2022 році. Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень збільшилась на 80% (з 1498 до 2701). Окрім того, виявлено на 36% більше адміністративних правопорушень. За прогнозами Аналітичного центру МВС України на 2024 рік очікується збільшення кількості адміністративних правопорушень до 21%, а кримінальних до 30% [1]. Одним із шляхів подолання вказаної проблеми можна почути пропозиції щодо створення спеціальних судів/органів державної влади для розгляду саме справ пов'язаних із домашнім насильством, надавши таким чином певної особливості (пріоритетності) вказаній проблемі з боку держави [6, с. 121].

Слід підкреслити, що вказана проблема супроводжується продовженням збройної агресії проти України, що у свою чергу обумовило потік українських біженців (переважно жінок з дітьми) за кордон, у першу

чергу в країні ЄС. Однак, незважаючи на вказану обставину, питання захисту фізичних осіб від домашнього насильства, особливо в рамках цивільних та адміністративних справ, не втрачає свою актуальність. Більш того, вказана парадигма створює нову проблематику щодо створення та вдосконалення дієвих транскордонних механізмів засобів захисту від домашнього насилля, зокрема громадян України які перебувають в країнах ЄС, зокрема на території Республіки Польща, де по офіційним оцінкам знайшли прихисток близько мільйона українців.

Україна не є членом Європейського Союзу, а отже дія нормативно-правових актів ЄС, зокрема Регламенту (ЄС) 606/2013 від 12 червня 2013 року, на неї не розповсюджується. Відповідно до українського внутрішнього законодавства в рамках зближення та гармонізації внутрішнього законодавства із законодавством ЄС було створено певний механізм покликаний захищати від вчинення домашнього насилля. Одним з таких нормативно-правових актів є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», відповідно до якого можуть бути встановлені наступні заходи протидії домашньому насильству: 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника; 2) обмежувальний припис стосовно кривдника; 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників [3]. У контексті цивільно-правового, або адміністративного підходу до вирішення даного питання, особливу увагу викликають вищезазначені перші два заходи. Так, терміновий заборонний припис стосовно кривдника у своєму змісті може містити такі заходи як: 1) зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; 2) заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; 3) заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою [5]. При цьому, вказаний припис разом із наведеними заходами захисту потерпілої сторони не може розглядатися у контексті дії Регламенту (ЄС) 606/2013 в межах країни Європейського союзу через те, що належними та єдиними суб'єктом його застосування виступають підрозділи органів Національної поліції України шляхом оформлення відповідного документу строком його дії до 10 днів. У той час як відповідно до Регламенту (ЄС) 606/2013, а саме п. 13 органи поліції не повинні вважатися належними суб'єктами видачі документу (сертифікату) із встановленими обмежувальними заходами у розумінні вказаного Регламенту [2].

Попри не єдину відмінність вказаного заходу, більшої уваги все ж таки заслуговує саме наступний захід – обмежувальний припис стосовно кривдника. Даний припис передбачає низку обмежувальних заходів, серед яких зокрема: заборона наблизитися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою; заборона вести листування, телефонні

переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб, заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; тощо (ч. 2 ст. 26 Закону України «Про протидію та запобігання домашньому насильству») які можуть бути застосовані судом в рамках окремого (непозовного) провадження цивільного процесу за заявою чітко визначених категорій осіб, про що також свідчить ст. 350-2 Цивільного процесуального кодексу України [4].

Однак, вказані внутрішні нормативно-правові акти оперують термінами «постраждала особа», «кривдник», «заінтересована особа», більше того в них згадується те, що звернутись із такою заявою є можливим якщо особа вже постраждала від домашнього насильства, тим самим ніби підкреслюючи той факт, що передбачені заходи та протидії домашнього насильства можуть бути застосовані лише як наслідок вчинюваного протиправного діяння, унеможливаючи їх превентивне застосування за наявності таких певних ризиків. Доволі показовим у цьому аспекті є визначення Регламентом (ЄС) 606/2013 особи яка створює відповідний ризик «person causing the risk» як фізичну особу на яку покладено одне або декілька обмежувальних обов'язків, тим самим розширюючи суб'єктний склад до фізичних осіб які не лише спричиняють певні негативні наслідки, а й створюють ризик вчинення домашнього насильства, коли фізична та психологічна цілісність іншої «потерпілої» особи може бути під загрозою.

Отже, вказані розбіжності не єдиними, однак вони зумовлюють необхідність ґрунтовного дослідження вказаних правових явищ, а також удосконалення механізмів їх взаємної реалізації. Україна та Республіка Польща мають міжнародний двосторонній договір про взаємну правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах [3]. Однак, можливість його застосування у вказаних випадках та його кореляційний зв'язок із положеннями внутрішнього законодавства України та Регламенту (ЄС) 606/2013 у випадках захисту осіб від домашнього насильства у цивільних та адміністративних справах потребує комплексного аналізу. Тим паче, у контексті вирішення питання необхідності розповсюдження дії Регламенту (ЄС) 606/2013 на громадян України у Республіці Польща та інших країнах ЄС з метою належного захисту їх особистих немайнових прав та запобігання зростання випадків домашнього насильства через відсутність єдиного підходу до вирішення вказаної проблематики.

Список використаних джерел:

1. В Україні на 47% зросла кількість звернень щодо домашнього насильства. *Офіційний веб-сайт Рогатинської міської ради*. URL: <https://www.rmtg.gov.ua/ua/sotsialnyi-zahyst1/84/152> (дата звернення:

28.05.2024).

2. Регламент (ЄС) 606/2013 від 12.06.2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R0606> (дата звернення: 28.05.2024).

3. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text (дата звернення: 28.05.2024).

4. Цивільний процесуальний кодекс України. Закон України від 18.03.2004 р. № 1618–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 28.05.2024).

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#n390> (дата звернення: 28.05.2024).

6. Науменко М.В. Цивільно-правовий захист постраждалих осіб від домашнього насильства в Україні та країнах Європи. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 117-123.

СЕКЦІЯ 4
ПРОТИДІЯ СУЧАСНИМ ЗАГРОЗАМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ:
ПРИВАТНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

**ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК НЕВИЗНАЧЕНОСТІ
У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВ ЩОДО ВІРТУАЛЬНИХ БЛАГ**

Вершигора Олександр Вікторович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Покладення засад рівності і справедливості в основу права можна спостерігати щонайменше з XVII століття в ідеях Джона Локка і Томаса Гоббса.

На сьогодні рівність і справедливість прийнято вважати “загальними принципами правової реальності” [1, с. 42-43].

Іншою важливою рисою права є його об’єктивність. На сьогоднішній день проблема об’єктивності права не лише не втратила актуальності, а навпаки посилилася. Має місце невідповідність законодавства об’єктивним вимогам права [2, с. 220].

Сама по собі “об’єктивність проявляється як властивість реальності бути незалежною від суб’єкта, а також здатність суб’єкта фіксувати реальність як незалежну від нього і його пізнання. Іншими словами, об’єктивність як категорія філософії вказує на існування феноменів, незалежних від людської свідомості” [2, с. 221].

В Україні та світі поширеними є явища лобізму, недобросовісної конкуренції, корупції, замовних досліджень і експертиз, які руйнують об’єктивність права.

У контексті розглядуваної теми прикладом руйнації об’єктивності права назвемо лобіювання на Європейському і світовому рівні визнання штучного інтелекту суб’єктом права, наділення його деліктоздатністю, що знайшло відображення у Резолюції з норм цивільного права щодо робототехніки від 16.02.2017 р. (2015/2013 (INL) Європарламенту [3], численних наукових статтях і дослідженнях.

Таке лобіювання з боку зацікавлених осіб не є новітнім явищем. Подібне спостерігалось у США на етапі виникнення віртуальних благ – речей і обладунків у багатокористувацьких мережових іграх. Розробники на той час просуvalи ідеї, що майже всі права на віртуальні блага належать їм, а спектр прав користувача є надзвичайно вузьким. [4, с. 8].

Станом на сьогодні в жодній країні світу штучний інтелект не

визнається як суб'єкт правовідносин, а виступає їх об'єктом [5, с. 194].

У вітчизняній правовій науці домінує концепція штучного інтелекту як об'єкта цивільного права. Зокрема, Є.О. Мічурін розгорнуто аргументує неможливість і неприродність застосування до штучного інтелекту теорії суб'єкта цивільного права [6, с. 69-71]. А І.Є. Якубівський, підтримуючи зазначене бачення, відзначає істотний прогрес у програмних і нормативних документах ООН та ЄС щодо просування концепції штучного інтелекту саме як об'єкта цивільного права [7, с. 358].

Розхитування концептуальної визначеності і затягування її об'єктивізації у правових нормах спричинило до щонайменше трьох блоків проблем, які є нерозв'язаними у сфері застосування штучного інтелекту і безпосередньо впливають на здійснення прав щодо віртуальних благ.

Соціальні мережі або цифрові середовища, якщо послуговуватися термінологією Закону України “Про цифровий контент та цифрові послуги” [8], Youtube, Instagram, Meta, TikTok та інші використовують штучний інтелект для інтеграції контенту.

Алгоритми штучного інтелекту цифрових середовищ є недосконалими, зазнають постійних змін, а також свідомого втручання з боку володільця цифрового середовища.

Здійснюючи інтеграцію контенту у цифрове середовище, користувач позбавлений будь-яких юридичних обов'язків з боку володільця такого цифрового середовища стосовно результатів інтеграції – того, на скільки контент буде поширений у цифровому середовищі й у який строк.

Для такої невизначеності існують об'єктивні передумови, адже контент пропонується іншим користувачам (споживачам) залежно від їхніх інтересів, активності й обсягів перегляду або “споживання контенту”.

Поряд із тим, на юридичному рівні відсутні жодні вимоги або гарантії того, що під час інтеграції до контенту у цифровому середовищі буде докладено рівну кількість програмно-апаратних заходів з боку цифрового середовища. Іншими словами, якщо двоє користувачів створять нові акаунти, завантажать подібний і рівнозначний контент, то інтеграція відбудеться неоднаково. Поширення контенту буде різне, строки поширення також відрізнятимуться.

Давно не є секретом існування внутрішніх закритих рейтингів акаунтів у цифрових середовищах, де відбувається інтеграція контенту. Ці рейтинги створюються самими алгоритмами штучного інтелекту й останній безпосередньо орієнтується на них під час інтеграції контенту.

Алгоритми штучного інтелекту у цифрових середовищах також здійснюють так зване розпізнавання змісту контенту. Результати розпізнавання безпосередньо впливають на інтеграцію контенту. Але чи є таке розпізнавання коректним в умовах недосконалості штучного інтелекту – питання залишається відкритим.

У професійному середовищі існує припущення, що алгоритми

штучного інтелекту побудовані таким чином щоб забезпечувати максимальну прибутковість цифрового середовища. Тобто, що рушійними силами у просуванні контенту є його здатність тягнути за собою або разом із собою рекламні оголошення, які є основним джерелом прибутку цифрового середовища для його володільця. На теперішній час невідомо, чи є такі припущення дійсністю, але в них ідеться про цілком закономірні речі, які заперечувати або забороняти неможливо і нелогічно.

Отже, першою проблемою є юридична і фактична невизначеність, відсутність базових правових принципів і понять щодо результатів інтеграції контенту до цифрових середовищ за допомогою алгоритмів штучного інтелекту.

Наступною проблемою в цій сфері є проблема відшкодування шкоди. Ця проблема вже є поміченою у наукових працях. Так, Є.О. Мічурін зауважує, що у випадку завдання шкоди штучним інтелектом існує проблема визначення суб'єкта, який повинен відшкодувати шкоду [6, с. 68].

У контексті розглядуваної теми варто звернути увагу, що правовий статус цифрових середовищ не є регламентований у той спосіб, щоб володільці середовищ повинні були відшкодувати власнику шкоду завданого втратою контенту, видаленого штучним інтелектом внаслідок збоїв у його роботі, або через помилковість алгоритмів. М.М. Великанова наголошує на нагальній потребі внесення до нормативних актів «спеціального делікту» як механізму відшкодування шкоди, завданого штучним інтелектом, а відповідальність покладати на оператора системи штучного інтелекту [9, с. 21]. У контексті цифрових середовищ, які самі по собі управляються алгоритмами штучного інтелекту, інтеграція контенту, створеного штучним інтелектом, концепція М.М. Великанової потребує додаткового уточнення.

Цифрові середовища, наприклад Youtube [10] і TikTok [11], вже зараз вживають заходів щодо обов'язкового позначення контенту, створеного штучним інтелектом, у тому числі через невизначеність відповідальної особи за зміст такого контенту.

Варто також зазначити про складнощі реальної оцінки завданої контенту шкоди, оскільки інтегрований у цифрове середовище контент може мати набагато більшу цінність, ніж неінтегрований. Так само як і результати інтеграції впливають на цінність контенту.

Неможливо здійснювати право, яке не є захищеним. Відсутність захисту прав на віртуальні блага після їхньої інтеграції до цифрових середовищ руйнує саму суть таких прав.

Третьою проблемою, яку варто виділити, є нечіткі формулювання щодо права особливого роду (*sui generis*), які містить ст. 33 Закону України «Про авторське і суміжні права» [12]. Як справедливо зазначає І.Є. Якубівський, невирішеним є питання про приналежність права

особливого роду (*sui generis*) на згенерований неоригінальний твір суб'єкту: власнику системи штучного інтелекту, користувачу-ліцензіату і якому саме ліцензіату у випадку, якщо їх багато [7, с. 359-360].

Як би не були організовані алгоритми штучного інтелекту цифрових середовищ, і якими недосконалими би вони не були, кожен користувач має право на рівність, справедливість, об'єктивність, на захист порушеного права.

Юридичне закріплення таких принципів до інтеграції контенту цифровими середовищами і взаємодії зі штучним інтелектом є необхідним для належного здійснення прав щодо віртуальних благ учасниками правовідносин. Відсутність такого роду вимог до цифрових середовищ разом із рештою позначених проблем створюють юридично значиму невизначеність у здійсненні прав щодо віртуальних благ і є перешкодою до інституційного розвитку правовідносин у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Оборотов Ю. Н. Філософія права і методологія юриспруденції. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. I. С. 41-43.
2. Костицький М. В.; Кушакова-Костицька Н. В. Об'єктивність права як реальність. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 2. С. 218-227.
3. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendation to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL)). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017IP0051> (дата звернення 27.05.2024)
4. Gilbert, Brendan James, Getting to Conscionable: Negotiating Virtual Worlds' End User License Agreements without Getting Externally Regulated (May 12, 2009). Buffalo Legal Studies Research Paper No. 1375408. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1375408> (дата звернення 27.05.2024)
5. Некіт К. Г. Штучний Інтелект: суб'єкт чи об'єкт правовідносин? *Учасники цивільних відносин: новації рекодифікації цивільного (приватного) права України : матеріали XIX наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 12 берез. 2021 р.)*. Харків : Право, 2021. С. 193-195.
6. Мічурін Є.О. Правова природа штучного інтелекту. *Форум права*. 2020. № 64(5). С. 67–75.
7. Якубівський І.Є. Цивільно-правовий режим об'єктів, згенерованих штучним інтелектом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. С. 355-361.
8. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10.08.2023 № 3321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3321-20> (дата звернення 27.05.2024).
9. Великанова М. М. Відшкодування шкоди, завданої використанням технологій штучного інтелекту, як спеціальний делікт. *Нове українське*

право. 2021. № 3. С. 17-21.

10. How we're helping creators disclose altered or synthetic content. URL: <https://blog.youtube/news-and-events/disclosing-ai-generated-content/> (date of the application: 04.06.2024).

11. Integrity and Authenticity. URL: <https://www.tiktok.com/community-guidelines/en/integrity-authenticity/#3>. (date of the application: 04.06.2024).

12. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення: 04.06.2024).

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У РОЗРІЗІ ОХОРОНИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Волощенко Ольга Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,

Справи про захист прав інтелектуальної власності є одним із пріоритетних напрямів реалізації цивільного судочинства на всіх рівнях ієрархії судової системи. Це пояснюється «присутністю» результатів інтелектуальної діяльності фактично у всіх сферах життя суспільства. Від побутового середовища (використання) до сфери обороноздатності держави (секретні винаходи) посягання та порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності обумовлюються значенням та високою вартістю останніх. Крім того, майнова цінність виключних прав на об'єкти інтелектуальної власності також створює додаткове підґрунтя для пошуку нових способів порушення виключних прав недобросовісними користувачами.

Здатність виключних майнових прав бути обороноздатними та мати майнову цінність створює підґрунтя для можливості розгляду даної категорії справ у контексті захисту права власності. Така позиція підтримується Європейським судом з захисту прав людини (далі - ЄСПЛ). Ключовим, в питаннях можливості віднесення спорів про порушення прав інтелектуальної власності до сфери порушення права власності є рішення «Anheuser-Busch Inc. проти Португалії». [2] Зазначене рішення резюмує позицію ЄСПЛ того, що питання охорони права інтелектуальної власності знаходяться під охороною положень статті 1 Протоколу 1 Конвенції про захист прав та основоположних

свобод людини, а також окремі тонкощі визнання виключних прав майном суб'єкта права.

Фабула справи передбачає наявність спору між компаніями щодо можливості використання торговельного знаку. Судом було встановлено, що Компанія-заявник на момент подачі заяви до ЄСПЛ не була законним право володільцем виключних майнових прав на індивідуалізуючі позначення, оскільки тривала процедура реєстрації прав на такий об'єкт. Оскільки виникнення виключних майнових прав на індивідуалізуючі позначення потребують проходження реєстраційної процедури. Сам факт тривалого використання знаку, проведення відповідної підготовки до реєстрації та використання а також подання заявки на реєстрацію, *de jure*, не є підтвердження виникнення та існування виключних майнових прав на торговельний знак. Крім того, на момент подання заяви також було зафіксовано видання судового наказу про відміну раніше проведеної реєстрації торговельної марки Anheuser Bear. З огляду вищезазначених обставин справи ЄСПЛ дійшов висновку про відсутність ознак порушення Статті 1 Протоколу 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1]

Таким чином, підхід європейської судової інстанції віднесення охорони права інтелектуальної власності до сфери охорони права власності не є абсолютним. Розбір позиції ЄСПЛ у зазначеному рішенні вказує на необхідність встановлення того, коли право майнове право на охорону об'єкта інтелектуальної власності перетворюється на майно у контексті статті 1 Протоколу 1 до Конвенції.

Фрагментарне дослідження вищезазначеного рішення надає належного рівня підґрунтя для формування вітчизняної судової практики в питаннях розгляду справ про порушення прав інтелектуальної власності на торговельні марки. Враховуючи положення ч.4 ст. 10 ЦПК України [3] використання практики ЄСПЛ в якості джерела права сприятиме формуванню єдиної судової практики та попередження випадків неоднозначного тлумачення і розуміння правових ситуацій на стадії судового вирішення останніх.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.06.2024).

2. Case *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal* (№ 73049/01) Електронний ресурс. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}).

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 04.06.2024)

ЯВНО НЕУБҐРУНТОВАНА ПОЗОВНА ЗАЯВА У ПОЛЬСЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Врубель Олександр,

к.ю.н., LL.M., кафедра цивільного процесу,
керівник Школи українського права,
факультет права та адміністрації,
Ягеллонський університет у Кракові, Польща

Інститут явно безпідставної позовної заяви (польськ. *powództwo oczywiscie bezzasadne*) можна знайти в двох місцях у польському Цивільному процесуальному кодексі, а саме в ст. 191¹ в позовному провадженні та в ст. 514 § 2 у окремому провадженні. Формулювання цих статей дещо відрізняються, але мета як ст. 191¹, так і ст. 514 § 2 та ж сама [1].

Стаття 191¹ була запроваджена до Цивільного процесуального кодексу у 2019 році, тоді як стаття 514 § 2 була запроваджена ще у 1964 році, тобто в рік прийняття Цивільно процесуального кодексу. Як можна прочитати в робочих документах щодо законопроєкту про запровадження явно необґрунтованих позовів, це відповідь на велику кількість позовів, які за своїм змістом явно необґрунтовані і тим самим є проявом фіктивного пошуку правового захисту. Відповідно, запроваджені зміни були покликані мінімізувати час і навантаження на суд. Якщо коротко, то такий позов надходить до суду і тоді суд, проаналізувавши його, приходить до висновку, що він є явно необґрунтованим, і виносить ухвалу про відмову у відкритті провадження без будь-якого додаткового повідомлення потенційних відповідачів. Як наслідок, ми маємо герметичну (спрощену) процедуру розгляду таких справ. У справах окремого провадження ситуація дещо інша, оскільки ухвала про відмову в задоволенні позову вручається сторонам у справі лише у випадку, якщо позивач подав апеляційну скаргу [2].

Надзвичайно важливим є визначення того, яка саме вимога вказує, що позовна заява є явно необґрунтованою. Оскільки її наявність призводить до обмеження конституційного права на судовий захист, врегульованого у ч. 1 статті 45 конституції Польщі, то суддя, оцінюючи позов, повинен керуватися настановою про те, що будь-який сумнів є запереченням явно необґрунтованого характеру позову. Розуміючи таким чином явну необґрунтованість позову, слід її тлумачити вузько і обережно. Відповідно до ч. 1 ст. 191¹, позов є явно необґрунтованим, якщо зі змісту позову, доказів і фактичних обставин справи вбачається, що позов є явно необґрунтованим і тому не може бути задоволений заходами до забезпечення позову, які має вжити головуючий суддя. У випадку явно

необґрунтованих дій використовується так званий «тест юриста», тобто якщо, на думку юриста, процесуальна дія жодним чином не заслуговує на увагу суду через юридичні та фактичні аспекти, то позовна заява буде явно необґрунтованою [3].

У такій ситуації: головуючий суддя виносить ухвалу про передачу справи на закриті слухання і фактично відмовляє у відкритті провадження у справі, одночасно готуючи мотиви ухвали *ex officio* [4, с. 186].

Метою встановлення явно необґрунтованості позову не повинно бути позбавлення заявника права на доступ до суду. З метою забезпечення мінімального рівня правового захисту позивача, ухвала не вручається відповідачу. Крім того, як вже згадано мотиви рішення наводяться *ex officio*. Вони не повинні охоплювати всі обставини справи. Достатньо вказати основні причини, чому суд вважає, що позовна заява є явно необґрунтованою.

У ст. 514² законодавець використав формулювання: «якщо зі змісту заяви зрозуміло, що, що заявник не має права його подавати». У такому випадку суд відхиляє заяву на закритому засіданні. Відсутність права є очевидною, коли немає потреби робити висновки щодо питання про наявність у заявника права на захист, і тому відсутність права на захист можна встановити лише з тверджень заявника, які представлені у заяві. Якщо очевидна відсутність права на участь у справі очевидна вже на початковій стадії справи, то відмова розгляду заяви у закритому судовому засіданні може бути здійснена без вручення заяви іншим учасникам провадження. Водночас, відмова розгляду заяви може бути здійснена і на подальших етапах окремого провадження у зв'язку з очевидною відсутністю у заявника права на його проведення. При цьому вона можлива вже після засідання [5].

Після мериторичного опису базових рис явно необґрунтованої заяви слід також представити судову практику щодо неї.

Для прикладу, у справі 2020 року, яка розглядалася в Апеляційному суді міста Гданська [6.], у позові проти в'язниці в С. позивач М. вимагав виплати 100 000,00 злотих (23 000,00 євро) в якості компенсації за порушення особистих прав, у т.ч.: тортури шляхом введення чіпа, ймовірно, за допомогою шприца та використання його до підслуховування М.

Суд відхилив усі вимоги до місця позбавлення волі одну за одною, але найбільш цікаве обґрунтування було надано щодо позову про введення чіпа і його використання для стеження за позивачем. Суд зазначив: що стосується питання імплантації та прослуховування адміністрацією в'язниці, то позиція позивача не має логічного обґрунтування і не має жодних раціональних підстав. Суд вказав, що такі твердження є типовими для психотичних синдромів параноїдального типу, які характерні для перебігу шизофренії. Таким чином, навіть без висновку експерта-психіатра

можна встановити, виходячи лише зі змісту скарги, що позивач хворий, а тому абсурдні твердження, висунуті ним щодо імплантату, є необґрунтованими. Якщо, з іншого боку, буде встановлено, що позивач є здоровою людиною, то висунуті ним аргументи є тим більше необґрунтованими, оскільки його позиція буде свідчити лише про бурхливу фантазію позивача і бажання отримати фінансову вигоду, без будь-якого раціонального підґрунтя, заснованого на чинному законодавстві.

Друга група справ, ймовірно найбільша за кількістю, – це позови, в яких стверджується про змову суддів, адвокатів та прокурорів. Наприклад, у справі, що розглядалася в Апеляційному суді міста Білосток [7], С. у позові проти Державної скарбниці – окружного суду в Х., вимагала виплати суми в розмірі 10 000 злотих (2300 євро) в якості компенсації. В обґрунтування свого позову вона стверджувала, що її справа, яка була закрита, була розглянута неправильно в результаті картельної змови між адвокатами, прокурорами та суддями. У рішенні від 13 серпня 2021 р. районний суд у Білостоці відхилив позов як явно необґрунтований. На думку суду, хоча позивачка використала низку епітетів на адресу працівників відповідача, вона не надала жодних доказів на підтвердження своїх тверджень. Сам позов стосувався спроби скасувати рішення Окружного суду в м. Ломжі (всупереч очікуванню позивачки) як таке, що було прийняте з порушенням чинного законодавства. Позивачка стверджувала про низку процесуальних порушень, включаючи відсутність доказів, тиск і залежність «ззовні», які вона послідовно і категорично вбачала в діях відповідача.

Конструкція як і практика правозастосування явно необґрунтованої позовної заяви показують, що це потенційно небезпечний інструмент, який значно обмежує право до суду. Однак законодавець передбачив додаткові гарантії, такі як наведення мотивів ухвали, що у свою чергу відкриває дорогу до звернення до суду другої інстанції з апеляційною скаргою. На практиці – це інструмент, який потенційно мав бути придатним у справах про строки давності, а став інструментом реагування на велику кількість справ, а спрощена можливість перевірки характеру справи судом другої інстанції значно зменшує ризик порушення конституційних принципів.

Список використаних джерел:

1. Żyznowski T. Komentarz do artykułu 191(1). Wiśniewski T. *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Tom I. Artykuły 1–366.
2. Błaszczak Ł. Komentarz do artykułu 191(1). T. Zembrzuski, *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*. Tom I i II. Lex.
3. Błaszczak Ł. Komentarz do artykułu 191(1). Zembrzuski T. *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie*

roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian. Tom I i II. Lex.

4. Malinowski F. Oczywista bezzasadność powództwa w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. *Prawo i Więź*. 2022. Nr 1(39). Wiosna.

5. Kunicki I. Komentarz do artykułu 514. *Góra-Błaszczkowska A. Kodeks postępowania cywilnego*. Tom I A. Komentarz do art. 1-424(12). Legalis.

6. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 31 marca 2020 r. V ACa 181/20.

7. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 19 października 2021 r. I ACa 888/21.

ДОГОВІР ПРО УТРИМАННЯ ВІД КОНКУРЕТНИХ ДІЙ РЕЗИДЕНТА ДІЯ СІТІ

Гура Максим Васильович,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Історія спроб обмеження використання інформації, знань чи навичок, отриманих під час виконання своїх трудових обов'язків або навчання досягає стародавніх часів, – часів гільдій, майстрів та передачі знань шляхом учнівства. Саме з цих часів до нас дійшли перші письмові згадування про застосування положень обмеження конкуренції.

Зокрема, можна згадати відому справу Дайєра (Dyer's case) 1414 року, на яку посиляється більшість дослідників англійського та американського права, зокрема професор Катрін Л. Фіск в своїй статті «Working Knowledge: Trade Secrets, Restrictive Covenants in Employment, and the Rise of Corporate Intellectual Property, 1800-1920» як на узагальнюючий випадок практики скасування будь-яких обмежень торгівлі. Під час розгляду цієї справи, суддя фактично визнав недійсним положення про обмеження конкуренції в торгівлі, яка була запроваджена майстром по відношенню до свого учня на ім'я Джон Дайєр, який пообіцяв утриматися від своєї професії протягом шості місяців у місті, в якому навчався. Суддя, який розглядав позов майстра, був настільки обуреним цієї ситуацією, що висловив в майбутньому класичну фразу «Per Dieu si le plaintiff fuit icy il irra al prison, tanque il ust fait fyne au Roye». («Клянусь

Богом, якби позивач був тут, він би сидів у в'язниці, доки не заплатить штраф королю».)» [1, с.453]

З часом ставлення до регулювання подібних правовідносин було змінено, у зв'язку з чим можна згадати Статут учнів (Statute of Apprentices), який було прийнято Парламентом Англії в 1563 році, який запровадив в частині, яка нас цікавить 7-ми річне обов'язкове учнівство з мінімальними гарантіями з боку майстра, після завершення якого учень мав право вступити у відповідну гільдію та жодних обмежень в діяльності майбутнього майстра вже не було. Водночас без завершення такого навчання, за окремими видами діяльності, шлях до професійної діяльності був закритий. Зокрема про це згадує Кван Сун Лі в своєму дисертаційному дослідженні «Noncompete agreements: history, diffusion, and consequences» [2, с.8].

На нашу думку, прийняття вказаного нормативного акту відбувалося зокрема для дотримання прав майстрів, які з мінімальними витратами мали можливість користуватися працею учнів, які фактично мали можливість створити їм конкуренції лише після 7 річного періоду навчання. Потрібно зауважити, що подібний суспільний порядок проіснував досить довго, - до XIX століття, коли у 1813 році цей Статут було скасовано.

Водночас, не зважаючи на вказані обставини, розвиток економічних відносин призвів до переосмислення правил обмеження конкуренції в подібних відносинах, на підтвердження чого у 1621 році вказане правило започатковане в 1414 році було обмежено в частині території.

Так, зокрема 20 березня 1837 року під час розгляду справи *Alger v. Thacher* (*Cyrus Alger versus George C. Thacher*) в Верховному Суді Массачусетсу, було зроблено посилення на певну практику застосування обмеження торгівлі, яка сформувалася в 1414 році. Так, зокрема було зазначено, що серед найдавніших норм загального права є положення про те, що зобов'язання, які обмежують торгівлю, є недійсними. На підтвердження зазначеного було зроблено посилення на другий рік правління Генріха V (1415 р. н.е.), коли вказане положення вже вважалося усталеним та згадувалось в «Щорічних книгах». Протягом двохсот років цей підхід залишався незмінним. Потім була зроблена спроба кваліфікувати його, встановивши відмінність між юридичними документами та простими договорами. Але цей підхід не протривав довгий час та було започатковано інше розмежування, між загальним та обмеженим режимом торгівлі, якого дотримуються і до сьогодні. Таку кваліфікацію загального правила можна знайти вже у вісімнадцятому році правління Якова I, 1621 р. н.е., у справі *Broad v. Jollyffe*, коли було визнано, що договір про невикористання певної торгівлі в певному місці є винятком із загального правила і не є нікчемним. А у великій і провідній справі з цього питання, Мітчел проти Рейнольдса 1711 р. н.е., відмінність між договорами, скріпленими і не скріпленими печаткою, була остаточно

зруйнована, а відмінність між загальними і спеціальними обмежувальними заходами була повністю встановлена. З моменту прийняття цього рішення договори, що обмежують торгівлю в цілому, вважаються недійсними; в той час як договори, що обмежують час, місце або осіб, вважаються дійсними і належним чином виконуваними. Дехто може сумніватися, чи були ці винятки із загального правила мудrimi і чи справді вони його покращили; але воно було встановлене надто давно, щоб ставити його під сумнів юристам. [3, с.52-53]

Таким чином, саме з 1711 року здебільшого почався закладатися сучасний підхід до неконкурентних обмежень.

З набуттям чинності в лютому 2022 року Закону України від 15 липня 2021 року № 1667-IX «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» (далі за текстом – Закон № 1667), в чинне цивільне законодавства України було запроваджено низку новел, однією з яких є договір про утримання від вчинення конкурентних дій, який в цілому продовжує розвиток історичних тенденцій але з врахуванням впливу цифрової епохи. Положення договору про утримання від вчинення конкурентних дій врегульовано п. 7 ч. 1 ст. 1, ст. 27 та ст. 28 цього нормативно-правового акту.

Дослідження вказаних норм в свою чергу показує, що на відміну від юридичної техніки прийнятої для актів цивільного законодавства, у випадку з договором про утримання від вчинення конкурентних дій, законодавець не надав класичного визначення предмету договору через визначення зобов'язань сторін, а лише навів істотні умови, щодо яких сторонами має бути досягнута згоди для його укладання та вказав на форму, в якій це має бути зроблено.

Отже, які вимоги висуває Закон № 1667 до договору про утримання від вчинення конкурентних дій: письмова форма; відплатність зобов'язання; строк зобов'язання, що припиняється не пізніше спливу 12 місяців з дня припинення трудових, цивільно-правових чи господарсько-правових відносин між фахівцем та резидентом Дія Сіті; територія, на яку поширюється дія зобов'язання; вичерпний перелік видів діяльності, що вважаються конкуруючою діяльністю, та/або осіб, які здійснюють конкуруючу діяльність, зокрема: укладення трудових договорів (контрактів), гіг-контрактів або інших цивільно-правових чи господарсько-правових договорів з іншими особами, які здійснюють діяльність, аналогічну діяльності такого резидента Дія Сіті (конкуруюча діяльність); здійснення конкуруючої діяльності як фізичної особи – підприємця; володіння прямо чи опосередковано часткою в іншій юридичній особі, яка здійснює конкуруючу діяльність; обіймання посади члена органу управління іншої юридичної особи, яка здійснює конкуруючу діяльність; вчинення інших конкурентних дій, передбачених договором таматеріальні блага, які фахівець отримує у відплату за зобов'язання утримуватися від

вчинення конкурентних дій.

Таким чином, проаналізувавши наведені істотні умови, можна спробувати сформулювати визначення такого договору: «договір про утримання від вчинення конкурентних дій – це цивільно-правовий договір, відповідно до умов якого, одна сторона (фахівець) зобов’язується утримуватися від вчинення конкурентних дій щодо резидента Дія Сіті, а інша сторона (резидент Дія Сіті) зобов’язується в порядку та умовах визначених договором передати фахівцю матеріальні блага в якості відплати».

Список використаних джерел:

1. Fisk C. L. Working Knowledge: Trade Secrets, Restrictive Covenants in Employment, and the Rise of Corporate Intellectual Property, 1800-1920. *Loyola-LA Public Law Research Paper*. No. 2001-2. URL: <https://ssrn.com/abstract=262010> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.262010>.

2. Kwan Seung Lee. Noncompete agreements: history, definition, and consequences. A Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of Cornell University In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy. May 2019. URL: https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/67298/LEE_cornellgrad_0058F_11443.pdf?sequence=1.

Alger v. Thacher, 36 Mass. 51, 19 Pick. 51 (1837) March 20, 1837, Massachusetts Supreme Judicial Court. URL: <https://cite.case.law/mass/36/51/>.

ОТРИМАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ У РАЗІ ЗАЛИТТЯ КВАРТИРИ: ПОКРОКОВИЙ АЛГОРИТМ ДІЙ

Зінченко Валентин Віталійович,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Залиття квартири в багатоповерховому житловому будинку – це, перш за все, заподіяння мешканцю цієї квартири майнової та немайнової шкоди у вигляді пошкодженого майна і неочікуваних витрат, а також зіпсованого настрою і неабиякого клопіту по отриманню належної компенсації. Але якщо клопіту у цьому випадку все одно нікому не доведеться уникнути, то майнові витрати можна значно зменшити або, навіть, зовсім їх позбутися. Але для цього слід мати досить чітке уявлення про алгоритм дій у разі залиття квартири.

Від компенсації за завдану шкоду сьогодні не відмовиться, мабуть, жоден з постраждалих громадян, але, на превеликий жаль, більшість з них,

як правило, не мають достатньої доказової бази для успішного задоволення своїх позовних вимог через втрачені ними можливості та час, оскільки вони не знають алгоритму своїх подальших дій.

Перш за все, слід встановити об'єктивну причину залиття, оскільки бувають досить різні обставини, що призвели до такої ситуації. Від з'ясування причини буде, в свою чергу, залежити і вирішення питання стосовно суб'єкта цивільно-правової відповідальності за цим деліктним зобов'язанням.

Якщо протікання виникло в межах конкретної квартири, то за усунення наслідків та виконання ремонтних робіт всю повноту відповідальності буде нести власник (наймач) цієї квартири. А якщо ж аварія і залиття квартири (або декількох квартир) сталася за межами конкретної квартири, то вся повнота відповідальності вже покладається на особу, уповноважену співвласниками для виконання робіт з обслуговування внутрішньобудинкових систем тепло-постачання, водовідведення та постачання гарячої води.

По-друге, слід правильно зафіксувати сам факт залиття квартири з вини іншої особи, а саме – скласти відповідний акт. Згідно з п. 2.3.6 Правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій, що затверджені Наказом Державного комітету з питань житлово-комунального господарства від 17.05.2005 року за № 76 “Про затвердження Правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій” у разі залиття, аварії квартир складається відповідний акт, форма якого передбачена додатком № 4. Відповідний акт складається комісією балансоутримувача багатоквартирного будинку (ЖЕКу, ОСББ), в якому знаходиться квартира, яку було залито.

Згідно Додатку № 4 та роз'яснення Міністерства з питань житлово-комунального господарства України щодо ремонту квартири після залиття (лист від 29.12.2009 р. N 12/20-11-1975) в акті повинні бути відображені:

- дата складання акту (число, місяць, рік);
- прізвища, ініціали та посади, що обіймають члени комісії;
- прізвище, ім'я, по батькові власника (наймача, орендаря) квартири, що зазнала шкоди;
- адреса квартири, поверх, форма власності;
- прізвище, ім'я, по батькові власника (наймача, орендаря) квартири, з вини якого сталося залиття;
- адреса квартири, поверх, форма власності;
- характер залиття та його причини;
- завдана матеріальна шкода (обсяги необхідного ремонту приміщень квартири, перелік пошкоджених внаслідок залиття речей та їх орієнтовна вартість);
- висновок комісії щодо встановлення вини особи, що вчинила залиття;

- підписи мешканців сусідніх квартир.

Згідно з цим додатком рекомендовано також, окрім власне акту, мати фото чи відеоматеріали пошкоджень, завданих внаслідок залиття. При цьому важливо, щоб на фото чи відео було відображено не лише наслідки залиття, але й причини, зокрема – тріщина чи розрив у трубі, крані, змішувачі, з'єднувальному шлангу тощо. Чим детальніше буде зафіксовано пошкодження, тим буде краще, а покази свідків також можуть бути відповідним доказом.

Відшкодування завданої шкоди внаслідок залиття квартири можна отримати як у добровільному порядку (за домовленістю із особою, яка власне і завдала шкоди), так і у судовому порядку. Проте, в обох випадках необхідний відповідний акт про залиття, а неправильне його оформлення призводить до того, що суди визнають цей доказ неналежним і недопустимим в процесі розгляду справи. У якості приклада можна згадати постанову КЦС ВС по справі №2-1974/11 від 21.02.2018 року, а також постанову КЦС ВС по справі №465/2120/14-ц від 10.05.2018 року. Тож більш дієвим доказом буде все ж таки висновок експертного дослідження, проведеного відповідною експертною установою або атестованим експертом.

У відповідності з абз 2 п. 1.8. розділу I Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, яка затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998р. за № 53/5, підставою для проведення експертного дослідження є письмова заява (лист) замовника (юридичної або фізичної особи) з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються. Результати експертних досліджень викладаються в письмових висновках експертних досліджень згідно з чинним законодавством України.

Підпунктом 5.1.1. п. 5 розділу 2 цієї Інструкції встановлено орієнтовний перелік вирішуваних питань будівельно-технічною експертизою:

- які пошкодження об'єкта (будівлі, квартири, приміщення, оздоблення тощо) виникли внаслідок залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу, просідання ґрунту на підроблюваних територіях тощо?
- яка технічна причина пошкоджень та руйнувань об'єкта нерухомого майна (елементів, конструкцій, інженерних мереж тощо)?
- яка вартість ремонтно-будівельних робіт, проведення яких необхідне для усунення пошкоджень унаслідок залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу, просідання ґрунту тощо?
- який розмір завданої матеріальної шкоди об'єкту (будівлі, квартирі, приміщенню, оздобленню тощо) унаслідок його залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу, просідання ґрунту тощо?

Таким чином, для встановлення розміру матеріальної шкоди, завданої залиттям квартири, а також причин такого залиття, необхідно звернутись до відповідної експертної установи або експерта з проханням провести будівельно-технічне експертне дослідження за результатами якої вирішити вищенаведені запитання.

Якщо ж винна особа відмовляється добровільно відшкодувати завдану шкоду, потерпілий має право звернутися до районного/міськрайонного суду за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем проживання або перебування особи, що заподіяла вказану шкоду.

За подання до суду позовної заяви майнового характеру, яка подана фізичною особою, ставка судового збору становить 1 відсоток ціни позову, але не менше 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб та не більше 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. При цьому до позовної заяви додаються наступні документи:

- позовна заява відповідно до вимог ст.ст. 175-177 ЦПК;
- документи, що підтверджують право власності або володіння квартирою (наприклад, витяг із Єдиного державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їхніх обтяжень, договір оренди (найму) приміщення тощо);
- належним чином оформлений акт про залиття квартири;
- документи, які підтверджують вартість завданих збитків внаслідок залиття квартири (наприклад, кошторисний розрахунок вартості об'єкта будівництва щодо ремонтно-відновлювальних робіт цієї квартири, проведеної архітектором, повноваження якого підтверджуються сертифікатом архітектора, що зареєстрований у реєстрі сертифікованих архітекторів; висновок судової будівельно-технічної експертизи; звіт про визначення вартості відновлювальних ремонтно-будівельних робіт; висновок про оцінку майна);
- рахунок та квитанція про сплату послуг з підготовки висновку про розмір шкоди, завданої залиттям, акт прийняття виконаних робіт з підготовки такого висновку;
- квитанція про сплату судового збору.

Акт, складений у відповідності до законодавства про встановлення факту залиття та належні докази розміру завданої шкоди, додають великої вірогідності задоволення позову.

Так, відповідно до ч. ч. 1, 2 ст. 1166 Цивільного кодексу України майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується у повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини.

Відповідно до роз'яснень, що містяться в п. 2 постанови Пленуму

Верховного Суду України від 27 березня 1992 року № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» шкода заподіяна особі і майну громадянина, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її заподіяла, за умови, що дії останньої були неправомірними, між ними і шкодою є безпосередній причинний зв'язок та є вина зазначеної особи.

Наведене свідчить про те, що цивільне законодавство в деліктних зобов'язаннях передбачає презумпцію вини; якщо в процесі розгляду справи зазначена презумпція не спростована, то вона є юридичною підставою для висновку про наявність вини заподіювача шкоди.

Таким чином, обов'язок доказування своєї невинуватості у справі за позовом буде покладено на відповідача і якщо він не доведе про відсутність своєї вини, то позов буде задоволено і розмір матеріальної шкоди, завданої залиттям, буде стягнуто на користь позивача.

ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ СІМЕЙНИХ СПОРІВ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Менів Ярослава Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Сімейне законодавство є об'єктом дослідження протягом багатьох років. Новітні тенденції формують сучасні законодавчі ініціативи, але внаслідок збройної агресії з боку російської федерації, Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженням Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» було введено в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року, який діє і сьогодні, новітні тенденції втратили свій пріоритет перед нагальними та швидкими інтерпретаціями законодавства в безпековому аспекті [1].

Слід зазначити, що проблематика сімейних спорів в умовах дії воєнного стану на території України в більшій мірі стосується наступних питань:

- позбавлення батьківських прав;
- підстави і правові механізми повернення дітей, вивезених за кордон одним з батьків чи іншим членом сім'ї після 24.02.2022 р., евакуйованих та

примусово переміщених дітей до країни-агресора;

- спільне забезпечення батьками інтересів дитини у вихованні, навчанні та визначенні її місця проживання;
- комунікаційні складнощі у взаємодії з дитиною другому з батьків чи іншим родичам;
- аліментні зобов'язання. [2]

Наразі збільшилася кількість спорів, які пов'язані з визначенням способу участі батьків у вихованні дитини, адже значна частина жінок вимушено покинули країну разом із неповнолітніми дітьми. Варто враховувати, що ст. 142 Сімейного кодексу України встановлено, що мати та батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. У Постанові Верховного Суду від 29 червня 2022 року у справі №753/7395/20 зроблено висновок, що ані законодавство України, ані міжнародні документи не містять норм, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом щодо дитини.

Слід звернути увагу на судову практику. Згідно із ч. 1 ст. 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”, суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [11]. Тож в даному контексті потрібно відмітити рішення Європейського суду з прав людини (надалі - ЄСПЛ) від 14 березня 2024 року за заявою № 62020/14 в справі “MOLDOVAN v. UKRAINE” (<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-231547>), де виокремлено аспект щодо ДНК-тесту, а саме, чи може ДНК-тест бути доказом батьківства згідно ч. 3 ст. 53 Кодексу про шлюб та сім'ю України (надалі - КпШС), який втратив чинність, але цей момент більш зацікавлює при розгляді даного кейсу. ЄСПЛ прийшов до висновку, що мало місце порушення ст. 8 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (право на повагу до приватного і сімейного життя). У цій справі національні суди відхилили заяву заявника в основному через недоведеність, що його мати і померлий, ймовірний батько коли-небудь спільно проживали або, що він визнавав своє батьківство будь-яким чином. Ці обставини вимагались КпШС 1969 року, який був визнаний щодо застосування до справи заявника згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду від 2006 року (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06>), з огляду на дату народження заявника (§ 45 рішення). КпШС 1969 року був прийнятий в той час, коли тестування ДНК ще не було поширеним. Таким чином, положення ст. 53 КпШС надавали можливість встановлювати батьківство на «соціальних» підставах. Ці положення залишалися незмінними протягом десятиліть, навіть коли надійне тестування ДНК вже широко використовувалося (§ 46 рішення). У цій справі Апеляційний суд, підтвердивши застосовність КпШС 1969 року і роз'яснивши, що для дитини, народженої до 1 січня 2004 року, докази ДНК самі по собі не можуть бути підставою для судового визнання

батьківства, зробив додатковий коментар, мимохідь згадавши про сумніви щодо достовірності доказів ДНК, поданих заявником. Касаційний суд підтримав цей підхід у своєму рішенні (§ 49 рішення). Суд не покликаний вирішувати питання щодо достовірності результатів ДНК-тесту, оскільки з аргументації національних судів у будь-якому випадку очевидно, що у справі заявника застосовувався СК України 1969 року, єдиними обставинами, які фактично могли вважатися належними доказами батьківства, були “соціальні” обставини, передбачені цим кодексом. Питання, яке стоїть перед Судом, полягає не в тому, чи були достовірними докази ДНК або чи був він насправді батьком заявника, а виключно в тому, чи свідчать застосований підхід і результати провадження про порушення позитивних зобов’язань держави за ст. 8 (§ 51 рішення). У національному провадженні, яке розпочалося у 2012 році, суди керувалися Постановою Пленуму Верховного Суду 2006 року, яка вимагала застосування до справи заявника КпШС 1969 року, що робить доказ спільного проживання необхідним для визнання батьківства. На думку Суду, результати такого підходу можна порівняти з наслідками негнучких строків або інших процесуальних обмежень, які унеможливають встановлення або оспорування батьківства, зокрема з використанням нових методів тестування. Суд неодноразово вказував, що такі обмеження суперечать важливості інтересу приватного життя (§ 52 рішення). Хоча до функцій Суду не входить тлумачення національного законодавства або висловлення думки щодо доцільності правового регулювання, обраного законодавчим органом держави-відповідача у певній сфері, але за цих обставин Суд доходить висновку, що зазначений підхід національних судів у поєднанні з їхньою нездатністю розглянути надані їм докази ДНК з достатньою ретельністю, становив порушення їхніх позитивних зобов’язань за ст. 8 щодо забезпечення права заявника на повагу до його приватного життя (§ 53 рішення) [3].

Також варто виокремити рішення ЄСПЛ від 04 травня 2023 року за заявою № 28982/19 в справі “BAHAROV v. UKRAINE” (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-225744>), де зазначається щодо порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з точки зору оперативності у розгляді справи. ЄСПЛ звернув увагу, що провадження на національному рівні щодо повернення дитини заявника тривало понад два роки у судах трьох інстанцій і супроводжувалося затримками, відповідальність за які, головним чином, несли органи державної влади. Зокрема, управлінню юстиції знадобилось близько шести місяців, щоб ініціювати провадження в національному суді, а у Верховному Суді відбулась затримка приблизно в один рік, що сприяло значному перевищенню шеститижневого терміну, встановленого ст. 11 Гаазької конвенції (Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року) для провадження цього виду.

Також ЄСПЛ відзначив, що попри часткове сприяння заявником загальній тривалості провадження внаслідок подачі процесуальних клопотань та скарг, його дії не призвели до значних затримок і немає доказів, що він зловживав своїми процесуальними правами. З огляду на це, а також той факт, що заявник не мав можливості контактувати зі своєю дитиною, якій було шість років на момент, коли її забрала мати, упродовж тривалого періоду під час провадження, ЄСПЛ зробив висновок, що органи державної влади не розглянули справу оперативно та констатував порушення ст. 8 Конвенції [4].

Ще однією категорією спорів є справи щодо повернення «незаконно» вивезених дітей. Слід констатувати, що суди при прийнятті рішення про визначення місця проживання дитини керуються принципом якнайкращих інтересів дитини та враховують фактор безпеки проживання.

Зокрема, у Постанові Верховного Суду від 09.02.2023 у справі № 753/572/20 Суд касаційної інстанції погодився з висновком суду апеляційної інстанції про відмову батькові у позові, пославшись на те, що суд апеляційної інстанції врахував інтереси дитини, її думку (небажання повертатися в Україну), а також безпеку проживання дитини з матір'ю на території Румунії [5].

На основі вищезазначеного, Сімейні спори відображають складність і різноманітність сучасного суспільства, адаптуючись до змін у цінностях, нормах та соціальних уявленнях. Постійна необхідність в гармонізації законодавства до нових викликів і ситуацій, що виникають у сімейному житті, підкреслює важливість постійного аналізу та вдосконалення нормативно-правового поля в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 10.04.2024).
2. Сімейні та спадкові відносини під час війни: актуальна практика : веб-сайт. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/simeini-ta-spadkovi-vidnosini-pid-cas-viini-aktualna-praktika> (дата звернення: 10.04.2024).
3. Рішення Європейського суду з прав людини “MOLDOVAN v. UKRAINE” від 14.03.2024 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-231547>.
4. Рішення Європейського суду з прав людини “BAHAROV v. UKRAINE” від 04.05.2023 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-225744>.
5. Постанова Верховного Суду від 09.02.2023 у справі № 753/572/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108893173>.

КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОМИЛКИ ТА ОБМАНУ ЯК ПІДСТАВИ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНУ

Савченко Віктор Олександрович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
науковий співробітник
Оксфордського університету

Правочин є втіленням свободи волі учасника правовідносин, та потребує узгодження внутрішньої та зовнішньої волі, що відповідає змісту принципів цивільного та договірної права. Коли воля зазнає дефекту через внутрішній або зовнішній вплив, виникають підстави для оспорювання правочинів. Кожна підстава визнання правочину недійсним має свої специфічні характеристики та вимагає окремого дослідження їх взаємозв'язку зі свободою волі, але нижче увага буде приділена критеріям розмежування помилки та введення в оману.

Наукова доктрина усталено визнає наявність умислу основною підставою для кваліфікації наявності помилки та обману, але слід припустити, що аналіз цих двох підстав визнання правочину недійсним дозволить розширити критерії їх розмежування.

Помилка є єдиною серед підстав оспорювання правочину яка передбачає обов'язкову відсутність умислу. Класичне розуміння помилки зводиться до того, що роблять або вважають неправильним, якщо щось робиться помилково, це робиться без наміру [1]. З цього можна вивести дві ключових характеристики помилки: 1) на момент вчинення помилки особа не усвідомлює цього; 2) особа має дізнатися про помилку згодом; 3) помилка не відповідає реальному наміру особи, яка її вчиняє.

На момент вчинення помилки особа не має усвідомлювати цього, адже якщо вона робить помилку навмисно, правочин можна кваліфікувати як фіктивний, удаваний, тощо. В цьому випадку учасник правовідносин може вчиняти правочин на умовах які не відповідають його змісту та суті, а воля сторін та їхні інтереси не є зустрічними через різну мету, інтерес та розуміння умов правочину. Особа має дізнатися про помилку згодом, адже якщо обидві сторони повною мірою здійснили свої права та виконали обов'язки, не знаючи про наявність помилки та не мають претензій одна до одної, то наявність помилки не вплинуло на їх волю. Якщо помилка не відповідає наміру особи, яка її вчинила, то вона матиме суттєве значення. При укладанні правочину особа вклала хибний сенс в його зміст, а значить, такий правочин не відображає її волю та інтерес. Проте така

помилка має бути *le motif principal et déterminant*, тобто мати принципове значення і особа не уклала б правочин, як би знала про неї. Отже не кожна помилка має правове значення та може бути підставою для оспорування правочину. Основним питанням тут буде чи уклали б сторони правочин та виконали б його умови, якби знали про помилку. *Помилка має правове значення лише у випадках, коли стосується істотних умов договору і сама по собі має істотне значення для учасника правовідносин.*

Відповідно до традиції *dol* або *dolo* у системах континентального права, в українському законодавстві передбачено, що введення в оману може бути підставою для оспорування правочину лише якщо носить умисний характер та стосується істотних умов [2, ст. 230]. Якщо ж введення в оману відбулось випадково, то правочин не підлягає оспорування. Окрім цього, за аналогією з помилкою, введення в оману має стосуватися обставин, які мають істотне значення, що обмежує коло випадків, коли правочин можна визнати недійсним.

Якщо наявність помилки має бути виявлена згодом, а на момент укладання правочину учасник правовідносин про неї не знає (хоча і може припускати), то введення в оману передбачає, що сторона, яка вчиняє вплив на волю іншої сторони, має усвідомлювати це в момент укладання правочину. В протилежному випадку можна говорити про наявність помилку з боку всіх учасників правовідносин, а не введення в оману.

На відміну від помилки, для якої *le motif principal et déterminant* має принципове значення, введення в оману не завжди пов'язане з тим, чи уклала би сторона правочин, як би знала про наявність омани. В Україні така умова не застосовується, і достатньо наявності заперечення обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або замовчування їх існування.

Введення в оману створює невідповідність внутрішньої та зовнішньої волі учасника правовідносин, що порушує основоположні ідеї цивільного права, зокрема, принцип вільного волевиявлення (добровільності).

Розмежовуючи оман та помилку можна зробити хибне припущення, що помилка носить пасивний характер, а введення в оману завжди є активною дією. Така позиція не відповідає дійсності, адже введення в оману може відбуватися і як прояв мовчання, бездіяльності, тощо. У випадку мовчазного обману введення в оману конкретної особи спонукає її здійснити дію (бездіяльність) в інтересах обманщика, що має враховуватись при формулюванні аргументативної мети суб'єкта та її вираженні і стосується всіх видів обману в юридичній аргументації, а прихований обман не є винятком [3, с. 171].

Роблячи попередні висновки, слід зазначити, що розмежування помилки та обману як підстави недійсності правочину слід проводити за трьома основними критеріями: 1) наявність зовнішнього впливу на

свободу волі (помилка відбувається без зовнішнього впливу на учасника правовідносин, а введення в оману передбачає такий вплив); 2) моменту усвідомлення дефекту волі (у момент вчинення помилки особа не знає про неї, а введення в оману характеризується усвідомленням цього особою, яка впливає на волю іншої особи); 3) наявність умислу (помилка відбувається без умислу та її усвідомлення, а введення в оману потребує їх наявності для маніпулятивного впливу, який відбувається навмисно).

Список використаних джерел:

1. Mistake. *Cambridge Dictionary / English Dictionary, Translations & Thesaurus*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/learner-english/mistake> (date of access: 03.06.2024).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 04.06.2024).
3. Щербина О. Феномен мовчання в юридичній аргументації. *Філософія права та загальна теорія права*. 2014. № 1-2. С. 160-174.

СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ПАМ'ЯТКА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ» ІЗ СУМІЖНИМИ КАТЕГОРІЯМИ

Устименко Олена Анатоліївна,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Відповідно до положень ст. 343 ЦК України, в разі виявлення скарбу, що становить культурну цінність, право власності на нього набуває держава. Особа, яка виявила такий скарб, має право на одержання від держави винагороди у розмірі до двадцяти відсотків від його вартості на момент виявлення, якщо вона негайно повідомила Національній поліції або органів місцевого самоврядування про скарб і передала його відповідному державному органу або органу місцевого самоврядування. Якщо скарб, що становить культурну цінність, був виявлений у майні, що належить іншій особі, ця особа, а також особа, яка виявила скарб, мають право на винагороду у розмірі до десяти відсотків від вартості скарбу кожна. Далі, ст. 576 ЦК України передбачено, що предметом застави не можуть бути культурні цінності, що є об'єктами права державної чи комунальної власності й занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національного культурного надбання, а також пам'ятки культурної спадщини, занесені

до Переліку пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації.

Фактично законодавець в наведених законодавчих нормах розмежовує два окремі об'єкти цивільних прав – «культурні цінності» та «пам'ятки культурної спадщини», використовуючи також термін «скарб, що становить культурну цінність».

Дефініція «культурні цінності» міститься в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». Зокрема, культурними цінностями є об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, у тому числі оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, унікальні та рідкісні музичні інструменти, рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології тощо [1].

Визначення «культурні цінності» також міститься й в інших нормативно-правових актах, наприклад, у ст. 1 Закону України «Про музеї та музейну справу», відповідно до положень якого, в унісон вищенаведеному закону, культурними цінностями визнаються об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню, охороні, перелік яких визначено згаданим законом [2].

Отже, культурні цінності як об'єкти цивільних прав розглядаються як об'єкти, які можуть мати як матеріальну форму існування, так і нематеріальну (безтілесну).

Подальший аналіз законодавчої бази щодо досліджуваних визначень свідчить про певну неоднорідність формування категоріального апарату. У Законі України «Про охорону культурної спадщини» надається визначення поняття «пам'ятка культурної спадщини» як об'єкта культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, або об'єкт культурної спадщини, який взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності цим Законом, до вирішення питання про включення (невключення) об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [3]. В свою чергу, об'єктом культурної спадщини цитованим законом визначено місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного,

архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність.

Тобто пам'яткою культурної спадщини, виходячи з наведеного, є суто предмети матеріального світу, які становлять відповідну наскрізну цінність для людської спільноти. Як додатковий акцент законодавчої невизначеності слід навести положення Закон України «Про культуру», які містять визначення «нематеріальна культурна спадщина», до якої відносяться звичаї, форми показу та вираження, знання, навички, що передаються від покоління до покоління, постійно відтворюються спільнотами та групами під впливом їхнього досвіду, оточення, взаємодії з природою, історії та формують у них почуття самотності та наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного розмаїття і творчості людини [4].

Що стосується дослідження спірних категорій у здобутках сучасної цивілістичної доктрині, то, зокрема, слід відмітити відсутність єдності точок зору щодо співвідношення категорій «культурна спадщина» та «культурні цінності» і на доктринальному рівні.

Так, як зауважує В.Ю. Степанов, поняття «культурна спадщина» і «культурні цінності» не можна вважати тотожними, тому що культурні цінності слід вважати складовими культурної спадщини як сукупності матеріальних (рухомих і нерухомих) і нематеріальних об'єктів [5, с. 34]. Натомість С.І. Кот відстоює позицію про те, що поняття культурних цінностей є ширшим за змістом, аніж поняття культурної спадщини, тому що перше охоплює всі матеріальні та духовні здобутки людства, що є досягненнями і минулих часів, і сучасної поколінь, що перебувають у активній фазі процесу їх перетворення. На думку вченого, наявність історичної складової як у понятті «культурні цінності» так і у понятті «культурна спадщина», свідчить про їх тотожність та ідентичність [6, с. 12].

Доволі радикальною вбачається точка зору З.Ф. Зверховської, яка вважає, що поняття «об'єкт культурної спадщини» слід замінити на поняття «культурні цінності» в усіх нормативно-правових актах, що використовують зазначену термінологію, оскільки поділ культурних цінностей має здійснюватися на рухомі та нерухомі, й останні, у разі внесення їх до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, мають називатися «пам'ятки культурної спадщини» [7, с. 7].

Таким чином, чітке розмежування понять «культурні цінності» та «пам'ятка культурної спадщини» наразі в сучасному українському законодавстві відсутнє. Пам'ятками культурної спадщини законодавець визнає суто нерухомі та пов'язані з ними рухомі речі, визначення «культурні цінності» містить пряму вказівку на те, що ним охоплюються також й об'єкти духовної культури, що можна трактувати як співвідношення загального та спеціального, тобто пам'ятки

культурної спадщини будуть вважатись різновидом (матеріальною формою) культурних цінностей, які мають особливу цінність для українського народу та обліковуються згідно вимог чинного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1999 р. № 1068–XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 48. Ст. 405.

2. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995 р. № 249/95–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 25. Ст. 191.

3. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 р. № 1805–ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333.

4. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р. № 2778–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 24. Ст. 168.

5. Степанов В. Ю. Визначення поняття «культурна спадщина» в культурному просторі України. *Культура України. Серія: Культурологія*. 2015. Вип. 48. С. 34–37.

6. Кот С. І. «Культурні цінності»: поняття і термін у контексті повернення та реституції предметів культури. *Праці центру пам'яткознавства: зб. наук. пр.* 2011. Вип. 20. С. 12–14.

7. Зверховська В. Ф. Культурні цінності як об'єкти цивільних прав: автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2015. 23 с.

PRIVATE INTERNATIONAL LAW AND SDG 17: PARTNERSHIP FOR THE GOALS

Voronov Kyrylo,

PhD in Law, Associate professor
of Civil Law Disciplines Department
Faculty of Law,

V. N. Karazin Kharkiv National University

The Resolution "Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development" was unanimously approved by the UN General Assembly on September 25, 2015. [1]. The Sustainable Development Goals (SDGs), along with their 169 corresponding goals and numerous more indicators, provide the central framework of the Resolution. The Sustainable Development Goals (SDGs) expand upon the UN Millennium Development Goals (MDGs), which were adopted in 2000 [2] They do this by incorporating and advancing the MDGs' development priorities, which include eradicating poverty, enhancing food security, advancing education, and promoting gender

equality.

Every one of the 17 Sustainable Development aims (SDGs) targets a particular issue or set of related concerns, sets forth comprehensive targets and governance aims to address them, and usually does so within a set timeline (often by 2030, occasionally by 2025 or 2020). The indicators that underpin the goals and targets are generated by UN Member States at the regional and national levels, and they are established by a global indicator framework that is evaluated every year and comprehensively every five years. Under the aegis of the UN Economic and Social Council, the High-level Political Forum on Sustainable Development is tasked with overseeing and revising the goals, targets, and indicators.

Both the SDGs and the UN Resolution that they are founded on are not legally enforceable. They describe goals and lay out the steps to reach them, along with benchmarks that track and evaluate progress made toward completion. This approach to governance is different from traditional rulemaking, which aims to define rights and obligations through norms that typically stay in place until new ones replace them. In the case of private international law, these norms are defined indirectly. Instead, they are intended to enable and regulate human behavior.

SDG 17, which is thought of as the eighth Millennium Development Goal's replacement, is the most important target of the 2030 Agenda since it aids in the comprehensive execution of every SDG. United Nations Member States, especially those in developing nations, have emphasized the critical role that global multi-stakeholder partnerships play in achieving SDG 17.

The overall objective of SDG 17 is aligned with a number of current private international law instruments and doctrines, particularly with cooperative frameworks, cross-border agreements, and the transnational collaborative method for multi-stakeholder partnerships. As was mentioned in the preceding section, solely contractual and private systems for products, services, and technology in general are not necessary for the design and implementation of SDG 17 by UN Member States, nor are they dependent on the growing role of multi-stakeholder partnerships.

Instead, the 2030 Agenda's dual dimension of the SDGs necessitates a shared strategy for the distribution, allocation, and utilization of monetary and technological resources as well as capacity-building, ensuring that partnerships driven by sustainable development function in a cooperative and revolutionary manner. Private international law theories and tools may be viewed as helpful for the establishment and smooth operation of multi-stakeholder partnerships connected to SDG 17, given the global scope of the goal and its connections to national and regional legal systems.

For instance, the 2007 Hague Convention on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance [3] established the current regime for cooperation (judicial and administrative) in cross-border

family matters. This regime was primarily created to get over the tangible challenges brought about by the inadequacies and complexity of the previous regime. The 1956 United Nations Convention on the Recovery Abroad of Maintenance [4], which addressed administrative cooperation on those matters, and the 1958 and 1973 Hague Conventions, which dealt with the recognition and enforcement of child support and family maintenance decisions, served as the foundation for this.

Apart from acknowledging general principles that apply to international family matters (such as the child's best interests and a living standard sufficient for their physical, mental, spiritual, moral, and social development), the 2007 Child Support Convention adopted a comprehensive strategy for collaboration that was informed by two factors: the anticipated outcomes and benefits of utilizing new technologies to facilitate cross-border proceedings; and the advantages of fostering cooperation through technological advancements. Here, a "comprehensive system of cooperation" for guaranteeing the "effective international recovery of child support and other forms of family maintenance" is predefined by the purposeful fusion of the appropriate distribution of resources, protocols, and application of new enabling technologies.

The ability of current doctrines to capture the requirements and potential of the dual dimension of sustainability and development in cross-border collaboration and the operation in practice of multi-stakeholder partnerships is another possible analysis of the interaction between SDG 17 and private international law. The study on private international law that addresses the current discussion on transnational law and international partnership law serves as one illustration, to some extent. The other example discusses the potential benefits of cooperative frameworks, regulatory competition models, and the reconciliation of laws [5]. They can all be seen as significant contributors in the dispute over regulatory (prescriptive) authority in private international law.

These points of view also make it easier to see how the transnational nature of multi-stakeholder partnerships contributes to some of the SDG 17's flexibility and openness. According to the background of the SDGs' adoption, key actors' involvement and participation in SDG 17 multi-stakeholder partnerships seem to have an impact on how private international law efforts are viewed practically. Involvement and participation may also show how legitimate authority is transformed into a conceptual and normative problem that shapes international legal experimentation.

Concepts pertaining to private international law that emphasize cooperation and, to some extent, legal pluralism also seem to be crucial to the development and execution of international multi-stakeholder partnerships for SDG 17. SDG 17 can also benefit from the use of private international law and comparative legal study, particularly the "conciliation of laws" strategy.

In global partnership initiatives under SDG 17, joint instruments and laws that arise from the convergence and conversation between legal patterns and

legal systems are suitable tools for enhancing the dual dimension of sustainability and development. The fundamental public-private transnational regulatory goals pertaining to cross-cutting issues influencing the functioning and execution of multi-stakeholder partnerships, such as financial schemes, trade, macroeconomic stability, technology, data flows, policy coherence, and the sustainable development culture, are aligned with the conciliation of laws.

Even though "choice of law," "choice of forum," and "recognition of judgments" are inextricably linked to their unique "competitive regulatory" elements, it is also true that policy decisions regarding the formal and informal harmonization of laws can act as triggers for the deliberate creation of standards, guidelines, rules, and principles — all of which are motivated by diversity and compromise. Multi-stakeholder partnerships encapsulate the essence of harmonisation procedures and, to a greater extent, conciliation of legislation because of the compelling appeal of sustainable development goals.

Here, the interaction between SDG 17 and private international law is predicated on a range of approaches and cooperative frameworks that enable the establishment of multi-stakeholder partnerships in a way that is transformative, collaborative, and sustainable. SDG 17's technology-related aims and the applicability of private international law rules and institutions have resulted in common goals that combine expanding stakeholder use of new enabling technologies with proper resource and procedure allocation. This combination encourages what a range of stakeholders would anticipate from an international framework for cooperation in cross-border civil and commercial matters: a system of cooperation that is both comprehensive and sustainable enough to propel stakeholders to meet the challenges presented by SDG 17.

References:

1. UN General Assembly, 'Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development', UN Doc A/RES/70/1 (21 October 2015). URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>>
2. World Health Organization, 'Millennium Development Goals (MDGs)' (19 February 2018) URL: [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/millennium-development-goals-\(mdgs\)](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/millennium-development-goals-(mdgs))
3. Convention of 23 November 2007 on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=131>
4. Convention of 20 June 1956 on the Recovery Abroad of Maintenance New York, 268 UNTS 3 and 649 UNTS 330.
5. R Michaels, 'After the Backlash: A New PRIDE for Transnational Law' in P Zumbansen (ed), *The Many Lives of Transnational Law: Critical Engagements with Jessup's Bold Proposal* (CUP 2020);

СЕКЦІЯ 5
ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ
ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Волохов Олексій Сергійович

кандидат юридичних наук,
докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

Концепція сталого розвитку була вперше реалізована в міжнародних правових актах прийнятих за результатами Конференції ООН з довкілля та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). За останні роки ця концепція набула значного визнання та стала головним орієнтиром для урядового планування, розроблення внутрішньодержавної політики. Адже сталий розвиток полягає в збалансованому розвитку економічного, соціального та екологічного компонентів для збереження людства та умов для існування майбутніх поколінь.

Варто зазначити, що 105 країн схвалили Декларацію Ріо-де-Жанейро про навколишнє середовище та розвиток і зобов'язалися інтегрувати принципи сталого розвитку у свою діяльність [1]. Принцип 11 Декларації передбачає, що держави приймають ефективні законодавчі акти у сфері довкілля, що зумовлює питання, які ж саме законодавчі акти у сфері довкілля є ефективними та мають бути прийняті в контексті реалізації принципів сталого розвитку.

Адже ефективність законодавства визначається рівнем розвитку та упорядкованості ієрархічної системи законів та інших нормативно-правових актів, прийнятих з дотриманням правил нормотворчої техніки для забезпечення інтересів всіх суб'єктів правових відносин, соціально-економічного розвитку суспільства. Забезпечення ефективності законодавства потребує дотримання міжнародних стандартів та використання зарубіжного досвіду.

Україна приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку та згідно Указу Президента України № 722/2019 на державному рівні закріпила Цілі сталого розвитку в якості орієнтирів для розроблення програмних та прогнозних документів. У грудні 2020 року Кабінет Міністрів України змінив Регламент, яким відтепер встановлено, що необхідність досягнення Цілей сталого розвитку враховується у процесі

формування та реалізації державної політики України [2]. При цьому жодних акцентів на підвищенні ефективності законодавства у сфері навколишнього середовища у Цілях сталого розвитку України зроблено не було. Хоча вказане питання є досить актуальним для України, яка має екологічне законодавство із значною кількістю актів різного регулюючого рівня, юридичної сили та сфер застосування.

Поширеною серед науковців є думка про необхідність систематизації та кодифікації законодавства у сфері навколишнього середовища з метою створення Кодексу законів України про довкілля для гармонізації національного екологічного законодавства з міжнародно-правовими нормами та дотримання принципів сталого розвитку. Прийняття Кодексу законів України про довкілля, на думку А. Гетьмана, може створити упорядковану екологічну законодавчу базу, адаптовану до норм і принципів права ЄС, що звичайно сприятиме підвищенню ефективності законодавства у сфері охорони навколишнього середовища [3, с. 5].

Слід зазначити, що з метою досягнення цілей сталого розвитку Україна вживає заходів щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища. Зокрема, на виконання Директиви Ради 91/271/ЄЕС «Про очистку міських стічних вод» від 21.05.1991 прийнято Закон України від 12.01.2023 № 2887-IX «Про водовідведення та очищення стічних вод», яким передбачено створення необхідних умов для ефективної роботи складових системи водовідведення та врегулювання відносини між суб'єктами господарювання з водовідведення та споживачами послуг, з одного боку, і підприємствами й органами державного нагляду і контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища - з іншого.

З метою виконання Директиви Ради 98/83/ЄС від 03.11.1998 «Про якість води, призначеної для споживання людиною» прийнято Закон України від 18.05.2017 № 2047-VII «Про внесення змін до Закону України «Про питну воду та питне водопостачання».

З метою захисту здоров'я людей від шкідливого впливу будь-якого забруднення питної води, Мінрегіоном розроблено проєкт нових Державних санітарних норм та правил ДСанПіН 2.2.4-171-20 «Гігієнічні вимоги до питної води, призначеної для споживання людиною» (далі - проєкт ДсанПіН), який погоджено з усіма провідними фахівцями медичної науки та повністю відповідає Директиві 98/83/ЄС [4, с. 5].

Втім пріоритетним лишається наближення законодавства України до норм законодавства ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища в таких основних напрямках: якість атмосферного повітря; управління відходами та ресурсами; якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; охорона природи; промислове забруднення та техногенні загрози; зміна клімату та захист озонового шару; генетично модифіковані організми [5, с. 32].

Отже, підвищення ефективності законодавства у сфері навколишнього середовища є важливим завданням держави для досягнення цілей сталого розвитку. Водночас українське законодавство у цій сфері потребує систематизації та кодифікації, а також подальшої гармонізації із нормами законодавства ЄС. Також існує необхідність формування інституційних можливостей для забезпечення реалізації вимог законодавства у сфері навколишнього середовища, а також налагодження взаємодії між державою, бізнесом та громадянськістю щодо дотримання цілей сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Декларація Ріо-де-Жанейро про навколишнє середовище і розвиток. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml
2. Цілі сталого розвитку та Україна. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>.
3. Гетьман А. Кодифікація екологічного законодавства в контексті конституційної реформи. Екологічне право України. 2016. № 2. - С. 3-5.
4. Звіт Рахункової палати про результати аудиту ефективності виконання заходів, спрямованих на досягнення цілі 6 «Забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією» Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/12-7_2023/Zvit_12-7_2023.pdf.
5. Сидор В. Апроксимація екологічного законодавства України до права ЄС: аналіз міжнародної та національної правової бази. *Історико-правовий часопис: науковий журнал*. 2019. № 1 (13). С. 29-33.

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ
СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ОРЕНДНИХ
ПРАВОВІДНОСИНАХ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС**

Кисилиця Наталія Дмитрівна,
аспірантка кафедри трудового,
екологічного та аграрного права
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Оренда землі відома ще з часів античності. Сьогодні оренда землі є важливою складовою розвитку економічних та ринкових відносин у будь-якій країні світу та є альтернативою дороговартісній купівлі земельної ділянки. Правове регулювання землекористування заслуговує особливої уваги з урахуванням того, що земля є природним об'єктом, втрата

корисних властивостей якого пов'язана з господарською діяльністю людей. Збереження земель є також важливим з точки зору досягнення сталого розвитку та дотримання принципів сталого землекористування зокрема. Відтак дослідження проблемних питань правового регулювання оренди землі в Україні та країнах ЄС спрямоване на попередження негативних наслідків для земельних ресурсів та забезпечення земельних прав для майбутніх поколінь. У межах дослідження звертаємо увагу на правове регулювання оренди землі в Україні та країнах ЄС та заходам запобігання негативних наслідків для земельних ділянок.

Регулювання відносин оренди землі у Федеративній республіці Німеччині відбувається на підставі Цивільного кодексу від 18.08.1896. Згідно зі ст. 590а Цивільного кодексу ФРН у разі якщо орендодавець використовує орендоване майно з порушенням умов договору та продовжує використовувати його таким чином, незважаючи на попередження орендодавця, орендодавець може подати позов про судову заборону. Судова заборона у німецькому праві визначається як «позов про виконання, за допомогою якого особа бажає запобігти наявному (звичайна судова заборона) або очікуваному майбутньому (запобіжна судова заборона) порушенню своїх прав» [1]. Ст. 4, 7 Закону ФРН про захист від шкідливих змін ґрунту та про рекультивацію забруднених ділянок передбачено, що «кожен, хто використовує землю, повинен поводитись таким чином, щоб не спричиняти шкідливих змін цієї землі» [2]. Законом також передбачено, що «власник земельної ділянки, землекористувач та будь-хто, хто здійснює на території земельної ділянки певну діяльність або іншим чином впливає на земельну ділянку, якщо це може призвести до змін якості ґрунту, зобов'язаний вживати запобіжних заходів проти виникнення шкідливих змін ґрунту...» [2]. Таким чином, законодавством Федеративної республіки Німеччини встановлено, по-перше, право землевласника (орендодавця) припинити будь-яку діяльність, яка суперечить договору оренди землі, а, по-друге можливість застосувати превентивні заходи щодо забруднення земель чи погіршення їх якості у процесі використання. Відповідне нормативно-правове регулювання відповідає принципу сталого землекористування, зокрема важливим є застосування превентивних заходів для збереження якості земель під час їх використання.

У Республіці Польща правовідносини оренди регулюються Цивільним кодексом від 23.04.1964 р. Зокрема, у Цивільному кодексі не виділено окремо положень, які б регулювали відносини оренди землі, тому положення про оренду, визначені у Цивільному кодексі, застосовуються також щодо використання землі. Ймовірно, таким чином законодавець Республіки Польща передає можливість детальнішого регулювання відносин, у тому числі їх припинення, на розсуд самих сторін договору. Звертаємо увагу на те, що Цивільним кодексом передбачено, що договір

оренди землі припиняється у разі використання предмета оренди у спосіб, що суперечить договору або його цілям, або коли орендар нехтує предметом оренди настільки, що цей предмет може зазнати збитків або пошкоджень. Окрім того, оренда землі припиняється на підставі неможливості використання землі у зв'язку із наявними недоліками, які не усунув чи не міг усунути орендодавець [3].

У законодавстві Республіки Польща окрема увага приділяється захисту земель. Наприклад, наявний Закон з питань охорони сільськогосподарських і лісових угідь від 26.03.1982 р. У цьому Законі визначено, що він регулює відносини з приводу охорони сільськогосподарських і лісових угідь, а також рекультивацію деградованих ґрунтів з метою збереження якомога більшої площі сільськогосподарських і лісових угідь, підвищення їх вартості та повного використання для цілей сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва [4]. У ст. 23 Закону з питань охорони сільськогосподарських і лісових угідь передбачено, що власник земель сільськогосподарського призначення зобов'язаний протидіяти ерозії ґрунтів та іншим явищам, що призводять до стійкого погіршення споживчої вартості земель сільськогосподарського призначення. Передбачено, що уповноважені на те органи влади, відповідно до ст. 38 Закону мають право контролю за господарською діяльністю на земельній ділянці [4]. В українському законодавстві Законом України «Про охорону земель» та Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» надано повноваження органам влади здійснювати контроль за використанням земель щодо земель державної і комунальної форм власності, і то – у випадку наявних порушень.

В Естонській Республіці відносини оренди землі регулюються Законом про оренду від 26.09.1990 р. Згідно зі ст. 18 Закону орендодавець має право вимагати дострокового розірвання договору, якщо орендар використовує майно всупереч договору або призначенню майна; умисно чи необережно погіршує стан майна; не відповідає умовам, передбаченим договором щодо користування землею та іншими природними об'єктами; використовує майно для протиправної діяльності. Згідно зі ст. 19 орендар має право вимагати дострокового розірвання договору, якщо орендоване майно виявляється непридатним за обставин, за які орендар не несе відповідальності, або якщо при зміні цільового призначення нерухомого майна істотно змінюється об'єкт договору оренди [5].

Також варто звернути увагу на Закон про охорону природи Естонії від 23.02.1990 р., де у ст. 18 визначено, що кожен громадянин і громадське об'єднання мають право брати участь у вирішенні питань, пов'язаних з охороною природи і використанням природних ресурсів, і звертатися до адміністративних або правоохоронних органів з вимогою припинити нераціональне використання природних ресурсів та будь-яку іншу

діяльність, яка завдає шкоди природі або загрожує їй [6]. Подібне положення відображене і в українському законодавстві. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» діяльність фізичних та юридичних осіб, що завдає шкоди навколишньому природному середовищу, може бути припинена за рішенням суду [7]. Виходячи зі змісту правових норм, діяльність може припинятися тільки у разі настання негативних наслідків, як-от завдання шкоди навколишньому середовищу.

У Литовській Республіці правовідносини оренди землі регулюються розділом XXIX Цивільного кодексу від 18.07.2000 р., а також Земельним законом від 26.04.1994 р., що містить загальні положення про використання земель, права та обов'язки землекористувачів, а також про державний контроль за використанням земель. Зокрема, у Земельному законі визначається обов'язок землекористувачів раціонально використовувати земельні ділянки відповідно до цільового призначення. Крім того, відповідно до ст. 36 Земельного закону Держземслужба під час здійснення державного контролю за використанням земель систематично перевіряє відсутність у осіб, які користуються землею, порушень порядку використання земель [8].

Зауважимо, що у Цивільному кодексі Литовської Республіки також наявне окреме положення, що захищає землі сільськогосподарського призначення. Подібне положення є і в українському законодавстві, зокрема, відповідно до ст. 23 ЗК України встановлюється пріоритетність земель сільськогосподарського призначення. Проте в цілому, положення українського законодавства не передбачають якомусь додаткового навантаження для землевласників чи землекористувачів, які володіють і користуються землями сільськогосподарського призначення. На противагу цьому відповідно до ст. 6.554 Цивільного кодексу Литовської Республіки передбачена процедура відшкодування витрат орендаря на поліпшення земель сільськогосподарського призначення, тобто йдеться не про відшкодування втрат земель сільськогосподарського виробництва (як у законодавстві України), а передбачається відшкодування витрат на проведення робіт із покращення якості земель орендарем [9]. Звертаємо увагу на факт наявності такого положення, оскільки в цьому випадку чітко прослідковується саме превентивна функція сталого землекористування.

Крім того, згідно із ст. 6.556 Цивільного кодексу Литовської Республіки обов'язком орендаря є збереження ґрунту та його якості, утримання в належному стані меліоративних споруд, доріг, мостів, інших інженерних споруд і насаджень. Відповідно до зазначеної статті орендареві забороняється вчинення дій, які призводять до руйнування або забруднення родючого шару ґрунту на орендованій земельній ділянці. Більше того, орендар зобов'язаний за власний рахунок проводити в установленому законодавством порядку дрібні роботи з утримання

меліоративних об'єктів, доріг, мостів та інших інженерних споруд, що належать орендодавцю, охороняти захисні та інші знаки, а також забезпечувати природоохоронні вимоги території, якщо інше не встановлено договором оренди землі. У разі невиконання орендарем цих обов'язків орендодавець має право стягнути з орендаря кошти за виконання зазначених робіт та збитки, завдані внаслідок невиконання обов'язків, а також розірвати договір оренди землі [9].

Відповідно до проведеного аналізу законодавства Литовської Республіки варто зауважити той факт, що, як і в інших країнах тут наявні окремі статті, що попереджують настання негативних наслідків для землі. Крім того, що є важливим для сталого землекористування, припинення оренди землі можливе як тільки на орендованій земельній ділянці виявлено таку, що погіршує якість землі, господарську діяльність, або орендар не виконує покладені на нього обов'язки щодо покращення якості орендованої земельної ділянки.

У Чеській Республіці відносини оренди регулюються також Цивільним кодексом від 03.02.2012 р. та Законом про регулювання відносин власності на землю та інше сільськогосподарське майно від 21.05.1991 р. Положеннями Закону визначаються загальні засади про користування землями сільськогосподарського призначення, а також відповідно до ст. 19 визначається порядок покращення земель. Під покращенням земель мається на увазі зміна в упорядкуванні земель на певній території, що здійснюються з метою створення земельно-інтегрованих господарських одиниць відповідно до потреб окремих власників землі та за їх згодою та відповідно до вимог суспільства щодо створення ландшафту, навколишнього середовища та інвестиційного будівництва [10]. Земельна служба Чеської Республіки приймає рішення про поліпшення землі та, у зв'язку з цим, про обмін або передачу прав власності, про визначення меж землі або про встановлення чи скасування сервітуту на відповідну землю, на підставі домовленості власників [9]. Таким чином, незалежно від форми власності на землю, проводиться контроль з боку держави за земельними ресурсами та їх якістю.

Окремого розділу, який би регулював відносини оренди землі, у Цивільному кодексі Чеської Республіки немає, а положення про оренду мають загальний характер. Зокрема, однією із підстав припинення договору оренди згідно зі ст. 2227 Цивільного кодексу є випадок, якщо річ стає непридатною для використання з причин, що не залежать від орендаря. В такому разі орендар має право розірвати договір оренди без попередження [11]. У ст. 2228 Цивільного кодексу визначено, що якщо орендар використовує річ таким чином, що вона надміру зношується або існує ризик знищення цієї речі, то орендодавець може надати орендарю час для виправлення і попередити його про можливі наслідки невиконання вимог [11].

Аналіз нормативних актів деяких країн ЄС дозволяє стверджувати, що основною проблемою для законодавства України є відсутність превентивних заходів для збереження земельних ресурсів, що є обов'язковим для сталого землекористування. На основі викладеного вважаємо, що проблемним залишається відсутність механізму контролю з боку органів державної влади за діяльністю землевласників та землекористувачів. Відтак, допоки між нормою права та її виконанням не буде встановлено належного зв'язку, створення нових чи наявність чинних нормативних актів не допоможуть встановити курс на стале землекористування. Тому вважаємо за доцільне врахувати досвід країн ЄС та детальніше врегулювати відносини користування землею, визначити заходи щодо відновлення її корисних властивостей та підстави припинення такого користування у зв'язку з недотриманням принципів сталого землекористування.

Список використаних джерел:

1. Bürgerliches Gesetzbuch 18.08.1896. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html#BJNR001950896BJNE235803377>
2. Gesetz zum Schutz vor schädlichen Bodenveränderungen und zur Sanierung von Altlasten 17.03.1998. I S. 502. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bbodschg/index.html#BJNR050210998BJNE000700000>
3. Kodeks cywilny. Ustawa z dnia 23.04.1964 r. URL: <http://www.przepisy.gofin.pl/przepisy,2,9,9,204,ustawa-z-dnia-23041964-r-kodeks-cywilny.html>.
4. Ochrona gruntów rolnych i leśnych: Ustawa z dnia 26 marca 1982 r. Dz.U.1982.11.79 URL: <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-1982-11-79,16790881.html>.
5. Eesti Vabariigi rendiseadus. Vastu võetud 26.09.1990. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/22208>.
6. Eesti NSV seadus Eesti looduse kaitse kohta 23.02.1990. ÜVT 1990, 6, 103. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/22205>.
7. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-XII від 25.06.1991. *Відомості Верховної Ради України*. 1991, № 41, ст. 546
8. Lietuvos Respublikos žemės įstatymas 1994-04-26 № I-446. Valstybės žinios, 1994-05-06, Nr. 34-620 URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/TAIS.5787?faces-redirect=true>.
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, priimtas Lietuvos Respublikos Seimo 2000 m. liepos 18 d. VIII-1864. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107687>.
10. Zákon o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku 24.06.1991 URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-229>
11. Zákon občanský zákoník. Platnost od 22.03.2012, č. 89/2012 Sb. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ НА ПЕРІОД ДО 2030 РОКУ ТА ЇХ УЗГОДЖЕННЯ ІЗ ПОЛІТИКОЮ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Пейчев Костянтин Прокофійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Український аграрний сектор має значний потенціал для стимулювання економічного зростання, особливо через подальшу інтеграцію в Європейським Союзом. З цією метою була розроблена програма "Ukraine Facility".

Сільське господарство України відіграє важливу роль у створенні додаткової вартості в економіці, оскільки наявні значні площі чорноземів, сприятливий клімат і ландшафт суттєво впливають на його ефективність. Землі, що використовуються для сільськогосподарських цілей, становлять понад 41 млн. га, що складає близько 70% всієї території держави.

Згідно з даними на 2021 рік, сільське господарство України виробляло приблизно 11% валового національного продукту, включаючи 40% експорту, і забезпечувало 17% зайнятості населення. Проте війна з Росією суттєво погіршила ситуацію в аграрному секторі. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 2023 році спостерігалось зниження загального обсягу виробництва на 30% і зменшення площ посівних на 25% (порівняно з 2021 роком). Обсяг виробництва продукції тваринництва впав на 10%, а обстріли енергетичної інфраструктури призвели до зменшення обсягів виробництва майже на 12%.

Прямі збитки сільськогосподарського сектору складають 9,3 млрд євро, а непрямі збитки, що оцінюються у 63,2 млрд євро, включають зменшення виробництва, забруднення земель, мінне забруднення та інші вибухонебезпечні матеріали, порушення логістики та збільшення виробничих витрат [1].

У лютому 2024 року Європарламентом був прийнятий регламент програми під назвою «Ukraine Facility», спрямованої на відновлення аграрного сектору України протягом періоду з 2024 по 2027 роки. Цей регламент визначає шість ключових напрямів, що становлять основу для інвестицій в агропродовольчий комплекс:

- удосконалення інституційних засад сільськогосподарського виробництва та сталого розвитку сільських територій, їх відповідність політиці Європейського Союзу;
- забезпечення ефективної роботи ринку сільськогосподарських земель;

- підвищення адміністративних та інституційних можливостей для управління інвестиційними проектами;
- покращення легальної публічної цифрової реєстрації сільськогосподарських виробників;
- розвиток системи іригації для забезпечення кліматичної стійкості галузі;
- розмінування територій та акваторій.

Така структура програми відповідає концепції науковців, які зазначають, що досягнення стійкого соціального розвитку, забезпечення добробуту міського та сільського населення та подолання екологічних загроз можливе лише за умови взаємодії трьох груп інтересів - соціальних, економічних та екологічних [2].

Інституційні основи сільськогосподарського виробництва і сталого розвитку сільських територій та їх узгодження з політикою Європейського Союзу передбачають вдосконалити та внести зміни у «Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій на період до 2030 року». Це забезпечить визначення національних пріоритетів у сільському господарстві та встановлення довгострокових стратегій. Планується прийняття стратегії у 4-му кварталі 2024 року. Основні напрями стратегії включають:

- адаптацію української політики в аграрному секторі та розвитку сільських просторів до нової загальної аграрної політики ЄС. Це включає впровадження національних стратегічних планів держав-членів ЄС та увагу до сфер, що потребують особливої підтримки в Україні, як-от повоєнне відновлення і підтримка розвитку, зрошення і земельна реформа;
- розроблення необхідних адміністративних систем для інституційного зміцнення та розбудови спроможностей;
- оптимізацію процесу узгодження законодавчих актів у сфері сільського господарства та санітарного контролю з нормами Європейського Союзу;
- державну підтримку малих товаровиробників і сільських громад;
- формування засад і цілей заходів з охорони навколишнього природного середовища та зменшення наслідків зміни клімату;
- орієнтацію на надійне фінансове управління шляхом розбудови програм, які базуються на доказах, і посиленням потужностей звітності та фінансового контролю.

Прогнозовані результати передбачають впровадження стратегічних пріоритетів у сфері та подальшу реалізацію допоміжних заходів, спрямованих переважно на посилення агропромислових ланцюгів. Це включає диверсифікацію виробництва, підвищення стандартів якості та безпеки, необхідні інституційні, освітні та маркетингові зусилля. Ці заходи підтримуються розробкою політики на основі доказових даних і сприятимуть зміцненню аграрно-продовольчої галузі.

Адаптація інституційних основ сільськогосподарського виробництва та підвищення рівня розвитку сільських територій, яка повністю відповідає нормам Європейського Союзу, співзвучна з принципом "не завдання суттєвої шкоди", яка може застосовуватися у періоди воєнного конфлікту або післявоєнного відновлення та реконструкції.

Забезпечення ефективності функціонування ринку сільськогосподарських земель передбачає вжиття наступних заходів:

- забезпечення інформаційної взаємодії між Державним земельним кадастром та Державним реєстром речових прав на нерухоме майно. Покращення цього процесу планується досягти у 1-му кварталі 2024 року. Це передбачає автоматичний обмін інформацією про вартість нерухомого майна та права на нього між зазначеними державними органами;

- запровадження автоматизованого моніторингу земель та праводносин в рамках Державного земельного кадастру. Ця ініціатива планується до впровадження у першому кварталі 2025 року;

- впровадження програмного забезпечення Державного земельного кадастру для геоінформаційного оцінювання земельних ділянок відповідно до норм Європейського Союзу до першого кварталу 2025 року;

З 2022 року в Україні вже функціонує система щодо автоматичного формування, програмним забезпеченням Державного земельного кадастру, витягу із технічної документації з нормативної грошової оцінки земельних ділянок сільськогосподарського призначення (за межами населених пунктів) в електронній формі.

Прогнозовані результати:

Впровадження повноцінного цифрового доступу до послуг має на меті зменшення адміністративної дискреційності, поліпшення доступності послуг для громадян та юридичних осіб, а також сприяння збільшенню обсягів сплати податків та поповненню місцевих бюджетів. Це сприятиме значній транспарентності у веденні обороту земельних ресурсів та сприятиме розвитку сільськогосподарського виробництва.

Співставлення викладених показників говорить про доцільність запровадження правових норм викладених у регламенті програми для України «Ukraine Facility» який встановлює відбудову аграрного сектору нашої держави в продовж 2024-2027 років.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Плану України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 р. № 244-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/proskhvalennia-planu-t180324>.
2. Tretiak A., Kovalyshyn O., Tretiak N. Assessment of the effectiveness of land use according to public land interests as a component of rural development. *Scientific Papers. Series: Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*. 2019. Vol. 19. Issue 4. P. 345–350. URL: http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.19_4/Art48.pdf.

СЕКЦІЯ 6.
ПРОТИДІЯ ЗАГРОЗАМ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ ЧЕРЕЗ
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО
МЕДИЦИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ**

Башинська Дар'я Ігорівна,
викладач кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Протягом останніх двох років Україна зазнає великі випробування, одним з таких є війна, яка докорінно змінила не тільки життєуклад кожної людини, а й внесла корективи в діяльність державних органів. Один з них – Міністерство охорони здоров'я України, яке, попри всі виклики, продовжує реформувати медицину та адаптувати її до умов воєнного стану.

З початком широкомасштабного вторгнення на територію нашої держави знову гостро постало питання доступності медичної допомоги для суспільства, адже все населення нашої держави мало певний вплив на фізичне чи психічне здоров'я через пережитий стрес у зв'язку з військовими діями. Крім того, на доступність медичної допомоги вплинула окупація певної території нашої країни, мінування доріг і територій, руйнування закладів охорони здоров'я, переміщення медичних працівників у безпечніші регіони та інші чинники, що потребують втручання держави й зміни підходів до формування та реалізації державної політики щодо доступності медичної допомоги.

Конституція України визначає «кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» (ч. 1 ст. 49) та «держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування» (ч. 3 ст. 49) [1]. Своє логічне продовження ці норми знайшли у Цивільному Кодексі України, зокрема в статті 283 «Право на охорону здоров'я» [2], та у статті 4 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [3], яка встановлює право пацієнта на ефективну та доступну медичну допомогу та її надання відповідно до принципів рівності, загальнодоступності та демократії.

Окрім цього, відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я від 20.07.2011 року № 427 «доступність медичної допомоги – це вільний доступ до служб охорони здоров'я незалежно від географічних,

економічних, соціальних, культурних, організаційних чи мовних бар'єрів» [4]. Також згідно з Національною стратегією із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року доступність визначається як «забезпечення рівного доступу всім групам населення до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів та послуг, як у міських, так і в сільських районах» [5].

Тому у загальному виді можна вказати, що доступність медичної допомоги – це допомога, яку пацієнти можуть отримати, не долаючи географічних і фінансових бар'єрів (доступ до медичних послуг оцінюється за часткою населення, яке може дістатися до відповідних медичних закладів пішки або на місцевому транспорті за проміжок часу, що не перевищує одну годину); з іншого боку, це нормативно врегульована та організаційно гарантована можливість надання своєчасної та кваліфікованої медичної допомоги, відповідно до можливостей відшкодування матеріальних витрат [6, с. 138].

Враховуючи вищесказане, доступність є багатограним явищем, яке включає: фізичну доступність – наявність вільного доступу до медичних закладів, товарів і медичних послуг для всіх груп населення, зокрема для людей з обмеженими фізичними можливостями; економічну доступність – здатність людей нести фінансові витрати відповідно до свого фінансового становища за медичні послуги; інформаційну доступність – можливість пошуку, отримання та розповсюдження інформації про медичні установи, товари, послуги тощо, операції, доступність інформації для пацієнтів, що дозволяє порівняти медичні послуги, які надають міські лікарні – так званий госпітальний рейтинг та ін.; недискримінацію – юридична та фактична доступність закладів охорони здоров'я, послуг і товарів для всіх верств населення, особливо для найбільш уразливих категорій осіб.

Усі зазначені складові звертають увагу на відповідальність держави, особливо її виконавчих органів, щодо забезпечення доступності медичної допомоги населенню. Це простежується у тому, що постановою № 157 від 25.02.2022р. Кабінет Міністрів України змінив порядок реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення, а саме «запланована та фактична вартість медичних послуг за всіма пакетами медичних послуг на місяць розраховується як 1/12 від загальної орієнтовної ціни договору, починаючи з місяця введення воєнного стану» [7]. Це було зумовлено необхідністю збереження повноцінного функціонування всіх закладів охорони здоров'я, оскільки лікарні, які знаходяться на окупованих територіях, лініях бойових зіткнень фактично позбавлені можливості виконувати договір із Національною службою здоров'я України, що у свою чергу призведе до недофінансування і неможливості проведення подальшої роботи.

Ключовий державний орган системи охорони здоров'я –

Міністерство охорони здоров'я України наказом від 17.03.2022 р. № 496 «Деякі питання надання первинної медичної допомоги в умовах воєнного стану» [8], визначило порядок надання первинної медичної допомоги внутрішньо переміщеним особам. Тимчасово внутрішньо переміщені особи за своїм вибором можуть звертатися у будь-який заклад охорони здоров'я, якщо цей заклад має можливість забезпечити відповідне лікування. Такі установи мають обов'язок надати медичні послуги всім, хто до них звернувся за місцем знаходження.

Лікарі, надавачі медичних послуг, не мають права наполягати на необхідності подання їм декларації про вибір лікаря, за потреби мають оформити рецепти на необхідні ліки, в т.ч. за урядовою програмою «Доступні ліки». На період дії воєнного стану дозволено за програмою «Доступні ліки» отримання лікарських засобів не тільки за електронними, а й за паперовими рецептами, оскільки можуть виникати проблеми з інтернетом у певних регіонах через бойові дії.

Також доречно вказати, що з огляду на функціонування системи охорони здоров'я у нинішніх умовах, то найбільш дієвий механізм доступу до медичної допомоги виявляється дистанційний, до якого можна віднести засоби телемедицини. Вони дозволяють забезпечувати доступ домедичної допомоги в екстремальних умовах. У переважній більшості відбуваються ініціативи щодо проведення лікувально-діагностичних консультацій у соціальних мережах або месенджерах, що є доречним з огляду на ситуацію в країні. Такий формат комунікації з пацієнтом забезпечувався державою та використовувався і в довоєнний період, що фактично дозволило здійснити швидко оптимізацію лікувально-діагностичних процесів за допомогою телемедицини в умовах воєнного стану.

Таким чином, у підсумку, хотілося б зазначити, що держава взяла на себе основний масив відповідальності за забезпечення доступу до медицини в умовах воєнного стану, аби кожен громадянин почувався себе захищеним та впевненим в продовженні розвитку медичної реформи.

Система охорони здоров'я проявила свою гнучкість та забезпечила доступ до медицини усіх категорій населення. В умовах війни адміністративне законодавство України в сфері доступу до медицини зазнало змін та проходить активний етап їх реалізації. Попри існуючі проблеми та неузгоджені моменти, ми маємо задовільний стан речей, що в свою чергу доводить її дієздатність.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.06.2024).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.06.2024).
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

show/2801-12#Text (дата звернення: 01.06.2024).

4. Про затвердження Єдиного термінологічного словника (Глосарій) з питань управління якості медичної допомоги: Наказ Міністерства охорони здоров'я від 20.07.2011р. № 427. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0427282-11#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

5. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету міністрів від 14.04.2021 р. № 366. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

6. Солоненко Н., Рудий В., Ананьєв В. Англо-український словник-довідник термінів з фінансування та управління у сфері охорони здоров'я / ред.: А. Малагардіса, Е. Ліннако. Київ, 2006. 138 с.

7. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 410 і від 29 грудня 2021 р. № 1440: Постанова Кабінету міністрів від 25.02.2022 р. № 157. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

8. Деякі питання надання первинної медичної допомоги в умовах воєнного стану: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.03.2022 р. № 496. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496282-22#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ЇХ РОЛЬ У РЕГУЛЮВАННІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Гришина Наталія Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Принципи мають значення особливої ланки структури права, пронизують зміст права на всіх рівнях його будови, всі елементи правової системи. Особливе положення принципів у структурі права полягає в тому, що вони представляють собою основоположні регулятивні елементи. Як внутрішні елементи, вони здібні направляти розвиток і функціонування всієї правової системи, визначати напрямки судової або іншої юридичної практики, сприяти визначенню та ліквідації прогалин в праві, скасування застарілих та прийняттю нових юридичних норм

Принципи права виступають у якості початку, у якому акумулюються, збираються воедино, кристалізуються якості права тієї чи іншої загально-економічної формації, виражають загальну направленість і зміст правового регулювання, об'єднують норми та інститути.

В основі кожного принципу права лежить певна ідея, а як відомо, що будь-яка ідея проходить крізь історію у своїх специфічних формах, обумовлених особливостями буття людей і рівнем їх цивілізації [1, с.25] .

Принципи адміністративного права – це засадні ідеї, положення, вимоги, що характеризують зміст адміністративного права, відображають закономірності його розвитку і визначають напрями і механізми адміністративно-правового регулювання суспільних відносин.

Принципи є провідною категорією в адміністративному праві всіх континентальних європейських країн. У принципах зміст права розкривається поглиблено, у них безпосередньо виявляється сутність права, його основи, закономірності суспільного життя, тенденції та потреби. У теорії права під принципами права розуміють найбільш загальні й стабільні вимоги, що сприяють утвердженню та захисту суспільних цінностей, визначають характер права і напрями його подальшого розвитку.

Принципи адміністративного права не є застиглою категорією, вони розвиваються паралельно й одночасно з розвитком адміністративного права, хоча іноді можуть випереджати його розвиток, формуючи, як наслідок, магістральні напрями розвитку останнього [2].

Формування сучасних принципів адміністративного права не можливе без впливу європейських принципів адміністративного права, яке постає значною складовою захисту прав і охоронюваних законом інтересів особи. Водночас, як наголошується в Законі України «Про Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», під час формування Загальнодержавної програми за основу необхідно брати до уваги об'єктивні потреби України у правовому регулюванні [3].

Найважливіше місце в системі засад діяльності суб'єктів публічної адміністрації належить принципу законності. Законність як явище є одним із найважливіших елементів демократії та правової держави. Принцип законності безпосередньо пов'язаний з принципом верховенства права та з нього постає, а також базується на положеннях Конституції України, відповідно до яких Україна є суверенною й незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Змістом законності є верховенство закону, рівність суб'єктів права перед законом, з іншого боку постає принцип діяльності, компетенції, прав і обов'язків суб'єктів публічної адміністрації та їх посадових осіб на підставі закону, і разом з тим можливість особи захистити суб'єктивні права та інтереси.

Принципи адміністративного права, як найважливіші положення, є виразом об'єктивних суспільних потреб, які ставляться народом України до

регулювання виконавчої діяльності держави. Вони слугують чинником підвищення правової культури громадян і пов'язані між собою. Діяльність одного конкретного принципу зазвичай залежить від повноти і реальної об'єктивності інших. Адміністративне право не може слідувати тільки одному принципу, яким би важливим він не був, а має формуватися і функціонувати з урахуванням усіх його основних аспектів.

Список використаних джерел:

1. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків: Право. 240 с.
2. Мельник Р. Інститут принципів адміністративного права в системі Загального адміністративного права України. *Публічне право*. 2012. № 3(7). С. 51-60.
3. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21.11.2002 р. № 228-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 3. Ст. 12.

**ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ
ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Дудіков Андрій Володимирович,
аспірант Інституту держави і права
імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

Положення ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачають неприпустимість припинення повноважень судів в умовах воєнного стану.

24.02.2022 на території нашої держави був введений воєнний стан. Це стало новим викликом для судової системи України, яка у складних воєнних умовах продовжує виконувати обов'язок щодо забезпечення права на судовий захист осіб, чиї права було порушено.

Для врегулювання питання роботи судів в умовах війни з перших днів повномасштабного вторгнення Радою суддів України спільно з Верховним Судом було прийнято ряд важливих рішень, які скоординували діяльність судів та забезпечили їх функціонування у цей період. Зокрема, нагальними були питання здійснення дистанційного правосуддя, перебігу процесуальних строків та зміни територіальної підсудності справ, які належало розглядати судам на території діяльності якого йдуть активні бойові дії або які перебувають під окупацією. Це дало змогу національним судам не припинити судочинство та максимально забезпечити громадянам право доступу до правосуддя.

Втім на третьому році повномасштабної війни реалії диктують нові вимоги до системи правосуддя, що пов'язано з виникненням низки правових питань, пов'язаних з військовими злочинами та кадровими питаннями проходження військової служби.

Як відомо, до 2010 року діяла система військових судів, яка існувала на території України ще за часів Запорізької Січі, перебування українських територій у складі Російської та Австро-Угорської імперій, у час відродження української державності на початку XX століття, а також у період СРСР [1]. Однак у 2010 році було прийнято рішення ліквідувати військову юстицію, що пов'язувала з неефективністю утримання військових судів через малий обсяг їх роботи. Натомість сьогодні питання відновлення системи військових судів постає вкрай гостро. Актуальним є питання фахових спеціалістів у сфері військових злочинів та інших правопорушень, вчинених військовослужбовцями. Зазначена категорія справ потребує кваліфікованого розгляду суддями, які окрім правової мають також необхідні знання у військовій сферах.

Наразі в судовій системі склалась ситуація, коли військові, і пов'язані з ним правопорушення, розглядають суди загальної юрисдикції. Не є секретом, що сьогодні вони перебувають у кризовому стані через кадровий дефіцит та надмірне навантаження. Ба більше, в таких умовах у суддів взагалі практично відсутня можливість вивчення спеціального військового законодавства, а відтак на підготовку до розгляду справ, пов'язаних з військовою сферою.

Крім того, лівова частина представників суддівської спільноти – це жінки, які рідко мають досвід проходження військової служби, що значно ускладнює фаховий судовий розгляд, який потребує розуміння тактики ведення бойових дій, дисциплінарних статутів тощо. Перелічені фактори неминуче призводять до низки судових помилок та порушення визначених законом строків розгляду справ як військових, так і кримінальних, цивільних, справ про адміністративні правопорушення, які підсудні судам загальної юрисдикції. Як наслідок, мають місце хибні оцінки фактичних обставин справи, недоліки судових актів та інші судові помилки. Все це призводить до того, що у суспільстві зменшується ступінь довіри до судової влади, що підриває авторитет останньої.

До того ж, як доречно зауважує А.В. Лапкін, розгляд справ про військові злочини часто пов'язаний із необхідністю додержання військової таємниці, тому потребує наявності у судді відповідного рівня доступу до державної таємниці та контролю за її дотриманням, який важко забезпечити для великої кількості суддів територіальних судів [2; 95]. Наведена обставина додатково підтверджує плідність підходу щодо потреби відновлення в Україні військових судів.

Водночас ми реально усвідомлюємо, що повернення до судової системи України військової юстиції є доволі складним та затратним

процесом, оскільки вимагає у т.ч. внесення змін до низки нормативно-правових актів. У зв'язку з цим вважаємо, що ефективним способом у вирішенні питання військового судочинства може бути введення посад тимчасових військових суддів. Це не вимагатиме такого ресурсу, як для утворення військових судів, проте частково вирішить існуючу проблему.

До того ж, варто зауважити, що частина суддів наразі проходять військову службу за призовом під час мобілізації на особливий період. Відповідно, у судовій системі вже є фахові спеціалісти, які володіють не лише теоретичними знаннями у військовій сфері, але й мають особистий практичний досвід, який можуть ефективно використовувати під час здійснення військового правосуддя.

У підсумку зазначимо, що ефективність правосуддя великою мірою залежить від реалій, в яких перебуває судова система. Спершу пандемія, потім повномасштабна війна внесли свої корективи у її роботу. Тим не менш, правосуддя повинно чинитись за будь-яких умов та за найменших судових помилок. Тому на владу покладається обов'язок забезпечити можливість судового захисту громадян, у тому числі військовослужбовцям, що найефективніше може бути здійснено шляхом створення військових судів або введення у штаті судів посад тимчасових військових суддів, як належної відповіді на виклики сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Матеріали відкритого майданчика для професійної дискусії «Justtalk»: Електронний ресурс. URL: <https://justtalk.com.ua/post/stvorenniya-vijskovih-sudiv-u-konteksti-posilennya-kriminalnoi-vidpovidalnosti-vijskovosluzhbovtsiv-zakon--2839-ix> (дата звернення: 01.06.2024).

2. Лапкін А.В. Створення військових судів як фактор забезпечення доступу особи до правосуддя в умовах проведення операції об'єднаних сил. *Доступ до правосуддя у контексті судової реформи*: матер. Загальнонац. юрид. форуму (м. Сєверодонецьк, 25.05.2018). С. 92-96.

ЩОДО ПІДСТАВ ЗВЕРНЕННЯ З ПОЗОВОМ СУБ'ЄКТА ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ

Осташенко Антон Сергійович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Кожна особа має право в порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАС України), звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи

або законні інтереси, і просити про їхній захист.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КАС України, завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [1].

Згідно з КАС України, суб'єкт владних повноважень виступає у суді як відповідач в адміністративному процесі, який має довести законність своїх дій, бездіяльності чи рішень. У КАС України суб'єкт владних повноважень виступає як сторона, проти якої подається позов. Одним з актуальних питань у діяльності адміністративних судів є питання щодо підстав виникнення у суб'єкта владних повноважень права на звернення до суду з позовом до суб'єкта приватного права.

З урахуванням специфіки адміністративного судочинства законодавець жорстко обмежив право суб'єктів владних повноважень звертатися до суду з адміністративним позовом, перерахувавши такі випадки, та зробив винятки про можливість звернення саме з адміністративним позовом у разі прямої вказівки на це у спеціальному законі. Ключовою фігурою в таких правовідносинах виступає сторона – суб'єкт владних повноважень. Тож, постає питання: якою стороною він може виступати – позивачем або відповідачем. Поняття «суб'єкт владних повноважень» класифікується за приналежністю і відповідно до органів влади та управління. До даного поняття законодавець зараховує органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадову чи службову особу, інших суб'єктів за умови здійснення ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, у тому числі тих, хто виконує делеговані повноваження, або надає адміністративні послуги [1]. До характеристик суб'єктів владних повноважень можна віднести наступні: виконують функції для задоволення державних і суспільних інтересів, виступають як носії публічної влади, що надає їм особливий правовий статус для виконання повноважень щодо об'єкта управління.

Однією із категорій справ, в яких позивачем виступає суб'єкт владних повноважень, є справи за позовом суб'єкта владних повноважень до іншого суб'єкта владних повноважень. Пунктами 3 та 5 ч. 1 ст. 19 КАС України визначено два спеціальних види таких спорів:

1) спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління – компетенційні спори, під якими слід розуміти спір між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління (публічної адміністрації), у тому числі – делегованих повноважень. Особливість судового розгляду компетенційних спорів зумовлена необхідністю вирішення питання про те, чи належним чином реалізована компетенція відповідача та чи не

порушена при реалізації повноважень відповідача компетенція позивача.

2) спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єкту законом. Можливі такі випадки: прямо передбачено КАС України (ч. 5 ст. 46); прямо передбачено спеціальним законом та право, яке ґрунтується на загальних повноваженнях (компетенції) [2].

Право суб'єкта владних повноважень на звернення до суду, яке ґрунтується на загальних повноваженнях, слідує також зі змісту ст. 28 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», відповідно до якої міністерства, інші центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи звертаються до суду, якщо це необхідно для здійснення їхніх повноважень у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України [3].

Судами має застосовуватися широкий підхід до визначення права суб'єкта владних повноважень подавати позови, якщо таке право безпосередньо не передбачено КАС України. Такий висновок ґрунтується також на рішенні Конституційного Суду України від 16 квітня 2009 року № 7-рп/2009, в якому зазначено, що органи місцевого самоврядування не можуть скасовувати свої попередні рішення, вносити до них зміни, якщо відповідно до приписів цих рішень виникли правовідносини, пов'язані з реалізацією певних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, і суб'єкти цих правовідносин заперечують проти їх зміни чи припинення [4].

Відповідно до рішення у судовій практиці сформульована правова позиція, відповідно до якої скасування власного рішення суб'єктом владних повноважень, за визначених підстав, суперечить принципу правової визначеності, але при цьому це не позбавляє права цього суб'єкта звернутися до суду для скасування відповідного рішення.

В адміністративних спорах за позовом суб'єкта владних повноважень до іншого суб'єкта владних повноважень відповідач повинен, довести правомірність свого рішення, дії чи бездіяльності, в тому числі те, що не відбувається порушення прав інших осіб, в тому числі й суспільних інтересів. Захистом від безпідставних позовів суб'єктів владних повноважень є, зокрема, гарантії, передбачені процесуальним законом стосовно права на компенсацію всіх витрат, пов'язаних із спором.

Створення ситуації, за якою жоден суб'єкт владних повноважень не має права на звернення до адміністративного суду з позовом в суспільних інтересах, спотворює природу і завдання як адміністративного суду, так і природу та зміст діяльності суб'єкта владних повноважень як ключову фігуру публічного адміністрування [5].

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості*

Верховної Ради України України. 2005. № 35-36, 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

2. Берназюк Я. Звернення суб'єкта владних повноважень із позовом до адміністративного суду: виняток чи необхідність. *Судова влада України*. 2020. 31 березня. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/919443/>.

3. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.

4. Рішення Конституційного Суду України від 16.04.2009 р. № 7-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09#Text>.

5. Вербіцька М., Боднарчук Л. Суб'єкт владних повноважень як позивач у адміністративних справах. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/46491/1/%D0%92%D0%B5%D1%80%D0%B1%D1%96%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0.PDF>.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Плотнікова Катерина Олексіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Закриницька Вікторія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Нинішній стан військового правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях має як теоретичні, так і практичні проблеми, дослідження та вирішення яких є актуальним, особливо в умовах воєнного стану. Це стосується підтримання високого рівня військової дисципліни серед військовослужбовців та прирівняних до них осіб, забезпечення високої боєготовності та боєздатності військових підрозділів і частин.

Чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) передбачає відповідальність військовослужбовців та інших

прирівняних до них осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень.

Правові засоби запобігання та протидії військовим адміністративним правопорушенням, які вчиняються в межах проведення бойових дій, є «новими» за посяганням на існуючий громадський порядок та сферу державного управління. Вони є суспільно небезпечними та шкідливими за своїми наслідками. Звідси виникла потреба у захисті прав, свобод і законних інтересів громадян та держави від протиправних посягань, які вчиняють військовослужбовці та прирівняні до них особи. До введення глави 13-Б КУпАП поняття «військові адміністративні правопорушення» в адміністративному законодавстві було відсутнє.

У загальному виді, військове адміністративне правопорушення – правопорушення, вчинене військовослужбовцем, що тягне за собою адміністративну відповідальність, визначену главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення [1].

Отже, єдиною фактичною підставою притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності є вчинення ними адміністративного проступку. Усі адміністративні правопорушення, за вчинення яких притягуються до адміністративної відповідальності військовослужбовців, можна умовно поділити на кілька груп:

перша група: проступки, передбачені ст. 15 КУпАП;

друга група: військові адміністративні правопорушення, передбачені гл. 13-Б КУпАП;

третья група: вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією.

За загальним правилом, військовослужбовці за вчинення військових адміністративних правопорушень несуть відповідальність, передбачену главою 13-Б КУпАП, за умови, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність.

Кодекс України про адміністративні правопорушення виділяє наступні військові адміністративні правопорушення: відмова від виконання законних вимог командира (начальника) (ст. 172-10 КУпАП); самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 172-11 КУпАП); необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 172-12 КУпАП); зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем (ст. 172-13 КУпАП); перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 172-14 КУпАП); недбале ставлення до військової служби (ст. 172-15 КУпАП); бездіяльність військової влади (ст. 172-16 КУпАП); порушення правил несення бойового чергування (ст. 172-17 КУпАП); порушення правил несення прикордонної служби (ст. 172-18 КУпАП); порушення правил поведіння зі зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 172-19 КУпАП); розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх

аналогів (ст. 172-20 КУпАП) [2].

Окремою новелою чинного законодавства про адміністративну відповідальність за військові правопорушення є прийняття 9 травня 2024 року Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [3], який розроблено у зв'язку з необхідністю удосконалення організаційно-правових засад комплектування Збройних Сил України та посилення відповідальності порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, військовий обов'язок і військову службу, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Указаним Законом вносяться зміни до КУпАП, якими зокрема: встановлюються подовжені строки притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, передбачені ст. 210, 210-1 КУпАП. Передбачаються нові редакції ст. 210, 210-1 КУпАП, які, поряд з іншим, диференціюють адміністративну відповідальність та розмір санкцій за вказані адміністративні правопорушення, вчинені у мирний час та під час дії особливого періоду.

Прийняття вказаного закону дає змогу законодавчо вдосконалити засади у сфері забезпечення мобілізації в частині відповідальності за вчинення порушень, пов'язаних з недотриманням правил військового обліку, законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Висновки. Отже, інститут адміністративної відповідальності за військові правопорушення є багатограним та комплексним, що в свою чергу вимагає вирішення проблем, які існують з механізмом адміністративної відповідальності. Саме тому реальним шляхом розвитку сфери правозастосування є продовження роботи над приведенням військового законодавства у відповідність із європейськими стандартами, стандартами НАТО. Насамперед це забезпечить можливість систематизувати відповідальність військовослужбовців за чітко визначеними критеріями.

Список використаних джерел:

1. Інструкція з надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, військові адміністративні правопорушення та адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, порушення військової дисципліни та їх облік у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту: Наказ Міністерства оборони України від 29.11.2018 № 604. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1451-18>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні

правопорушення щодо удосконалення відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 09.05.2024 р. 3696-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3696-20#Text>.

МІЖНАРОДНИЙ ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА РІВНИЙ ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЦІЛІ 16

Россіхіна Галина Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,

Россіхін Василь Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
проректор Харківського національного
університету радіоелектроніки

Глобальна ціль 16 присвячена формуванню «сильних інститутів», що є неможливим поза регулювання питання публічної служби. В свою чергу, аналіз Конституції України, дозволяє зауважити, що політичними правами наділені громадяни, тоді як особистими, соціально-економічними та культурними – всі фізичні особи незалежно від їхнього громадянства, відтак, до особливої групи належить право громадян на рівний доступ до державної та муніципальної служби. Своєрідним еталоном можуть бути норми Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, який закріплює, що кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації, і без необґрунтованих обмежень право і можливість: брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців; допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби.

Зазначені концептуальні засади та принципи набули особливого значення у конституційних актах більшості держав. Наприклад, у Конституції Азербайджанської республіки від 12 листопада 1995 року окремо вказуються права людини і громадянина. Щодо політичних прав,

то окремо регламентується право громадян на безперешкодну участь у політичному житті суспільства та держави, а також право на участь в управлінні державою, в той же час, в окремій статті вказується, що громадяни мають право служити в державних органах, а посадові особи призначаються з числа громадян [1].

Такі ж ідеї покладено основою правового регулювання статусу людини і громадянина у Конституції Республіки Вірменія від 5 липня 1995 року – громадяни, які досягли віку 18 років, мають право безпосередньо або через обраних вільним волевиявленням своїх представників брати участь в управлінні державою. Однак право на рівний доступ до публічної служби у Конституції безпосередньо не закріплюється. При цьому щодо службовців Збройних Сил та правоохоронних органів допускається обмеження права на об'єднання [2].

Місце права громадян на доступ до службової діяльності в системі права і свободи фізичних осіб досить явно простежується в Конституції Грузії від 24 серпня 1995 року. Стаття 29 цієї Конституції каже: кожен громадянин Грузії має право обіймати будь-яку державну посаду, якщо він відповідає вимогам, встановленим законодавством [3].

Більш чітко формулюється право доступу до служби у Конституції Республіки Казахстан від 30 серпня 1995 року. У ній йдеться про те, що громадяни мають рівне право на доступ до державної служби, а вимоги, що пред'являються до кандидата на посаду державного службовця, обумовлюються лише характером посадових обов'язків та встановлюються законом. При цьому в ч. 4 ст. 33 Конституції Республіки Казахстан прямо вказується, що вік державного службовця не повинен перевищувати шістдесят років, а у виняткових випадках – шістдесят п'ять років [4].

У Конституції Киргизької Республіки від 11 квітня 2021 року використовується наступний спосіб регулювання права громадян на доступ до служби – держава та її органи служать усьому суспільству, а не якійсь його частині. Розвиваючи цю думку, Конституція забороняє утворення та діяльність партійних організацій у державних установах та організаціях. Аналогічно Конституції Азербайджанської Республіки в Конституції Киргизької Республіки окремо регламентуються права людини та громадянина, зокрема вказується, що саме громадяни беруть участь в управлінні державою безпосередньо та через своїх представників в обговоренні та прийнятті законів та рішень республіканського та місцевого значення, мають рівне право на доступ до державної служби [1; 5].

Можна сказати, що аналогічні підходи покладено в основу конституційного регулювання права доступу до служби в Конституції Республіки Молдова від 29 липня 1994 року [6], в Конституції Республіки Таджикистан від 6 листопада 1994 року [7] тощо. У них вказується, що будь-якому громадянину забезпечується відповідно до закону доступ до

державної служби (Молдова) [6], громадяни мають рівне право на державну службу (Таджикистан) [7], лише громадяни відповідно до своїх здібностей, професійною підготовкою мають право на доступ до державної служби (Туркменістан) [8]. Виняток становить Конституція Республіки Узбекистан, адже у ній до політичних прав і свобод належать самоврядування, референдуми та демократичні способи формування державних органів, тобто переважно виборча система. Складається враження, що цією Конституцією не визнається право громадян на рівний доступ до державної служби або цьому питанню приділено недостатню увагу [9].

Велику перевагу з точки зору регулювання доступу до служби має Конституція України, адже в ній, на відміну від інших держав, прямо вказується право громадян на доступ не тільки до державної, а й до муніципальної служби (точніше, у статті 38 Конституція України говорить про доступ громадян до державної служби та до служби в органах місцевого самоврядування) [10].

Зрештою, деякі спільні та відмінні риси притаманні конституційно-правовому регулюванню права на доступ до службової діяльності у нових конституціях країн Балтії. У Конституції Латвійської Республіки від 15 лютого 1992 року взагалі регулюються права та свободи людини і громадянина, зокрема і вказується право доступу до служби [11]. На відміну від цього в Конституції Литовської Республіки від 25 жовтня 1992 року зазначається, що громадяни мають право брати участь в управлінні своєю країною як безпосередньо, так і через демократично-обраних представників, а також мають право на рівних умовах вступати на державну службу [12]. У Конституції Естонської Республіки від 28 червня 1992 року недостатньо чітко фіксується саме право громадян на доступ до служби: йдеться лише про те, що посади у державних установах та місцевих самоврядуваннях на підставах та в порядку, встановленому законом, займаються громадянами Естонії. Однак відповідно до закону ці посади як виняток можуть обіймати також громадяни іноземних держав та особи без громадянства [13].

Як виразно прослідковується, у більшості конституцій пострадянських держав визнається та гарантується право громадян цих країн доступу до державної (і рідше – муніципальної) служби. Воно допускає юридичні обмеження, які встановлюються або Конституцією, або Конституцією та законами. Відтак, доцільним в контексті реалізації глобальної цілі 16 постає здійснення аналізу інституту юридичних підстав обмеження прав на службову діяльність.

Список використаних джерел:

1. Конституція Азербайджанської Республіки. URL: <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/constitution> (дата звернення: 31.05.2024).

2. Конституція Республіки Армєнія. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2425&lang=eng>. (Дата звернення: 31.05.2024).
3. Конституція Грузії. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/30346?publication=36>. (дата звернення: 31.05.2024).
4. Конституція Республіки Казахстан. Режим доступу: <https://www.akorda.kz/en/constitution-of-the-republic-of-kazakhstan-50912>. (дата звернення: 31.05.2024).
5. Конституція Киргизької Республіки. URL: <https://cbd.minjust.gov.kg/1-2/edition/1202952/kg>. (дата звернення: 31.05.2024).
6. Конституція Республіки Молдова. URL: <https://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/language/en-US/Default.aspx> (дата звернення: 31.05.2024).
7. Конституція Республіки Таджикистан. URL: <https://mfa.tj/en/main/view/70/constitution-of-the-republic-of-tajikistan>. Дата звернення: 31.05.2024.
8. Конституція Туркменістану. URL: <https://saylav.gov.tm/en/law?id=2>. (дата звернення: 31.05.2024).
9. Конституція Узбекистану. URL: <https://constitution.uz>. (дата звернення: 31.05.2024).
10. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 31.05.2024)..
11. Конституція Латвійської Республіки. URL: <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution> (дата звернення: 31.05.2024).
12. Конституція Литовської Республіки. Режим доступу: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvvpvg&documentId=TAIS.211295&category=TAD> (дата звернення: 31.05.2024).
13. Конституція Республіки Естонія. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/521052015001/consolide> (дата звернення: 31.05.2024).

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ РИЗИКАМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ОФЛАЙН ТА У ДИСТАНЦІЙНОМУ ФОРМАТІ

Смутьська Алла Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

В Україні в усі часи використовували тему боротьби з корупцією: [1] під час виборів, обіцяючи викоринити це явище, як тільки-но вдасться прийти до влади; з метою реалізації загальнодержавної політики з цього питання – шляхом прийняття національних програм боротьби з корупцією, концепцій протидії корупції, спеціальних Законів України, НПА антикорупційної спрямованості; з метою прискорення євроінтеграційних процесів ВР України ратифікувала низку міжнародних документів із зазначеного питання; у 2015 році було створено Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) – орган, що забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику, та Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), завданням якого є попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

У питанні боротьби з корупцією ми постійно взаємодіємо з нашими міжнародними партнерами, вивчаємо їхній позитивний досвід щодо розв'язання цього питання. І тим не менш, корупція не йде з жодної сфери життєдіяльності нашого суспільства, залишаючись непомітною, але з дуже глибоким і розлогим корінням. Сфера вищої освіти не є тому виключенням.

Проблеми корупції у закладах вищої освіти не сходять зі шпальт наукових часописів. Серед науковців, які присвятили свої розвідки цьому питанню, слід назвати М. Заблоцького, В. Мельниченко, С. Лазаренко, К. Бабенко, О. Бондаренко, Н. Діденко, А. Бахаєву, М. Кондрашову, О. Хрімлі, Н. Яковець та інших.

Дієва боротьба з корупцією в закладах вищої освіти в Україні є важливою умовою успішного функціонування цих освітніх установ, проте поки що побороти корупцію у ЗВО повністю не вдається. Прикро констатувати, що передумовами цього явища у вишах є подекуди низька заробітна плата науково-педагогічних працівників та характерна поведінка викладача як натяк студенту на можливість отримати оцінку за предмет виключно шляхом грошової винагороди, відсутність можливості

самореалізації та кар'єрного зростання викладачів і як наслідок – неможливість покращити своє матеріальне становище в законний спосіб, низька мотивація до навчання у студентів, що приводить їх до бажання отримати оцінку за грошову винагороду; «допомога» студенту шляхом виконання курсових, дипломних, контрольних, лабораторних робіт за грошову винагороду; доволі часто у виші викладачам доводиться витратити власні кошти на певні потреби для забезпечення їхньої професійної діяльності як-то придбання паперу для друку, канцелярського приладдя, заправлення картриджа у принтер тощо і викладач починає перекладати ці витрати на студентів, але при цьому відчуває, що тепер ніби він завинив перед ними і, коли вони складають його предмет, підвищує бали для тих студентів, які страчалися на приладдя для кафедри; також відбувається знецінення самої системи вищої освіти, мовляв, навіщо вчитися, якщо роботу все одно не знайдеш, або навчання і робота – дві різні речі, на роботі університетські знання не знадобляться, там опановуєш усе з нуля.

Так само і викладач у ЗВО може наражатися на відверте вимагання грошової винагороди за певні послуги, задоволення яких потребує він сам. Наприклад, зайняття певної посади чи перемога в певному конкурсі.

Ще одна форма, яка має у своїй основі корупційну складову у вигляді сексуальних послуг, – теж виникає як обіцянка покращити оцінку. Коли сексуальні послуги заради покращення оцінки пропонує студент, це називають сексуальною корупцією, а коли викладач – сексуальним шантажем.

Є ще одна важлива категорія, що в своїй основі може мати корупційні ризики, – це академічна доброчесність [2] у закладах вищої освіти. Відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту» [3], порушенням академічної доброчесності є: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація; списування; обман; хабарництво; необ'єктивне оцінювання; надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання; вплив на науково-педагогічного працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання [3].

Що ми маємо у результаті?! Неможливість повноцінно розвиватися і самореалізовуватися як талановитим викладачм, так і здобувачам вищої освіти; суцільна демотивація як викладачів, так і здобувачів вищої освіти в особистому зростанні; формування корупційної ідеології; дискредитація цінності освіти; породження у суспільстві зневіри до правового порядку держави [4]; культивування фаворитизму, кумівства; неможливість малозабезпеченим здобувачам освітніх послуг отримати об'єктивну оцінку своїх знань, оскільки високі бали було «роздано» в інший спосіб; у подальшому – зайняття робочих місць недобросовісними спеціалістами

тощо.

Цей список можна ще довго продовжувати, але від цього проблема й меншою не стане, й не зникне. Необхідно якнайшвидше вжити всіх можливих заходів щодо викорінювання корупції у ЗВО найближчим часом, адже це також прискорить запровадження кращих європейських цінностей у систему вітчизняної освіти.

Чому так важливо боротися з корупцією у ЗВО та викорінювати її. По-перше, ця проблема входить у життя людини з раннього дитинства, спочатку ми спостерігаємо за батьками, а потім і нас самих засмоктує система. І в результаті тощо, щоб сформуватися законослухняною, добропорядною особистістю, ми вдаємося до пошуку простих і зручних шляхів вирішення наших проблем. По-друге, з'являється чимало жертв з категорії вразливих осіб – як батьків, які готові піти на все заради своїх дітей, так і самих дітей, які потребують допомоги, але через фінансову нестабільність своєї сім'ї вирішити свої проблеми не можуть. По-третє, корупція у системі освіти замінює істинні цінності і чесноти цинічними поглядами на світ. По-четверте, освіта є ключем до сталого розвитку суспільства, а коли неможливо її здобути на належному рівні, руйнується можливість сталого розвитку. По-п'яте, освіта має бути доступною, що допоможе побудувати стале, продуктивне й високоморальне суспільство, а наявність цих руйнівних корупційних елементів зводить усе нанівець з самого початку [5].

Спочатку через пандемію COVID-19, а потім через повномасштабне вторгнення РФ ми стали заручниками системи дистанційного навчання. Про негативні наслідки такої форми здобуття знань сказано дуже багато – від неможливості створити якісне робоче місце здобувачеві освітніх послуг і навіть викладачеві – отримання знань низької якості або взагалі відсутність системних знань – відсутність мотивації у надавача освітніх послуг і здобувача освіти – до втрати можливості повноцінної соціалізації підростаючого покоління.

Які ж корупційні ризики можливі під час дистанційного навчання. За різними опитуваннями, так і лишається система «добровільних» грошових внесків, але це стосується передовсім закладів середньої освіти і, в першу чергу, у тих регіонах, де зберігається змішана або класична система навчання (офлайн) [6].

Так само під час дистанційного навчання зберігаються «подяки» за хороші оцінки, особливі відзнаки тощо, придбання медичних довідок щодо перекриття пропусків занять, збирання грошей на подарунки освітянам з нагоди різних свят, створення педагогу зручного розкладу за окрему вдячність – усі ці практики також мають корупційний характер.

Крім того, під час дистанційного навчання у зоні корупційного ризику також можуть бути ситуації, пов'язані зі складанням академічної розбіжності, взаємодія з іноземними студентами, нав'язування

необхідності придбання за гроші власних навчально-методичних розробок, зловживання під час навчання в аспірантурі, маніпуляції під час формування збірників наукових статей, вибіркового підходу під час нарахування премій або інших стимулюючих виплат (кумівство, фаворитизм) тощо [7].

На думку В. І. Мельниченка, механізм адміністративно-правового регулювання протидії корупції передбачає зокрема застосування адміністративно-правових норм, націлених на усунення корупційних злочинів, їх запобігання; наявність у здобувачів освітніх послуг, самих освітян та науковців культури та свідомості з правових питань; діяльність науково-педагогічних працівників у межах чинного законодавства тощо [8]. Основна проблема визначення суб'єкта корупції у сфері освіти пов'язана передовсім із тим, що у Законі України «Про запобігання корупції» [9] науковці чи педагоги не є суб'єктами корупційних правопорушень, освітяни та науковці не є держслужбовцями, а, отже, не підпадають під дію антикорупційних статей [8], що створює проблему через неоднозначність тлумачення під час судових розглядів суб'єктів відповідальності за хабарі.

Також надзвичайно важливо здійснювати цілеспрямовану загальнодержавну політику, скеровану на запобігання, боротьбу та викорінення корупційних проявів, зокрема шляхом проведення тематичних бесід, опитування, обговорення позитивного зарубіжного досвіду, інформування через електронну мережу, індивідуальних бесід, позанавчальних заходів, кураторських годин та у цілому – шляхом цілеспрямованої роботи всього науково-педагогічного колективу з цього питання.

Список використаних джерел:

1. Лазаренко С. Ж., Бабенко К. А. Корупція в системі вищої освіти: сутність, причини та наслідки. URL: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/560-korupsiya-v-sistemi-vishchoji-osviti-sutnist-prichini-ta-naslidki.html>.

2 Бахаєва А., Іванченко О. Добросовісність як інструмент протидії корупції. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків: ХНУВС, 2022. С. 39–41.

3 Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/conv#n613>.

4 Заблоцький М. Проблеми виявів корупції в закладах вищої освіти. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VI Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 229–231. URL: http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/14978/1/materialy_konf_korup_081221.pdf.

5. Інструменти знань для науковців і фахівців. Серія модулів УНЗ ООН з протидії корупції. Модуль 9. Корупція у сфері освіти. URL: https://grace.unodc.org/grace/uploads/documents/academics/ukrainian/UA_Anti-Corruption_Module_9_Corruption_in_Education.pdf.

6. Освіта під час війни: настрої та преференції українців проаналізували експерти. URL: <https://dif.org.ua/article/osvita-pid-chas-viyni-nastroi-ta-preferentsii-ukraintsiv-proanalizuvali-eksperti>.

7. ТОП-25 корупційні ризики у вищій освіті. 2022. 106 с. URL: https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2022/06/TOP_25_koruptsiyni_ryzyky_u_vyshhiy-osviti.pdf.

8. Мельниченко В. І. Корупція у вищих навчальних закладах. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. С. 37–43.

9. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ЯК ПРИНЦИП ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЗЕРВУ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ДЛЯ РОБОТИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Федчишин Сергій Анатолійович,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Федчишина Катерина Вікторівна,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
державно-правових дисциплін
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,

В умовах поступового звільнення тимчасово окупованих територій України важливого значення має вироблення та нормативно-правове врегулювання механізмів, які б дозволили оперативно укомплектувати персоналом державні органи на деокупованих територіях та забезпечити повноцінне відновлення їх діяльності. У квітні 2024 року за участю Віце-прем'єр-міністра України – Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України І. А. Верещук відбулася презентація проекту Стратегії відновлення державної влади та реінтеграції населення деокупованих територій. Заслужовують на схвалення скоординовані дії Кабінету Міністрів України, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово

окупованих територій України, НАДС та інших уповноважених суб'єктів, що спрямовані на утворення, формування та забезпечення функціонування резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України (далі – Резерву). Важливим кроком на цьому шляху стало прийняття Кабінетом Міністрів України постанови «Про реалізацію експериментального проекту щодо створення резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України» від 23.05.2023 р.

За сучасних умов відбувається практична реалізація проекту та його апробація, що потребує належного наукового забезпечення з метою виокремлення «слабких» місць експериментального механізму, вироблення та внесення пропозицій стосовно вдосконалення підходів до формування і функціонування Резерву. Безпосередньо це стосується принципів, покладених в основу реалізації проекту. З нашої позиції, ефективне формування та функціонування Резерву має ґрунтуватись на науково обґрунтованих засадах, однією з яких є професіоналізм.

Резерв доцільно формувати з осіб, які за своєю професійною компетентністю, знаннями, уміннями та навичками, моральними та діловими якостями, здатні ефективно виконувати посадові обов'язки в державних органах на деокупованих територіях. За існуючого механізму на реалізацію засади професіоналізму спрямовуються, головним чином, такі приписи та інструменти:

– *встановлення, що Резерв формується з громадян, які відповідають вимогам до осіб, які претендують на вступ на державну службу, визначеним Законом «Про державну службу».* Вимогами до осіб, які претендують на вступ на державну службу, є вимоги до їхньої професійної компетентності, які складаються із загальних та спеціальних вимог. Особа, яка претендує на зайняття посади державної служби, повинна відповідати таким загальним вимогам: а) для посад категорії «Б» у державному органі, юрисдикція якого поширюється на територію однієї або кількох областей, та його апараті – досвід роботи на посадах державної служби категорій «Б» чи «В» або досвід служби в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше двох років, вільне володіння державною мовою; б) для посад категорії «Б» в іншому державному органі, крім тих, юрисдикція якого поширюється на всю територію України або на територію однієї або кількох областей, та його апараті – досвід роботи на посадах державної служби категорій «Б» чи «В» або досвід служби в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше одного року, вільне володіння державною мовою; в) для посад категорії «В» – наявність вищої освіти ступеня не нижче молодшого бакалавра або бакалавра за рішенням суб'єкта призначення, вільне

володіння державною мовою. Спеціальні вимоги до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорій «Б» і «В», визначаються суб'єктом призначення з урахуванням рекомендацій, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби (далі – НАДС) [1, ст. 20];

– заповнення претендентами анкет з інформацією про ступінь їх освіти, знання мов, професійний досвід, бажаний регіон та напрямок роботи тощо, а також наступна перевірка НАДС та Вищою школою публічного управління анкет на відповідність професійної компетентності претендентів одному або кільком обраним напрямкам роботи в державних органах на деокупованих територіях;

– професійне навчання осіб, зарахованих до Резерву. З особами, зарахованими до Резерву, проводиться робота щодо професійного навчання, зокрема, шляхом організації підвищення кваліфікації: з питань законодавства та аналізу реалізації норм законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та інших актів законодавства; відновлення базової інфраструктури, споруд, об'єктів, діяльності комунальних підприємств, подолання екологічних наслідків війни на місцевості; надання послуг, орієнтованих на захист прав і свобод людини і громадянина у період дії правового режиму воєнного стану, післявоєнний період та постконфліктних ситуаціях, а також інших питань забезпечення післявоєнного відновлення та розвитку України та ін. [2];

– розгляд суб'єктом призначення або керівником державної служби в державному органі відомостей щодо осіб, які були знайдені НАДС та Вищою школою публічного управління за заданими критеріями в Резерві та подані відповідним суб'єктам для можливості прийняття рішення про призначення на посаду у державному органі на деокупованій території.

Недоліком існуючого механізму є те, що він не дозволяє оцінити реальну професійну компетентність претендентів на зарахування до Резерву, визначити актуальний рівень їх знань та реальну спроможність застосовувати наявні знання, уміння, досвід тощо при виконанні посадових обов'язків. З нашої позиції, формування Резерву професійними кадрами має бути забезпечено комплексним підходом: по-перше, встановленням вимог до професійної компетентності претендентів на зарахування до Резерву, та осіб, які вже будучи у Резерві можуть визнаватись такими, що готові до зайняття посад на деокупованих територіях; по-друге, професійним навчанням осіб, які зараховані до Резерву; по-третє, врегулюванням і реалізацією процедур, які забезпечили б «фільтри» у контексті професійної компетентності, належне оцінювання відповідності професійної компетентності наведених вище груп осіб нормативно встановленим вимогам.

Зокрема, вважаємо, що при формуванні Резерву варто використати

можливості конкурсу, що, безумовно, лише сприяло б відбору кандидатів з належним рівнем професійної компетентності. Пропонуємо формувати Резерв за змішаною основою: а) включення без конкурсу: державних службовців, які вже проходили передбачений законодавством відбір та володіють відповідним рівнем професійної компетентності; посадових осіб місцевого самоврядування, які бажають перейти на державну службу; осіб, які під час воєнного стану були звільнені з окремих підстав, передбачених Законом України «Про державну службу» (приміром, у разі скорочення чисельності або штату державних службовців тощо); б) включення за результатами конкурсу – інші громадяни України (можливо, за процедурою дещо спрощеною порівняно із «традиційною») [3, с.45].

Привертає увагу, що Європейська комісія у своєму звіті стосовно можливості розпочати переговори про вступ України до ЄС від 08.11.2023 р. зазначила, що у той час як українське державне управління виявилось стійким під час агресивної війни РФ проти України, реформа сповільнилася або зупинилася у низці секторів, зокрема у наймі й відборі на основі заслуг. Наведене зауваження стало сигналом щодо доцільності відновлення конкурсів на державній службі. У Звіті SIGMA щодо державного управління в Україні (грудень 2023 р.) з-поміж доцільних кроків модернізації державної служби виокремлюється: а) «відновлення призначення на вакантні посади державної служби за результатами відкритих конкурсів, як тільки це дозволить безпекова ситуація»; б) «вдосконалення процедур задля забезпечення відбору кандидатів з належним досвідом, знаннями, навичками та компетенціями». З метою забезпечення подальшого реформування розроблено та затверджено «План України» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 р.), що передбачає й реформу відбору на державну службу. У свою чергу, вже у травні 2024 року НАДС було представлено алгоритм із 14 кроків, спрямованих на відновлення конкурсів у державній службі.

Підсумовуючи, слід підкреслити важливість урядового експериментального проекту щодо створення резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України. Реалізація такого проекту створює сприятливі умови для швидкого відновлення державного управління та повноцінної діяльності державних органів на деокупованих територіях. При цьому, однією із базових засад формування та функціонування Резерву слід виокремити професіоналізм, що має забезпечити як зарахування до Резерву, так і призначення на посади в державних органах на деокупованих територіях осіб, які за своєю професійною компетентністю здатні ефективно виконувати посадові обов'язки в існуючих складних умовах воєнного стану та у післявоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII,

зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2016. № 3. Ст. 149.

2. Про реалізацію експериментального проекту щодо створення резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2023 р. № 524, зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2023. № 55. Ст. 3072.

3. Федчишин С. А. Деякі проблеми кадрового забезпечення органів державної влади на деокупованих територіях України: контекст державної служби. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2022. Вип. 43. С. 39-51.

ФОРМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Швець Андрій Ігорович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Українське суспільство і держава постійно трансформуються з метою наближення своїх характеристик до світових стандартів, від цього напряду залежить розвиток і підвищення якості економічних, інформаційних, технологічних, соціальних, правових та інших функціональних засад розвитку в нашій країні. За цих обставин надзвичайно актуальною стала проблема ефективного захисту інтелектуальної власності у сфері освіти. Адже об'єкти права інтелектуальної власності у сфері освіти створюються безперечно і перманентно як її продукт та очікуваний результат. Відповідно, і якість та ефективність охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти впливає на оцінку її суб'єктами безпеки своїх авторських прав, утворює відчуття правової і фактичної захищеності.

У зв'язку з такою великою суспільною важливістю питання ефективної охорони інтелектуальної власності у сфері освіти стає одним із важливих напрямків державного регулювання, адже її розвиток та охорона прав інтелектуальної власності науковців входить до сфери публічного інтересу держави. Саме тому поряд із неюрисдикційною формою самозахисту права інтелектуальної власності в Україні та тими методами, що обираються самостійно її суб'єктами, активно розвиваються та вдосконалюються юрисдикційні форми захисту і охорони зазначеного права – як судова, так і інші форми адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти.

Як правило, в законодавстві розрізняють дві основні форми захисту

прав інтелектуальної власності: юрисдикційну та неюрисдикційну. Юрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності полягає в тому, що особа, права якої порушено, звертається за захистом порушених прав до суду, інших компетентних державних органів, уповноважених вжити необхідні заходи для відновлення порушених прав і припинення правопорушення. В рамках юрисдикційної форми захисту прав, у свою чергу, виокремлюють загальний (судовий) і спеціальний (адміністративний) порядки захисту порушених прав інтелектуальної власності. Спеціальною формою захисту прав інтелектуальної власності є адміністративний порядок їх захисту. Він застосовується як виняток із загального правила, тобто тільки в прямо передбачених законодавством випадках. Неюрисдикційна форма захисту права інтелектуальної власності включає дії юридичних і фізичних осіб щодо захисту права інтелектуальної власності та охоронюваних законом інтересів, які здійснюються ними самостійно, без звертання за допомогою до державних або інших компетентних органів (самозахист прав) [1, с. 159].

Слід зауважити, що адміністративно-правовий захист як складова частина адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності є частиною загальної системи форм захисту права інтелектуальної власності, посідаючи в такій системі важливе місце та виконуючи притаманні лише адміністративно-правовому захисту функції та завдання. Адже адміністративно-правова форма охорони права інтелектуальної власності насамперед (у порівнянні з, наприклад, неюрисдикційними формами охорони) характеризується можливістю застосовувати до порушника державно-владний примус. Під час реалізації заходів адміністративно-правової форми охорони прав інтелектуальної власності у сфері освіти за результатами розгляду скарг та заяв, справ про порушення права інтелектуальної власності органи, що їх здійснюють, уповноважені приймати індивідуально-правові акти, що мають обов'язковий для виконання характер, притягати порушників до відповідальності, вживати інші заходи (наприклад, реєструвати право інтелектуальної власності), що тягнуть за собою поміщення окремих об'єктів права інтелектуальної власності у сфері освіти під державну охорону та гарантування їхнього захисту.

Необхідно звернути увагу на думку А.П. Шпака, який зауважив, що адміністративно-правові форми охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти – це зовнішнє вираження змісту адміністративної діяльності публічної адміністрації, що здійснюється з метою охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти. У свою чергу, система форм охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти складається із прийняття адміністративних (індивідуальних актів), укладання адміністративних договорів; прийняття нормативних актів; укладення і ратифікації міжнародних договорів; патентування об'єктів права

інтелектуальної власності; здійснення організаційних дій та виконання матеріально-технічних дій [2, с. 151].

На нашу думку, форми адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти в Україні входять до загальної системи форм адміністративно-правової діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування та в загальному спрямовані на утвердження правопорядку, законності та дотримання норм права усіма суб'єктами правовідносин у державі. Поряд із тим їх специфіка, яка зумовлена спеціальною сферою їх застосування, спричиняє особливості тих заходів та конкретних дій, які здійснюються публічною адміністрацією для досягнення поставлених цілей.

Окремі науковці наводять різні міркування щодо переліку конкретних форм адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності. Юркова Є.В. вважає, що адміністративно-правова охорона права інтелектуальної власності відноситься до спеціальної юрисдикційної форми охорони, яка здійснюється суб'єктами публічного управління, що здійснюють адміністративно-правову охорону суб'єктів інтелектуальної власності на основі та з виконання вищезазначених Законів України у трьох основних формах: 1) шляхом здійснення державної реєстрації об'єктів інтелектуальної власності та видання на них охоронних документів; 2) застосування до порушників режиму інтелектуальної власності засобів адміністративного примусу; 3) у процесі адміністративного провадження за скаргами та заявами суб'єктів права інтелектуальної власності [3, с. 711].

У зв'язку з наведеним, доцільно виокремити такі форми адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти в Україні:

1) превентивні – спрямовані на запобігання порушенням права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності:

– загальні превентивні (видання нормативно-правових та нормативних актів уповноваженими органами, надання нормативних роз'яснень, прийняття регуляторних актів, укладення міжнародних договорів тощо);

– конкретні превентивні – форми, що реалізуються в конкретних правовідносинах (здійснення державної реєстрації об'єктів інтелектуальної власності та видання на них охоронних документів).

2) захисні – форми адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти в Україні, що застосовуються в разі виявлення вчиненого порушення. Розкриваючи особливості захисних форм охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти в Україні, слід відзначити, що вони реалізуються як спеціальною установою, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони авторського права і суміжних прав, так і правоохоронними органами.

Застосування захисних форм адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти в Україні здійснюється і судовими органами шляхом розгляду справ про адміністративні правопорушення та застосування до правопорушників заходів адміністративного стягнення та притягнення до адміністративної відповідальності;

3) допоміжні – дії організаційного та матеріально-технічного характеру, які здійснюються органами публічної адміністрації з метою реалізації інших зазначених вище форм, удосконалення та планування і організації своєї діяльності – проведення нарад, семінарів, роз'яснень, складання звітів тощо.

Отже, існування розгалуженої системи форм адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти в Україні свідчить про важливу роль захисту права інтелектуальної власності у процесах реалізації державної внутрішньої та зовнішньої політики, забезпечення належного функціонування всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Список використаних джерел:

1. Інтелектуальна власність : навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів / В.М. Боковня та ін. Черкаси : Чабаненко Ю.А., 2014. 452 с.
2. Шпак А.П. Адміністративно-правові форми й методи охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти: питання сьогодення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 7. С. 150–152.
3. Юркова Є.В. Межі адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності в Україні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 710–714.

СЕКЦІЯ 7.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ВІД СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ

**ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОВЕДЕНOSTІ ВИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

Бондаренко Олексій Олексійович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини є однією із галузевих засад кримінального провадження.

З'ясування сутності даної засади вимагає аналізу відповідної нормативно-правової регламентації та точок зору науковців. Так, у частині першій статті 11 Загальної декларації прав людини зазначається, що кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту [1]. Відповідно до частини другої статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку [2]. Згідно частини другої статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом [3]. У статті 62 Конституції України регламентується, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням [4]. Стаття 17 КПК України передбачає, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК, і встановлено обвинувальним вироком суду,

що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою [5].

Слід погодитися з позицією О.М. Коваль, згідно з якою питання гарантій прав і свобод особи в кримінальному провадженні є одними із актуальних у сучасній теорії та практиці правозастосування. У Конституції України закріплений як пріоритетний обов'язок держави із забезпечення, захисту прав особи у всіх сферах правового регулювання, в тому числі і кримінальній процесуальній. Обмеження прав і свобод людини можливе лише у випадках, прямо передбачених законом. Найбільш відчутним воно є в кримінальному процесі, який передбачає в ході кримінального провадження застосування найсуворіших засобів обмеження прав і свобод особи. Важливою гарантією їх захисту є принцип презумпції невинуватості, у відповідності з яким особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в порядку, передбаченому КПК, і встановлено обвинувальним вироком, що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом [6, с. 57].

Нормативний зміст засади презумпції невинуватості не обмежується загальними положеннями КПК України, а тому до його складових елементів слід відносити й наступні:

1) ніхто не зобов'язаний доводити свою винуватість у вчиненні злочину або менший ступінь вини. Обов'язок доведення винуватості особи покладено на органи досудового розслідування, прокурора, а у провадженнях приватного обвинувачення – на потерпілого або його представника;

2) забороняється перекладати обов'язок доведення вини на підозрюваного (обвинуваченого), а також домагатися його показань шляхом насильства, погроз та іншими незаконними методами;

3) обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, а також на доказах, одержаних незаконним шляхом;

4) усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь;

5) заперечення обвинуваченим своєї вини не повинне розцінюватися як обставина, що обтяжує відповідальність. Зізнання обвинуваченого може бути покладене в основу вироку лише за умови підтвердження його іншими доказами в сукупності;

6) затримання особи як підозрюваного чи притягнення її до участі у провадженні як обвинуваченого, застосування до неї запобіжного заходу, в тому числі взяття під варту, не повинні розцінюватись як доказ її вини або покарання винного;

7) визнати особу винною у вчиненні злочину може тільки суд;

8) до офіційного визнання обвинуваченого винним із ним не можна поводитись як із винним, а також публічно, в засобах масової інформації, в офіційних документах стверджувати про таку вину;

9) у разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням [7, с. 163-166].

Вважається, що слід підтримати думку В.О. Попелюшка, згідно з якою справжній принцип презумпції невинуватості для усіх без винятку осіб, а для дізнавача, слідчого, прокурора, судді особливо і обов'язково, є правилом їх поведінки, згідно з яким їм забороняється поступати з обвинуваченим як із злочинцем до моменту, поки не набере законної сили обвинувальний вирок суду, що означає нормальне взаємовідношення між ними, як між людьми рівними [8, с. 10].

Проаналізувавши вищевказані положення, доходимо висновку, згідно з яким в Україні презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини є важливою засадою кримінального судочинства, яка має суворо дотримуватися на усіх його стадіях.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 31.05.2024).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 31.05.2024).

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий 16.12.1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 31.05.2024).

4. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 31.05.2024).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата

звернення: 31.05.2024).

6. Коваль О.М. Деякі особливості взаємозв'язку принципу презумпції невинуватості та права особи на виправдування у кримінальному процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2014. № 6-1. С. 57-60.

7. Кочура А.В. Презумпція невинуватості як галузевий принцип кримінального судочинства та її нормативний зміст. *Право і безпека*. 2010. № 4 (36). С 163-166.

8. Попелюшко О. В. Чому конституційну формулу презумпції невинуватості треба змінити. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 1(5). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pvontz.pdf> (дата звернення: 31.05.2024).

ДИСЦИПЛІНАРНА СКАРГА НА ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ

Житний Олександр Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
член Кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії прокурорів

Упродовж 2023 року до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів (далі – КДКП, Комісія) надійшло 202 дисциплінарні скарги адвокатів, що складає 19,1 % від загальної кількості скарг, що надійшли до КДКП. За результатами розгляду цих скарг у 195 випадках (97 %) членами КДКП прийняті рішення про відмову у відкритті дисциплінарного провадження. За 7 скаргами (3 %) членами КДКП дисциплінарні провадження відкрито, але в подальшому за колегіальними рішеннями КДКП зазначені провадження закрито. Така ж тенденція спостерігається й у 2024 році. Так, із 88 дисциплінарних скарг адвокатів (20,6 % від загальної кількості скарг, одержаних КДКП у першому півріччі цього року) у 79 випадках (89,8 %) у відкритті дисциплінарного провадження членами КДКП відмовлено. Лише в 1 випадку в 2024 році дисциплінарне провадження за скаргою адвоката відкрито, але у подальшому за рішенням КДКП закрито.

Передусім варто зауважити, що до складових компетенції КДКП входить розгляд дисциплінарних скарг, здійснення дисциплінарного провадження та прийняття рішення за його результатами. Так, повноваження Комісії визначено у частині першій статті 77 Закону України № 1697-VII «Про прокуратуру». У межах наданих повноважень цей орган: 1) веде облік даних про кількість посад прокурорів, у тому числі вакантних та тимчасово вакантних; 2) проводить добір кандидатів на посаду прокурора в установленому цим Законом порядку; 3) бере участь у переведенні прокурорів; 4) розглядає дисциплінарні скарги про вчинення прокурором дисциплінарного проступку та здійснює дисциплінарне провадження; 5) за результатами дисциплінарного провадження і за наявності підстав, передбачених цим Законом, приймає рішення про накладення на прокурора Офісу Генерального прокурора, обласної та окружної прокуратури дисциплінарного стягнення або рішення про неможливість подальшого перебування особи на посаді прокурора; 6) здійснює інші повноваження, передбачені законом.

Інших повноважень, зокрема стосовно організації діяльності органів прокуратури, тим більше повноважень у кримінальному процесі, КДКП не має. Зокрема, Комісія не наділена жодними правами учасника кримінального процесу. У рішенні Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 21 червня 2018 року (справа № 9901/486/18) наголошено, що КДКП не повинна вирішувати питання кримінального провадження, яке здійснюється в межах досудового розслідування, а лише перевіряти викладені у дисциплінарній скарзі доводи на предмет дотримання вимог, що ставляться до посадових осіб органів прокуратури та наявності або відсутності в їх діях складу дисциплінарного проступку.

Втім, використовуючи своє право на подачу до КДКП дисциплінарної скарги на прокурора, сторона захисту (зокрема, адвокати) нерідко не враховує компетенцію КДКП. Так, наприклад, упродовж минулого й поточного років одним із адвокатів направлено до КДКП майже 20 звернень з вимогами про: надання інформації про стан досудового розслідування; проведення службових перевірок; надання відповідей на звернення, адресовані органам прокуратури; прибуття прокурора в судові засідання у кримінальному провадженні; пред'явлення цивільних позовів у кримінальному провадженні; проведення перевірки органів Національної поліції тощо.

Водночас, переважна більшість випадків неуспішного для сторони захисту реалізації права на подання дисциплінарної скарги щодо прокурора мають іншу причину. Найпоширенішою підставою для відмови адвокатам у відкритті дисциплінарного провадження за їхніми дисциплінарними скаргами є відсутність в них конкретних відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку прокурора (пункт 1 частини другої статті 46 Закону України «Про прокуратуру» вимагає в таких

випадках у відкритті дисциплінарного провадження відмовляти).

Особливості початкового етапу дисциплінарної процедури щодо прокурорів є такими, що для вирішення по суті членом КДКП питання про відкриття дисциплінарного провадження від скаржника має бути одержано необхідні й достатні відомості, які б дозволяли зробити попередній умовивід про імовірність наявності конкретних ознак дисциплінарного проступку (об'єктивних та суб'єктивних) у рішеннях, діях чи бездіяльності конкретного прокурора. Звертаючись із дисциплінарною скаргою, особа має доступними їй засобами обґрунтувати факт порушення індивідуально визначеним прокурором прав осіб або вимог закону. У іншому випадку Комісія змушена була б розпочинати дисциплінарне провадження за будь-яким зверненням, в якому міститься твердження про вчинення прокурором дисциплінарного проступку без наведення будь-яких фактів, які на це вказують.

Дисциплінарне провадження стосовно прокурора не може використовуватися як засіб тиску на прокурора у зв'язку зі здійсненням ним своєї службової діяльності. Серед гарантій незалежності прокурора, які передбачено статтею 16 Закону України «Про прокуратуру», прямо передбачено особливий порядок притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності. У свою чергу, КДКП є одним з гарантів незалежності прокурора.

У Бордоській декларації «Судді та прокурори у демократичному суспільстві», яку спільно розроблено Робочою Групою Консультативної ради європейських суддів і Консультативної ради європейських прокурорів у місті Бордо (Франція) та офіційно прийнято у місті Брдо (Словенія) 18 листопада 2009 року, передбачено, що для забезпечення незалежного статусу прокурорів необхідним є дотримання деяких мінімальних вимог, зокрема, щоб їх позиція та діяльність не була предметом впливу чи втручання з боку будь-якого зовнішнього джерела поза межами самої прокурорської служби.

Однією із засад діяльності прокуратури, визначеною у статті 3 Закону України «Про прокуратуру», є незалежність прокурорів. Зі змісту частини другої статті 16 Закону України «Про прокуратуру» вбачається, що, здійснюючи функції прокуратури, прокурор є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску, втручання і керується у своїй діяльності лише Конституцією та законами України. За загальним правилом, наведеним у частині першій статті 36 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Згаданими нормами встановлено межі дисциплінарного провадження з метою убезпечення прокурорів від впливу на них і створення перешкод при здійсненні ними своїх

повноважень відповідно до вимог КПК України, що є гарантією самостійності прокурорів у своїй процесуальній діяльності та невторчання осіб без законних на те повноважень.

Водночас положеннями абзацу 2 частини першої статті 45 Закону України «Про прокуратуру» визначено, що рішення, дії чи бездіяльність прокурора в межах кримінального процесу можуть бути оскаржені виключно в порядку, встановленому КПК України. Якщо за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність прокурора в межах кримінального процесу встановлено факти порушення прокурором прав осіб або вимог закону, таке рішення може бути підставою для дисциплінарного провадження.

Законодавцем передбачено спеціальну процедуру оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора під час досудового розслідування (ст.ст. 303–307 КПК України).

Отже, у випадку оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора у кримінальному провадженні, підставою для відкриття дисциплінарного провадження має бути факт порушення індивідуально визначеним прокурором прав осіб або вимог закону, встановлений уповноваженим суб'єктом (яким є суд або, у певних випадках, – прокурор вищого рівня) за результатами розгляду скарги, та/або відповідне звернення суду до органу, що здійснює дисциплінарне провадження, в передбаченому КПК України порядку. Найчастіше сторона захисту це не враховує та намагається оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність прокурора у кримінальному процесі поза встановленою законодавством про прокуратуру й кримінальним процесуальним законодавством порядком, що нерідко виглядає як спроба впливу на прокурора в ході процесуального спору.

На офіційному вебсайті КДКП публікуються не лише рішення за результатами дисциплінарного провадження (тобто про притягнення прокурора до дисциплінарної та про закриття дисциплінарного провадження), але й в спеціальній рубриці – рішення про відмову у відкритті дисциплінарного провадження. Отже, кожен має змогу ознайомитися з вказаними рішеннями та уникнути недоліків під час підготовки дисциплінарної скарги про вчинення прокурором дисциплінарного проступку.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

Лісовик Ангеліна Олександрівна,
слухач I курсу магістратури
навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Хашев Вадим Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
права та кримінології
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,

У національному праві поняття «кримінальна юстиція» охоплює сферу встановлення та застосування кримінально-правових заходів впливу на осіб, які порушують закон. З урахуванням широких можливостей держави контролювати осіб у сфері кримінальної юстиції, значення міжнародних стандартів та рекомендацій, спрямованих на забезпечення балансу між безпекою суспільства, зобов'язанням влади зберігати правопорядок та захищати права людини, має велике значення, яке складно переоцінити.

На думку М.І.Бажанова покарання є не головною, а всього лише вторинною мірою, яка застосовується державою для протидії та запобігання злочинності. За його переконанням, важливішою є реалізація політичних, економічних і організаційних заходів. Проте важливо підкреслити, що це не означає, що покарання абсолютно не має значення, особливо з урахуванням ефективної діяльності правоохоронних органів. Якщо профілактичні заходи недостатні, держава повинна вживати примусові заходи, які допомагають протидіяти кримінальній діяльності та злочинності [1, с.130].

У статті 51 Кримінального кодексу України (далі – КК України) визначено систему покарань, яка включає дванадцять різних видів покарань. Однак деякі дослідники вказують, що перелік покарань, визначений у статті 51 КК України, не можна назвати системою, а скоріше є комплексом кримінально-протиправних засобів, які застосовуються до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень, та притягаються до кримінальної відповідальності у встановленому законодавством порядку [2].

Також у термінології науковців, які досліджують теорію кримінального права, систему покарань визначають як повний перелік покарань, що невід'ємно належить до компетенції суду, викладений у статті 51 КК України. Цей перелік розташований в певному порядку з урахуванням всіх обставин кримінального провадження, ступеня тяжкості злочину та суворості покарання і так далі [3, с. 279].

На підставі трактування статті 51 КК України можна зазначити, що український законодавець визначив повний і систематично впорядкований перелік можливих покарань за кримінально протиправні діяння. Згідно з поправками, внесеними до КК України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI, було визнано, що штраф вже не може розглядатися як найбільш м'яке покарання, оскільки з часом його статус змінився і він вже не відповідає рівню м'якості, якому він відповідав раніше [4].

Т.А. Денисова відзначає, що сучасна система покарань в Україні не є ідеальною. Вона правильно вважає, що виключення зі складу покарань позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та перенесення їх до інституту дисциплінарної відповідальності окремих посадових осіб є доцільним. Крім того, вона пропонує додати новий ефективний вид покарання - потрійне відшкодування шкоди, яке, за її переконанням, сприятиме ефективнішому виконанню примусових заходів кримінально-правового впливу. Ми підтримуємо ці пропозиції, оскільки вони враховують інтереси потерпілого, який потребує компенсації як майнової, так і моральної шкоди від кримінального правопорушення [5, с.15].

М.П. Черненко у своїх дослідженнях звертає особливу увагу на конфіскацію майна як форму покарання. Аналізуючи цей кримінально-правовий інститут, теорію і практику виконання майнових покарань, він відзначає, що реальне виконання конфіскації майна становить лише 10%. Це пояснюється недостатньою кваліфікацією багатьох слідчих, які не завчасно застосовують арешт до майна, яке потенційно може бути конфісковане. Також це пов'язано з особливостями контингенту, до якого застосовується цей вид покарання. Часто до цієї категорії належать підозрювані, які не мають стійкого місця проживання, або хворі на алкоголізм, наркоманію або токсикоманію. У більшості випадків такі особи, які можуть ухилятися від відповідальності, не мають значного майна. Крім того, до цієї категорії належать і професійні підприємці, які передають своє майно та права на нього своїм родичам або іншим довіреним особам. У практиці виконання цього виду покарання в більшості випадків спостерігається формалізм [6, с.13-15].

Верховна Рада України в Законі України «Про внесення змін до

Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану» постановляє впровадження нового виду покарання, як пробаційний нагляд, який в свою чергу буде регламентуватися ст. 59-1 КК України. В законі вказано, що новий вид покарання полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства. Також в даній статті розкриваються обов'язки, які суд покладає на засудженого до пробаційного нагляду. Одними із таких обов'язків є періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання; не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації та інші [7].

Також можна провести паралель з Кримінальним процесуальним кодексом України, а саме зі запобіжними заходами, як особисте зобов'язання, яке має схожість в обов'язках з пробаційним наглядом. Але можемо сказати, що в пробаційному нагляді, як в новому виді покарання, обов'язки розширені та більш точно регламентовані. На цьому можна зробити висновок, щодо впровадження пробаційного нагляду, а саме те, що він зумовлений теперішнім станом протидії злочинності в нашій державі та сподіваємося, що він покаже ефективний результат.

Отже, враховуючи результати проведеного дослідження, важливо відзначити, що сучасну систему покарань України не можна вважати ідеальною, але з моменту впровадження змін до КК України є певні покращення, які в майбутньому можуть призвести до ефективності системи покарання в цілому. Але думки деяких науковців одноголосно вказують на необхідність перегляду сучасної системи покарань України, зокрема шляхом впровадження таких видів покарань, як потрібне відшкодування шкоди, перенесення позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу до сфери дисциплінарної відповідальності окремих посадових осіб, а також виключення конфіскації майна із системи покарань. На наш погляд, це питання вимагає докладного аналізу з метою врегулювання використання існуючих видів покарань або впровадження новітніх підходів до визначення примусових заходів кримінально-правового впливу.

Список використаних джерел:

1. Бажанов М.І. Кримінальне право України. Дніпропетровськ: Пороги, 1992. 168 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.02.2024).
3. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина:

навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 362 с.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15.11.2011. № 4025-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17> (дата звернення: 06.02.2024).

5. Денисова Т.А. Корегування мети покарання як крок до гуманізації кримінальної політики. *Вісник центру суддівських студій*. 2006. № 9. С. 11-15.

6. Черненко М.П. Проблеми теорії і практики виконання майнових покарань: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.

7. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану: Закон України від 23.08.2023 № 3342-IX URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1719664> (дата звернення: 22.02.2024).

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Наборський Олександр Олександрович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України [1](далі – КПК) суттєво розширив засоби формування судових доказів, наповнивши досудове розслідування негласними слідчими (розшуковими) діями, які раніше застосовувалися лише як заходи оперативно-розшукової діяльності та слугували іншим цілям. З огляду на таку тенденцію включення оперативно-розшукової діяльності в систему досудового розслідування, як слушно зазначає М. Шумило, «порушується вельми важлива проблема. Якою мірою це доцільно й обґрунтовано, й чи стане досудове розслідування ефективним?» [2, с. 134]. Актуальність досліджуваної проблеми у тому, що поглинання досудовим розслідуванням оперативно-розшукових заходів має певні переваги – усунення дублювання, яке експерти Ради Європи розцінили у висновку від 2 листопада 2011 р. як «наміри відійти від громіздкого, із чисельними повторами, триступеневого кримінального процесу радянського типу» [3, с. 21]. З іншого боку, в змішуванні кримінальнопроцесуальної діяльності та оперативно-розшукових заходів є теж певна небезпека. Як зазначив А. Дубинський,

«зрощування цих двох функцій неприпустимо, бо вона може негативно позначитись на оцінці доказів, об'єктивності розслідування, формуванні висновків у кримінальній справі ...» [2, с. 135].

Аналіз останніх наукових досліджень свідчить, що проблеми становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій залишаються поки що малодослідженими, хоча вивчення даних проблем стає все активнішим.

Чинний КПК у ч. 1 ст. 223 надає досить стисле визначення слідчих (розшукових) дій, вказуючи, що вони є діями спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Ч. 1 ст. 246 КПК розкриває поняття негласних слідчих (розшукових) дій як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК. Позитивним є те, що на відміну від минулої редакції Закону України «Про оперативнорозшукову діяльність» [4], КПК розкриває основні засади таких дій та дає їх вичерпний перелік. Важливе значення для формування уявлень щодо функціонального призначення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, поряд із розкриттям змісту нормативноправової регламентації загальних положень їх проведення, є класифікація останніх на різновиди за підставами, що відображають їх суттєві ознаки. Це сприяє пізнанню як внутрішніх зв'язків між окремими негласними слідчими (розшуковими) діями, так і негласних слідчих (розшукових) дій зі слідчими (розшуковими) та іншими процесуальними діями, а також оперативно-розшуковими заходами [3, с. 39-40].

Основна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій міститься у главі 21 КПК України, в якій вони розподілені в залежності від наявності втручання в приватне спілкування на негласні слідчі (розшукові) дії: - пов'язані із втручанням в приватне спілкування: аудіо-, відеоконтроль особи; накладення арешту на кореспонденцію; огляд і виїмки кореспонденції; зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів; - не пов'язані із втручанням в приватне спілкування: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу); спостереження за особою, річчю або місцем; моніторинг банківських рахунків; аудіо-, відеоконтроль місця; контроль за вчиненням злочину, формами якого є контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обставин злочину (ст.271 КПК України); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст.272 КПК України);

негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження [5]. Отже, на підставі вищезазначеного, можна зробити висновок, згідно з яким дослідження негласних слідчих (розшукових) дій має важливе значення для теорії кримінального процесу та практики застосування кримінальних процесуальних норм. Для того, щоб кримінальна процесуальна діяльність щодо збирання доказів та доказування вини чи невинуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення відповідала вимогам закону, потрібно вдосконалювати систему досудового розслідування в цілому.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Уваров В. Проблеми негласних слідчих (розшукових) дій. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С.134-140.
3. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навч.-практ. посіб. / С.С. Кудінов, Р.М. Шеховцев, О.М. Дроздов, С.О. Гриненко. Харків: Оберіг, 2013. 344 с.
4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.
5. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні; Наказ ГПУ, МВС, СБУ, ДПСУ, МФУ, МЮ від 16.11.2012 №114/1042/516/1199/936/1687/5.

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ
ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ:
СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВСТВА І ПЕРСПЕКТИВИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ**

Оганнісян Артур Аршакович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Актуальним трендом розвитку Української держави є повноцінна інтеграція до світових та регіональних політичних й економічних об'єднань, що зумовлює її готовність до максимального сприйняття національною правовою системою впливу міжнародного права. Ця готовність стала особливо помітною в третьому десятилітті ХХІ століття,

коли перед Україною через злочинне повномасштабне вторгнення росії постали критичні загрози, вирішити які без ефективної взаємодії з міжнародними партнерами практично неможливо.

Вже з початку відновлення її Незалежності у 1991 році, Україна обіймає гідне місце серед суб'єктів міжнародного права, вживає активних заходів зі зміцнення конструктивних зв'язків із учасниками міжнародних правовідносин, які є носіями міжнародних прав та обов'язків, котрі здійснюються на основі та в рамках міжнародного права, зокрема, міжнародними організаціями. Починаючи із лютого 2022 року підтримання таких зв'язків, їх розширення й охорона стали однією з передумов виживання нашої держави в надзвичайно складних умовах збройної відсічі воєнному вторгненню ворога. Тому набувають особливого значення питання кримінально-правового забезпечення статутної діяльності в Україні міжнародних організацій (передусім міждержавних та міжурядових – таких, зокрема, як Рада Європи, ОБСЄ, ООН та її установи, Європейський Союз та його інститути, Товариство Червоного Хреста і Червоного Півмісяця тощо) і, відповідно, їхніх агентів (офіційних представників) – посадових і службових осіб, котрі забезпечують таку діяльність.

Наразі чинний Кримінальний кодекс (далі – КК) України ґрунтується на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права та в ньому декларується відповідність міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України[1]. Тенденції щодо імплементації загальновизнаних міжнародних стандартів з прав людини і громадянина, а також сприйняття базових принципів забезпечення міжнародного правопорядку за роки чинності КК стали одними із ключових напрямів розвитку вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність. Ця обставина вимагає від вітчизняної юридичної науки визначення й обґрунтування шляхів гармонізації національного кримінального права з міжнародним правом. Це стосується й сфери кримінально-правового забезпечення діяльності міжнародних організацій в Україні, що охоплює перш за все (але не виключно) протидію посяганням, які шкодять їхній статутній діяльності. Це, зокрема, посягання на офіційних представників і на майно зазначених суб'єктів міжнародного права, напади на осіб та установи, що мають міжнародний захист.

Дослідження проблематики національних кримінально-правових засобів охорони й регулювання функціонування міжнародних організацій віддзеркалює досягнення й недоліки механізму взаємодії кримінального права України із міжнародною правовою системою, а шляхи модернізації кримінально-правового забезпечення цієї сфери вимагають комплексного, міждисциплінарного підходу, адже діяльність суб'єктів міжнародного права, у тому числі міжнародних організацій, регламентується перш за все принципами й нормами міжнародного права. Отже, ефективність

кримінально-правового забезпечення на національному рівні принципів мирного співіснування та засад міжнародного правопорядку, у т.ч. статутної діяльності міжнародних організацій, залежить від якості норм законодавства України про кримінальну відповідальність та практики їх застосування, а також від якості імплементації міжнародно-правових норм у національній кримінально-правовій системі.

Міжнародно-правові норми, які регламентують діяльність і взаємовідносини суб'єктів міжнародного права досить різноманітні. Так, серед них можна відзначити Статут ООН, Віденську конвенцію про дипломатичні зносини 1961 р., Конвенцію про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів 1973 р., Конвенцію про охорону персоналу Організації Об'єднаних Націй та зв'язаного з нею персоналу 1994 р.

Звернемо увагу, що Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів 1973 р. зобов'язує державу-учасницю (серед яких й Україну) криміналізувати та, відповідно, пеналізувати навмисне вчинення таких дій: а) вбивства, викрадення та іншого нападу проти особистості чи свободи особи, що користується міжнародним захистом; б) насильницький напад на офіційне приміщення, житлове приміщення або транспортні засоби особи, яка користується міжнародним захистом, що може погрожувати особистості чи свободі останньої; с) загрозу будь-якого нападу; d) спробу будь-якого нападу, і е) дії в якості співучасника будь-якого такого нападу[2].

Наразі в національному законодавстві цим зобов'язанням відповідають кримінально-правові заборони, розміщені у статтях 443 та 444 КК України. Зокрема, окремими формами посягань на міжнародний правопорядок тут визнано: а) вбивство або замах на вбивство представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, з метою впливу на характер їхньої діяльності або на діяльність держав чи організацій, які вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень; б) напад на службові або житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист; в) викрадення або позбавлення волі цих осіб з метою впливу на характер їхньої діяльності або на діяльність держав чи організацій, що вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень; г) погроза вчинення дій, передбачених в цьому переліку в попередніх двох пунктах.

Звернемо увагу, що наданий на оцінку юридичної спільноти Проєкт КК України (далі – Проєкт) подібних приписів не містить. Найближчим до них за змістом можна вважати приписи статті 11.4.5 Проєкту «Серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру», згідно якої карається особа, яка серйозно

порушила норми міжнародного гуманітарного права, застосовувані як в міжнародних збройних конфліктах, так і в збройних конфліктах неміжнародного характеру, у тому числі спрямувала напад на персонал, об'єкт, матеріал, підрозділ чи транспортний засіб, задіяний в наданні гуманітарної допомоги або в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист міжнародного гуманітарного права, яким користуються цивільні особи чи цивільні об'єкти[3].

Можна припустити, що за задумом розробників майбутнього КК України кримінально-правове забезпечення захисту від посягання на діяльність міжнародних організацій та їхніх представників (агентів) реалізуватиметься при застосуванні «антитерористичних» приписів. Так, стаття 7.2.4. «Терористичний акт» Проєкту передбачає кримінальну відповідальність щодо особи, яка, зокрема, з метою перешкодити діяльності міжнародної організації, або примусити її вчинити яку-небудь дію чи утриматися від її вчинення, вчинила певні посягання (дії, спрямовані на заподіяння смерті чи тяжкої шкоди здоров'ю людини або порушення особистої свободи людини, застосувала зброю чи небезпечний предмет, застосувала або розпилила радіоактивний матеріал, загальнебезпечним способом знищила чи пошкодила майно, захопила, утримувала, знищила чи пошкодила об'єкт критичної інфраструктури або порушила його належне функціонування, захопила повітряне, морське судно, стаціонарну платформу, розташовану на континентальному шельфі, або засіб пасажирського чи вантажного транспорту, заблокувала рух транспорту, припинила постачання ресурсу, що має життєво важливе значення для населення (вода, електроенергія, газ, тепло, продукти харчування, лікарські засоби), чи перешкодила такому постачанню або незаконно втрутилася в роботу інформаційної (автоматизованої), електронної комунікаційної, інформаційно-комунікаційної системи, електронної комунікаційної мережі із застосуванням шкідливих програмних чи технічних засобів [3].

Втім, такі приписи лише частково дозволять забезпечуватимуть відповідність національного кримінального законодавства вирішенню актуального завдання із убезпечення діяльності на території України міжнародних організацій та їх представників. Тому наукові дослідження цієї проблеми мають бути продовжені.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2024).
2. Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів: Міжнародний документ від 14.12.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_389#Text (дата звернення:

01.06.2024).

3. Кримінальний Кодекс України (проект). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-royektu-kk-25-02-2024.pdf>/ (дата звернення: 01.06.2024).

ОБМЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ (ДЕЯКИЙ ДОСВІД ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ)

Ріяко Євген Олександрович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Невід'ємним елементом державного суверенітету є повноваження національної влади встановлювати на державній території (передусім у межах, окреслених лінією державного кордону, а також на деяких інших поверхнях, просторах, об'єктах) вимоги, які визначають кримінальну протиправність та кримінальну караність (включно з іншими кримінально-правовими наслідками) певних форм суспільно небезпечної поведінки фізичних осіб, а також передбачати заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, від імені або в інтересах яких вчиняються високонебезпечні кримінальні правопорушення. У цьому полягає внутрішня (національна) кримінально-правова юрисдикція.

При першому наближенні такі вимоги видаються імперативними (адже держава зобов'язана забезпечувати правопорядок на підконтрольній території, на якій проживає народ, інтереси якого вона захищає) та ексклюзивними (бо жоден інший суб'єкт не уповноважений виконувати функції правоохорони і правосуддя та цій території). Втім, це не зовсім так.

Як слушно зазначається в літературі, міжнародне право вимагає від держав, які його визнають, забезпечувати винятки (відступи) від засад національної кримінально-правової юрисдикції (звичайно ж, на основі взаємності у міждержавних відносинах), а тому «у сучасному кримінальному праві... широкого вжитку набула категорія «дипломатична недоторканність» («дипломатичний імунітет»), яка була інтегрована до термінологічного апарату кримінального права з права міжнародного»[1].

У Кримінальному кодексі (далі – КК) України дипломатичний імунітет як відступ від імперативного й ексклюзивного кримінально-правового суверенітету нашої держави сформульовано у ч. 4 ст. 6, згідно якої «питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами

України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними кримінального правопорушення на території України вирішується дипломатичним шляхом»[2]. Згідно із місцем розташування цього «іммунітетного припису» (у статті з назвою «Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо кримінального правопорушення, вчиненого на території України») можемо зробити висновок, що імунітет дипломатичних представників (й інших прирівняних до них осіб) є винятком саме з «територіального» принципу чинності кримінального закону в просторі.

Привертає увагу формулювання цього винятку з принципів (правил) чинності національного КК у просторі, наявне у Проекті КК України. Так, його стаття 1.3.6. «Наявність дипломатичного або іншого імунітету» передбачає: «1. Наявність в особи, яка вчинила передбачене цим Кодексом діяння, дипломатичного чи іншого імунітету, передбаченого Конституцією України, міжнародним договором чи актом Європейського Союзу, виключає застосування кримінально-правових засобів до такої особи. 2. До особи, зазначеної у частині 1 цієї статті, кримінально-правові засоби застосовуються на загальних підставах, якщо: 1) імунітет подолано в порядку, встановленому Конституцією України, міжнародним договором чи актом Європейського Союзу, або 2) минув строк дії такого імунітету»[3].

Порівняння свідчить про значні відмінності у регулюванні імунітету в чинному та перспективному кримінальних законах. Водночас, у процесі законотворення (у тому числі й в царині кримінального права) доцільно звіритися з результатами аналогічної інших суб'єктів, які стикаються з аналогічними проблемами. У цьому випадку ми пропонуємо здійснити обмежений порівняльно-правовий дискурс, звернувшись до кримінально-правових актів деяких європейських держав, які є членами Європейського Союзу, адже цінність компаративного аналізу сьогодні загально визнана.

При здійсненні порівняльного аналізу було звернено увагу на кримінальні кодекси деяких держав ЄС, право яких, як і в Україні, належить до романо-германської правової системи.

Таке звернення виявило кілька способів регулювання впливу дипломатичного імунітету на застосування національного кримінального законодавства за територіальним принципом.

Так, у Польщі її Карний Кодекс містить норму (ст. 5), згідно якої він застосовується щодо особи, котра скоїла відповідне діяння на її території, або також на польському водному (чи повітряному) судні, «якщо міжнародним договором, стороною якого є Республіка Польща, не передбачене інше»[4]. Ураховуючи, зокрема, що один з універсальних міжнародних договорів, а саме Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р., безпосередньо передбачає у ч. 1 ст. 31, що дипломатичний

агент користується імунітетом від кримінальної юрисдикції держави перебування[5], цей спосіб можна назвати бланкетним, адже для з'ясування повного змісту припису слід врахувати іншу норму, яка міститься в іншому правовому акті.

Слід зазначити, що в низці вивчених кримінально-правових європейських держав актів (зокрема, у Німеччині, Австрії) не відзначено існування жодних приписів, подібних до ч. 4 ст. 6 КК України (чи до ст. 1.3.6. Проекту КК України). Очевидно, органи кримінальної юстиції таких держав при визначенні меж національної кримінально-правової юрисдикції і вилучень з неї керуються безпосередньо нормами міжнародного права (тією ж Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р.). Такий спосіб врегулювання розглядуваного питання можна назвати прямим.

Скорочене порівняльно-правове дослідження свідчить, що в КК України наразі використано бланкетний спосіб визначення винятків у національній кримінально-правовій юрисдикції. Цей спосіб уявляється оптимальним.

Список використаних джерел:

1. Житний О. О. Імунітет від національної кримінально-правової юрисдикції як спеціальний засіб забезпечення співробітництва суб'єктів міжнародного права. *Матер. норв.-укр. конф., присв. діяльн. Ф. Нансена в Україні у 1921–1922 роках* (Харків, 10–11 жовт. 2019 р.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2019. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/15047>.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 02.06.2024).
3. Кримінальний Кодекс України (проект). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-royektu-kk-25-02-2024.pdf/> (дата звернення: 02.06.2024).
4. Карний кодекс Республіки Польща. Київ: ВАІТЕ, 2015. 164 с.
5. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18.04.1961 р. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/DKS/08.htm> (дата звернення: 02.06.2024).

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ПРЕДМЕТОМ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Самойлов Євген Юрійович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

На виконання своїх міжнародних зобов'язань Україна вже чимало років вживає заходи із протидії такому високонебезпечному криміногенному явищу, яким є «відмивання» одержаного в результаті кримінальних практик майна. Національні фінансова та банківська системи та система вітчизняної кримінальної юстиції все глибше інтегруються до всесвітньої мережі інституцій, діяльність яких спрямована на унеможливлення користуватися благами, вигодами, статками від вчинених злочинів (що, відповідно, має демотивувати одержання вигоди від порушень кримінального закону). З іншого боку, «антилегалізаційні» організаційно-управлінські й суто юридично заходи мають забезпечити блокування проникнення до національних і міжнародних економічних систем «брудних» кримінальних ресурсів, унеможливаючи таким чином проникнення до управління цими системами правопорушників. Нарешті, такі заходи мають мінімізувати підживлення загальнонебезпечних ресурсовитратних кримінальних практик – перш за все тероризму та різноманітних форм організованої злочинності.

У кримінально-правовій площині такі заходи забезпечуються приписами статті 209 «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» Кримінального кодексу (далі – КК) України, яка передбачає підстави і межі кримінальної відповідальності за набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном, або переміщення, зміна форми (перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження, якщо ці діяння вчинені особою, яка знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом[1].

Активність, рішучість, наполегливість і винахідливість злочинців є загальновідомим фактом. І слід зазначити, що перш за все такими властивостями володіють представники сегменту «білокомірцевої» злочинності («white-collar crimes»), які майстерно впроваджують до кримінальних практик досягнення науково-технічного розвитку людства, в тому числі новітні цифрові технології, сучасні фінансові інструменти

тощо. «Відмивання» майна, одержаного злочинним шляхом, за нашим глибоким переконанням, вчиняється здебільшого саме такими представниками «інтелігентного» криміналітету. Так, наприклад, масштабне відмивання грошових коштів на транснаціональному рівні вчиняється із залученням старших менеджерів банківських установ.

Безпосередньо у статті 209 КК України предметом у складі кримінального правопорушення вказується «майно, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом». На перший погляд, такий предмет має перш за все фізичну форму, і має виглядати як субстанція матеріального світу. Втім, це давно не так. Злочинці майстерно використовують новітні фінансові інструменти, зокрема й віртуальні активи.

Слід звернути увагу на твердження фахівців, що «фінансова сфера, завдяки розвитку нових продуктів та технологій, надає злочинцям нові практики дистанційного способу вчинення злочину як в реальному світі, так і у віртуальному» [2, с. 22]. І, як відзначено у цитованому вище джерелі (розробленому провідним національним «антилегалізаційним» органом, яким, як відомо, в Україні є Державна служба фінансового моніторингу України), «анонімність, пов'язана з віртуальними активами, також приваблює злочинців, які використовують такі активи для відмивання доходів від низки злочинів, таких як торгівля наркотиками, незаконна контрабанда зброї, шахрайство, ухилення від сплати податків, кібератаки, ухилення від санкцій, експлуатація дітей та торгівля людьми» [2, с. 82].

Поняття віртуальних активів містить Закон України від 06.12.2019 № 361-ІХ «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (п. 13): це цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [3].

Слід сказати, що проблема визнання віртуальних активів елементом механізму кримінальних «легалізаційних» практик привертає увагу фахівців вже не перший рік. Найчастіше їх оцінювали як засіб чи як спосіб вчинення «відмивання». Іноді здійснювалися спроби описати їх саме як предмет у складі кримінального правопорушення, передбаченого статтею 209 КК України [4], тобто предмет відмивання майна, одержаного злочинним шляхом. Але така постановка питання була вразливою у зв'язку із невизначеністю правового статусу віртуальних активів в Україні.

Водночас, у цивільному законодавстві феномен віртуальних активів було відображено лише нещодавно. Так, в 2023 році Цивільний кодекс (далі – ЦК) України доповнено статтею 179-1 «Поняття цифрової речі», в якій визначено, що «цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність», а також що «цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага,

щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті», та вказано, що «особливості правового режиму цифрових речей визначаються законом. До цифрових речей застосовуються положення цього Кодексу про речі, якщо інше не встановлено цим Кодексом, законом або не впливає із сутності цифрової речі» [5]. Відповідно, враховуючи положення статті 190 ЦК України «Майно», яка визначає, що «майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки» [4], робимо висновок, що одночасно з набранням чинності статті 179-1 ЦК України (що відбулося з дня, наступного за днем опублікування Закону України від 10 серпня 2023 року № 3320-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав», тобто 3 вересня 2023 року [6]) предмет кримінального правопорушення, передбаченого статтею 209 КК України розширив обсяги, охопивши собою і віртуальні активи. Це має бути враховане в теорії кримінального права і у практиці застосування законодавства про кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 02.06.2024).
2. Актуальні методи, способи, інструменти легалізації (відмивання) злочинних доходів та фінансування тероризму (сепаратизму): Типологічне дослідження, затв. Наказом Державної служби фінансового моніторингу України від 20.12.2021 № 146. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi/tipologi-derzhfinmonitoringu/tipologichne-doslidzhennya-aktualni-metodi-sposobi-instrumenti-legalizacziji-vidmivannya-zlochinnix-doxodiv-ta-finansuvannya-terorizmu-separatizmu.html> (дата звернення: 02.06.2024).
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 02.06.2024).
4. Черевко, К. О. Криптовалюта як предмет відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 3 груд. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків: ХНУВС, 2021. С. 72-75.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 02.06.2024).
6. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав: Закон України від 10.08.2023 р. № 3320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#n12> (дата звернення: 02.06.2024).

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ – ОБШУКУ

Терещук Сергій Сергійович,
адвокат, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна

Як відомо, слідчі (розшукові) дії – це у більшості випадків дії сторони обвинувачення, направлені на пошук, фіксацію, а також документування подій, які мали протиправний характер у минулому. Одним із найважливіших завдань Кримінального процесуального кодексу України є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура

Однією з таких дій, яка одночасно дозволяє збирати необхідні докази, але і порушує права та свободи людини, є обшук. Водночас без проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук іноді неможливо отримати докази. Працівники правоохоронних органів іноді зловживають своїми правами під час проведення даної слідчої дії, у більшості випадків отримуєш ухвалу слідчого судді про обшук, слідчий, детектив або прокурор проводить обшук за підтримки працівників оперативних підрозділів, кількість таких працівників може бути від 1 до 10 або більше, під час знаходження зазначених оперативних працівників у приміщенні, котре підлягає обшуку траплялись випадки зникнення майна, котрі знаходились у приміщенні, коли слідчий проводив дії направлені на відшукування предмета кримінального правопорушення або певної речі, відповідно до ухвали суду про обшук зафіксував у протоколі проведення слідчої дії у присутності власника майна, у свою чергу один із працівників оперативних підрозділів знаходився в іншій кімнаті і начебто займався пошуком предметів, вкотре підлягали відшукування згідно ухвали слідчого судді, проконтролювати це не мали змоги ані слідчий, котрий несе відповідальність за хід та повноту проведення слідчої дії, ані власних приміщення, котрий знаходився поряд зі слідчим та адвокатом. Таким чином присутність у приміщенні оперативних працівників певним чином

полегшує роботу сторони обвинувачення, але суттєво порушує права власника або користувача приміщення оскільки присутність великої кількості оперативних працівників може створити незручності під час проведення слідчої дії.[1].

Ще одним дуже суттєвим порушенням прав і свобод людини під час проведення обшуку є відмовлення клопотанні про залучення понятих, котрі пропонує залучити володілець приміщення або сторона захисту. Відповідно до статті понятті це особи котрій залучаються під час проведення слідчих розшукових дій для забезпечення законності неупередженості під час проведення такої слідчої розшукової дії. Під час проведення обшуку понятих повинно бути не менше 2 осіб. Через те, що процесуально не врегульовано питання підбору понятих, зазвичай це особи, котрі підбирає сторона обвинувачення зі свого оточення. Ці особи підписують всі необхідні документи, а також дають всю інформацію, котра необхідна стороні обвинувачення для її діяльності. Оскільки права, обов'язки та відповідальність понятих чітко не урегульовано у КПК України сторона обвинувачення може використовувати даний недолік на свою користь.

Також варто зазначити, що у зв'язку з тим, що правові аспекти обшуку повною мірою не деталізовано. Саме під час обшуку відбувається обмеження прав і свобод людини, а також непоодинокі випадки суттєвих порушень прав і свобод людини. Посадові особи органів досудового розслідування зловживають та перевищують свої службові повноваження, оскарження їх дій можливе лише через деякий час при наявності доказів самого порушення.

Згідно положень ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основних свобод «кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла та таємниці кореспонденції» [2]. Відповідно до даних норм, органи державної влади не мають права втручатися у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно з законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [3, с. 10]

Підсумовуючи викладене можемо зазначити, що під час обшуку сторона обвинувачення наділена широкими повноваженнями, передбаченими КПК України. У зв'язку з тим що деякі процесуальні питання чітко не врегульовані законодавцем, особа котра проводить обшук використовує процесуальні прогалини на свою користь. Саме для того, щоб конкретизувати повноваження сторони обвинувачення під час проведення обшуку є необхідність доповнити пункт 7 у ч.2 ст. 235 КПК України, а саме: «У випадку залучення оперативних підрозділів, зазначити назву оперативного підрозділу який планується бути залученим під час

проведення обшуку, також кількість оперативних працівників котрі будуть брати участь у обшуку».

Список використаних джерел:

1. Капліна О.В. Проблеми нормативного регулювання та практики проведення обшуку під час кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2015. № 2(12). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15kovckp.pdf>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 215.
3. Терещук С. Окремі аспекти повернення предметів та речей, які було визнано речовими доказами, після набрання вироком суду законної сили. *Підприємництво, господарство і право*.
4. Постанова ОП ККС ВС у справі № 663/820/15-к (провадження № 51-2075кмо20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829915>.
5. Кудрявцев О.В. Адвокат у кримінальному процесі. Практичні поради: посібник 2-ге вид., виправл. та доповн. Київ : Норма права, 2022. 382 с.
6. Смоков С.М., Кирилюк О.А. Участь понятих у слідчих (розшукових) діях на стадії досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С.101-106.

**ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 8 СТ. 111-1
КК УКРАЇНИ**

Харченко Вадим Борисович,
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 6
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Законом України від 3 березня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [7] Кримінальний кодекс України [4] (далі – КК України) було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність».

Щодо цієї новели закону про кримінальну відповідальність було і залишається дуже багато питань, пов'язаних і з часом криміналізації такої поведінки (чому тільки у 2022 році, а не з початку анексії території України у 2014 році), і з набранням чинності цієї норми (норма набула чинності до офіційного оприлюднення Закону), і щодо необґрунтовано

надмірного кола діянь, які визнаються кримінально протиправними, і щодо розміру і видів покарання у разі його вчинення (від позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років до довічного позбавлення волі), і щодо додаткового покарання у виді конфіскації майна, яке, виходячи із сутності такого покарання, повинно встановлюватися за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, і щодо відсутності спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності. Але у цій доповіді вважаю за можливе звернути увагу на характеристику саме об'єктивних ознак діяння, передбаченого ч. 8 ст. 111-1 КК України.

Перше, що звертає на себе увагу, це невдале та нетипове для закону про кримінальну відповідальність визначення характеру діяння у диспозиції ч. 8 ст. 111-1 КК України. Усталеним є визначення в Особливій частині КК України кваліфікованих або особливо кваліфікованих складів кримінальних правопорушень з посиланням на вчинення відповідної кримінально протиправної поведінки, передбаченої простим складом такого кримінального правопорушення. Наприклад, «Те саме діяння...» або «Ті самі дії...», або «Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті...», або шляхом безпосередньої вказівки на характер діяння, що вчиняється за обтяжуючих обставин, як це має місце стосовно визначення «Крадіжка» у диспозиціях частин 2–5 ст. 185 КК України. Водночас, у ч. 8 ст. 111-1 КК України застосоване словосполучення «Вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій – сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень...». Така законодавча конструкція з акцентом не на характер дій, а на осіб, передбачених відповідними частинами, може бути суттєвою перепорою у правозастосовній практиці та не сприяє однаковому і точному розумінню змісту кримінально-правової норми. Безумовно, законодавець мав на увазі саме вчинення діянь, передбачених частинами 5–7 ст. 111-1 КК України, як підстав кримінальної відповідальності за ч. 8 цієї статті. Також, використання у диспозиції цієї норми «дій» та «прийняття рішень» як двох альтернативних актів поведінки з використанням сполучника «або» свідчить про різницю між ними. В той же час, за усталеними у доктрині кримінального права України підходами, прийняття рішення, що набуло об'єктивізації, є різновидом більш загальної категорії «діяння», а вказані терміни співвідносяться між собою як ціле і частина. Крім того, аналіз диспозицій частин 5, 6 та 7 ст. 111-1 КК України вказує на те, що у жодній з них не йдеться про «прийняття рішень» як змістовної складової характеру відповідних суспільно небезпечних діянь.

На відміну від суспільно небезпечних діянь, передбачених іншими частинами ст. 111-1 КК України, у ч. 8 цієї норми законодавець використовує конструкцію цього складу, як кримінальне правопорушення з так званим матеріальним складом. Тобто відповідні суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього кримінального

правопорушення і воно вважається закінченим саме з моменту їх настання. В якості таких суспільно небезпечних наслідків закон про кримінальну відповідальність вказує на два альтернативних результати протиправної поведінки, що призвела до: 1) загибелі людей; 2) настання інших тяжких наслідків.

Стосовно наслідку у виді загибелі людей, слід наголосити, що з граматичної точки зору слово «людей» однозначно означає множину, загибель людей передбачає наявність двох або більше потерпілих, яким заподіяно смерть. Саме з таких позицій В'ячеслав Навроцький, аналізуючи зміст цього поняття у цілому, вважає, що під загибеллю людей «слід визнавати лише заподіяння смерті двом чи більше особам» і наголошує, що для вказівки на заподіяння смерті одній особі законодавець використовує інші терміни (смерть потерпілого тощо) [5, с. 47]. Таку саме позицію стосовно визначення терміну «загибель людей» у ч. 8 ст. 111-1 КК України займає і М. Хавронюк, вказуючи, що «загибель людей – загибель двох чи більше людей. Якщо йдеться про загибель однієї людини, то це діяння слід кваліфікувати за частинами 1–7 ст. 111-1 і ч. 1 ст. 119 КК» [11].

Водночас, термін «загибель людей» використовується не тільки у ч. 8 ст. 111-1 КК України, а й є достатньо поширеним в Особливій частині закону про кримінальну відповідальність. Так, загибель людей обумовлює підстави кримінальної відповідальності за діяння, передбачені, наприклад, статтями 196, 236, 237, 264 КК України, а також визначена як кваліфікуюча ознака у частинах 2 статей 194, 238, 239, 241, 245, 252 КК України та ін. Зазначені наслідки використовуються і як особливо кваліфікуюча ознака низки кримінальних правопорушень. Поняття «загибель людей» використовується і поза межами закону про кримінальну відповідальність при визначенні терміну «аварія» [9] або як класифікаційна ознака надзвичайних ситуацій [8]. Але в останньому випадку порогові значення показника цієї ознаки суттєво коливаються залежно від загибелі від двох до п'яти осіб. Водночас, судова практика достатньо однозначно вирішує наведене питання. Так, у абз. 3 п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 7 щодо норм відповідного розділу чітко визначено: «Загибель людей» – це випадки смерті однієї або кількох осіб [10]. Подібна позиція домінує і у доктрині кримінального права [1, с. 46; 6, с. 48]. Тому вважаємо цілком доцільним погодитися з твердженням Григорія Крайника, що розуміння під загибеллю людей заподіяння смерті хоча б одній особі є наслідком застосування законодавчої техніки, коли законодавець, формулюючи текст закону, намагається викласти його найбільш лаконічно, звертаючи увагу на найбільш характерні і разом з тим достатні для розуміння суспільно небезпечного явища ознаки злочину, в тому числі й такі, що обтяжують кримінальну відповідальність [3] і застосовувати такі підходи до усіх кримінальних правопорушень, а не тільки передбачених

розділом X Особливої частини КК України.

Щодо другої альтернативної ознаки, передбаченої ч. 8 ст. 111-1 КК України, – настання інших тяжких наслідків – позиція законодавця вкрай незрозуміла, непереконалива і є такою, що суперечить положенням Конституції України. Пункт 4 примітки до цієї статті визначає: «Тяжкими наслідками у частині восьмій цієї статті вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян». Тобто законодавець пов'язує такі наслідки виключно із заподіянням майнової шкоди, ігноруючи таким чином положення ст. 3 Конституції України, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [2] і спричинення їм шкоди кримінальним правопорушенням апріорі слід визнавати тяжким наслідком.

Безумовно, зміни до кримінального законодавства, пов'язані з встановленням кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, були прийняті у найважчі часи для нашої країни і супроводжувалися зрозумілим емоційним фоном наших законодавців. Але з часу початку збройної агресії російської федерації проти України минуло вже майже два з половиною роки. Цього часу більш ніж достатньо не тільки для того, щоб наша держава оговталась від істерії початку війни, а й для того, щоб належним чином привести до ладу норми національного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Борисов В. І., Пащенко О. О. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки : монографія. Харків : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 224 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
3. Крайник Г. Щодо змісту понять «загибель людей» та «інші тяжкі наслідки» як обтяжуючих обставин, зазначених у ч. 2 ст. 272 КК України. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7440/1/Krainik_241.pdf.
4. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Навроцький В. О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 квітня 2004 р.). Київ–Харків : Юрінком Інтер, 2004. С. 44–47.
6. Осадчий В. І. Злочини проти безпеки виробництва : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2012. 59 с.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>.

8. Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій: наказ МВС України від 06.08.2018 № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0969-18#Text>.

9. Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: Закон від 08.06.2000 № 1809-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1809-14#Text>.

10. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: постанова Верховного суду України від 12.06.2009 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text>.

11. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/>.

НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Цімура Яромир Володимирович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Докази є ядром усієї кримінально-процесуальної доказової системи. Подання доказів характеризується такими критеріями, як допустимість доказів і недопустимість. Дискусійним сьогодні є питання про визнання недопустимими доказів у кримінальних провадженнях. Для цього необхідно систематизувати підстави недопустимості доказів за різними критеріями. Численні порушення прав і свобод людини і громадянина в рамках кримінального провадження свідчать про недоліки правового регулювання окремих питань Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Тому закон повинен чітко регламентувати проведення всіх процедур, щоб мінімізувати можливість порушення прав людини. У судовій практиці трапляються непоодинокі випадки, коли докази визнаються недопустимими у зв'язку із недотриманням засад кримінального провадження.

Питання, що стосуються недопустимості доказів внаслідок порушення засад кримінального провадження, досліджували такі науковці: С. А. Альперт, С. О. Гриненко, Ю. М. Грошовий, А. Я. Дубинський, Т. М. Добровольська, П. М. Давидов, О. В. Капліна, В. Т. Маляренко, В. І. Маринів, М. А. Маркуш, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, Г. Яновська та ін.

У частині 1 ст. 87 КПК України закріплено поняття недопустимості доказів, згідно з визначенням якого головною підставою визнання доказів

недопустимими є суттєве порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, а також будь-які інші докази, одержані завдяки інформації, отриманій унаслідок значного порушення прав і свобод людини [1]. Перелік порушень прав і свобод людини регламентовано в ч. 2 ст. 87 КПК України. Перелік інших доказів, одержаних завдяки інформації, отриманій унаслідок значного порушення прав і свобод людини, окреслено в ч. 3 ст. 87 КПК України.

Доречно апелювати до поняття «істотного порушення процесуального законодавства». Зокрема, А. В. Панова до таких порушень, які призводять до визнання недопустимості доказів, зараховує: проведення слідчої дії за межами строків досудового розслідування, невідкриття матеріалів у порядку ст. 290 КПК, отримання фактичних даних шляхом провокування особи на вчинення кримінального правопорушення тощо [2, с. 10].

Дві додаткові підстави визнання доказів недопустимими закріплено у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» від 16 листопада 2017 року: недопустимими вважаються докази отримані під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії та виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання [3].

У ч. 3 ст. 62 КУ, п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» регламентовано, що підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на припущеннях, а також на доказах, отриманих незаконним шляхом. Докази мають бути визнані як отримані незаконним шляхом тоді, коли їх збирання та закріплення здійснено з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінальним процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами [4]. Системне тлумачення норм ст. 86–88 КПК щодо поняття та змісту недопустимості доказів дає підстави для висновку, що у широкому значенні недопустимим є доказ, який отриманий з порушенням порядку, встановленого КПК (ст. 86). За словами В.В. Вапнярчука, одержані докази будуть вважатися недопустимими лише у разі серйозних процесуальних порушень, пов'язаних із порушенням прав і свобод особи [5, с. 334].

У свою чергу, В. Тютюнник, аналізуючи статті 87–89 КПК України, виділяє три види недопустимих доказів:

1. Безумовно недопустимі – докази, які чітко зазначені в КПК України як недопустимі і не можуть бути трактовані двозначно (наприклад, протоколи, складені після спливу термінів досудового розслідування, крім випадків, коли такі дії проводяться за дорученням суду). Наприклад, «безумовно» недопустимим доказом є такий доказ, який отриманий до внесення відомостей про кримінальне правопорушення в ЄРДР

2. Умовно недопустимі – докази, які можуть бути допустимими чи недопустимими у кожному конкретному випадку залежно від обставин кримінального провадження (наприклад, протокол обшуку, якщо його проведено в житлі за участю понятих, але вони не були присутніми безперервно на місці фактичного проведення обшуку). Щодо прикладу умовно недопустимого доказу, то це може бути коли доказ отриманий уповноваженою на такі дії особою, однак він не є пов'язаним із недотриманням належної процедури проведення даної слідчої дії. ч. 4 ст. 271 КПК встановлює наступне: якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи. Однак, в більшості випадків протокол складається наступного дня чи навіть пізніше, звісно ж самим слідчим без присутності особи. Тоді такі докази виступають яскравим прикладом умовно недопустимих.

3. Очевидно недопустимі (ч. 2 ст. 89 КПК України) [6, с. 137]. Хоча законодавець згадує про їх очевидну недопустимість, він не наводить критеріїв або ознак, які визначають докази як очевидно недопустимі, що створює неоднозначність та подальшого визнання доказів як таких.

Отже, докази, отримані з порушенням вимог закону, мають бути визнані недопустимими, тобто такими, що не мають юридичної сили і їх не можна брати основу підозри чи обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення.

Щоб на практиці не виникало проблем із визнанням доказів допустимими, потрібно чітко врегулювати у статтях положення про допустимість доказів в усіх випадках, коли суд може визнати доказ недопустимим.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

2. Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 20 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб прав охоронними органами під час здійснення досудового розслідування: Закон України від 16.11.2017 р. № 2213-VII. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2213-19#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

4. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя[^] Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96> (дата звернення: 01.06.2024).

5. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.

6. Тютюнник В. В. Очевидна недопустимість доказу як критерій здійснення окремої судової процедури визнання доказу недопустимим під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 28. Том 3. С. 137–140.

ЩОДО КОНЦЕПЦІЇ ПІДОЗРИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Шайтуро Ольга Павлівна,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Відсутність законодавчого визначення поняття підозри у кримінальному провадженні породила як наукову дискусію, так і певну невизначеність у правозастосуванні.

Хоча, як відзначає О.В. Капліна у кримінальному процесі вчені дійшли майже одностайного висновку, що підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізовано в повідомленні про підозру та повинно бути перевірено з метою спростування або підтвердження [1, с. 476]. Слід відзначити, що під обґрунтованістю підозри розуміється наявність доказів як підґрунтя для її формування та повідомлення певній особі. Однак, у літературі зустрічаються й менш вдалі судження із цієї проблематики. Іноді науковці вказують, що в основі підозри лежить сукупність певних даних. Наприклад, Н. Максименко відзначає, що підозрою є обґрунтоване припущення органу досудового розслідування про вчинення правопорушення певним суб'єктом, яке ґрунтується на певній сукупності даних [2, с. 165]. На наше переконання, вчена допустила тавтологію при описі такої ознаки підозри як обґрунтованість. Адже сама по собі згадана властивість вже передбачає наявності даних як підґрунтя висновку у вигляді підозри. Поряд із цим

обґрунтованість означає не лише наявність певних даних, їх сукупності. Як нами вже зазначалось, такі дані повинні мати доказове значення.

У визначеннях інших науковців також прослідковуються помилки при визначенні підозри у кримінальному провадженні. В свою чергу, М.М. Місечко, під підозрою розуміє припущення слідчого (прокурора) про причетність особи до вчинення діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, виражене у відповідному процесуальному рішенні та обґрунтоване наявними у кримінальному провадженні матеріалами та яке підлягає подальшій перевірці з метою підтвердження чи спростування [3, с. 334]. Як вже зазначалось, припущення можуть бути різними: як обґрунтованими, так і ні. Тому, підхід при визначенні поняття підозри із застосуванням такої знаки як «обґрунтоване припущення» є вкрай важливим для розуміння цієї категорії як в рамках теорії, так і у слідчо-судовій практиці.

Щодо інших спірних підходів до визначення підозри, то на думку І. В. Рогатюка, вона є одним з елементів обвинувачення. Вчений зазначає, що застосування запобіжних заходів, зокрема затримання є складовими функції обвинувачення та вони застосовуються у зв'язку з підозрою. Вчений зазначає, що якщо особа підозрюється, то по суті це означає, що її в чомусь обвинувачують [4, с. 118]. Слід відзначити, що вказаний висновок є вкрай спірним, адже призводить до злиття інституту підозри та обвинувачення, що не відповідає а ні змісту та духу закону (КПК України), а ні існуючій у доктрині позиції щодо необхідності розмежування цих кримінальних процесуальних інститутів та понять.

Також невирішеною у науковій літературі залишається проблема формалізації підозри у вигляді повідомлення про неї особі. Вказана проблема полягає у тому, що іноді особа набуває процесуального статусу підозрюваного не з моменту повідомлення про підозру. Згадаємо, що ст. 42 КПК України визначає підозрюваного також як особу, яку було *затримано* за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. В першу чергу тут мова йде про випадки затримання особи за ст. ст. 207 «Законне затримання» та 208 «Затримання спеціально уповноваженою службовою особою» КПК України [5]. Отже, з моменту її фактичного затримання особа набуває статусу підозрюваного, проте письмового повідомлення про підозру у цей момент їй не пред'являється. Ми можемо вести мову лише про повідомлення особі про підстави її затримання та про те, у вчиненні якого кримінального правопорушення вона підозрюється, що здійснюється в усній формі. Саме тому, при визначенні поняття підозри слід враховувати, що повідомлення про підозру може бути як письмовим, так і усним. Проте усне повідомлення із часом повинно бути оформлено документально згідно вимог КПК України.

Список використаних джерел:

1. Капліна О.В. Зміна раніше повідомленої підозри: проблеми

належної правової процедури та неприпустимість зловживання правом. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. 2023. С. 475 – 478.

2. Максименко Н. Поняття та правова природа підозри. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 164 – 168.

3. Місечко М.М. Поняття та правова природа категорії «підозра». *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 331 – 336.

4. Рогатюк І.В. Повідомлення про підозру: значення інституту та проблеми правозастосування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 115 – 124.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Шайтуро Ольга Павлівна,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Хань Олександр Олександрович,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ

Оцінка корупційних ризиків, рівня їх поширеності в різних сферах суспільних відносин, встановлення причин і умов, мотивів відтворення корупційних відносин сприяє виявленню прогалин у законодавчому регулюванні протидії корупції, проблем, що виникають на практиці їх реалізації, а також недоліків в організаційному, ресурсному, ідеологічному забезпеченні цієї діяльності і відповідно вироблення заходів, адекватних існуючим можливостям і потребам сучасного суспільства [1, с. 24]. Зазначені висновки в повній мірі стосуються й сфери кримінального судочинства, де вплив корупції на процеси, що відбуваються в її рамках несуть вкрай негативні наслідки для ефективності протидії злочинності та відновлення справедливості, що в свою чергу перешкоджає сталому розвитку українського суспільства та держави як її форми.

У 2009 році, тобто на момент чинності Кримінально-процесуального

кодексу 1960 р., вийшло в світ об'ємне дослідження корупційних ризиків під час кримінального провадження (Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі, автори: М.В. Буроменський, О.В. Сердюк, І.М. Осика та ін.) [2].

Незважаючи на те, що зазначене дослідження не втрачає своєї актуальності і сьогодні, зміна процесуальної моделі кримінального провадження, яка відбулась у 2012 році, вимагає активізації нових досліджень власне вже нової моделі на предмет наявності можливих корупційних ризиків у діяльності учасників кримінального провадження. Основою для подальших прикладних досліджень із вказаної проблематики слід визнати наявність чіткого визначення або розуміння поняття корупційних ризиків у кримінальному провадженні. Нами на цю тему вже було опубліковано наукову статтю, у якій також розглядали проблему визначення цього поняття та окреслили окремі види корупційних ризиків у кримінальному провадженні [3].

У попередніх дослідженнях науковці дійшли висновку, що корупційні ризики під час кримінального провадження першочергово пов'язані із недосконалістю положень КПК України з огляду на надмірне розширення дискреційних повноважень суб'єктів правозастосування унаслідок перенасиченості його норм оціночними поняттями, неоднозначними термінами [2, с. 10]. Поряд із цим, ми вважаємо, що слід вести мову і про фактори неналежної організаційно-управлінської структури окремих органів або інституцій, що залучені до сфери кримінального процесу та відсутність ефективного контролю за прийняттям рішень або вчиненням дій суб'єктів кримінально процесуальної діяльності.

Щодо самого розуміння корупційних ризиків у публічному управлінні, то у фаховій літературі вказане поняття піддавалась визначенню. Так, науковці І.М. Погрібний та М.М. Новіков розглядають корупційний ризик як фактор, що поєднує умови і обставини, активізує корупційну ситуацію до корупційно-психологічного стану, спрямованого на корупційну угоду потенційних суб'єктів корупційного правопорушення [4, с. 150]. І.І. Яцків відзначає, що корупційний ризик – це ймовірність учинення корупційних діянь і їх наслідки за конкретний проміжок часу [5, с. 13]. К.Л. Бугайчук розглядає ризик корупції як «відповідний факт, який створює умови для вчинення корупційних правопорушень особами, уповноваженими на здійснення таких функцій, як управління державою та місцеве самоврядування» [6, с. 39]. К.П. Заїка під корупційним ризиком розуміє систему явищ і обставин, які виникають у процесі діяльності суб'єктів публічної адміністрації та створюють небезпеку вчинення корупційного або пов'язаного із корупцією правопорушення [7, с. 37].

Хоча згадані науковці застосовують відмінні підходи до формулювання поняття корупційного ризику, слід відзначити на двох його

основних властивостях. По-перше, корупційний ризик – це певна обставина або фактор, який може мати різну природу (правовий, організаційний, економічний, політичний тощо). По-друге, ця обставина зумовлює можливість або підвищує вірогідність вчинення корупційного або пов'язаного із корупцією правопорушення.

Виходячи із загальноюридичного розуміння цього поняття, корупційні ризики у кримінальному провадженні можна визначити як фактори, які зумовлюють або підвищують вірогідність вчинення корупційного або пов'язаного із корупцією правопорушення учасниками кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Содомора Р.О. Корупційні ризики: адміністративно-правові засади протидії : дис... канд. юрид. наук: спец.. 12.00.07. Тернопіль, 2021. 215 с.
2. Буроменський М.В. Сердюк О.В., Осика І.М. та ін. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі. Харк. ін-т прикладних гуманіт. досліджень, МА Консалтинг. Київ: Москаленко О.М., 2009. 220 с.
3. Шайтуро О.П., Хань О.О. Корупційні ризики, що виникають під час кримінального провадження. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 31(1). С. 325–335.
4. Погрібний І.М., Новіков М.М. Щодо ознак корупційних ризиків у законопроектній діяльності. *Право і суспільство*. 2014. № 6-2. Ч. 3. С. 146 – 154.
5. Яцків І.І. Адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2011. 16 с.
6. Бугайчук К.Л. Корупційні ризики: поняття, класифікація, методологія оцінки, заходи усунення. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 берез. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 39-40.
7. Заїка К.П. Корупційні ризики: поняття та засоби їх мінімізації. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 2 (14). 2018. С. 35-38.

СЕКЦІЯ 8.
СТАЛІЙ РОЗВИТОК В АСПЕКТІ ПРАВОВИХ ЗАСАД
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

**РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Горулько Владислав Віталійович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

В умовах воєнного стану захист суспільства від деструктивного інформаційного впливу держави-агресора та низки терористичних організацій, причетних до дестабілізації нашої країни, а також від інших негативних інформаційних факторів, які руйнують внутрішній інформаційний простір.

Велика кількість загроз інформаційній безпеці визначають такі ризики: ризик використання інформаційних технологій та механізмів для здійснення ворожих актів агресії проти громадян; неправомірне застосування інформаційних ресурсів іншої держави; протиправна діяльність в інформаційному просторі аби дестабілізувати суспільство; використання інформаційної інфраструктури для розповсюдження інформації, яка розпалює расову та етнічну ворожнечу, а також ідей і теорій, що породжують ненависть, дискримінацію або насильство; маніпулювання інформацією для спотворення стійких морально-етичних і культурних цінностей [1, с. 17]. Дана проблема вимагає нових рішень, які пов'язані з розробкою організаційних, правових і технологічних засобів, необхідних для аналізу, пошуку, поширення, зберігання та використання інформації в усіх сферах життя суспільства.

Варто вказати, що кризове становище, в якому опинилася Україна протягом останніх років, дозволила висвітлити наявні проблеми в суспільстві, державі та системі адміністративно-правових засад формування інформаційного суспільства. Національна система формування інформаційного суспільства не відповідає потребам країни у здійсненні комплексних реформ у різних сферах державної політики та її європейській орієнтації, а також європейським стандартам належного державного управління. Сучасний кризовий період становлення України як незалежної держави зумовлений низкою об'єктивних і суб'єктивних причин як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Основною загрозою національній безпеці та суверенітету України залишається війна, яку веде проти нашої країни Російська Федерація. З перших днів протистояння

Україна відчула потужну підтримку світової спільноти, особливо передових демократичних країн Європи, США та інших цивілізованих держав світу. Російська агресія викликала хвилю патріотизму в Україні, прискорила формування та зміцнення громадянського суспільства, яке відіграло виняткову роль у боротьбі з агресором у всіх сферах. Зовнішня агресія продемонструвала неефективність, а точніше, відсутність адекватної викликам сучасного світу зовнішньої політики, військової політики, стратегічного підходу в управлінні сектором безпеки та інформаційної політики.

Громадянське суспільство відіграє важливу роль у забезпеченні національної безпеки, зокрема інформаційної безпеки, в умовах збройної агресії, що проявляється в таких аспектах:

1. Потенціал громадянського суспільства залучається до оновлення основних документів державної політики, нормативних актів щодо безпеки, участі у підготовці інших документів та управлінських рішень.

2. Громадські об'єднання організовують та проводять масові збори, мирні дії, спрямовані на суспільно-політичну консолідацію, засудження війни та агресора, протидію пропаганді агресора та об'єктивне інформування світової громадськості.

3. Громадськість співпрацює з органами державної влади щодо протидії та припинення діяльності антидержавних сепаратистських організацій [2, с. 146].

Варто також додати, що за останні роки в умовах існуючих викликів цифрової ери Україна досягла значного піднесення на шляху цифрової трансформації та електронного урядування, а також у наближенні українського законодавства до законодавства ЄС щодо електронних послуг та комунікації, інформаційної та медіаграмотності, електронного уряду та цифрової економіки, що сприяє поступовій інтеграції нашої держави до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу. Водночас необхідна подальша модернізація сучасної нормативно-правової бази у сфері інформаційних технологій та розвитку інформаційного суспільства, яке багато в чому залишається такою, яка не відповідає сучасності [3, с. 160].

Тому перед Україною стоїть стратегічна мета – адаптувати існуючу модель системи адміністративно-правових засад формування громадянського суспільства у забезпеченні інформаційної безпеки до потреб і реалій сьогодення, спираючись на міжнародний досвід впровадження механізмів участі громадян у державній політиці за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, активне впровадження форм електронної участі.

Отже, можна констатувати, що на сучасному етапі розвитку нашої країни суспільство потребує комплексної структурно-функціональної модернізації системи адміністративно-правових засад формування інформаційного суспільства в умовах воєнного стану та в контексті

євроінтеграції. І тому головною вимогою часу є розвиток діалогу та формування консенсусу з питань державної політики між суспільством і владою в умовах забезпечення інформаційної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Капля О. М. Правове регулювання інформаційної безпеки громадянина під час дії воєнного стану. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2023. № 6(24). С. 16-20.
2. Найда В. О. Роль громадянського суспільства у забезпеченні національної безпеки України в умовах агресії Російської Федерації. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Тези доповідей круглого столу (м. Харків, 27 жовтня 2017 р.) Харків: ХНУВС, 2017. С. 145-147
3. Желновач Є. Г. Адміністративно-правові засади інформаційного суспільства в умовах воєнного стану в Україні : дис докт. філос.: 081. Одеса, 2024. 214 с.

**КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ОСНОВА ЇХ ЮРИДИЧНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В АСПЕКТІ СТАЛОГО СОЦІАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ**

Григоренко Євген Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри військового права
військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, консультант
Комітету Верховної Ради України з питань
національної безпеки, оборони та розвідки

Для повного та всебічного дослідження проблематики юридичної відповідальності як виду соціальної відповідальності військовослужбовців останню слід проаналізувати не лише з ретроспективної (негативної), але й з перспективної (позитивної) точок зору, тобто з врахуванням двох наведених підходів. Адже, як справедливо стверджує Н. М. Оніщенко, спів-існування індивідів у цивілізованому суспільстві передбачає необхідність виконання ними певних правил та вимог, що забезпечують нормальне функціонування будь-якого суспільства. Як представник певного соціуму будь-який індивід (у тому числі й військовослужбовець)

повинен узгоджувати і узгоджує свої інтереси і вчинки з цінностями і стандартами, які загально визнані та прийняті у тому чи іншому суспільстві [1, с. 31]. Фактично йдеться про те, що соціальна відповідальність є відповідним підґрунтям для дослідження юридичної відповідальності, визначення її специфіки та обґрунтування тих чи інших концептуальних підходів до неї. Крім того, як стверджує О. М. Овчаренко, яка у межах соціальної відповідальності суддів теж виділяє два аспекти – позитивний та ретроспективний, що соціальну відповідальність суду слід розглядати як важливу передумову юридичної відповідальності судді за грубе навмисне порушення закону [2, с. 24]. Це зайвий раз підкреслює нагальну потребу у межах проблематики юридичної відповідальності військовослужбовців дослідити як соціальну відповідальність збройних сил, так і перспективну з ретроспективною відповідальністю військовослужбовців.

Як стверджує І. М. Ребрій, соціальна відповідальність військовослужбовців постає соціальним явищем, еволюція та розвиток якого зумовлені місцем та роллю, функціональним призначенням збройних сил та історичною місією військовослужбовців, їх соціально-типологічними особливостями як специфічної соціально-професійної групи [3, с. 137]. З цим підходом варто погодитися, у зв'язку з тим, що місце, роль, місія, мета та функціональне призначення збройних сил та інших військових формувань, а також сформованість та усталеність у їхніх структурах корпоративної соціальної відповідальності безпосередньо впливають на соціальну відповідальність окремо взятих військовослужбовців.

Крім того, слід визнати важливим той факт, що соціальна відповідальність армії, військових колективів та окремих військовослужбовців взаємопов'язані також з огляду на те, що формуються на підставі спільних соціальних регуляторів. Як правильно підмічає С. М. Сокуріхін, ритуали, традиції, звичаї, маючи форму певних стереотипів, здійснюють суттєвий вплив на поведінку військовослужбовців і тим самим сприяють консолідації Збройних Сил України, забезпечують об'єднання військових колективів [4, с. 47].

Наведене додатково підтверджує взаємозв'язок корпоративної соціальної відповідальності армії чи певного військового підрозділу та соціальної відповідальності окремого військовослужбовця. Формування останньої відбувається паралельно з оформленням таких вольових якостей військовослужбовців як активність, гідність, ініціативність, наполегливість, терпимість, підзвітність, обов'язковість, свобода, принциповість, чесність, воля, порядність, адекватна самооцінка, повага, совість, творчість, старанність, самостійність, вимогливість до себе, комунікабельність, взаємна довіра, здатність до самопожертви, повага до інших тощо.

При цьому такі якості у межах свідомості військовослужбовця як соціально відповідальної особистості формуються на засадах їхнього органічного балансу. Наприклад, активна життєва позиція, ініціативність і наполегливість повинні бути узгодженими з такими якостями особистості та іманентними властивостями соціального статусу військовослужбовця як витримка, скромність, розумність, підпорядкування тощо. Або взаємна довіра, самооцінка повинні доповнюватися можливістю проведення різноманітних перевірок та здійсненням оцінки іншими, а також на підставі цього вжиттям заходів щодо коригування юридично значущої поведінки військовослужбовця.

Адже, необхідною умовою формування соціальної відповідальності особистості-військовослужбовця є усвідомлення свого місця у колективі, розумної залежності один від одного, відповідальності не лише за свої дії, але й за виконання спільної справи всім колективом. Індивідуалізм, моральність, свобода, відповідальність є тими категоріями, які доповнюючи одна одну, взаємодіють, визначаючи сучасне бачення людини. В. Середюк, аналізуючи світоглядні засади відповідальності, звертає увагу на те, що в умовах сьогодення знову піднімається проблема свободи волі, знову вона безпосередньо визначає моральність та відповідальність людини. Істота, що не має свободи, не може вважатися моральною, тому що від такої істоти не можна вимагати відповідальності за її вчинки. А оскільки цілі може ставити тільки розумна істота, то свобода може бути лише у розумної істоти, оскільки вільним може бути лише той, хто має знання про свою мету [5, с. 126].

У той же час, балансуючи між проявами своєї індивідуальності та колективними “трендами” в умовах військової служби слід підходити до такого вибору розумно, оптимально та збалансовано. Адже, якщо повністю піддатися колективним течіям, то у військовослужбовця можуть сформуватися усталені екстернальні підходи, що будуть домінувати та навіть поглинати інтернальність особистості. Йдеться про те, що людина у своїх прорахунках, невдачах, помилках не буде шукати проблему в собі, а натомість почне звинувачувати у цьому інших. У кінцевому підсумку, домінування екстернального локусу контролю буде сприяти девальвації перспективної соціальної відповідальності військовослужбовців, а це в кінцевому підсумку може негативним чином відбитися на його соціально значущій, у тому числі і юридично значущій поведінці та перемістити її до розряду делінквентної поведінки. Саме тому, у межах виховання військовослужбовців слід збільшити можливості для прояву в них ініціативи, реалізації творчих починань, самостійності, наскільки це можливо і не суперечить системі субординації та їхньому життєдіяльності та функціонуванню у колективі.

До того ж, такий підхід буде перебувати у руслі головних тенденцій суспільного розвитку, пов'язаних з демократизацією всіх сфер суспільного

та державного життя, відходом від тотального патерналізму та формування персоніцентричних засад організації та функціонування всіх ланок державного механізму, у тому числі й Збройних Сил України та інших військових формувань. При цьому, як стверджує Т. П. Шевченко, підвищення соціальної відповідальності в умовах сьогодення слід розглядати як закономірний процес, зумовлений ступенем пізнання, оволодінням об'єктивною необхідністю та постійним розширенням сфери свободи [6, с. 75].

Стосовно військовослужбовців, особливо в умовах домінантного перебування у військових колективах, важливо забезпечити формування особистісних якостей таких військовослужбовців. Проте це слід робити таким чином, щоб не порушити баланс між колективним та індивідуальним. З наведеного випливає важливість забезпечення оптимального балансу між індивідуальним та колективним у житті кожного військовослужбовця, при цьому такий баланс повинен забезпечуватися як за допомогою правових норм, так й інших соціальних регуляторів.

До речі, такий підхід варто використовувати і щодо питань юридичної відповідальності військовослужбовців. Адже, доволі часто у межах притягнення конкретного військовослужбовця, що вчинив правопорушення до юридичної відповідальності, наприклад, кримінальної, постає питання про притягнення до юридичної відповідальності тих осіб, попередня поведінка яких сприяла вчиненню правопорушення названим військовослужбовцем. У таких випадках доволі часто притягують до дисциплінарної відповідальності командирів військовослужбовця, можливо деяких інших осіб. Саме тому, при подальшому аналізі ретроспективної юридичної відповідальності військовослужбовців варто враховувати наведені вище концепції.

У структурі складових сектору безпеки і оборони України, де військовослужбовець постійно перебуває у складі тих чи інших підрозділів, співвідношення колективного та індивідуального є, безумовно, іншим ніж у цивільному житті. Разом із тим, концептуальний підхід щодо збалансування індивідуальної складової та колективної повинен бути в обов'язкову порядку урахований. З огляду на це, варто та необхідно говорити про формування повноцінної особистості військовослужбовця, який є відповідальним за власну долю, долю своєї родини, за власні дії, за організацію та функціонування підрозділу, де він проходить військову службу, у межах тих юридичних, організаційних та інших можливостей, які у нього є. З цього приводу простежується прямий зв'язок між формуванням відповідальності особистості та всебічним розвитком такої особистості як члена суспільства, органічно вмонтованого в систему суспільних відносин, що розвиваються та удосконалюються з урахуванням прогресивної спрямованості.

Отже, у межах розуміння перспективної соціальної відповідальності військовослужбовців слід виходити з того, що для такої відповідальності повинні бути створені відповідні соціальні передумови, зокрема, такі як належний рівень виховання, високий соціальний статус кожного військовослужбовця, усвідомлене постійне виконання суспільно-корисної й соціально-значущої діяльності, сформоване та стійке соціально відповідальне оточення (військовий колектив), що формується лише в умовах соціально відповідальних збройних сил та інших військових формувань, високий рівень законності та правопорядку як у військах, так і в державі в цілому.

Список використаних джерел:

1. Оніщенко Н. Юридична відповідальність: теоретично-правовий аналіз природи та сутності. *Про українське право. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка* / за ред. І. Безклубого. Київ, 2010. Число V. С. 31-36.
2. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження : монографія. Харків: Право, 2014. 576 с.
3. Ребрій І. М. Сутність і зміст соціальної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. № 9. С. 133-145.
4. Скуріхін С. М. Статусна та компетентна правова культура військовослужбовців Збройних Сил України : монографія / за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2011. 212 с.
5. Середюк В. Світоглядні засади відповідальності. *Про українське право. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка* / за ред. І. Безклубого. Київ, 2010. Число V. С. 119-135.
6. Шевченко Т. П. Соціальна відповідальність як філософська та соціальна категорія. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2014. Т. 19. Вип. 1.1. С. 75-78.

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОBOB'ЯЗКІВ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ПРОХОДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ (НЕВІЙСЬКОВОЇ) СЛУЖБИ)

Казаков Антон Геннадійович
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Конституційні обов'язки людини та громадянина виступають важливою складовою конституційно-правового статусу, а також правовою категорією, дотичною до питань сталого розвитку суспільства та держави. Така властивість знаходить свій прояв через їхній внесок у систему забезпечення національної безпеки і оборони України. Варто відзначити те, що усі конституційні обов'язки можуть бути розглянуті у системі забезпечення національної безпеки через те, що передбачають конкретний вид та міру необхідної поведінки у життєво важливих сферах як державного, так і суспільного життя.

У той же час, у системі конституційних обов'язків є такі конституційні обов'язки, які складають стрижень забезпечення національної безпеки та гарантування обороноздатності держави. До них слід віднести захист Вітчизни та проходження військової служби через реалізацію військового обов'язку. Як на нас, ці обов'язки апріорі входять до системи забезпечення національної безпеки та оборони, що не потребує зайвого доказування. Разом із тим, з обов'язками захищати Вітчизну та проходити військову службу тісно пов'язане право на альтернативну (невійськову) службу, що потребує відповідних науково-обґрунтованих коментарів.

Передусім, варто звернути увагу на особливу юридичну природу альтернативної (невійськової) служби як права-обов'язку [1, с. 123]. Обов'язкова, тобто така, що реалізується у формі виконання, складова цього явища є достатньо яскравою та такою, що навіть домінує над складовою, що передбачає використання уповноважуючої норми (системи уповноважуючих норм). Незважаючи на те, що у Конституції України безпосередньо не вказано на проходження альтернативної (невійськової) служби як на виконання конституційного обов'язку, вважаємо, що це той тип конституційного обов'язку, який належить до обов'язків, про які у конституційному тексті вказано опосередковано. Так, відповідно до частини четвертої статті 35 Конституції України, ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене

альтернативною (невійськовою) службою.

У цьому аспекті слушною є позиція П. М. Рабіновича, який вказує на те, що у разі проходження альтернативної (невійськової) служби громадянин від виконання обов'язку не звільняється, а лише відбувається «перекваліфікація» конституційного обов'язку, тобто йдеться про зміну іншим обов'язком [2, с. 192]. Той факт, що про альтернативну службу вказано у тій частині Розділу II «Права, свободи та обов'язки людини та громадянина» Конституції України, де переважно ідеться не про обов'язки, а про права, не може свідчити про те, що конституціонодавець альтернативну службу розглядав виключно крізь призму конституційного права.

Більше того, існує ціла низка конституційних обов'язків, розміщених серед відповідних конституційних прав і це не знижує рівень їхньої обов'язковості та не трансформує їхню юридичну природу. Наприклад, частина друга статті 53 Основного Закону України встановлює обов'язок здобути повну загальну середню освіту, а частина друга статті 51 вказує на конституційні обов'язки батьків утримувати дітей до їх повноліття та повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Крім того, відповідно до частини третьої статті 43 Конституції України, використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. Отже, в Основному Законі України примусова складова вбачається як у процесі проходження військової служби, так і альтернативної (невійськової).

На те, що альтернативна (невійськова) служба є не лише правом, але й обов'язком вказано також і у відповідному Законі. Так, згідно з частиною першої статті 1 Закону України «Про альтернативну (невійскову) службу» [3] альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством.

Постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 року № 1795 було затверджено перелік видів діяльності, якими можуть займатися громадяни, які проходять альтернативну (невійскову) службу. Зокрема, до таких видів діяльності віднесено: охорону здоров'я та соціальну допомогу, колективні, громадські та особисті послуги, будівництво, виробництво електроенергії, газу та води, сільське господарство, мисливство та лісове господарство, рибне господарство, добувна промисловість, обробна промисловість, транспорт. Як видно, всі ці види діяльності суттєвим чином дотичні до питань забезпечення національної безпеки та гарантування сталого розвитку через можливості здійснення конкретного внеску у забезпечення відповідних видів безпеки:

продовольча, енергетична, інфраструктурна, екологічна тощо.

На підставі викладеного, вважаємо, що слід змінити підхід, зафіксований у переважній більшості джерел конституційного права як науки та навчальної дисципліни, де серед конституційних обов'язків не називається обов'язок проходити альтернативну (невійськову) службу. Безперечно, стосовно цього обов'язку слід указувати на те, що він реалізується замість військового обов'язку стосовно визначених Конституцією та законами України осіб. Проте цей факт не нівелює статус цього обов'язку саме як конституційного обов'язку.

Список використаних джерел:

1. Григоренко Є. І. Конституційні засади проходження військової служби громадянами України: проблеми теорії та практики : монографія. Харків: Право, 2010. 280 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/GRIGORENKO_2010.pdf.

2. Конституція України : науково-практичний коментар / В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. Харків: Право; Київ: Ін Юре, 2003. 1112 с.

3. Про альтернативну (невійськову) службу в Україні : Закон України від 12.12.1991 р. № 1975-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text>.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ (ПСИХОЛОГІЧНІЙ) ВІЙНИ

Храмцов Олександр Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Стаття 17 Конституції України визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Психологічна або інформаційна війна розв'язана Росією проти України набагато раніше ніж військова агресія. Насьогодні існує чотири підходи щодо визначення інформаційної війни.

Представники першого визначають її як сукупність політико-правових, соціально-економічних, психологічних дій, що передбачають захоплення інформаційного простору, витіснення ворога з інформаційного

простору, витіснення ворога з інформаційної сфери, знищення його комунікацій, позбавлення засобів передачі повідомлень, а також інші подібні цілі.

На думку інших представників, інформаційна війна – це завжди найгостріша форма протистояння в інформаційному просторі. В цьому протистоянні вони використовують особливий вид зброї – інформаційну.

Згідно з третім підходом, інформаційна війна є формою забезпечення та ведення військових операцій із застосуванням електронних засобів.

Четвертий підхід визначає інформаційну війну як кібернетичну війну, яка полягає в протистоянні між технічними системами.

У світі інформаційні війни можуть бути здійснені в наступних формах:

- конфлікт між державами (холодна війна);
- конфлікт між державою та недержавними організаціями (наприклад, терористичними);
- боротьба між окремими політичними одиницями під час виборчих компаній; війна проти власного населення з метою його перепрограмування;
- війна проти політики конкретних держав у сфері захисту прав людини, свободи слова та віросповідання тощо.

Слід зазначити, що всі ці форми ведення інформаційної війни передбачають вплив на психіку широких верств населення, порушення психічної недоторканості особи. Для цього використовується інформаційна зброя, яка поряд з нанесенням шкоди технічним засобам, програмному забезпеченню наносить шкоду психічному стану населення, спотворює інформацію, викликає негативні емоції та розчарування громадян. Здійснюється перекручування об'єктивної інформації, маніпуляція свідомістю, яка призводить до своєрідного втручання в психіку людей, нав'язування їм необхідних ідей, установок, мотивів, стереотипів поведінки. Це формує не сприйняття громадянами влади, правоохоронних органів, інших державних установ, постійне втручання і перешкоджання їх діяльності, спотворення діючих в суспільстві норм та правил поведінки. Це породжує впевненість, що можна навіть вчиняти кримінальні правопорушення для встановлення, на думку таких осіб, соціальної справедливості.

Така ситуація в Україні спостерігається упродовж декількох останніх років. Правоохоронні органи дуже в'яло і невпевнено реагують на факти такого впливу і поведінку людей. Це стосується усіх представників громадськості, як патріотично налаштованих, так і тих, хто має антиукраїнську позицію. Право на силу повинно бути повернуто тільки державі. Звертаємо увагу, що саме право на силу, а не на насильство.

Для ведення інформаційної (психологічної) війни проти нашої країни існують необхідні передумови. Їх в 2011 році (тобто, до початку агресії

Росії проти України) виділив С. П. Смольц. Він вказує, що соціальна апатія, песимізм переважають в українському суспільстві. Втрата якості та престижу освіти, викривлення життєво-світоглядних орієнтирів призвело до безграмотності населення, поширення загальної пасивності в суспільно-політичному житті, повна деградація політичних еліт. Відповідно ми отримуємо інертне суспільство з пасивними громадянами [1, с. 73]. Зараз можемо констатувати, що ситуація ще більше ускладнилась. Це вимагає нових підходів в протидії таким загрозам.

Основу інформаційної війни складають інформаційні впливи. Під останніми фахівці розуміють організоване, цілеспрямоване застосування спеціальних інформаційних засобів і технологій для внесення деструктивних змін у свідомість особистості, соціальних груп чи населення (корекція поведінки), в інформаційно-технічну інфраструктуру об'єкта впливу та на фізичний стан людини. Інформаційні впливи поділяються на інформаційно-технічні та інформаційно-психологічні. Інформаційно-технічний вплив – це вплив інформаційно-технічну інфраструктуру, а також вплив на фізичний стан людини, яка обслуговує цю інфраструктуру. «В свою чергу, інформаційно-психологічний вплив на свідомість та підсвідомість особистості й населення з метою внесення змін в їх поведінку і світогляд. Базовими методами інформаційно-психологічного впливу є переконання та навіювання» [2, с. 10].

Не дивлячись на те, що об'єктами деструктивного інформаційного впливу можуть виступати ідеологічно-психологічне середовище суспільства, система формування свідомості населення, громадська думка тощо, можемо констатувати, що завжди таке ураження спрямоване на психіку окремої людини, на її психічну недоторканість.

Ми підтримуємо Я. Малик, який наголошує, що головним завданням любої інформаційної війни є маніпулювання свідомістю мас, внесення в неї ворожої ідеології, послаблення певних переконань, залякування широких верств населення внутрішнім та зовнішнім ворогом [3, с. 106].

Саме захист психіки окремо взятого громадянина від деструктивного інформаційного впливу повинен стати пріоритетом в діяльності відповідних державних органів, в тому числі і органів правопорядку.

Сучасні психологи-дослідники проблеми інформаційно-психологічної війни виділяють наступні ознаки впливу на психіку людини:

- насильницьке викривлення інформаційного простору об'єкта впливу;
- прихованість механізму (особливо в мирний час);
- використання особливостей психофізіології людини для досягнення мети інформаційно-психологічного впливу [4, с. 65].

Деструктивний вплив на свідомість широких верств населення та окремих індивідуумів може бути здійснений шляхом:

- дезінформації;

- пропаганди;
- диверсифікації громадської думки;
- психологічним тиском;
- поширенням чуток.

Всі наведені вище впливи на індивідуальну свідомість призводять до небезпечних змін психічного та соматичного здоров'я людини. В цьому випадку настають два види взаємозалежних змін. По-перше, це зміни психіки, психічного здоров'я людини. Оскільки в разі інформаційних впливів важко говорити про межі норми і патології, показником змін може бути втрата адекватності відображення світу у свідомості й своєму ставленні до світу. Можна говорити про деформацію особистості зі спрощенням форми відображення дійсності, грубістю реакцій і здійсненні переходу від необхідності реалізації вищих потреб (у самоактуалізації, соціальному визнанні) до нижчих (фізіологічних, побутових). По-друге, це зрушення в цінностях, життєвих позиціях, орієнтирах, світогляді особистості.

При захисті інформаційної безпеки країни слід враховувати, що вона складається з трьох обов'язкових складових: інформаційної (психічної) безпеки окремої особистості, інформаційної безпеки суспільства в цілому та інформаційної безпеки держави.

У цій сфері існують три види інтересів:

1) інтереси особистості полягають в можливості реалізації конституційних прав людини і громадянина на доступ до інформації, її використання в інтересах фізичного, духовного та інтелектуального розвитку, а також захисту інформації, яка забезпечує особисту безпеку;

2) інтереси суспільства характеризуються можливістю забезпечення інтересів особистості в інформаційній сфері, встановленні демократії, створення правової соціальної держави, досягненні і підтриманні громадської згоди, духовному оновленні країни;

3) інтереси держави полягають у створенні умов для гармонічного розвитку інформаційної структури, для реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина, забезпеченні стійкості конституційного ладу, суверенітету і територіальної цінності держави, забезпеченні законності і правопорядку, розвитку міжнародного співробітництва.

Інтереси цих суб'єктів повинні бути належним чином збалансовані та захищені всіма доступними державі і суспільству засобами.

Список використаних джерел:

1. Смольц С. П. Інформаційна війна як чинник формування суспільного буття. *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка.* 2011. № 3. С. 70-74.

2. Історія інформаційно-психологічного протистояння: підруч. / Я. М. Жарков, Л. М. Компанцева, В. В. Остроухов, В. М. Петрик,

М. М. Присяжнюк, Є. Д. Скуліш; за заг. ред. Є. Д. Скуліша. Київ : Наукове видання відділу НА СБ України, 2012. 212 с.

3. Малик Я. Інформаційна війна і Україна. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2015. Випуск 15. С. 104-112.

4. Дзюба М. Т., Жарков Я. М., Ольховой І. О., Онищук М. І. Нарис теорії і практики психологічних операцій : навчальний посібник / під ред. В. В. Балабіна. Київ: ВІПІ НТУУ «КПІ», 2006. 132 с.

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА

Чалий Михайло Григорович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
викладач кафедри
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Я.Мудрого

Захист конституційного ладу України виступає важливою складовою забезпечення сталого розвитку державності, динамічного розвитку суспільства та зміцнення правового становища окремо взятої особи. Більше того, конституційний лад України є базовою правовою категорією, що пов'язано з широким спектром найрізноманітніших категорій, зокрема, таких як національна безпека, правова та конституційна безпека, оборона, захист Батьківщини та ін. Наведеними категоріями послуговується законодавство та всі мають стосунок до безпечного й сталого існування держави, суспільства та окремої людини. У зв'язку з цим, постає питання щодо розуміння захисту конституційного ладу України та визначення його місця у системі забезпечення національної безпеки та оборони, як підґрунтя формування основи для сталого розвитку суспільства та держави.

Важливість такого погляду має як доктринальне (наукове), так і суто практичне значення. При цьому, особливу значущість воно набуває саме в аспекті діяльності сектору безпеки та оборони України. Правові категорії «захист конституційного ладу України» та «забезпечення національної безпеки України» у контексті державотворення виступають фундаментальними та такими, що суттєво впливають одна на одну. Вважаємо, що і конституційний лад України, як правову категорію можна змістовно доповнити та збагатити через її аналіз у контексті розуміння національної безпеки.

Більше того, у розрізі предмету нашого дослідження такий підхід дасть змогу краще розкрити не лише категорію «конституційний лад України», але і його захист, оскільки національна безпека виступає саме як захищеність найважливіших соціальних цінностей, серед яких необхідно виділити конституційний лад. До того ж і сам конституційний лад є провідною та найважливішою акумулятивною цінністю, що вбирає в себе цілу низку інших найважливіших з точки зору існування суспільства та державних цінностей.

Як зазначає у своїх дослідження професор Є. І. Григоренко, предметом конституційного права України є не тільки засади конституційного ладу України, але й відносини, що пов'язані з його захистом, а згідно зі статтею 17 Конституції України, оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості, забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України є завданнями військової служби. Із наявності вказаних конституційних приписів можливо зробити висновок, що Основний Закон нашої держави суттєву увагу приділяє вказаним питанням та ставить їх поряд з іншими найважливішими проблемами сьогодення [1, с. 57].

Важливість захисту конституційного ладу зумовлюється тим, що він фіксується в Конституції України, як найважливішому нормативно-правовому акті, що підлягає особливому захисту й охороні. Якщо сама Конституція України є об'єктом першочергового захисту та охорони, то її найважливіші положення повинні захищатися не менш, а більш пильно. Як зазначають вчені-конституціоналісти, найважливішим предметом свого правового регулювання Конституція України має насамперед конституційний лад та його засади, що зумовлює особливу конституційну природу таких засад. До таких засад необхідно віднести соціально-моральні установки та політико-правові правила розумної та справедливої організації суспільства, які обов'язково повинні перебувати під захистом держави [2, с. 60].

Безумовно погоджуємося з наведеною вище позицією, але необхідно прийти до логічного висновку, що захист конституційного ладу повинен здійснюватися не лише державою, але й суспільством. Щодо останнього, то такий захист буде найефективнішим, таке суспільство буде мати яскраві ознаки та прояви суспільства громадянського. Адже воно, є об'єднанням не байдужих людей, які здатні об'єднуватися у тому числі й для того, щоб захистити свою Батьківщину, а й забезпечити стабільність конституційному ладу України, сприяти захисту прав і свобод людини та громадянина. Не випадково у своїх статтях та монографіях Т. Є. Кагановська та Є. І. Григоренко під громадянським суспільством розуміють якісний рівень розвитку суспільства, яке представлене сукупністю особливих суспільних відносин та автономних, самоврядних громадських інститутів та вільних індивідів, що здатні впливати на державу, обмежуючи її

негативний та протиправний вплив на суспільство, а також у межах цих відносин та інститутів люди можуть задовольняти свої законні інтереси та потреби поза безпосередньої участі держави [3, с. 86].

Дійсно, існує широкий спектр тих сфер, у межах яких суспільство само здатне створювати відповіді формування, які будуть забезпечувати реалізацію законних інтересів людей поза безпосередньої участі держави. Важливість громадянського суспільства не зменшується у випадках, коли таке суспільство здійснює відповідні заходи у співпраці з державою. У цьому випадку йдеться про приватно-публічне партнерство, що у новітній час отримало певний розвиток.

Ураховуючи наведене вище партнерство та співпрацю останнім часом було ухвалено цілу низку нормативно-правових актів, у тому числі й тих, що стосується захисту конституційного ладу України. Наприклад, 16 липня 2021 року було ухвалено Закон України «Про основи національного спротиву», який визначає правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки і ведення, завдання та повноваження сил безпеки та сил оборони, а також інших визначених цим Законом суб'єктів з питань підготовки та ведення національного спротиву.

У зв'язку з його використанням на практиці виникла необхідність у доповненнях та змінах до закону.

Наприклад, Законом України від 01 квітня 2022 року «Про внесення змін до Закону України «Про основи національного спротиву» щодо вдосконалення порядку комплектування і соціального забезпечення Сил територіальної оборони Збройних Сил України та добровольчих формувань територіальних громад. Яким визначено, що громадяни України зараховуються до складу добровольчих формувань територіальних громад за місцем своєї реєстрації. У разі введення воєнного стану громадяни України можуть зараховуватися до складу добровольчих формувань територіальних громад також безпосередньо в районах ведення воєнних (бойових) дій.

При цьому слід звернути увагу на те, що одним зі завдань підготовки громадян України до національного спротиву є сприяння набуттю громадянами України готовності та здатності виконання конституційного обов'язку щодо захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України (пункт 1 частини п'ятої статті 3).

У свою чергу, ухвалений 3 березня 2022 року Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» встановив, що у період дії воєнного стану громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, тобто цивільні особи, можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, у тому числі отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України.

При цьому, застосування цивільними особами вогнепальної зброї, отриманої відповідно до цього Закону, здійснюється аналогічно до застосування зброї військовослужбовцями під час виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії проти України в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України. Отже, чинне законодавство передбачає суттєві можливості щодо захисту конституційного ладу з боку представників громадянського суспільства.

З урахуванням викладеного, необхідно прийти до висновку, що на доктринальному рівні правової системи та на інституційному рівні захист конституційного ладу виступає основою для розвитку суспільства та держави.

Список використаних джерел:

1. Григоренко Є. І. Конституційні засади проходження військової служби громадянами України: проблеми теорії та практики : монографія. Харків: Право, 2010. 280 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/GRIGORENKO_2010.pdf (дата звернення: 01.06.2024).
2. Конституційне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків: Право, 2008. 416 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/KONST_PR_2008.pdf (дата звернення: 01.06.2024).
3. Кагановська Т. Є., Григоренко Є. І. Основи загальної теорії держави: навч. посіб. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 108 с.
4. Про Основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-IX#Text> (дата звернення: 01.06.2024).
5. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 03.03.2022 р. № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Tex> (дата звернення: 01.06.2024).

СЕКЦІЯ 9.
МІЖНАРОДНЕ І ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТИ
ПРОТИДІЇ СУЧАСНИМ ЗАГРОЗАМ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ

**РОЛЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН У ПІДТРИМЦІ МІЖНАРОДНОГО
МИРУ ТА БЕЗПЕКИ**

Бялий Гліб Анатолійович,
аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету,
м. Київ, Україна

У світі, де геополітичні та соціально-економічні виклики надто часто породжують напруженість та конфлікти, питання забезпечення міжнародного миру та безпеки стає однією з найбільш актуальних та нагальних тем. В цьому контексті виникає особливе значення Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (РБ ООН) – високопоставленого органу, призначеного для вирішення міжнародних конфліктів та забезпечення стабільності у світі [1].

Рада Безпеки ООН була заснована в 1946 році відповідно до Статуту ООН, яка відповідає за підтримку міжнародного миру та безпеки країн. Це один із шести головних органів ООН. Це єдиний орган в системі ООН, рішення якого є обов'язковими для всіх її членів. Рада Безпеки є керівним органом, який накладає на своїх членів обов'язкові юридичні обов'язки, і рада має кілька інструментів для запобігання та врегулювання конфліктів. Рада відіграє важливу роль в управлінні системою ООН. Вона має такі обов'язки, як схвалення прийому нових членів в ООН, призначення Генерального секретаря та старших посадових осіб ООН, а також проведення виборів суддів Міжнародного суду (МС) разом з ООН. Рада Безпеки має повноваження створювати миротворчі та спеціальні політичні місії, санкціонувати військові дії та передавати справи до Міжнародного кримінального суду (МКС). РБ ООН має унікальну відповідальність і повноваження приймати рішення, що робить її одним із головних органів Організації Об'єднаних Націй.

Глава VI Статуту ООН уповноважує Раду Безпеки давати рекомендації щодо вирішення конфліктів різними мирними засобами, а глава VII Статуту уповноважує РБ ООН вживати примусових заходів, включаючи санкції та військову силу. РБ ООН розробила та вдосконалила використання невійськових заходів і може надіслати миротворчу місію, щоб допомогти сторонам утримати протидіючі сили.

Стаття 27 Статуту ООН розрізняє процедурні та непроцедурні (суттєві) питання у прийнятті рішень радою. Вони визначають, що:

- Усі процедурні питання визначаються як спір, рішення якого приймається радою шляхом голосування будь-яких дев'яти її членів.
- Питання по суті включають розслідування суперечок або застосування санкцій, які потребують дев'яти голосів «за», включаючи право вето п'яти постійних членів.

Вирішення того, чи є питання процедурним чи суттєвим, саме по собі є питанням по суті, яке вирішується шляхом голосування членів. Крім того, резолюція не буде прийнята, якщо сім членів проголосують проти резолюції або утримаються від голосування. Рішення ради є обов'язковим до виконання. Згідно зі статтею 25 Статуту ООН, члени Організації Об'єднаних Націй повинні прийняти і виконати рішення Ради Безпеки.

З моменту створення Рада Безпеки слугувала ключовим форумом для вирішення проблем безпеки. Рада Безпеки є важливим органом Організації Об'єднаних Націй і відіграє важливу роль у підтримці миру та безпеки країни. РБ ООН має різні повноваження, за допомогою яких організація може контролювати виконання санкцій через комітети та може вирішити суперечку мирним шляхом. У випадках, коли виникає конфлікт, рада може видавати директиви про припинення вогню для сприяння миротворчим силам або застосовувати примусові заходи, тобто санкції [2].

Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй, як ключовий орган забезпечення міжнародного миру та безпеки, відіграє невід'ємну роль у складному світі, де глобальні виклики стають все більше складними та вимагають спільних зусиль міжнародної спільноти.

Рада Безпеки бере на себе провідну роль у визначенні існування загрози миру або акту агресії. Вона закликає сторони спору врегулювати його мирними засобами та рекомендує методи врегулювання або умови врегулювання [1].

Саме Рада Безпеки має визначати, коли і де слід розгорнути миротворчу операцію ООН.

Рада Безпеки реагує на кризи в усьому світі в кожному окремому випадку, і в її розпорядженні є низка варіантів. При розгляді створення нової миротворчої операції вона бере до уваги багато різних факторів, зокрема:

- Чи існує режим припинення вогню і сторони взяли на себе зобов'язання щодо мирного процесу, спрямованого на досягнення політичного врегулювання;
- Чи існує чітка політична мета і чи може вона бути відображена в мандаті;
- Чи можна сформулювати точний мандат для операції ООН;
- Чи можна розумно забезпечити безпеку та безпеку персоналу ООН, зокрема, чи можна отримати розумні гарантії від основних сторін

або фракцій щодо безпеки та безпеки персоналу ООН.

Рада Безпеки засновує миротворчу операцію шляхом прийняття резолюції Ради Безпеки. Резолюція визначає мандат і розмір цієї місії.

Рада контролює роботу миротворчих операцій ООН на постійній основі, зокрема через періодичні звіти Генерального секретаря та проведення спеціальних сесій Ради Безпеки для обговорення роботи конкретних операцій.

Організація може проголосувати за продовження, зміну або припинення мандатів місії, якщо вважає за доцільне.

Відповідно до статті 25 Статуту, всі члени ООН погоджуються приймати та виконувати рішення Ради Безпеки. Тоді як інші органи ООН дають рекомендації державам-членам, лише Рада має повноваження приймати рішення, які держави-члени зобов'язані виконувати [3].

Аналізуючи її діяльність, можна зазначити кілька ключових аспектів. По-перше, Рада безпеки має досягнення в сфері миротворчості та розв'язання міжнародних конфліктів. Через миротворчі операції та прийняття рішень, спрямованих на забезпечення стабільності, вона вносить вагомий вклад у підтримку міжнародного порядку.

Попри це, виникають питання щодо ефективності Ради безпеки у вирішенні криз та конфліктів. Бюрократичні обмеження, можливість вето від окремих постійних членів Ради та інші фактори часто ускладнюють прийняття оперативних та ефективних рішень. Отже, незважаючи на досягнення Ради безпеки, необхідно продовжувати пошук шляхів для її поліпшення та реформування. Важливо підкреслити необхідність зміцнення механізмів прийняття рішень, забезпечення більшої прозорості та збереження балансу інтересів для забезпечення ефективного функціонування у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Maintain International Peace and Security. URL: <https://www.un.org/en/our-work/maintain-international-peace-and-security#:~:text=Under%20Chapter%20VII%20of%20the,Operations%20and%20Special%20Political%20Missions> (дата звернення: 01.06.2024).

2. Role of Security Council in the maintenance of international peace and security: current position. URL: <https://blog.ipleaders.in/role-of-security-council-in-the-maintenance-of-international-peace-and-security-current-position> (дата звернення: 01.06.2024).

3. Role of the Security Council position. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/role-of-security-council> (дата звернення: 01.06.2024).

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Гавриленко Володимир Валерійович,
докторант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету,
м. Київ, Україна

У світі, де транснаціональні злочини стають все більш складними і загрозливими, необхідність ефективної міжнародної співпраці в сфері протидії злочинності набуває все більшої актуальності.

Проте, незважаючи на загальноприйняте усвідомлення необхідності співпраці, існують численні проблеми, які ускладнюють цей процес.

Перша проблема пов'язана із постійним зростанням кількості складів злочинів, які, так би мовити, вже набули або продовжують набувати ознак міжнародних злочинів, тобто якщо раніше певні склади були характерними для суто національних територій, то з часом вони перетворювалися у злочини транснаціонального або транскордонного характеру. Для цього існують різні об'єктивні причини, серед яких основною є глобалізація, яка має як позитивні, так й негативні наслідки. Позитивні, безперечно, пов'язані із прогресом сучасного світу та стрімким розвитком світового суспільства (посилення законних міграційних процесів, вільне переміщення капіталів та трудових ресурсів, розвиток економічних та культурних зв'язків, лібералізація візового режиму та режиму перетину державних кордонів, створення та використання новітніх телекомунікаційних, інформаційних, транспортних, банківських та інших технологій тощо), а одним із найнегативніших, – зростання міжнародної злочинності.

Отже, зміст *першої проблеми* полягає у тому, що два процеси – зростання видів міжнародної злочинності та міжнародне співробітництво з протидії їй – взаємопов'язані, при цьому останній постійно відстає від першого, або навпаки, перший перманентно випереджає другий. Об'єктивна закономірність простежується в тому, що негативні причини глобалізації створюють певні умови для зародження міжнародної злочинності, а світова спільнота починає реагувати на прояви злочинності лише після усвідомлення її результатів, услід чого починається адекватна зворотна реакція на зростання злочинності та прийняття превентивних заходів щодо протидії їй, у тому числі шляхом посилення міжнародного співробітництва.

Стосовно останньої тези наведемо декілька міркувань. До кінця минулого століття до транснаціональних та транскордонних міжнародних злочинів традиційно відносили такі склади, як: контрабанда, міжнародна

корупція, легалізація злочинно здобутого майна, переміщення екологічно небезпечних речовин з одних держав до інших, угони транспортних засобів з реалізацією їх за межами країни, викрадення предметів мистецтва й міжнародна нелегальна торгівля ними, незаконна торгівля наркотиками та прекурсорами, продаж зброї і боєприпасів та інші злочини, що пов'язані із перерахованими вище.

Починаючи з 90-х років XX-го століття у зв'язку із небезпечними соціальними процесами у нестабільних і авторитарних державах та світовими видатними науково-технічними досягненнями у різних галузях до традиційних міжнародних злочинів почали додаватися такі дуже загрозливі склади, як: внутрішній і міжнародний тероризм, сепаратизм, захоплення територій суверенних держав, злочини у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності, кіберзлочини, міжнародна корупція, рабство та торгівля людьми, незаконні дії в сфері трансплантології, незаконний обіг психоактивних та психотропних речовин, продаж зброї та боєприпасів, переміщення екологічно небезпечних речовин з одних держав до інших, незаконна торгівля ядерними та іншими небезпечними матеріалами тощо.

Іноді перелік міжнародних транскордонних кримінальних злочинів встановлюється на рівні двосторонніх угод, коли обидві держави, усвідомлюючи загальну для них небезпеку, зобов'язують свої правоохоронні органи співробітничати з метою ефективного запобігання та припинення розвитку міжнародної організованої злочинності. В цьому сенсі дуже цікавим є міжнародний документ «Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Мальта про співробітництво у сфері правоохоронної діяльності» 2009 року, в якому надається вичерпний перелік транскордонних злочинів, боротьба з якими на той період була найбільш актуальною для діяльності правоохоронних органів обох держав: «а) боротьба зі злочинами проти життя, здоров'я, свободи, гідності особи та власності; б) боротьба з тероризмом і міжнародною злочинністю; с) боротьба з торгівлею людьми та незаконною міграцією; d) боротьба з розповсюдженням порнографічної продукції у всесвітній електронній мережі Інтернет; е) боротьба з незаконними діями, пов'язаними з працевлаштуванням громадян за кордоном; f) боротьба з незаконними діями, пов'язаними зі зброєю, боєприпасами, вибуховими, отруйними речовинами і радіоактивними матеріалами; g) боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин; h) боротьба зі злочинами у сфері економіки, у тому числі у сфері оподаткування, легалізації (відмивання) доходів отриманих від злочинної діяльності, підроблення грошей, документів та цінних паперів; і) боротьба з контрабандою товарів та/або інших предметів; j) боротьба зі злочинами, об'єктом яких є культурні та історичні цінності; k) боротьба зі злочинами у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів),

автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку; 1) боротьба зі злочинами проти власності, зокрема з незаконним трафіком дорогоцінного каміння і пов'язаними з цим незаконними операціями» [1]. Як бачимо, у вище наведеному переліку крім традиційних міжнародних складів злочинів є такі, що з'явилися вже у XXI-ому столітті.

Після нападу на Україну Російської Федерації крім скоєння останньою традиційних воєнних та злочинів проти людяності почали з'являтися нові міжнародні злочини, які одразу опинилися у центрі уваги юристів та судових органів. Так, українські жертви незаконної війни Росії через юридичну компанію з Британії McCue Jury & Partners подали цивільний позов до Високого суду Лондона проти «Путінської військової машини» і, зокрема, його приватної армії – групи «Вагнера» та її засновника Євгена Пригожина. Як зазначили в компанії, це *перший в історії випадок подання позову проти приватної військової компанії за навмисне заподіяння шкоди та страждань за рахунок використання нею тероризму як зброю війни*. Ця акція є лише частиною більш широкої правової кампанії громадянського суспільства, що проводиться міжнародною групою юристів, слідчих та активістів, стосовно воєнних злочинів, що відбуваються на захоплених українських територіях [2].

Друга проблема безпосередньо пов'язана з *першою* та передбачає своєчасне визнання представниками міжнародних організацій спільно із юристами та практиками національних держав небезпечності для світового суспільства певних кримінальних діянь і необхідності застосування спільних заходів для протидії ним. Інакше кажучи, як тільки з'являються перші ознаки небезпечності в діях з «міжнародним забарвленням» з боку окремих угруповань, юридичних або фізичних осіб, необхідно одразу застосовувати міжнародні правові заходи протидії ним, розробляти міжнародні стандарти та якомога швидше імплементувати їх у національне законодавство, не очікуючи переростання нових злочинів, що з'явилися, у серйозне кримінальне явище, що потім може загрожувати стабільному розвитку як світові, так і суспільствам окремих держав.

Третя проблема міжнародного співробітництва, яка логічно витікає з перших двох, передбачає налагодження належних наукових досліджень, результати яких давали б можливість не тільки ефективно протидіяти існуючій міжнародній злочинності, але й своєчасно прогнозувати зародження у світі і на теренах національних держав певних умов, завдяки яким можлива поява нових транскордонних та трансграничних кримінальних проявів [3].

У цьому сенсі доцільно проаналізувати декілька наукових напрацювань вітчизняних науковців-юристів. І почати, на нашу думку, слід з категорії «міжнародне співробітництво», розгляд якого дасть можливість підійти к дослідженню особливостей співробітництва по окремих напрямках правоохоронної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Мальта про співробітництво у сфері правоохоронної діяльності. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 64 (64-2009-п) від 04.02.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/470_008#Text.
2. Вперше в історії: британські юристи подали до суду на ПБК «Вагнер» та Пригожина. *КП в Україні* від 01.11.2022. URL: <https://kp.ua/ua/politics/a658783-vpershe-v-istoriji-britanski-juristi-podali-do-sudu-na-pvk-vahner-ta-prihozhina>.
3. Житний О. О. Міжнародне «антикримінальне» співробітництво України та протидія злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України. Проблеми міжнародного та зарубіжного кримінального права і кримінології*. 2014. № 8. С. 13–23. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/490/mizhнародне_antikriminal_ne_spivrobitnic.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ПРАВОСУДДЯ»

Кулик Сергій Вікторович,
докторант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету,
м. Київ, Україна

Найбільшої уваги заслуговує поняття «міжнародні стандарти у сфері правосуддя». Одразу треба сказати, що це поняття можна віднести до спеціальних, бо воно несе в собі конкретне забарвлення, а саме: зміст міжнародно-правових стандартів щодо організації та діяльності національних судових органів. Отже, наукові підходи щодо цієї складної категорії дослідимо детальніше.

По-перше, у доктринах міжнародного та національного права міжнародний стандарт щодо судоустрою розглядаються в трьох іпостасях як: 1) стандарт, що є нормою міжнародного права та має обов'язковий чи рекомендаційний характер; 2) стандарт, що має застосовуватися виключно в межах компетенції національних судових органів із розгляду цивільних, кримінальних та інших справ; 3) стандарт, що має бути поясненим та визнаним у наукових працях міжнародно-правової спрямованості [1, с. 257]. На нашу думку третя іпостась є дуже важливою, бо вона передбачає кропітку та послідовну попередню наукову розробку необхідних підвалин для уявлення необхідності прийняття певного міжнародного стандарту. Не може з'явитися міжнародно-правовий

стандарт нізвідки або сам по собі, а тільки за наявності відповідних попередніх фундаментальні наукових праць. Це дає змогу з'ясувати коріння його появи, проаналізувати різні, навіть зовсім протилежні, наукові погляди на необхідність та доцільність прийняття стандарту, аргументацію щодо його практичної значущості, очікувати можливі позитивні результати в організації та здійсненні правосуддя тощо.

По-друге, міжнародні стандарти у сфері судочинства класифікуються за такими видами: 1) загальні у сфері державного устрою, прав людини та матеріального права; 2) процесуальні – за окремими галузями судового процесу (адміністративного, цивільного, господарського, кримінального та ін.); 3) судоустрійні, тобто стандарти, на яких будується система судової влади [2, с. 54]. Можна повністю погодитися із науковцем В.Д. Бринцевим, який одним із перших запропонував таку класифікацію, бо остання дійсно охоплює майже всю сферу діяльності судових органів та суддів. Невипадково у першому розділі дослідження як раз нами було акцентовано увагу на конституційно-правовій природі існування судових органів, що передбачає унормування міжнародно-правовими нормами та принципами в першу чергу тих сфер державного устрою, що безпосередньо пов'язані із функціонуванням системи судочинства, а саме: захист конституційних прав і свобод людини і громадянина та гарантії існування незалежних, справедливих, безсторонніх та самостійних судових органів та суддів. Далі ми частково дослідимо як процесуальні міжнародні стандарти (більше кримінального та кримінально-процесуального характеру), так і судоустрійні, на яких будується вся система національної судової влади.

По-третє, аналіз міжнародних документів у сфері судочинства (декларації, пакти, конвенції рекомендації тощо) дають можливість класифікувати міжнародні стандарти з погляду принципів, що в них містяться. Йдеться про дві групи таких стандартів-принципів: перша група визначає основні постулати, правила, ідеї, особливості тощо стосовно розгляду судових справ (справедливість, неупередженість, публічність, гласність, відкритість, безсторонність, рівність всіх перед законом, змагальність тощо), а друга група – стосовно побудови системи судових органів (верховенство права, самостійність суду, незалежність суддів, єдність судової системи, доступність структур судової влади для всіх верств населення, територіальність, інстанційність, спеціалізація тощо).

По-четверте, всі міжнародні джерела-документи, де сконцентрована значна або основна кількість міжнародних стандартів, можна поділити на дві великі групи: перша група об'єднує базові джерела, в яких містяться універсальні принципи здійснення правосуддя (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1950 року, Загальна декларація прав людини 1948 року, Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року та ін.) та друга група – спеціальні (Основні принципи незалежності судових органів 1985 року, Європейська Хартія про статус

суддів 1998 року, Бангалорські принципи поведінки суддів 2006 року тощо). Прихильником цієї класифікації є, наприклад, раніше згадувана нами науковець В. Владишевська [3, с. 49], але інші дослідники, наприклад І.В. Назаров [4], до цих двох визначених груп ще додають такі джерела, як практику Європейського суду із прав людини або стандарти ЄС щодо побудови судових систем (Хартія Європейського Союзу про основні права 2000 року).

Ми не випадково навели означені вище наукові підходи щодо можливих класифікацій як самих міжнародно-правових стандартів, так й джерел, де вони сконцентровані, бо ці моменти визначаються безпосередньо у дефініціях стосовно поняття «міжнародного стандарту у сфері судочинства».

Список використаних джерел:

1. Правова доктрина України : у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю. П. Битяка. 864 с. URL: <https://ippi.org.ua/pravova-doktrina-ukraini-tom-2> (дата звернення: 02.06.2024).
2. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : монографія. Харків: Право, 2010. 464 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/Brincev_2010.pdf (дата звернення: 01.06.2024).
3. Владишевська В. Поняття міжнародних стандартів у сфері правосуддя: особливості термінології та класифікації. Юридичний вісник, проблеми та судження. 2016/3. С. 47–50. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2016/8.pdf (дата звернення: 02.06.2024).
4. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: генезис та порівняння: монографія. Харків : ФІНН, 2011. 432 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ АСЕАН

Матісва Яна Сергіївна

аспірантка кафедри конституційного

та адміністративного права

юридичного факультету

Національного авіаційного університету,

м. Київ, Україна

Асоціація країн Південно-Східної Азії, що складається з 10 членів, є найтривалішим і найуспішнішим регіональним угрупованням, що розвивається. Заснована у 1967 році, Асоціація зробила великий внесок у регіональну гармонію та процвітання. АСЕАН характеризується великою

внутрішньою різноманітністю, загалом високим економічним зростанням і небажанням створювати сильну наднаціональну структуру. Починаючи з 1976 року – з п'ятьма початковими членами – АСЕАН почала рухатися до економічної співпраці та інтеграції, спочатку зосереджуючись на торгівлі товарами. У 1990-х роках Асоціація зосередилась на послугах, інвестиціях і робочій силі.

Асоціація почала формувати Економічне співтовариство АСЕАН (АЕС) у 2003 році на 9-му саміті АСЕАН. На додаток до вільного руху товарів, АЕС має на меті поглиблення інтеграції через вільний рух послуг, інвестицій, капіталу та кваліфікованої робочої сили. АЕС охоплює широке коло питань, включаючи взаємне визнання стандартів, права інтелектуальної власності, конкурентну політику, розвиток інфраструктури та скорочення розриву в рівнях розвитку. АСЕАН сприяє інтеграції у світову економіку шляхом участі у глобальних ланцюгах поставок та активно просуває укладення угод про вільну торгівлю з країнами за межами регіону АСЕАН. Наразі Асоціація реалізує План АЕС до 2025 року.

Оцінки економічної інтеграції АСЕАН неоднозначні. Хоча АСЕАН високо оцінюють за її стабільний інтеграційний прогрес, існують також оцінки, що свідчать про незначний прогрес в інтеграції порівняно з розвиненими країнами, такими як ЄС та Північноамериканська угода про вільну торгівлю. Це пов'язано з тим, що прогрес відрізняється в різних сферах інтеграції. Наприклад, значних результатів було досягнуто в таких сферах, як скасування тарифів, тоді як в інших сферах, таких як усунення нетарифних бар'єрів та лібералізація торгівлі послугами, прогрес був повільним.

Еволюцію економічної інтеграції АСЕАН можна розділити на три етапи. Перший етап - це формування АСЕАН з 1992 по 2002 рік, другий етап - створення АЕС з 2003 по 2015 рік, і третій етап - розбудова АЕС - 2025 після 2016 року [1].

Асоціація досягла певного прогресу в напрямку економічної інтеграції та вільної торгівлі. У 1992 році члени АСЕАН створили Зону вільної торгівлі АСЕАН з метою створення єдиного ринку, збільшення внутрішньої торгівлі та інвестицій АСЕАН, а також залучення іноземних інвестицій. У 1996 році середня тарифна ставка в блоці становила близько 7 відсотків; сьогодні тарифи всередині Асоціації фактично дорівнюють нулю. Блок визначив пріоритети для інтеграції в одинадцять секторів, включаючи: електроніку, автомобілі, вироби на основі гуми, текстиль та одяг, агропродукцію та туризм.

У листопаді 2020 року всі члени АСЕАН приєдналися до Австралії, Китаю, Японії, Нової Зеландії та Південної Кореї, підписавши Регіональне всеохоплююче економічне партнерство (RCEP), угоду про вільну торгівлю, яка розробляється з 2012 року. Хоча RCEP не знижує різко

тарифи, вона охоплює більшу частину населення світу — 30 відсотків — ніж будь-яка інша торгова угода та сприяє економічній інтеграції між Північно-Східною та Південно-Східною Азією. АСЕАН також є учасником шести угод про вільну торгівлю з країнами, що не входять до групи, включаючи Індію.

Проте залишаються серйозні проблеми для економічної інтеграції в Асоціації, такі як нетарифні бар'єри, зони заборони на інвестиції, встановлені урядом, і величезні відмінності у ВВП на душу населення. Частка торгівлі всередині АСЕАН у загальній торгівлі блоку залишається низькою – 21 відсоток у 2020 році. Внутрішні проблеми, такі як нестабільність і корупція в деяких країнах, також завдали шкоди торгівлі всередині блоку.

Крім того, пандемія COVID-19 серйозно підірвала економічне зростання. У 2020 році АСЕАН намагалася скоординувати регіональну відповідь для вирішення проблем економіки та охорони здоров'я, але успішне управління пандемією зрештою залежало від політичних рішень окремих держав. Країни-члени погодилися координувати плани економічного відновлення та підтримувати торгівлю відкритою. Однак тривалі карантини серйозно скоротили промислове виробництво, будівництво та споживчі витрати. Крім того, обмеження на поїздки перешкоджали внутрішньоблоковій торгівлі та туризму, які внесли майже 400 мільярдів доларів в економіку країн-членів АСЕАН у 2019 році [2].

Ще однією перевагою економічної інтеграції є підвищення ефективності, коли країни працюють разом, вони можуть ділитися ресурсами і досвідом, що може призвести до підвищення ефективності та зниження витрат, що може бути особливо корисним для малих і середніх підприємств, які можуть не мати ресурсів для роботи незалежно, наприклад, компанії в регіоні АСЕАН можуть скористатися спільною інфраструктурою, як-от транспортними мережами, що можуть допомогти знизити витрати і підвищити ефективність.

Економічна інтеграція також може призвести до підвищення конкурентоспроможності, коли країни працюють разом, вони можуть об'єднати свої ресурси і досвід, які можуть допомогти створити більш конкурентні галузі, що може бути особливо важливим для економік, що розвиваються, які можуть боротися за те, щоб конкурувати з більш відомими економіками, наприклад, інтеграція АСЕАН допомогла створити більш конкурентоспроможну автомобільну промисловість, яка в даний час конкурує з більш відомими ринками, такими як Японія і Південна Корея.

Переваги економічної інтеграції зрозумілі: збільшення торгівлі, ефективність і конкурентоспроможність - це лише деякі з переваг, що можуть бути отримані з тісніших економічних зв'язків між країнами, економічна інтеграція АСЕАН є позитивним кроком до об'єднання Південно-Східної Азії та Японії, і вона обов'язково створить нові

можливості як для підприємств, так і для інвесторів.

Процес економічної інтеграції в регіоні АСЕАН тривав кілька десятиліть, і завдяки різним ініціативам та угодам АСЕАН зумів створити єдину ринкову та виробничу базу, що принесла численні переваги для регіону. Однак, як і у випадку з будь-якими істотними змінами, були проблеми на цьому шляху, що виникають через різноманітні фактори, зокрема й розбіжності у рівнях економічного розвитку, політичних системах та культурному досвіді, а також через відмінності у рівнях економічного розвитку, політичних системах та культурному досвіді.

1. Вирішення доходів: однією з найбільш значних проблем економічної інтеграції є відмінності в доходах у регіоні. Такі країни, як Сінгапур і Бруней, мають набагато вищий дохід на душу населення, ніж інші країни регіону, такі як М'янма та Камбоджа. Ця нерівність ускладнює країнам із низьким рівнем доходу конкурувати зі своїми багатшими колегами. Щоб розв'язати цю проблему, АСЕАН запровадила декілька ініціатив, які сприяють інклюзивному зростанню і зниження нерівності доходів. наприклад, проєкт економічного співтовариства АСЕАН, що має набагато вищий дохід на душу населення.

2. Нетарифні бар'єри: ще одна проблема економічної інтеграції - нетарифні бар'єри. Ці бар'єри є обмеженнями на торгівлю, що не є у формі тарифів. Приклади нетарифних бар'єрів включають технічні стандарти, вимоги до ліцензування та квоти. Ці бар'єри можуть бути особливо складними для малих та середніх підприємств (МСП), які можуть не мати ресурсів для виконання цих вимог щоб розв'язати цю проблему, АСЕАН впровадив декілька заходів зі скорочення нетарифних бар'єрів. наприклад, ініціатива з одним вікном ASEAN спрямована на спрощення митних процедур, а також на спрощення процедур.

3. Політичні відмінності: політичні відмінності між державами-членами також можуть бути проблемою для економічної інтеграції. Держави-члени АСЕАН мають різні політичні системи, від демократій до авторитарних режимів. ці відмінності можуть ускладнити згоду зі спільною політикою та ініціативами. наприклад, суперечки щодо Південно-Китайського моря мають напружені стосунки між державами-членами АСЕАН, що утрудняє досягнення консенсусу щодо регіональних питань. щоб розв'язати цю проблему, АСЕАН впровадила декілька заходів для скорочення нетарифних бар'єрів.

4. Культурні відмінності: Нарешті, культурні відмінності також можуть бути проблемою для економічної інтеграції. Держави-члени АСЕАН мають різноманітні культурні походження, релігії та мови. Ці відмінності можуть утруднити розуміння потреб і пріоритетів одна одної. Наприклад, рекламні кампанії, що добре працюють в одній країні, можуть бути неефективними в іншій через культурні відмінності. щоб розв'язати цю проблему, АСЕАН запровадила кілька ініціатив зі сприяння

культурному обміну та порозумінню між державами-членами [3].

Економічна інтеграція в регіоні АСЕАН принесла численні переваги, але також створює кілька проблем, розв'язання яких вимагає співробітництва та прихильності з усіма державами-членами, а, працюючи разом, АСЕАН може подолати ці проблеми й досягти своєї мети - створення єдиної ринкової та виробничої бази в Південно-Східній Азії.

Список використаних джерел:

1. The ASEAN Economic Community and ASEAN economic integration URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/24761028.2021.1891702> (дата звернення: 01.06.2024).
2. What Is ASEAN? URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/what-asean> (дата звернення: 01.06.2024).
3. ASEAN Economic Integration through Trade and Foreign Direct Investment: Long-Term URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/174835/adbi-wp545.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).

**ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ВІЙНИ:
ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ**

Мулявка Вікторія Євгенівна

аспірантка кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету,
м. Київ, Україна

Економічна війна – це складний та актуальний аспект сучасного світового порядку, який визначає величезний вплив на економічні, політичні та соціальні процеси у всьому світі. Завдяки глибокому переплетенню національних інтересів та геополітичних амбіцій, економічні конфлікти та зіткнення стають не лише засобом досягнення стратегічних цілей, але й міжнародною ареною, де вирішується майбутнє країн та регіонів.

Економічна війна – використання або загроза використання економічних засобів проти країни з метою послабити її економіку і тим самим зменшити її політичну і військову міць. Економічна війна також включає використання економічних засобів для того, щоб змусити супротивника змінити свою політику чи поведінку або підірвати його здатність підтримувати нормальні відносини з іншими країнами. До найпоширеніших засобів економічної війни належать торгові ембарго, бойкоти, санкції, тарифна дискримінація, заморожування капітальних активів, призупинення допомоги, заборона на інвестиції та інші потоки капіталу, а також експропріація [1].

Країни, які беруть участь в економічній війні, прагнуть послабити економіку супротивника, позбавляючи його доступу до необхідних фізичних, фінансових і технологічних ресурсів або іншим чином перешкоджаючи його здатності отримувати вигоду від торговельного, фінансового і технологічного обміну з іншими країнами. Економічна війна, що складається з блокад і перехоплення контрабанди між воюючими сторонами, практикувалася ще з часів Пелопоннеської війни (431-404 рр. до н.е.) у Стародавній Греції. У наш час її застосування розширилося і включає тиск на нейтральні країни, з яких ворожі країни могли б отримувати поставки, а також відмову потенційним ворогам у товарах, які можуть сприяти їхньому воєнному потенціалу. Одним з основних видів економічної війни, що застосовувався у 20-му столітті, було ембарго, іноді повне, а іноді обмежене стратегічними товарами (тобто тими, що мають важливе значення для військових цілей). Ефективність економічної війни залежить від низки факторів, у тому числі від спроможності противника виробляти обмежені товари всередині країни або купувати їх в інших країнах. Наприклад, зусилля США, спрямовані на усунення Фіделя Кастро від влади на Кубі за допомогою десятирічного ембарго, були зірвані завдяки зростанню торгівлі між Кубою та Мексикою, Канадою і Західною Європою. Хоча економічна війна часто вважається відносно недорогим доповненням або альтернативою військовому втручання, вона накладає витрати на країну-ініціатора, позбавляючи її доступу до економічного обміну з країною-об'єктом нападу. Наприклад, споживачі в США платять вищу ціну за товари, які можна було б імпортувати дешевше з Куби або інших країн-мішеней, таких як Іран, а американському бізнесу було відмовлено в доступі до їхніх товарів і ринків.

Ефективність економічної війни також обмежується здатністю уряду супротивника перерозподілити достатній обсяг національного багатства на користь збройних сил або інших інституцій, щоб компенсувати зниження потенціалу, спричинене втратою товарів з обмеженим доступом. У 1990-х роках, наприклад, економічна війна проти Іраку та Північної Кореї не призвела до суттєвого зменшення військової загрози з боку цих країн, оскільки обидві країни змогли спрямувати свої обмежені економічні ресурси на утримання армії. Критики економічної війни стверджують, що вона часто накладає більші витрати на населення супротивника – наприклад, через голод, поширення хвороб або відмову в основних споживчих товарах – ніж на його політичних чи військових лідерів [2].

Економічна війна служить цілям держави, будь то економічні, політичні чи військові, або комбінація цих трьох компонентів. Точний баланс між цілями визначається загальними цілями держави. Держава, по суті, виконує функцію корисності, а економічна війна — це спроба підвищити значення однієї чи кількох економічних чи неекономічних змінних.

Військовий аспект економічної війни має два основні виміри. Один передбачає використання економічної війни як доповнення до військових операцій. Інший передбачає його використання для зміцнення військового істеблішменту мирного часу та підготовки до війни. В обох аспектах, мета, по суті, однакова. У мирний час, під час підготовки до війни або під час війни нація бажає отримати максимум чистих ресурсів, доступних для військового використання, і позбавити ворога або потенційного ворога будь-яких ресурсів, які можуть сприяти його спроможності вести війну.

У мирний час або під час підготовки до військових дій застосування сили цілком може бути недоречним, оскільки це може поставити під загрозу майбутні плани. Проте економічна війна може досягати тих самих цілей, що й сила. Ресурси можна отримати шляхом покращення умов торгівлі країни по відношенню до решти світу або по відношенню до однієї нації чи групи націй. Через торгівлю країна може отримати такий вплив на іншу країну, що остання захоче утворити військовий союз, а не відмовитися від торгівлі, або принаймні захоче бути нейтральною в потенційному конфлікті. Більше того, жертву можна спонукати приєднатися до економічної війни проти інших країн.

У воєнний час економічна війна є природним і важливим доповненням до військових дій. Знову ж таки, головна мета — запобігти потраплянню ресурсів у руки ворога та отримати якомога більше ресурсів. Ці дії здійснюються здебільшого через невоюючих сторін і будуть використовуватися, навіть якщо військова блокада може бути не здійсненою та не бажаною. У деяких випадках дії можуть бути спрямовані на ослаблення економіки противника, наприклад підробка валюти противника під час Другої світової війни.

Особливим випадком економічної війни є повне або часткове ембарго в очікуванні можливої війни, наприклад, ембарго, яке підтримували США за певної підтримки Західної Європи проти Радянського Союзу, Східної Європи та комуністичного Китаю протягом 1950-х і 1960-х років. Країна може побоюватися можливості війни з іншою країною і вирішити, що торгівля не повинна відбуватися, яка може збільшити воєнний потенціал потенційного противника. Якщо і коли війна все-таки почнеться, ворогу не буде так добре, якби не було ембарго. Цей тип економічної війни часто застосовувався до військових операцій.

Завдяки сучасним технологіям економіка більшості країн має таку гнучкість, що існує небагато товарів, яким не можна знайти заміну, навіть за дещо вищою ціною. Коли країна стикається з ембарго, вона починає розробляти заміники, можливо, використовуючи раніше експортовані ресурси, щоб покрити більшу частину витрат на розробку. Якщо період ембарго тривалий, країна зробила необхідну заміну, щоб повне ембарго воєнного часу не накладало жодного додаткового тягаря. Такого роду економічна війна може призвести до зворотних наслідків, якщо

потенційний ворог змушений передчасно, у той час, коли він, мабуть, може собі це дозволити, підготуватися до війни шляхом розвитку самодостатності.

Усі перераховані вище акти економічної війни також можуть бути використані для досягнення третьої важливої мети економічної війни — переслідуванням за політичною вигодою. Ця мета, завжди важлива, поступово набувала все більшого значення, оскільки країни стали дедалі обережнішими щодо використання сили для досягнення цілей, які виходять за рамки економічних вигод, які можуть бути надані економічною війною.

Політична мета також може проявлятися в дуже специфічний спосіб. Країна може забажати укласти альянс або отримати голос іншої в якійсь міжнародній організації. Або вона може хотіти, щоб інша країна усунула певного політичного чи військового лідера, здійснила певні зміни у внутрішній чи зовнішній політиці тощо. Зміна може бути або внутрішньою, або зовнішньою, або обома. У більшості випадків, це стосується зовнішньої політики, оскільки саме в цій сфері безпосередньо впливає влада країни-ініціатора [3].

Економічна війна є складним і багатограним явищем, яке відображається на економічних, політичних та соціальних аспектах країн і глобальних спільнот. Цей вид конфлікту може призвести до серйозних наслідків для всіх сторін, зокрема, до зниження економічного зростання, збільшення безробіття, знецінення валют та загострення геополітичних конфліктів.

У світлі сучасних геополітичних напруг і економічних змагань, важливо зосередитися на знаходженні мирних та дипломатичних шляхів вирішення конфліктів. Розвиток взаємовигідних економічних відносин та співпраці між країнами може сприяти зменшенню можливостей для виникнення економічних конфліктів та сприяти стабільності на міжнародній арені.

Загалом, економічна війна підкреслює важливість діалогу, співпраці та дипломатії у вирішенні конфліктів. Тільки шляхом спільних зусиль і конструктивного взаємодії можна забезпечити стабільність та процвітання як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Economic warfare: Lessons from two World Wars. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/economic-warfare-lessons-two-world-wars> (дата звернення: 01.06.2024).
2. Economic Warfare. International Law. URL: <https://www.britannica.com/topic/economic-warfare> (дата звернення: 01.06.2024).
3. Robert Loring allen. Economic Warfare. URL: <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/applied-and-social-sciences-magazines/economic-warfare> (дата звернення: 01.06.2024).

МІЖАМЕРИКАНСЬКИЙ ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Пашинна Лілія Василівна,
аспірантка кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету,
м. Київ, Україна

Провідними міжамериканськими інституціями, які багато уваги приділяють поняттю війни та збройних конфліктів в контексті захисту прав людини є Міжамериканська комісія та Суд з прав людини та Міжамериканська система захисту прав людини на американському континенті. Ця інституційна система відіграє важливу роль у боротьбі з державним тероризмом, внутрішніми чварами і збройними конфліктами, пропонуючи правову кваліфікацію, яка використовується в їх прецедентному праві. Ця система також відіграє важливу роль у формуванні права, яке застосовується до збройних конфліктів, особливо в контексті взаємозв'язку між міжнародним правом з прав людини і міжнародним гуманітарним правом [1].

Міжамериканські органи з прав людини розвинули свій підхід до поняття війни, яке тепер розглядається як (внутрішні та міжнародні) "збройні конфлікти". Різні типи конфліктів на американському континенті, такі як збройні конфлікти, внутрішньодержавні конфлікти і міжнародний тероризм, призвели до широкого спектру правових кваліфікацій цих органів [1].

Зіткнувшись із заворушеннями і внутрішніми збройними конфліктами, Міжамериканська комісія з прав людини (МКПЛ), створена під егідою попередньо згаданих інституцій, була покликана розглядати дії нерегулярних збройних формувань. Спочатку зосередившись на діях держави, згодом МКПЛ почала застосовувати міжнародне гуманітарне право як *lex specialis* у своїх оцінках прав людини і МГП в ситуаціях збройного конфлікту [2].

Практика Міжамериканського суду продемонструвала тривалий процес адаптації до МГП. Спочатку багатообіцяючим було пряме застосування МГП, але на початку 2000-х років Суд відійшов від цього підходу, повернувшись до більш наближених до МГП поглядів у 2010-х роках [3].

Міжамериканський суд розглядав заяви про порушення права на життя під час збройних конфліктів, особливо зосереджуючись на своєму обов'язку розслідувати такі заяви в контексті порушення прав людини під час збройних конфліктів. Суд використовував МГП для посилення

загальних зобов'язань держав відповідно до Американської конвенції з прав людини [4].

Серед важливих кейсів, що розглядались у Суді в контексті порушення прав людини під час збройних конфліктів можна згадати Справу про різанину в Мапіріпані [5], в якій Суд підтвердив принцип, що родичі жертв певних порушень прав людини можуть самі бути жертвами, мала вирішальне значення для захисту дітей у ситуаціях збройного конфлікту [6, с. 371-372].

Також важливим прецедентом є справа "Хосе Ізабель Салас Галіндо та інші проти Сполучених Штатів", пов'язана з американською інтервенцією в Панамі. МАСПЛ розглянув питання порушень прав людини під час військових операцій. Під час вторгнення США в Панаму щонайменше 200 панамських цивільних осіб загинули, були поранені або зазнали матеріальної шкоди в результаті конфлікту з іноземними збройними силами. Місцезнаходження деяких осіб залишалося невідомим на момент публікації доповіді Комісії у цій справі [7].

Міжамериканська комісія та Суд з прав людини відіграли важливу роль у формуванні застосування та інтерпретації прав людини та МГП в контексті збройних конфліктів. Їхня юриспруденція демонструє прихильність до вирішення складних конфліктних ситуацій, зосереджуючи увагу на відповідальності держави та обов'язку розслідувати порушення прав людини і забезпечувати правосуддя за них.

Список використаних джерел:

1. Burgorgue-Larsen L., de Torres A. D. "War" in the Jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights. *Human Rights Quarterly*. 2011. Vol. 33. P. 148-174.
2. Cerna Ch. M. The History of the Inter-American System's Jurisprudence as Regards Situations of Armed Conflict. *International Humanitarian Legal Studies*. 2011. Vol. 2. P. 3-52.
3. Dunkelberg A. G. There and Back Again: The Inter-American Human Rights System's Approach to International Humanitarian Law. 2017. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2929570.
4. Frisso G. The Duty to Investigate Violations of the Right to Life in Armed Conflicts in the Jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights. *Israel Law Review*. 2018. Vol. 51(02). P. 169-191.
5. Inter-American Court of Human Rights. Case of the "Mapiripán Massacre" v. Colombia. Judgment of September 15, 2005. URL: <https://iachr.ils.edu/cases/mapirip%C3%A1n-massacre-v-colombia>.
6. Nilsson A.-Ch. Children and Youth in Armed Conflict. 2 vols. Leiden; Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2013. 1638 p.
7. José Isabel Salas Galindo and Others: United States (Inter-Am. Comm'n H.R.). *International Legal Materials*. 2019. Vol. 58(04). P. 738-822.

СЕКЦІЯ 10.
Трибуна юних вчених-правників

**ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОСНО
НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ**

Алексеева Марія Павлівна

Комунального заклад «Харківський ліцей № 116
Харківської міської ради» Харківської області

науковий керівник: **Гончарова Світлана Василівна**,
вчитель історії Харківського ліцею № 116
Харківської міської ради Харківської області,
спеціаліст вищої категорії, учитель-методист

науковий консультант: **Гришина Наталія Вікторівна**,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені
В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент

В Україні триває воєнна агресія РФ та діє правовий режим воєнного стану. В умовах війни неповнолітні знаходяться під впливом додаткових негативних факторів: перебування в небезпеці, хронічний стрес, страх перед майбутнім; одночасно з тим, законодавство України зазнало суттєвих змін в частині посилення кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення, вчиненні під час дії воєнного стану. Отже, фактично в умовах війни неповнолітні проходять усі стадії кримінального процесу на рівні з дорослими [1].

Актуальним та доволі гострим питанням стає забезпечення прав та свобод неповнолітнього у кримінальному провадженні. Психологічно та в силу недостатньої інтелектуальної зрілості неповнолітні часто не усвідомлюють специфічну процедуру, термінологію та особливості кримінального провадження – це є суттєвим недоліком, адже фактично вони опосередковано користуються своїми процесуальними правами.

Розглянуто міжнародно-правові регулювання кримінального провадження стосовно неповнолітніх осіб. До XIX століття переважали каральні цілі до неповнолітніх правопорушників, внаслідок закріплення Європейської Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та інших джерел міжнародного права, подібна практика звелася майже нанівець. Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися положень ЄКПЛ, Конвенції ООН про права дитини та інших міжнародних нормативно-правових актів. Це відіграло вагомий роль на становлення

інституту правосуддя щодо неповнолітніх осіб в Україні: впровадженням виховного підходу, надання неповнолітнім додаткових прав і гарантій як найбільш вразливій категорії правопорушників [2].

Законодавство України визначає неповнолітніх як осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, передбачає для даних осіб додаткові в порівнянні з дорослими права й гарантії захисту їхніх інтересів.

Досудове розслідування в справах, пов'язаних зі злочинами, в яких підозрюваними є неповнолітні особи, має свої особливості з метою забезпечення прав та інтересів неповнолітніх. Обов'язкова участь батьків (законних представників); обов'язкове залучення захисника у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх; здійснення кримінального провадження спеціально уповноваженими слідчим, дізнавачем; зменшена тривалість слідчих дій; застосування до неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого особливого виду запобіжного заходу - під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників або адміністрації дитячої установи; врахування стану здоров'я особи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під час обрання запобіжного заходу; здійснення процесуальних дій таким чином, що найменше порушує уклад життя неповнолітнього – це все є особливостями здійснення кримінального провадження відносно неповнолітніх [3].

Специфіка та порядок застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх – є примусовими заходами виховного характеру, що можуть бути застосовані за умов: Особа досягла 11 років, але до досягнення віку з якого настає кримінальна відповідальність; Вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин; Вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Звільнення особи від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру може бути: Щире каяття; Вперше вчинено кримінальний проступок або нетяжкий злочин; Подальша бездоганна поведінка; На момент постановлення вироку не потребує застосування покарання [4].

Процедура судового розгляду щодо неповнолітніх має враховувати не лише вік, а й емоційні особливості та інтелектуальні здібності дітей. На практиці, судовий процес відбувається на незрозумілій для дитини мові без залучення фахівців в галузі психології та психіатрії, які б могли під час процесуальних дій супроводжувати неповнолітню особу з метою підтримки її психологічного стану для об'єктивного дослідження мотивів правопорушення та винесення судом відповідного об'єктивно вмотивованого рішення з урахуванням виховного ефекту вироку [5].

Отже, складені певні рекомендації для ефективного подолання вищезазначених недоліків:

- не застосовувати всі стадії кримінального процесу щодо

неповнолітніх в умовах війни із причин особливо вразливої дитячої психіки: за незначні правопорушення звільняти неповнолітніх на етапі досудового розслідування, але за умови обов'язкового відвідування коригуючого психолога протягом року.

- забезпечити психологічний супровід у кримінальному процесі щодо неповнолітніх, які скоїли середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини, щоб забезпечити не формальне, а реальне дотримання процесуальних прав;

- надати можливість в кримінальному провадженні, за бажанням звинувачуваної неповнолітньої особи, користуватися психологічним супроводом фахівців в цій галузі.

Запропоновано впровадити обов'язковий психологічний супровід неповнолітнього в рамках кримінального провадження на постійній основі.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 18.11.2023).

2. Конвенція про права дитини, ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 18.11.2023).

3. Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.01.2017 р. № 223-66/0/4-17. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00215> (дата звернення: 18.11.2023).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 13.10.2023).

5. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна: монографія. Київ.-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. 221 с. URL: https://opac.kpi.ua/estorage/i/Dity_i_viina_2022_VL_Zlyvkov.pdf (дата звернення: 18.11.2023).

ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАВОВІЙ СФЕРІ ТА ДОСТУПІ ДО ПРАВОСУДДЯ

Будалак Ростислав Олегович,
Комунальний заклад «Харківський ліцей № 143
Харківської міської ради»

науковий керівник:
Суходубова Інна Миколаївна,
учитель історії та правознавства,
спеціаліст вищої категорії, вчитель методист
комунального закладу «Харківський ліцей № 143
Харківської міської ради»

науковий консультант:
Гришина Наталія Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Швидкий прогрес науки та техніки призвів до переходу від індустріального суспільства до інформаційного суспільства, що викликає необхідність розгляду питання про широке впровадження та використання цифрових технологій не тільки у повсякденному житті та комерційній сфері, але й у діяльності органів влади. Правова система та процеси, пов'язані з ними, не є винятком. Застосування нових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн та інші інноваційні рішення, має потенціал істотно змінити і покращити ефективність правової системи, роботу адвокатури та доступ до правосуддя.

Значний вплив на правову систему також мають інші нові технології, такі як розподілені реєстри, інтернет речей, кібербезпека та багато інших. Аналіз цих технологій в контексті їх впливу на адвокатуру, судочинство, доступ до правосуддя та захист прав людини є науковою проблемою, що потребує дослідження та розуміння.

Застосування штучного інтелекту в правознавстві забезпечує автоматизацію та прискорення обробки документів. У контексті правової системи, нейронні мережі можуть бути використані для розробки систем прогнозування судових рішень, аналізу доказів, розпізнавання тексту, автоматичного сортування справ та багатьох інших задач. Система може навчатися розпізнавати певні контекстуальні ознаки в судових рішеннях, що допомагають прогнозувати результати судових справ. Вона може виявляти певні патерни в тексті, які можуть вказувати на певні ризики або

тенденції [3]. Це призводить до підвищення ефективності правової системи та зниження адміністративних витрат. Також, застосування цифрових технологій, включаючи онлайн-платформи та електронні сервіси, допомагає забезпечити широкий доступ до правосуддя для громадян, незалежно від їх місцезнаходження, що особливо корисно для тих, хто проживає в сільських районах або віддалених регіонах. Однак відсутність нормативної бази не зупиняє появу та розвиток численних розробок у сфері застосування штучного інтелекту. Наприклад, у Великій Британії було створено «комп'ютерного суддю», який здатний передбачати рішення Європейського суду з прав людини з точністю до 79% [5].

У свою чергу блокчейн забезпечує недоторканність і невідворотність записів, що робить його надійним інструментом для збереження важливої юридичної інформації та захисту прав громадян. Забезпечення конфіденційності особистих даних стає пріоритетом в розробці нових технологій. Впровадження штучного інтелекту та інших технологічних інструментів дозволяє адвокатам ефективніше проводити юридичний аналіз, підготовку справ та комунікацію з клієнтами, підвищуючи тим самим продуктивність та якість надання юридичних послуг.

Використання технологій штучного інтелекту та блокчейн має критичну необхідність та велику важливість для створення децентралізованих правових систем. Ці технології дозволяють забезпечити недоторканність та незмінність записів, а також автоматизувати процеси обробки документів і знаходження правових патернів. Створення децентралізованих правових систем на основі цих технологій допомагає забезпечити більшу прозорість та довіру у правосудді, уникнути втручання посередників і забезпечити більш демократичний доступ до правосуддя для громадян.

У законодавстві недостатньо врегульовані такі аспекти, як збір і зберігання персональних даних, які здійснюються штучним інтелектом. Також залишається невизначеним, хто несе відповідальність за дії або рішення, зроблені штучним інтелектом. Проблема також виникає у питанні інтелектуальної власності, пов'язаної зі створенням та використанням технології штучного інтелекту. У статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод гарантується право на розгляд справи незалежним і безстороннім судом. Однак ні в самій статті 6, ні в коментарях до неї прямо не забороняється використання штучного інтелекту, і не стверджується, що правосуддя може здійснюватися лише суддями-людьми [1]. У Конституції України стаття 127 деталізує норму Конвенції, де зазначається, що правосуддя здійснюють судді, і на них покладено судову владу [2]. Однак, в українському законодавстві немає встановленої заборони на використання штучного інтелекту для дискримінації на основі расової, гендерної, релігійної та інших ознак. Також в законах не враховані положення, що стосуються етичного

використання технології блокчейн та штучного інтелекту, зокрема у сферах, які можуть впливати на права і свободи людей.

Введення воєнного стану для багатьох осіб унеможливило вчасне подання тих чи інших документів до суду. На початку війни популярною була позиція, що воєнний стан є поважною причиною для визнання пропуску процесуальних строків, однак зараз кожен суд виходить з поточної ситуації у відповідному регіоні. Проте спеціальна норма, яка передбачає, що воєнний стан є поважною причиною для пропуску строку, – відсутня, тому важливо документи подавати вчасно. Подавати заяви, клопотання та інші документи до суду можна було і раніше за допомогою ЕЦП шляхом направлення на електронну пошту суду. Тепер, зареєструвавшись у системі «Електронний суд», учасник справи може підписати документи за допомогою «Дія. Підпис» значно швидше і направити їх одразу з системи до суду [6].

Досвід інших країн може слугувати цінним джерелом для розробки та вдосконалення правової системи з використанням технологій штучного інтелекту та блокчейн. Важливо враховувати як позитивні результати, так і негативні наслідки їх впровадження для досягнення балансу між інноваціями та захистом прав громадян. У той же час організації також повинні забезпечити обробку даних у спосіб, який поважає конфіденційність осіб, від яких дані були зібрані [4].

Таким чином, варто підсумувати, що реалізація цих інноваційних рішень має бути супроводжена надійною кібербезпекою, дотриманням принципів приватності та забезпеченням рівного доступу для всіх громадян. Досягнення широкого доступу до правосуддя та покращення правової системи через використання нових технологій потребує спільних зусиль урядових органів, інноваційних компаній, правознавців та представників громадського сектору. Тільки за умови збалансованого та обґрунтованого підходу можемо забезпечити справедливе, ефективне та всеосяжне правосуддя для всіх громадян.

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 03.06.2024).
2. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.06.2024).
3. Городиський І.М. Тенденції розвитку правового регулювання штучного інтелекту в Європейському Союзі. *ІТ-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні*: зб. матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 17 листоп. 2017 р.). Львів / НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 51–57.
4. Токарева К. С. Савліва Н. О. Особливості правового регулювання

штучного інтелекту в Україні. *Юридичний вісник*. 2021. № 3 (60). С. 148-153.

5. Тюрю Ю. Правове регулювання використання штучного інтелекту на основі європейського підходу. *Знання європейського права*. 2022. № 2. С. 141–145.

6. Шевченко А. І. Дослідження штучного інтелекту в Україні : здобутки та перспективи. URL: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/artificial_intelligence (дата звернення: 03.06.2024).

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ 2014-2022 РР.

Чарквіані Іраклі Тенгізіївич,
студент юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

науковий консультант:
Гришина Наталія Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

У процесі розвитку суспільства і держави важливим є питання зовнішньої політики. В реаліях українського сьогодення та останніх десяти років загалом, воно набуло істотно більшого значення. Анексія Кримського півострова, розв'язання гібридної війни Російською Федерацією, а згодом і повномасштабне вторгнення можна впевнено назвати одними з головних загроз розвитку суспільства та держави в Україні. Саме тому, для визначення кращих методів протидії цій загрозі, а також планування майбутнього вектору розвитку українського суспільства та держави, важливим та актуальним є аналіз зовнішньої політики в період 2014-2022 рр. та її результатів.

Вивченню даної теми та її складових присвятили свої роботи такі видатні вчені як: І.В. Артьомов [2], М. М. Палінчак [3], В. М. Бокоч [3] та інші. Попри велику кількість наукових робіт, що було присвячено даній темі, вона потребує подальшого дослідження.

На початку важливим є визначення того, що є зовнішньою політикою. М. М. Палінчак разом з іншими вченими в своїй праці зазначає, що зовнішня політика – загальний курс держави в міжнародних справах, який регулює взаємовідносини з іншими державами та інституціями

відповідно до потреб, принципів і цілей внутрішньої політики [3, с.19].

Головні напрямки зовнішньої політики України в 2014-2022 рр. становили євроінтеграція та розвиток відносин Україна-НАТО. В контексті відносин Україна-ЄС, першою важливою подією даного періоду є ратифікація Угоди про асоціацію. Це міжнародно-правовий документ, який на договірно-правовому рівні закріплює перехід відносин між Україною та ЄС від партнерства та співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції [3, с. 26].

Аж до 2022 року євроінтеграційні процеси в Україні можна охарактеризувати як може і не дуже стрімкі, але стабільні. Зокрема це підтверджує введення безвізового режиму з ЄС в 2017 році та результати моніторингів виконання Угоди про асоціацію. До того ж, Україна ставала учасником численних програм ЄС, зокрема програми COSME.

Важливо також сказати, про утворення спільного торговельного простору. Дані процеси прискорилися вже в 20-х роках, зокрема, було підписано угоду «Про спільний авіаційний простір», а також Україна приєдналася до Конвенції про процедуру спільного транзиту та до Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами. Це дозволило зменшити вплив бюрократії в питаннях транзиту українських товарів і торгівлі загалом стало вкрай важливим питанням в умовах війни та блокування Росією морських шляхів торгівлі.

23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. Особливістю даної ситуації є те, що, по суті, в документі визначено, що Україна, на той момент, не готова була бути кандидатом, однак все одно отримала цей статус.

Розвиток відносин Україна-НАТО став можливим після скасування позаблокового статусу України. Було внесено зміни до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», зокрема, відповідно до абз. 8 ч. 2 ст. 11 цього Закону однією з основних засад зовнішньої політики визначалося поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття членства у цій організації [1].

Період 2014-2016 рр. можна охарактеризувати як період стрімкого розвитку співпраці. Першочерговими були питання реформування Збройних Сил України, Генерального штабу, Міністерства оборони та інших структур задля збільшення ефективності протидії зовнішнім загрозам.

Аналізуючи розвиток відносин Україна-НАТО зараз, можна зробити висновок, що достатньо стрімкий розвиток відносин у 2014-2016 рр. почав призупинятися. Навіть незважаючи на те, що 10 березня 2018 р. НАТО визнало право України приєднатися до альянсу, замороження конфлікту на сході України і стрімке посилення позицій Росії в Європі та світі, після сплину декількох років з анексії Кримського півострова стало на заваді такого ж стрімкого подальшого розвитку відносин з НАТО.

Ситуація дещо змінилася після зміни політичної влади в країні в 2019 році. Зокрема, Україна стала членом Програми розширених можливостей НАТО. Було затверджено Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО, яка є системним документом, який містить опис реформ за відповідними напрямками, визначає їх стратегічну мету, цілі, пріоритетні завдання, необхідні для забезпечення ефективної планомірної реалізації закріпленого Конституцією України стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору [2, с. 87].

Розглядаючи питання відносин між Україною та НАТО після початку повномасштабного вторгнення, треба звернути увагу, що на перших етапах організація Північноатлантичного договору діяла достатньо пасивно. Можна стверджувати, що організація Північноатлантичного договору не була готова до прямої конфронтації з Росією.

Попри це, альянс відкрито заявляв, що готовий допомагати Україні фінансово, гуманітарно та військово, проте без прямого втручання у конфлікт. У прийнятій 29 червня 2022 року Стратегічній концепції НАТО-2022 р. було засуджено збройну агресію Російської Федерації проти України і пособництво Республіки Білорусь у цьому. На тлі контрнаступу Сил Оборони у Харківській області та анексії Російською Федерацією окупованих територій, 30 вересня 2022 року Президент України В. Зеленський, Голова ВРУ Р. Стефанчук та Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль підписали заявку на пришвидшений вступ до НАТО.

Спираючись на все вищесказане, можна зробити висновок, що період 2014-2022 рр. є абсолютно новим етапом в зовнішній політиці України. Оскільки зовнішня політика є одним з інструментів забезпечення внутрішніх інтересів, обраний Євроатлантичний курс Україною є важливою складовою розвитку України в умовах війни та в повоєнні роки. В сучасних умовах, саме вступ України до НАТО та ЄС є одним з ключових аспектів забезпечення сталого розвитку українського суспільства та держави.

Список використаних джерел

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

2. Зовнішня політика та національна безпека України: документи і матеріали 2014-2022 рр.: навч. посіб.-хрестоматія / уклад. і коментар: І.В. Артьомов. Ужгород : РІК-У, 2023. 380 с.

3. Зовнішня політика України: опорний конспект лекцій (для студентів денної та заочної форм навчання освітнього ступеня бакалавра спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини) / укладачі: Палінчак М. М., Бокоч В. М., Дір І. Ю., Савка В. Я., Стебляк Д. М., Лешанич М. М. Ужгород: Ліра, 2022. 80 с.

ЗМІСТ

Пленарне засідання**Кагановська Т. Є.***Належне управління для сталого розвитку: політико-правовий вимір* 4**Головко О. М.***Сталий суспільний розвиток: філософсько-правове осмислення* 12**Мічурін Є. О.***Цифрова річ та протидія сучасним загрозам сталому розвитку* 15**Пархоменко Н. М.***Забезпечення належного урядування в Україні як чинник її сталого розвитку* 19**Серьогін В. О.***Верховенство права як інструмент досягнення Цілей сталого розвитку* 23**Явір В. А.***Політико-правова база сталого розвитку: необхідність оновлення з урахуванням глобальних викликів війни* 27**Malczyk M.***Inadmissibility of a complaint against a decision of a second instance court refusing exemption from a cassation appeal fee in civil proceedings, and the constitutional right to a court – contribution to the discussion* 30**Rogacka-Lukasik A., Warston A.***The constitutional right to a court and arbitration in Poland* 34**Voronov K. M.***Role of alternative dispute resolution in SDG-16: peace, justice and strong institutions* 38**Секція 1. Формування правових засад сталого розвитку суспільства і держави: історико-теоретична характеристика****Воронова І. В.***Органи місцевого самоврядування Харкова в період воєнного стану в Україні: історичний аспект* 42**Гавриленко О. А.***Міжнародні договори в історії протягання Литовсько-Руської держави з Московією в другій половині XIV – на початку XVI ст.* 47**Жук Н. А.***Від коеволюції до сталого розвитку: щодо історії формування концептуально-правових засад стратегії «переходу»* 51**Передерій О. С.***Організаційно-правові чинники успішної участі України у європейських політиках* 55

Псьота Т. В.

Історико-філософські витоки ідей захисту прав і свобод людини у вченнях Аристотеля як підґрунтя формування сучасних засад сталого розвитку суспільства та держави 58

Хабарова Т. В.

Щодо проблеми формування антикорупційної культури 61

Секція 2. Конституційно-правові засади протидії загрозам сталому розвитку

Волкова Д. Є.

Поняття «створення релігійної організації» в доктрині конституційного права 64

Воронов М. М.

Деякі питання законодавчого забезпечення сталого розвитку місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні 66

Гудзь Л. В.

Захист виборчих прав громадян України у контексті використання штучного інтелекту: загрози і перспективи 72

Данічева К. П.

Нормативно-правове регулювання діяльності асоціацій місцевого самоврядування в Україні та Польщі 75

Зубенко Г. В.

Основні принципи державного фінансування політичних партій: питання дотримання Україною 79

Книш В. В.

Особливості конституційної відпоідальності уряду у країнах-членах Європейського Союзу як гарантія прав особи і суспільства 81

Мєрний С.О.

Удосконалення системи місцевого самоврядування в аспекті реформи децентралізації влади в Естонії 84

Момот В. В.

До питання запобігання корупції у діяльності благодійних організацій 87

Рибалко Г. С.

Гарантії адвокатської діяльності в контексті змін до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» 91

Сердюк І. А.

Прогалини в референдному законодавстві в аспекті впливу на процеси формування громадянського суспільства та розбудови правової держави в Україні 94

Турченко М. А.

Місцева ініціатива як запорука сталого розвитку громади 98

Секція 3. Забезпечення прав людини як визначальний чинник сталого розвитку

Амеліна А. С.

Корумпованість суддів в Україні як чинник порушення конституційних прав та свобод людини та громадянина 101

Бездєнєжна Д. О.

Щодо питання правового регулювання організації професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни 103

Безкровний Ю. А.

Право на освіту в умовах воєнного стану 108

Божко Д. В.

Вплив євроінтеграційних процесів на захист прав людини в Україні 110

Боняк В. О.

Окремі проблемні питання соціального захисту внутрішньо-переміщених осіб 117

Борщевська О. М.

Дотримання конституційних прав осіб призовного віку в процесі здійснення мобілізації та гарантій для їх заохочення 121

Головатенко М.Ю.

Пандемія COVID-19 та право на житло 125

Гришко Л. М.

Актуальні питання реалізації права на свободу пересування в умовах вимушеної міграції: ЄС, НАТО, Україна 127

Дьякова А. А.

Деякі аспекти забезпечення прав і свобод засуджених у контексті гарантування конституційно-правового статусу останніх 131

Кулачок-Тітова Л. В.

Нестандартна зайнятість: проблеми та переваги 135

Марцеляк С. М.

Цифрове право на забуття як гарантія конституційних прав людини і громадянина в Україні 139

Пахомова І.А.

Право на доступ до інформації в контексті досягнення Цілей сталого розвитку 142

Розвадовський В. І.

Європейський досвід представництва інтересів особи у конституційному провадженні 148

Цибань А.А.

Обмежувальні заходи протидії домашньому насильству: сучасний стан та перспективи подальшого розвитку 151

Секція 4. Протидія сучасним загрозам сталого розвитку: приватно-правові аспекти

Вершигора О. В.

Штучний інтелект як чинник невизначеності у здійсненні прав щодо віртуальних благ 155

Волощенко О. М.

Право інтелектуальної власності у розрізі охорони права власності: ключові аспекти практики Європейського суду з прав людини 159

Врубель О. Р.

Явно неубігнута позовна заява у польському процесуальному праві та конституційне право на судовий захист 161

Гура М. В.

Договір про утримання від конкурентних дій резидента Дія Сіті 164

Зінченко В. В.

Отримання компенсації у разі залиття квартири: покроковий алгоритм дій 167

Менів Я. О.

До питання проблематики сімейних спорів в умовах дії воєнного стану на території України 171

Савченко В. О.

Критерії розмежування помилки та обману як підстави недійсності правочину 175

Устименко О. А.

Співвідношення категорії «пам'ятка культурної спадщини» із суміжними категоріями 177

Voronov K. M.

Private international law and SDG 17: partnership for the Goals 180

Секція 5. Правові підходи до вирішення екологічних проблем сталого розвитку

Волохов О. С.

Ефективність законодавства України у сфері охорони навколишнього середовища в контексті забезпечення сталого розвитку 184

Кисилиця Н. Д.

Правове регулювання дотримання принципу сталого землекористування в орендних правовідносинах в Україні та країнах ЄС 186

Пейчев К. П.

Стратегії розвитку сільського господарства України на період до 2030 року та їх узгодження із політикою Європейського Союзу 192

**Секція 6. Протидія загрозам сталому розвитку через
удосконалення правових засад діяльності органів публічної влади**

Башинська Д. І. <i>Адміністративно-правове забезпечення доступу до медицини під час воєнного стану</i>	195
Гришина Н. В. <i>Принципи адміністративного права та їх роль у регулюванні суспільних відносин</i>	198
Дудіков А. В. <i>Окремі особливості функціонування судової влади в умовах воєнного стану</i>	200
Остащенко А. С. <i>Щодо підстав звернення з позовом суб'єкта владних повноважень до адміністративного суду</i>	202
Плотнікова К. О., Закриницька В. О. <i>Деякі аспекти адміністративної відпоідальності за військові правопорушення</i>	205
Россіхіна Г. В., Россіхін В. В. <i>Міжнародний пострадянський досвід реалізації права на рівний доступ до публічної служби в контексті Глобальної цілі 16</i>	208
Смутьська А. В. <i>Організаційно-правові аспекти протидії корупційним ризикам у зкладах вищої освіти під час навчання офлайн та у дистанційному форматі</i>	212
Федчишин С. А., Федчишина К. В. <i>Професіоналізм як принцип формування та функціонування резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України</i>	216
Швець А. І. <i>Форми адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти в Україні</i>	220

**Секція 7. Кримінально-правова охорона сталого розвитку від
сучасних загроз**

Бондаренко О. О. <i>Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини у кримінальному процесі України</i>	224
Житний О. О. <i>Дисциплінарна скарга на прокурора у кримінальному процесі: проблеми використання стороною захисту</i>	227

Лісовик А. О., Хашев В. Г.

Окремі аспекти вдосконалення системи покарань в Україні 231

Наборський О. О.

Поняття та система негласних слідчих (розшукових) дій 234

Оганіссян А. А.

Кримінально-правові засоби забезпечення безпеки діяльності міжнародних організацій в Україні: сучасний стан законодавства і перспективи вдосконалення 236

Ріяко Є. О.

Обмеження національної кримінально-правової юрисдикції (деякий досвід порівняльного аналізу) 240

Самойлов Є. Ю.

Проблеми визнання віртуальних активів предметом легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом 243

Терещук С. С.

Особливості проведення слідчої (розшукової) дії – обшуку 246

Харченко В. Б.

Визначення об'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ч. 8 ст. 111-1 КК України 248

Цімура Я. В.

Недопустимість доказів у кримінальному процесі 252

Шайгуро О. П.

Щодо концепції підозри у кримінальному провадженні 255

Шайгуро О. П., Хань О. О.

Поняття корупційних ризиків у кримінальному провадженні 257

Секція 8. Сталий розвиток в аспекті правових засад національної безпеки

Горулько В. В.

Роль громадянського суспільства у забезпеченні інформаційної безпеки в умовах воєнного стану: адміністративно-правові аспекти 260

Григоренко Є. І.

Концепція соціальної відповідальності військовослужбовців як основа їх юридичної відповідальності в аспекті сталого соціального розвитку 262

Казаков А. Г.

Реалізація конституційних обов'язків у системі забезпечення національної безпеки і оборони України (на прикладі проходження альтернативної (невійськової) служби) 267

Храмцов О. М.

Щодо питання протидії інформаційній (психологічній) війні 269

Чалий М. Г.

Захист конституційного ладу України у системі сталого розвитку держави та суспільства 273

Секція 9. Міжнародне і європейське право як інструменти протидії сучасним загрозам сталому розвитку

Бялий Г. А.	
<i>Роль Ради безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки</i>	277
Гавриленко В. В.	
<i>Загальні проблеми міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності</i>	280
Кулик С. В.	
<i>Особливості визначення поняття «міжнародні стандарти у сфері правосуддя»</i>	283
Матієва Я. С.	
<i>Особливості економічної інтеграції АСЕАН</i>	285
Мулявка В. Є.	
<i>Визначення поняття економічної війни: причини та наслідки</i>	289
Пашинна Л. В.	
<i>Міжамериканський інституційний механізм захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів</i>	293

Секція 10. Трибуна юних вчених-правників

Алексєєва М. П.	
<i>Особливості кримінального провадження відносно неповнолітніх в Україні</i>	295
Будалак Р. О.	
<i>Використання новітніх технологій у правовій сфері та доступ до правосуддя</i>	298
Чарквіані І. Т.	
<i>Зовнішня політика України 2014-2022 рр.</i>	301

ДЛЯ ПОДАТОК

Наукове видання

**Тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції
«Від громадянського суспільства – до правової держави»**

**ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ СУЧАСНИМ ЗАГРОЗАМ
СТАЛОМУ РОЗВИТКУ**

(м.Харків, 07 червня 2024 року)

Відповідальний за випуск: В.О. Серьогін

Комп'ютерна верстка: В.О. Серьогін

Підписано до друку: 17.06.2024 р. Формат 60х90/16
Обсяг 19,2 ум.-друк. арк. Папір офсетний. Друк різнограф.
Наклад 100 прим. Зам. № 185.

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг».
Свідоцтво про держ. реєстрацію ю.о. А00 № 507350.
61003, м. Харків, пров. Соляниківський, 4
Тел. (057) 771-00-92, 771-00-96, (057) 700-53-51, 714-34-26